75 kop.

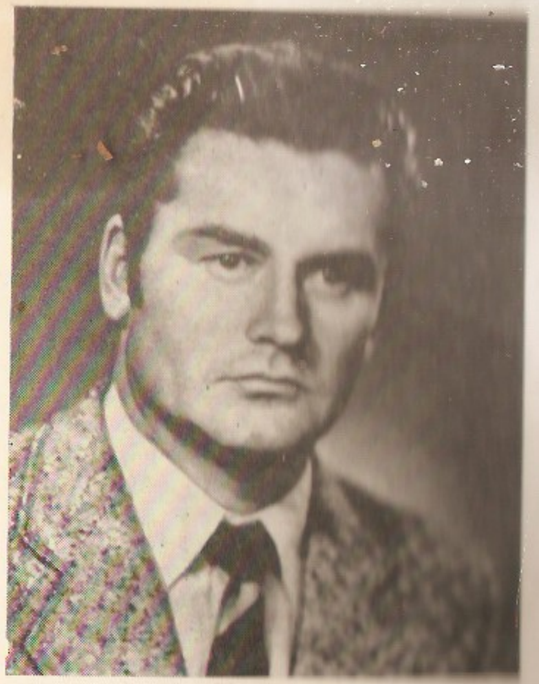

Raimo Männis on sündinud 1931. aastal Viljandimaal Loopres veskirentniku ja õpetajanna pojana. Õppinud mitmes maa-algkoolis, lõpetas ta 1952. a. Vändras keskkooli. 1957. a. sai R. Männis EPA-st kõrghariduse ja insenermehhaaniku kutse. Järgnes lühiajaline töö Viljandis, Vändras, Suure-Jaanis ja Türil — traktori- ja maaparandusjaamades. Nüüd juba 25-ndat aastat töötab ta Harju rajooni V. I. Lenini nim. Köögiviljakasvatuse Näidissovhoosis, viimased 20 aastat peainsenerina. Alates 1954. a. on R. Männisel avaldatud ajakirjanduses umbes 40 lasteajutu. Lasteraamatuid on ilmunud kolm: «Sünnipäevakink» (1965), «Poiss ja kuu» (1969) ning «Kiviküla kooli poisid» (1974). 1983. a. tuli trükist «Vale ühendused», romaan täiskasvanuile. «Heinatantsu» kohta sõnab autor: «See pole jutustus heinateost. Heina asemel oleks võinud olla vilja-, kartuli- või kapsatants. See on raamat maal elavatest ja töötavatest inimestest. Julgen arvata, et «Heinatantsu» pole raamat ühest majandist. Ja kõige vähem mu kodumajandist, sest prototüüpide haaramist «koopa lõigdalt» püüdsin vältida. Arvan kuulvat kutselise kriitikute etteheiteid, et inimeste ja probleemide kujutamisel pole mitedud sügavuti. Minu meelest on inimese iseloomukohane käitumine see, mis tema sügavusi avab. Psühholoogitsemist ja hingede kallal ëleolevat ultraurgitsemist ma ei poolda, see aga tundub praegu moes olema.»

Raimo Männis Heinatants R

Raimo Männis

Heinatants

R

Romaanivõistlus '85

Raimo Männis

Heinatants

Romaanivõistlus '85

TALLINN · KIRJASTUS «EESTI RAAMAT · 1985

E
M 89

Kujundanud Andres Tali

Märtsis 1985 lõppenud romaanivõistlusel
sai teos III auhinna

M 4702700200—380
901(15)—85 TL—5—28—85

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1985

1.

Randla vaatas kella. Veel kümme minutit. Suitsu jõuab ära teha.

Sigareti süüdanud, hakkas Randla kabinetti mööda edasi-tagasi kõndima. Mis teda õieti nii närvi ajas? Kutse direktori juurde — õige mul asi! Mitmeid kordi päeva jooksul sai tema kabinetis käidud, igasugu probleeme arutatud. Jah, aga kutsel ja kutsel on vahe. Nii, kindlaks kellaajaks, dispetšeri kaudu, ilma teatamata, milles küsimus, — nii kutsutakse distsipliinirikkujaid kohvile, aga mitte peaspetsialisti igapäevaseid tööasju arutama.

N. sohvoosi peaagronoom Randla oli pikka kasvu, mureliku näoga mees. Aastaid viiskümmend, siin majandis sama ameti peal olnud kakskümmend. Direktor, kelle väljakutse pärast ta siin praegu närveeris, oli alles teist aastat. Neljas direktor Randla ajal. Kõigi eelmistega oli Randla osanud läbi saada, nii ülemuste kui alluvatega oli ta alati osanud läbi saada. Ei muidu oleks sellist staaži. Ka praegusega polnud otsest riidu, aga Randla ei saanud lahti tundest, et too kogu aeg millegagi rahul pole. Suhtub endast vanemasse peaagronoomisse humoorika üleolekutundega.

Muidugi, mitterahuloluks võib majandis põhjusi alati leida. Näiteks eilse rajoonilehe bülletäänis oli sovhoos heinaniiduga tagant neljas. Direktor oli, leht peos, peaagronoomi kabinetti tulnud ja üsna heas tujus olles küsinud, mis on agronoomi arvates mahajäämuse põhjus. Randla oli pikalt ja põhjalikult üles lugenud. Kevadtööd venisid, kuna maad niisked ja savised. Mehhaanikud hilinesid heinatehnika kordapanekuga. Traktoriste vähem kui eelmisel aastal, ainult poolte traktorite peale. Ja Pärtel ei vea vist osakonda välja. Arvad või? oli direktor viimaste sõnade peale küsinud, ise millegipärast naerdes. Oli siis siit telefonilt ühe ministeeriumikõne võtnud ja rohkem midagi rääkimata lahkunud.

Mitmeid kordi pärast seda oli Randla püüdnud lahti mõtestada, mida tähendas direktori naer, kui Liivi osakonna juhataja kohta kahtlust sai avaldatud. Nad, direktor Laidmaa ja osakonnajuhataja Pärtel, tulid sovhoosi enam-vähem ühel ajal, aga erinevatest kohtadest. Direktor ministeeriumist, Pärtel ühest kuulsast kolhoosist, kus ta viis aastat aseesimees olnud ja ka ühiskondliku töö liinis tähtsatel kohtadel tegutsenud. Nii et mingid sõbrad nad polnud, vist isegi mitte tuttavad enne siiatulekut.

Korraga välgatas Randlal pähe üks mõte, ta astus oma kabinetist välja ja küsis läbi klaasluugi dispetšerineiult: «Anne, kas kella üheteistkümneks veel keegi on kutsutud?»

«Jah. Pärtel.»

Randla tundis, kuidas närvipinge langes. Küllap siis ikkagi direktoriga koos Pärtlit nahutama.

Esimesel aastal oli Pärtel osakonnajuhatajana jätnud kõige positiivsema mulje. Energiline. Teadmistega. Rahvamees. Algatusvõimeline. Asus kohe osakonnas korda looma, vallandas mitu viinanina. Hakkas pressima elamuehitust. Pärast vana juhatajat, kes vaikne ja tasane, oli osakonna elul kohe teine hoog. Töötulemused aga, imelik küll, hakkasid osakonnas mitte edasi, vaid tagasi minema. Praeguseks on teistel osakondadel varutud pool heina, Pärtlil vaevalt kolmandik. Kui tema osakond oleks teistega samal tasemel, poleks majand praegu tagant neljas, vaid keskmiste hulgas.

Kell puudus üheteistkümnest paar minutit, kui kollane furgoon-«Moskvitš», see pirukakäruks kutsutav, õue sõitis. Sellest väljus Pärtel, liikuv, enesekindel ja rõõmsailmeline. Lõi autoukse enda taga klõmm! kinni ja vehkis õues seisjatele tervituse. Ta ei võinud teada, et on välja kutsutud üksi. Küllap arvas, et on tulemas üks tavalisi tootmisnõupidamisi osakonnajuhatajate osavõtul. Autodest tühi õu näitas ära, et nõupidamist pole, kuid Pärtli käitumises polnud märgata ei üllatust ega ärevust. Ta sisenes laialt ust avades peaagronoomi kabinetti.

«Tere, ülemus!»

«Tere.» Randla astus talle vastu, ulatas käe. Mehed olid ühte kasvu. Mõlemad saledad ja laiaõlgsed. Pärtel küll kümmekond aastat noorem. Midagi sarnast oli isegi kõhnades mehelikes nägudes, aga käitumises ja iseloomudes vist küll üldse mitte. Pärtel enesekindla ja avala olemisega, Randla tõsine ja endassesulgunud.

«Noh, kuidas siis läheb?» küsis Randla. Tal oli natuke kahju, et selle toreda inimesega seisab ees ebameeldiv jutuajamine. Ja — seda tajus Randla alles praegu — oli ka natuke hirm tema enesekindluse ja eluröömu ees. Sest jälle tuli meelde direktori imelik naer.

«Mis seal ikka minna, teeme heina, nii et mürtsub. Ainult uue pressi oleks sa pidanud küll mulle andma. Tunnistame ilusasti üles, et tegime vea. Aga hea küll, nutma ei hakka. Saame läbi.»

Pärtel naeris andestavalt, patsutades peaagronoomile leppimise märgiks õlale ja istus müraki toolile.

«Mis seal vea . . . Osakondi neli, uusi presse üks. Eks anname teda ka sulle,» vastas Randla tõsiselt.

Saksa DV uut tüüpi heinapress oli osakondade vaheliseks tüliõunaks olnud heinaaja esimestest päevadest peale. Naabersovhoosil oli see masin juba möödunud aastal, kiitsid taevani. Tootlikkus vanast kolm korda suurem, töökindlus parem. Seda kinnitasid ka oma majandi esimesed kogemused. Uus press sai jäetud keskuse osakonda. Randla jättis endale, ütlesid teised osakonnad. Keskuses osakonnajuhatajat polnud, peaagronoom ise juhtis põllutöid.

Kell sai üksteist täis.

«Ehk hakkaksime üles minema?» küsis Randla.

«Ah ongi niikaugel? Lähme jah, ega suurte sakste juurde tohi hilineda,» kargas Pärtel rõõmsalt püsti.

Kätt delikaatselt ja seltsimehelikult vastu selga toetades suunas peaagronoom osakonnajuhataja välja. Olemata iseloomult rahvamees, oli Randlal rahva hulgas ometi suur poolehoid. See seesmine lugupidav suhtumine kõigisse, olenemata ametipostist ja tööalasest vahekorrast, paistis kusagilt välja ja pani ennast austama.

Direktorit veel kabinetis polnud. Pärtel istus, ikka sama koduselt müraki, ühte tugitooli. Õõtsutas end seal ja naeris: «Sihuke peaks omal osakonnas olema.»

«Ei tea, kas ikka peaks?» Seekord Randla naeratas natuke. Ühte Liivi osakonna allakäigu põhjust arvas Randla teadvat. Pärtel istub liiga palju kontoris. Ja kodus tugitoolis.

Randla käis, jah, direktorikabinetis mitu korda päevas, aga polnud lahti saanud mingist ebamugavustundest. Nagu kusagile kõrgemale, näiteks ministeeriumi minnes. Eriti pärast seda, kui uus direktor siin remondi laskis teha. Põrandal punane «Mistra». Seintel hall «Dekra». Läikiv must mööbel oli asendatud veelgi moodsama tuhmmustaga. Säravad vaskarmatuurid. Direktori taga seinal vaskne Kalevipoeg kündmas.

Ka töös nagu kabinetisisustuseski ajas direktor kõige moodsamat taga. Oleks oma aruga kuivsiloauku ajanud kõik heinapõllud. Kuivsilo tegemine olevat kaasaegne, tehnikaajastu heinatöö.

Randla istus vastasseinas toolile. Otsis taskust mingid paberid ja süvenes nende lugemisse.

Siis kostsid koridorist kiired sammud ja sisse ruttas väike

kiilaspäine, aastatelt neljakümne ligi mees. «Mis pulli sa, Pärtel, seal osakonnas teed?» hüüdis ta, ulatas mööda minnes käe ja prantsatas siis oma kohale direktorilaua taha.

«Ei ole pullimees. Tööd teeks nagu omateada,» vastas Pärtel, visates jala uhkes kaares üle põlve.

«Missugust tööd? Heinatööga on sovhoos rajoonis viimaste hulgas. Peaagronoom ütleb — sinu pärast.»

«Peaagronoomiga me just rääkisime.»

«Ah nii? Rääkisite asjad selgeks? Ehk saan siis mina ka teada, miks me tagant esimeseks trügime.»

Direktor nõjatus oma «trooni» seljatoele, toetas põlve lauaserva vastu ja sai nii enda ees istujatele ülalt alla vaadata. Väikese kasvu ja kõigisse ülalt alla suhtumise pärast oli ta omale hüüdnimegi saanud — Napoleon Neljas. Sellise suhtumisega lõi direktor enamasti spetsialistidel jalad alt, mitte aga Pärtlil, kes oma endises töökohas harjunud vägagi suurte ülemuste seltskonnas end vabalt tundma.

«Pole ju pressi. Palju sa selle vana ja pisikesega jõuad,» ütles nüüd Pärtel.

«Niisugust asja räägi sellele mehele!» Direktor osutas kinganinaga peaagronoomi poole. «Nemad mehhaanikuga siin jagavad uut tehnikat. Ei minu, väikese vennaga, arvesta keegi.»

Randla oleks tahtnud käega südamekohta hõõruda. See, sinder, jättis jälle lööke vahele ja nõrkus tuli peale.

«Keskusse jätsime pressi sellepärast, et siit abistada osakondi, kus kõige rohkem vaja,» seletas Randla väliselt rahulikult.

«No ja miks siis ei abista?»

Randla ei vastanud. Tal muidugi oli oma seisukoht, miks. Aga oma seisukohti ütles ta välja ainult siis, kui need olid kindlad ja kontrollitud. Randla teada takerdus Pärtli osakonnas heinatöö mitte pressimise, vaid juba niitmise taga. Milles oli praegu asi? Kas Pärtel pole oma osakonna asjadega üldse kursis või on viimastel päevadel niit edenema hakanud ja tõesti pressi tarvis? Või see kavalpea, kasutades direktori ebakompetentsust, ajab oma naha päästmiseks kõik pressi puudumise kaela? Kõike seda oli vaja kohapeal kontrollida.

«Vaikus. Seltsimees peaagronoom mõtleb. Loodame, et mõtleb abistada,» ütles direktor paarikümne sekundi pärast.

Pärtel pahvatas naerma oma mõnusat rahvamehenaeru. Kes ülemuse nigela nalja peale nii naerda oskab, sel on karjääriredelil ronimisel kõvad trumbid taskus. «Loodame,» ütles Pärtel.

Nüüd oli Randlal enesevalitsemisega juba tükk tegemist. Tuli välja nii, et oleks tema andnud pressi, mida anda ei raatsi, oleks Liivi osakonnas heinatööga kõik korras. Jah, kui selle

Pärtli juttu kuuled, siis on kõik nii kerge ja roosiline, tööd läheval aina raginal ja mürinal. Esialgu sai usutud seda juttu, aga nüüd, ja see peaks direktorile ka selge olema, on praktika näidanud midagi muud.

«Ja-ja-jaa! Press... Pressi anda pole keeruline,» põristas nüüd Randla oma tõrrepõhjahäälega. Ja-jaa või ei-ei hakkas ta kordama siis, kui endast väljas oli. Kelle asja siin praegu lõpuks arutatakse? Kas tema ja direktor mahajääja osakonnajuhataja asja või nemad kahekesi peaagronoomi asja?

«Siis on ju korras! Homme saan pressi ja asi läheb mis mürin,» rõõmustas Pärtel.

«Ja-ja-jaa! Mis mürin. Võib juba täna, võid kohe selle pressi saada. Lähen praegu töökotta ja ütlen, et ta sinu juurde sõidaks. Aga kui seisma jääb, kui fronti ei kindlusta, siis hoia oma nahk!»

Nii öelnud, Randla tõusis ja läks uksest välja.

Esimese jutiga pidi ta töökotta minema, et seal pressi remontivale mehele lubatud korraldus anda, aga mõtles siis ümber ja sisenes oma tööruumi. Pani suitsu ette ja hakkas edasi-tagasi kõndima. Kiiremini ja pikema sammuga kui enne. Randla polnud endaga rahul. Mitmes mõttes. Direktori juures oli ta enesevalitsuse kaotanud. Seda poleks tohtinud lubada. See polnud tema moodi. Koos töötada ja läbi saada tuleb ka praeguse direktoriga. Kolm neist on üle elatud, tuleb elada ka see! Ainult rahu, rahu! Randla hõõrus rindealust. Südamehäiretest polnud ta veel kellelegi rääkinud. Isegi abikaasale mitte. See igatahes oli tema moodi.

Sigaret tegi oma töö. Viis pikkamööda närvid tasakaalu. Niisiis — järele kaaluda, enne kui tegutseda! Kas on ikka õige juba täna heinapress Pärtlile saata? Ägedusehoos sai lubatud. Kui remont saab tehtud lõunaks, nagu töökoja juhataja kinnitas hommikul läbi telefoni, jõuaks täna veel keskuse osakonna kuiva loo ära pressida. Seda enam, et Pärtli jutt direktorile oli, peab olema bluff. Ei saa tal olla nii palju pressimiskuiva heina. Vaevalt ta oma niidumehed kahe viimase päevaga ümber on kasvatanud. Asja tuleb kontrollida. Kõike tuleb kohapeal, oma silmaga kontrollida. Ilmselt ka seda, kas heinapress lõunaks üldse korda saab. Nende remonditähtaegadega juhtub vahel imeasju. Randla vajutas sigaretikoni otsustavalt vastu tuhatoosi ja väljus.

Õues kõndis Randla pikkamisi. Nagu iga sammu üle järele mõeldes. Selline oli tema käik ka kõige kiiremal ajal. Vastu tuli inimesi. Teda tervitati tõsiselt ja aupaklikult. Nüüd tuli ka töökoja juhataja Luige Jaan. Mees vahtis mornilt maha, püüdis nagu kõrvale hoida. Randla ulatas käe.

«Noh, Jaan, kuidas siis läheb? Kas Villu on pressi kallal? Saab ikka lõunaks korda?»

«Põle.»

««Põle»? Pressi või Villut?»

«Eriti Villut. Pressil on ainult sõlmemoodustaja näpits katki. Varustaja läks tooma.»

Randla vajus tõsisemaks kui muidu. Ega esitanud loogilist küsimust, kus Villu on. Oli teada, kus, või õigemini, mis seisukorras Villu aeg-ajalt on. Rohtu selle vastu oli järjest vähem. Ja mitte ainult Villu puhul.

Uus heinapress oli traktorist Villu Jürgensonile kinnistatud pärast pikki kõhklusi. Kas valesti? Villu oli kohalik mees, poisikesest saadik masinate peal. Läbi ja lõhki teada nii head kui vead. Pole olnud mehhanismi, millega ta hakkama ei saaks. Armastab ja uurib neid. Aga viina poole on mees viltu veidi üle keskmise. Ja naiste poole. Ka neid armastab ja uurib. Omal ilus tubli naine ja kaks last kodus, aga tuleb poodi mõni uus müüjanna või brigadiriks praktikant, ikka peab Villu jaol olema.

Randla palus töökoja juhatajat, et see ikka otsiks, pahandaks, nuusutaks, ja kui vähegi kannatab, siis saadaks Villu tööle.

2.

Villu ärkas uksekella helina peale. Ta kargas püsti, aga vajus samas voodisse tagasi. Pea oli raske nagu kerisekivi. Tuba keeras end nurgale püsti ja hakkas siis loksuma. Olgu neetud see Kajuti-Karla jaanipäevane saare õlle pära!

Helin kordus. Veel pikemalt ja nõudlikumalt. Kes kurat see nii hommikul vara...? Ah, näe, polegi vara. Kell hakkab üheksa saama. Sellest siis see vaikus akende taga. Unes oli mingi tankirünnak voodi suunas. Siis, tähendab, sõitsid poisid traktoritega tööle, akna alt mööda.

Villu piilus läbi kardinate välja. No muidugi, seda oli arvata! Trepil seisis töökoja juhataja Luige Jaan, nägu mossis ja kõht üle püksivärvli. Võttis kergelt pabinasse. Eelmisest noomitusest polnud veel aasta möödas. Kui vallandavad, hakka uut korterit otsima. Praegu käes kolmetoaline kõigi mugavustega, perekonnapea ainukeseks mureks prügiämber. Aga samas meenus traktorist, kel üks harilik ja kaks valju noomitust, paneb tina endist viisi edasi ja naerab, et kui ometi lahti läseks, saaks naabrite juures uuema traktori ja suurema korteri.

Töökoja juhataja helistas veel korra ja läks siis sajatusi kohisedes minema. Villu hakkas poolikut õllepudelit taga otsima. See sai ometi õhtul lauale jäetud. Et naisele head meelt teha ja näidata — pole ta mees ühti joodik, kes nina alati pohja torkab. Ei olnud seda pudelit. Küllap naine oli kraanikaussi tühjaks valanud ja koos muu taaraga poodi viinud. Oi-jah, seda naist ja naisemeheelu! Et neil kahekesi pole mingit ühist huvi? Näe, ikka on, mõlemad armastavad pudeleid. Naine isegi nii palju, et vahel enne palgapäeva, kui viimased rublad on kapist pesu vahelt üles otsitud, käib poe tagant taara tammikust neid kokku korjamas, et piimaks vahetada.

Nii et õlut polnud. Tuli hakata tööposti otsa ronima, kerisekivi pea asemel õlgade peal. Õige tegu oleks olnud poest läbi karata. Sest tervis on ju inimese kalleim vara. Aga kui palju sa siin ülekohtuses maailmas saad teha seda, mis õige. Selline tunne, et ainult poisikesest pärast saigi mees oldud, praegu aga oled poisike. Tööl kamandab brigadir, mehhaanik või töökoja juhataja, mida, kui palju ja kuidas teha. Kodus naine niisamuti. Isegi mõttevabadust pole kodus. Naine kargab poole pealt alt ära: mine oma Malle juurde, sa mõtlesid praegu temale! Aga ta eksis ka seekord, nagu enamasti ikka eksib. Hoopis Helle peale sai mõeldud. Olgu, nüüd on ka Helle ajalugu. Aga see ei puutu praegu asjasse. Asjasse puutub, et peaparandust pole. Niisuguse masina juures kui import-heinapress on pead rohkem tarvis kui käsi-jalgu. Villu vaatas peeglisse. Jah, selline pea ja nägu tulid tõesti ära parandada.

Nagu sel kellaajal ikka, pole poe ees ega taga kedagi. Sees muidugi on, sinna pole midagi parata. Kassas istub seesama Malle. Kergesti võib olla, et lippab tagaruumi ja helistab töökotta Luige Jaanile. Aga helistagu! Kuni Jaan siia jõuab, on õlu joodud, tervis korras ja võib krabinal posti otsa ronida. Sellist korraldust, et veel kord Malle, ei saa anda isegi vana Randla, Luige Jaanist rääkimata.

Villu oli parajad kopikad taskust välja otsinud ja pidi just poodi astuma, kui õue sõitis mingi buss. Sellest hakkas välja vupsama naisi, üks noorem ja ilusam kui teine. Kolm kõige kenamat võtsid omavahel käe alt kinni. Kaks blondi, üks brünett. Ruttasid poe poole.

«Palav. Limonaadi järele,» ütles Villu.

Kaks vaatasid tagasi, üks blond mitte. Nii vaatamisest kui vaatamata jätmisest võis mõndagi välja lugeda. Blondi rõõmus uudishimulik pilk kuulus ilmselt korralikule abielunaisele. See

oli võõra-koha-uudishimu, mitte uudishimu vastassugupoole vastu. Sellise naise esimeses naeratuseski on juba tõke, millest keskmiste kogemustega elumees ei üritagi üle ronida, et mitte aega raisata. Brüneti pilk oli hoopis teisest puust. Sel naisel olid kurameerimiskavatsused juba siis, kui ennast šefiks lasi kirja panna. Tema pilgusähvatus tahtis teada saada, mis selle mehehääle taga on, kas mees või paljad lõuad. Vaatamata jätnud naise kohta võis esialgu arvata ainult üht — raskesti vallutatav.

Viimast sorti naiste hulgas aga on ka selliseid, et kui ta kord ära vallutad, siis on valmis hull ja surmani truu, mõtles Villu, sellisesse liiki kuulub ka mu oma naine. Ainult et enam pole ta öösiti hull. Teda olevat külmaks teinud see, et teisi hiilin. Teisi aga hiilin seepärast, et ta külm on. Ja ometi, esimesel abieluaastal hakkas tema juures vastu just see, et ta oli ülearu kirglik. Kusagil vahepeal pidi ometi olema aeg, kus kõik oli paras. Millal?

Ei tulnud meelde ega olnud ka aega ega tahtmist meenutada.

Nüüd tuli kenasid naisi lausa ridamisi, kui maamehe pilguga vaadata. Silmad tegi kirjuks ja suu kippus lahti vajuma nagu kuueaastasel mänguasjade kaupluses. Imelik, omal ajal ei leidnud kümnete hulgast ühte, kes kõlbaks ette võtta! Aga no vaat, aastad! Kahekümneselt oli valida kaks-kolm aastakäiku, nüüd, kolmekümneselt, kaksteist-kolmteist.

Villu astus poodi, õllekastidepoolsesse nurka. Troika oli töös-tuskaupade poole peal. Vist nuuskis defitsiiti. Villu püüdis hoiduda nende poole vaatamast. Hommikul ühe korra vaatad, õhtuks on kodus teada, et oled kaks korda katsunud. Tema naine ja poe Malle said viimasel ajal hästi läbi. Nojah, saatused ka natuke sarnased.

Villu ostis õlle ära ja tahtis väljuda, aga brünett märkas teda ja hüüdis tuttavlikult:

«Kuule, kolhoosnik, tule seleta, mis masin see on!»

«Kes?» vaatas Villu siiras arusaamatuses Malle poole. See muigas ja pööras pea ära.

«Sina, sina jah! Mis marslast sa mängid? Või kardad linnanaisi?» kordas brünett.

«Mitte ainult linna omi, üldse naisi,» seletas Villu ligi astudes.

Masin, mille ümber nad seisid, oli koorelahutaja. Pärast seda, kui individuaallehmad jälle au sisse tõsteti, on neid jälle tootma hakatud. Seletusi kuulates toetas brünett küünarnuki Villu õla najale. Kehitas teist õlga, kui kassa poolt muiates vaadati.

Üks blondiin kuulas naeratades, aga see oli eemalviibiv naeratus. Et räägi aga, see masin ega sina ise mind ei huvita. Kui

sõbrannat huvitab, olen valmis kaasa lööma. Teine blondiin jalutas eemale, vaatas lillelisi keedupotte.

Enne kui Villu koorelahutaja konstruktsiooni seletatud sai, tõdines brünett kuulamast ja nõjatumast, pöördus näoga traktoristi poole, endal puus poosekalt lõdvaks lastud.

«Mis teil kolhoosis peale koorelahutaja veel huvitavat on?»

«Sovhoosis. Traktorid, autod, minu heinapress,» luges Villu.

«Need ei paku pinget,» katkestas brünett. «Kas mehi on?»

Villu koputas endale vastu rinda.

«See?» Brünett tegi kaare ümber Villu. «Ah ennast tahad mehena välja pakkuda? Eks vaatame!»

Esimene blondiin naeris, aga ikka seda tagasihoidlikku, sissepõole suunatud naeru. Teine blondiin jalutas uksest välja.

«Sa oled vist elueit,» ütles Villu.

«Mis sa siis mõtled! Õudne elueit, õmblusvabrikus kõige kuulsam.»

Siinkohal märkas brünett riiulil midagi huvitavat, importhambapastat. Korjas kamalutäie ja läks kassasse maksma.

«Tulite meile šefiks? Kuhu te tööle lähete?» küsis Villu tal järel käies.

«Naised, kas nägite? Siin on Soome hambapastat!» hõikas brünett.

Õue šeffide bussi juurde oli tulnud brigadiriabi. Temalt sai Villu teada, et õmblusvabriku naised viiakse Kiili küüni heina vastu võtma.

Kiili küün asus keskuse farmi ligidal, asulast umbes kilomeetri kaugusel. Heinatööde alguses oli Villu seal käinud transportööri remontimas.

Naised sagisid ikka veel poe vahet, jooksid hambapastat ostma. Villu seisis õllepudeliga trepil. Oli sest ilust ja küllusest lausa segane. Kui buss oli läinud, jäi nii vaikseks, tühjaks ja igapäevaseks, et võttis lausa meele mõruks. Ainuke lohutus, et õlu, näe, alles puha joomata. Villu kugistas selle kähku alla.

Õlu võttis mõtted vabamalt liikvele. Mis vajadust oli praegu töökotta pressi juurde minna? Osasid kindlasti veel pole. Aga küüni minna on vajadus. Kas see transportöör on ikka korras, nagu tehtud sai? Poisikesed ehk midagi küljest ära keeranud? Naistele, neile koorelahutajahuvilistele tarvis näidata, missuguste nuppude peale vajutada.

Villu pani tühja pudeli trepiservale, vajutas käed püksitaskutesse ja hakkas minema. Mööduka sammuga, nägu tõsine, kõrvale vaatamata, kulm veidi kortsus, nagu oleks mingi mure. Väike mure muidugi oli ka. Ühest õllest tundus vähe olevat. Kas suudab ta kõigest selle varal olla see, kes olla tahaks? See, keda naised näha tahaks.

Alati, kui korralikust viinavõtmisest või naistega sekeldamisest nädal kuni paar möödas, muutus Villu rahutuks. Midagi ilusat ja väärtuslikku oli nagu kinni püüdmata, elu jooksis tühjalt mööda. Töö. Eks see pakkus ka rahuldust, aga mitte seda rahuldust. Kuid nii naine kui ülemused ootavad ainult tööd ja ainult tööd. Nagu koormakandja kaamel pead minema, päevade viisi joomata, läbi elukõrbe tähtsa eesmärgi poole, mis kaameli kolme elutee kaugusel.

Kui Villu küüni juurde jõudis, polnud heinakoorem veel saabunud. Nojah, kaste alles maas ja presse ka ainult üks vana. Naised istusid õues murul, osa oli küünis heinavirnal. Villu läks transportööri juurde, hakkas seda uurima.

«Tere!» hüüti naiste hulgast.

Villu vastas nende poole vaatamata. Arvavad veel, et nende pärast tuldi. Transportöör paistis korras olevat. Ainult ketti natuke pingutada. Villu võttis taskust mutrivõtme, tegi selle töö ära. Lülitas sisse. Käivitus ilusti.

«Kes nupu peale vajutajaks hakkab?» küsis Villu.

Vastust ei järgnenud, naised vestlesid omavahel. Villu istus virnaservale. Käristagu käsitsi, kui nupu peale vajutada ei viitsi või ei julge!

«Eks Mari hakkab,» öeldi siis. «Mari!»

Nüüd nägi Villu kolme kauplusest tuttavat sõbrannat eemal jõe kaldal kõndimas. Sellest siis too vaikus ja huvipuudus.

«Mis viga?» hõikas brünett, Mari niisiis.

«Siin on üks masin! Ja see mees!»

Mari rääkis midagi kaaslastega ja tuli siis joostes küüni.

«Oi, mees! Kus on mees? Andke siia!» Nähes, et tegemist on Villuga, rõõmustas ta: «Sina, kolhoosnik! Kas ma ei ütelnud, naised, et tuleb?»

«Ma tulin transportööri üle vaatama. Keegi peab hakkama seda käima ja seisma panema. Kas teie, Mari?»

«Mis sa selle transportööriga jukerdad! Jukerda minuga!» Mari tegi puusadega seksikaid siksakke.

«Näete, see must nupp, siit läheb käima. Sellest punasest jääb seisma,» seletas Villu, naise viguritest välja tegemata.

Nüüd olid ka teised sõbrannad kohale jõudnud. «Mina võin hakata lülitama,» ütles esimene blondiin.

«Jah, las Kersti hakkab. Tema vajutab töö juures ka, kui särtsu annab ja meie ei julge,» toetati naiste hulgast.

«Ei, mina ise!» kargas nüüd Mari ette. «Mina olen maailma parim nupu peale vajutaja.»

Ilmselt oli Mari harjunud kõikjal esimene ja kõige tähtsam olema. Villu vaatas Kersti poole. Too naeratas leplikult, pöördus kõrvale. Nüüd nägi Villu, et ta polnudki õige blond. Keset pealage jooksis tumedam triip nagu põlluhiirel. Blondeerib.

aga ei viitsi seda küllalt tihti teha. Kui hoolega vaadata, siis oli ka tema ilus, ainult et kõik tema näos oli tagasihoidlik ja Mariga kõrvuti jäi varju. Mari iseloom ja sädemeid loopivad pruunid silmad ei lasknud endast mööda vaadata.

Mari hakkas transportööriga mängima, vajutas käima ja seisma, käima ja seisma. Villu istus jälle virnale, nüüd juba põhjalikumalt ja mugavamalt. Põlved püsti, kõrt närides. Varsti pidi koorem saabuma. Siis tarvis vaadata, kuidas neil heinapallide ülessaatmine läheb. Kümme-kaksteist naist istus vastasvirnal. Vanemad vestlesid omavahel paari-kolmekaupa, koduja tööasjadest. Samuti oleks nad vestelnud kusagil kodutänava nurgal või töövaheajal. Uus ümbrus neid ei huvitanud. Noorte meeled seevastu olid uuele ja huvitavale lahti. Neid ajas naerma kõik, mis vähegi naljakas, ja põnevile, mis vähegi huvipakkuv. Kaks plikat itsitasid ja sosistasid praegu. Neile paistis naljakas see kohalik mees, kes seda masinat sättis ja nüüd seal lamab. Nii ligadi-logadi, nagu oleks üksi. Tuletab meelde laiska sulast, kes peretütre lemmik. Sest mees on päris sileda näolapiga. Pane niisugusele kulumata tööpükste asemele «kuluvad» jalga ja lase linna vahele lahti, vaatad üle õla tagasi, kui vastu tuleb.

Villu tundis, et plikad teda vahivad, aga see teda praegu ei huvitanud. Ta hoidis Maril silma peal. Ise küll tema poole vaatamata. Ta ei vaadanud õieti kuhugi, aga pidas meeles, miks siia tuldud sai. See eit on tarvis kuidagi kõrvale tõmmata. Ja ruttu tõmmata, sest varsti võidi järele tulla. Brigadiriabi, Olustvere praktikant, ei tegele küll pressimeestega, aga võis juhuslikult otsijaid abistada.

Natuke veel lesinud, tõusis Villu püsti, läks Mari ligidalt mööda ja ütles: «Tule välja!»

«Kuhu sa jooksed! Või jalga laskma! Kutsu teda heinte sisse, tema laseb jalga!» pahandas Mari valjuhäälselt, lükates Villu endisesse lohku tagasi.

«Igav,» ütles Villu, end jälle lõdvaks lastes.

«Igav! Mis sa oled siis nii möku! Oleks mina üksi meeste hulgas — oh sa mu meie! Kolm meest oleks juba üle käinud.»

Nüüd hakkas Villule asi selgeks saama. See naine on vist elueit ainult suuvärgiga. Esimest korda libistas Villu pilgu üle naisterea. Teda vahtinud tüdrukud itsitasid. Teine tegi silma ja peitis siis näo sõbranna taha. Kersti naeratas, aga mitte temale. Mingitele oma mõtetele. Ja siiski. Kas naerataks ta nii, kui siin oleks ainult naised?

Mari märkas, kuhu Villu pilk rändama hakkas. «Ei hiili midagi noori plikasid! Kurat, kes sind siia tõmbas!» Ta istus mauhti Villu kõrvale ja krabas kaela ümbert kinni. See oli muidugi komejant. Mis sa temaga siin, kõigi nähes, ikka ära

teha saad. Mõne sekundi jooksul Villu ei liigutanud end, siis aga krahmas naise nii tugevasti embusse, et tol puudus igasugune vastupanuvõimalus. Ainult jalgade siputamisega sai Mari oma suhtumist näidata. Õigest suudlemisest muidugi midagi välja ei tulnud, aga eemalt vaadates võis ka arvata, et tuli. Siis laskis Villu ta lahti ja võttis sisse endise, laisa sulase asendi.

Mari kargas eemale. Ei saanud ehmatuse ja vist isegi viha pärast tükk aega sõna suust. Sellisena polnud töökaaslased Marit kunagi näinud. Nad kiljusid naerda. Selles naerus ei puudunud kahjurõõm. Oma võimuka iseloomuga, alatise kisa ja kamandamisega oli Mari kolleegid ära tüüdanud. Juba õmblusvabrikus.

«Säh sulle kolhoosnik! See on ju päris väljaõppinud naistemurdja. Marist endast polnud asja,» naersid naised.

Nüüd oli Mari end juba kogunud. «Mida me siin teie nähes ja kaine peaga peame tegema? Vaat kui saaks sarved soojaks ja kahekesi kuhugi võpsikusse,» lõõpis ta.

Siis kostis väljast automürin. Heinakoorem jõudis kohale. Naised kukkusid sagima ja kädistama. Et mida ja kuhu, mis kord see on, et ükski ülemus ei tule tööd näitama.

«Kolm naist alla, palle transportööri peale panema, teised virna otsa!» ütles Villu end püsti upitades.

«Mina, Kersti ja Moonika jääme alla. Ja sina, kolhoosnik, ka tööle! Tähelepanu! Transportöör läheb käima!» kisas Mari, nüüd juba oma igapäevases sõiduvees.

Villu asetas mõned heinapallid transportöörile, siis läks koos tühjakskallutanud autoga välja.

Autojuhiks oli Tamme poiss. Kevadel sõjaväest tulnud nolk, aga juba autojuhiupsakust täis, traktoristidest peajagu kõrgem. Villu otsis taskust viis rubla kolmkümmend kopikat ja ulatas sõnagi lausumata autojuhile. Tamme poiss surus vaikselt läbi hammaste sõna, mis ilmselt ilus polnud. Aga raha võttis vastu. Keeras ringi ja pani minema, nii et rattad kerkisid.

Ei ole siin midagi pirtsutada ja paarutada, kui vanem pärismehhanisaator korralduse annab, mõtles Villu. Mis kunst seda autorooli kruttida! Heinapressiga oleks sul ammu mõistus otsas ja nina maas. Ehk adragagi juba. Küll ma sind veel õpetan!

Villu läks küüni tagasi. Tõstis veel mõned pallid. Kõrval töötas Mari, vastas Kersti ja see Moonika, kes midagi ei räägi. Kui Kersti poole vaadata, ei vaata ta vastu, aga tema näole tuleb see sissepoole suunatud naeratus, mida ilma vaatamata pole. Sellest naeratusest jääb tunne, nagu oleks temaga midagi juba olnud. Nagu oleks mingi ühine saladus.

«Sa mu põlluhiireke,» ütles Villu.

«Kuidas see kõlas? Kes see niisugune on?» küsis Mari.

«Kersti. Tal on pealael selline armas triip. Nagu põlluhiirel.»

«Armas triip! Mh! See on sellest, et ta blondeerib. Tegelikult on ta tuhakarva. Tee tööd, kuradi kolhoosnik, ise ka, mis sa siin kurameerid! Ja sina, Kersti, hakka neid kaugemaid palle ligi kandma!»

Kersti naeratas, täitis käsu, edaspidi aga püüdis Villu pilgu all naeratamast hoiduda.

Siis sai koorem otsa. Ja järgmist muidugi veel polnud. Naised kogunesid õue end jahutama. Istusid puu vilusse murule. Villu istus mõni samm eemal teise puu alla. Toetas selja vastu tüve. Praegu, õhetavana, oli Põlluhiireke eriti ilus. Muidu on tema peenejoonelises näos liiga vähe värvi. Tüdruk lehvitas endale käega tuult. Villu märkas maas vineeritükki ja ulatas talle selle. Nüüd sirutusid ka teised naised Kersti poole, vineerlehviku tuult püüdma. Mari polnud teiste hulgas, kõndis üksi seal eemal.

Siis ligines üks auto, tolmupilv taga nagu rallimasinal. Villu tõusis püsti. Pudelit ulatades ei ütelnud Tamme poiss sõnagi. Ka Villu mitte.

«Mida ta tõi?» küsis Mari ligi astudes.

Villu ei vastanud, tegi peaga nõksu jõe suunas. Mari pahvatas naerma, tõsines aga siis ja noogutas.

Põue kinni hoides jalutas Villu silla poole. Veidi enne jõge algas lepik. Villu vaatas tagasi. Keegi ei järgnenud talle. Kas tõesti lollitab? Ei tohiks nagu. Naine, kes nii kõvasti kaenlas olnud, olgu peale vägisi, on poolest saadik oma — selline oli Villu elumehekogemus. Kuid minutid läksid, tee jäi tühjaks.

Villu astus üle kraavi ja istus kivile. Tusk tükkis peale. Õnneks oli selle vastu rohi taskus olemas. See rohi aitab alati ka siis, kui naistega ei klapi. Veider küll, naistega, kes peaaegu kõik viina vihkavad, aitab just seesama viin tutvusi sobitada.

Üksi joomine polnud Villul üldiselt kombeks, aga praeguses olukorras oli vist vajalik. Villu kiskus taskust leitud kruvikeeraja abil pudelil korgi pealt ja laskis hea kulina. Juba minuti pärast tundis ta, et hakkab muutuma selleks, kes alati olla tahaks. Ilm läks heledamaks ja paigalistumine muutus raskeks.

Villu juba tõusis, et küüni tagasi minna, aga nägi siis sealt liginemas punastes dressides kogu. Tuleb, muidugi tuleb, kuhu ta pääseb! Pole ükski naine tulemata jäänud. Villu laskis ruttu veel lonksu ja vaatas siis kella. Tund lõunani. Peaks jõudma. Pärast lõunat, kui jupid kohal ja jalad kannavad, tarvis press ära remontida. Tuju tegemine on üks asi, keset heinapäeva end täis juua ikka ei saa.

«Sa mu pisike punane maasik-Marikene! Kuidas küll linnas

asfaldi peal sellised kasvavad! Tule siia, minu kõrvale kivi otsa! Oi, mul ôn sulle üllatus . . .!»

«Kus on sõnu! Poole päeva jagu ühe hingetõmbega,» imestas Mari.

«Ma enamasti ikka suure jutuga. Ainult kaine peaga ei saa sõna suust. Ära pane pahaks, võtsin juba väikse pisara suure kurvastusega. Mõtlesin, et oled mu maha jätnud.»

Villu tiris taskust pudeli, millest juba veerand võetud, ja ulatas Marile.

«Mis! Sa oled salajoodik! Miks siis nina sinine pole?»

«Küll ta läheb, kui sa mind jälle ei armasta. Võta, palun! Aga ära sa palju võta! Isegi räägid liiga palju ja kõvasti.»

«Räägin kõvasti ja võtan kõvasti. Vähega ei hakka halja tegema.» Mari haaras pudeli, pani suu peale, upitas põhja püsti ja hoidis seal hulk aega. Esialgu Villu ehmus, aga siis nägi, et tasapind ei alane, rahunes, lõpuks aga tõmbas pudeli oma kätte.

«Ära topi tatti sisse!»

«Misasja! Ma mõnulen. Tal ju nii hea maik. Anna tagasi, kadekops!»

Villu vajutas pudeli taskusse. «Ei tule sinuga koos millestki midagi välja.»

«Kuidas nii? Võpsiku vahele tulin. Viina oleks ka heameelega joonud. Mida ma veel pean tegema?»

«Kohe näitan, mida.» Villu võttis tal piha ümbert kinni. Ja tundis, kuidas naise keha pingule tõmbus. See võis tulla meeldivast erutusest, aga ka valvsusest, vastikusest . . . «Kõigepealt suudeldakse,» ütles Villu.

«Ehk jätame selle vahele? Viina hais paneb hinge kinni.»

«Võib ka vahele jätta. Aega ongi vähe. Nüüd paned käe, näe, niimoodi ümber kaela. Voh! See võte on sul tipp-topp! Ja nüüd mina . . .»

Järsku tõmbas Mari end püksikummi plaksatades lahti, hüppas üle kraavi ja hakkas tagasi vaatamata küüni poole ruttama. Alles eemal pöördus ta ringi ja hõikas, nii et see vist küünigi kostis: «Kolhoosnik on kolhoosnik, kallistada ka ei oska! Ptüi!»

Villu seisis tükk aega paigal. Siis ohkas, istus kivile ja võttis taskust pudeli. Pikkamisi hakkas tuju paranema. Mis siis õieti kaotatud oli? Üks kahekümnest, küün naisi täis. Kui tagantjärele tark olla, siis oleks juba ammu pidanud aru saama, et selle Mari-Kisakõriga pole mõtet aega raisata ja viina solkida. Lõuapuud ja hüsteerikud on peaaegu alati külmad. Hiirekesega muidugi lõunaks valmissaamise lootust poleks olnud, selline vajab paar-kolm päeva suksutamist ja suhkruga söötmist, aga kui naeratuste järgi otsutada, siis peaks ennast ära tasuma.

Esimene, mida Villu küüni astudes märkas, oli Mari vihane teine — Hiirekese kaastundlik pilk. Ilmselt oli Mari siin juba pläranud oma seiklusest.

«Ohoo! Näe, kui tublid naised! Teine koorem juba üleval. Tänu minu transportöörile ka natuke, eks ole,» rääkis Villu rõõmuga, mis küll rohkem tehtud oli.

«Ja julges tagasi tulla! Nojah, sada grammi sees. Muidu on loll ja vait nagu oina topis. Mh! Sinu transportöör! Oskame ilma sinuta ka nupu peale vajutada. Mine oma õige töö juurde, mis sa siin lakud ja laaberdad!» Niimoodi kisades loopis Mari ise heinapalle. Poole kõrgemale kui vaja.

«Ise kutsusid mind võpsikusse,» ütles Villu.

«Ma mõtlesin, et proovin, kuidas maamees ka musi võtta ja kallistada oskab, aga tema, kohe käsi püksi! Mine, mine! Muidu teeme sulle naistega nii, et eluks ajaks võpsikuisu ära on.»

«Kas ta teil vabrikus ka nii õel on?» küsis Villu. Ja tundis ehmatusega, et pudelist saadud julgus ja tuju kipuvad jälle käest kaduma.

«On ikka. — Mari on Mari. — Portsu otsa sattus see mees, ma mõtlesin kohe. — Mõni ime, Maril ju suuvärk nagu lõbumaja perenaisel. — Mari on täitsa, õpetus kulus ära. — Einoh, meesterahva asi, tahtis järgi proovida, kellega tegemist.» Nii kukkusid nüüd naised mitmest kandist rääkima. Rohkem omavahel kui Villule.

Põlluhiireke ei rääkinud, töötas. Ja naeratas omaette. Ainult korraks vilksas ta naerune pilk Villu poole. Sattusid jah portsu otsa, vaeseke, aga täitsa vahva, et sellest väljagi ei tee — umbes seda ütles ta pilk.

Koorem sai jälle virna. Enamik naisi ronis alla ja kogunes sinnasamasse puu vilusse. Läks ka Hiireke. Oli nüüd tõsisem. Siis vist meenus miski, ta naeratas jälle, läks võttis Villu antud vineeritüki ja hakkas sellega tuult lehvitama. Siis ta tõusis ja jalutas eemale, silla suunas.

Üks sõbraliku olemisega keskealine naine vaatas Villu poole. Tema silmadesse tekkis mingi ahne, vallatu ja veidi õel säde. Nii vaatavad naised, kes omal ajal armastanud nautida noorust, aga kellel nüüd seda enam pole.

«Proovi sellega! See on oma mehega riius,» soovitas naine vaikselt. Nagu oleksid nad Villuga lähedasemad kui tema oma asutuse naistega.

Uue heinakoorma saabumise saginas poetas Villu end küüni juurest minema. Hiireke teeskles ebameeldivat üllatust, kui meest nägi. Millestki võis siiski järeldada, et ta asjade sellist käiku ootas.

«Jälle koorem. Ärme lähme sinna!» ütles Villu.

Hiireke naeratas, nagu oleks nalja tehtud. Hakkas siiski pikkamisi küüni suunas minema.

«Ausõna — milleks? Seal naisi isegi ülearu. Ma näitan teile viljapõldu. Sellest tuleb meie sovhoosi rekordsaagi põld. Ise külvasin.»

Hiireke jäi kõhklevalt seisma. Aga selle kõhkluse varjus oli tunda iseloomu, seda kindlust, mis pehme iseloomuga heatahtlikel naistel võimaldab vajalikel momentidel korralikuks jääda. Ei tea, kummas suunas Hiireke oleks liikumist jätkanud, kui mitte juhus ise poleks asja paika pannud. Sovhoosi keskuse poolt sõitis küüni suunas peaagronoomi «Moskvitš».

Villu hüppas üle kraavi, pöösa varju. Tõmbas käega, et Hiireke ka tuleks. «Miks?» ei saanud see aru.

«Halvad inimesed ajavad mind taga. Ruttu! Muidu näevad.»

Kuid naine eelistas teele jääda. Kükitas sinnasamasse maha. «Mis halvad inimesed need on?» küsis ta.

«Ülemused. Tahavad, et ma tööle läheks.»

«Ah nii?» naeris Hiireke oma hääletut naeru. Vaatas siis Villule imeliku näoga otsa ja hakkas teetolmule midagi joonistama.

Peaagronoomi autost tuli välja töökoja juhataja Luige Jaan. Läks küüni. Niisiis oli Randla andnud ülesande ja oma auto, et pressimees pressi juurde tuua. Tagavaraosad olid järelikult kohal.

«Mis töö teil on?» küsis Hiireke, ise ikka edasi joonistades.

«Tähtis töö. Näe, peaagronoomi autoga otsitakse taga. On kuradi sirkus! Kevade otsa sai tehtud pikad päevad. Võib-olla läksid sellega närvid läbi. Nüüd lõdvestan. Olen alkohoolse joobe seisundis ja, vabandage väga, ei tohi enam tööd teha. Nagu te ise ütlete. Jookske aga jookske!»

Luige Jaan väljus küünist ja istus autosse. Sõiduk võttis suuna silla poole. Villu seekordne viibe oli eelmisest ägedam. Hiireke ei küsinud enam midagi, hüppas ka üle kraavi ja tuli pöösa taha.

«Moskvitš», roolis mossis töökojajuhataja, vupsas mööda. Villu lõi risti ette ja võttis taskust pudeli. «Pääsesime! Selle peale tuleb võtta,» ütles ta pudelit naisele ulatades. See naeratas, ei võtnud vastu ega ütelnud sõnagi.

«Ebaviisakas muidugi. Pole klaasi ega pealehammustamist. Aga näete isegi, missugune elu mul on. Aetakse taga nagu metsloom. Hea veel, et hing sees,» kurtis Villu.

«Kas traktoristid joovad viina iga päev?»

Niisugune ootamatu ja otsene küsimus lõi Villu hetkeks tummaks.

«Ei. Üks päev joovad õlut, teine viina,» ütles ta ja rüüpas ise kõva sõõmu.

Hiireke vaatas kordamööda meest ja pudelit, naeratas, pööras selja ning hakkas ära minema.

«Hiireke! Põlluhiireke! Vales suunas lähete, põld on seal!» hüüdis Villu, toppis pudeli tasku ja ronis üle kraavi. Teel küsis ta: «Kas oskate rukki ja nisu vahel vahet teha?»

Hiireke naeris, jäi seisma.

«No vaat. Seda ma arvasin. Lähme, ma näitan mõlemaid! Ja otra ja kaera võin näidata.»

«Võite või? Ükskord me sõitsime autoga põldude vahelt läbi. Laps küsis: mis vili see on? Mina imestasin, kust ta teab, et see üldse on vili. Nad olevat klassiga kolhoosis ekskursioonil käinud. Meie ajal niisuguseid ekskursioone ei korraldatud.»

Nii rääkides oli Hiireke hakanud tagasi tulema. Nüüd ta vaikis. Sammus mehe kõrval, kuulas teda, näol see salapärane peaaegu-naeratus, mis tema ilmest inimeste hulgas olles kunagi ei kadunud, võis ainult suurema või väiksema protsendi pärisnaeru sisaldada. Villu seevastu patras nüüd kogu aja. Tema, oinatopiseks tituleeritu. Ta kirjeldas, kuidas kevadel siin vilja külvas, kaks külvikut omaehitatud eeliku abil traktori taha haagitud. Külvas päevas poole rohkem kui teised. Et külviaja lõpuks teistest palju rohkem ei tulnud, kuna olid joomapäevad, sellest ta muidugi vaikis.

Kõige ligem põld oli oder. Juba pead loonud. Väetiserammust sinetav, ja lainetav nagu meri.

«Oi, ilus!» ütles Hiirekene, kui oli natuke aega vaadelnud.

Villu tõmbas mõned kõrred ja ulatas talle. Hiireke hakkas viljapäid uurima, omaenda pea langetatud. Oli selles asendis kaua. Juuste alt oli tal kael päevitamata, valge nagu luigel. Ilmselt oleks õige olnud sinna suudelda. Aga sissekukkumine Mariga oli Villu ettevaatlikuks teinud. Ja see naine siin oli kuidagi liiga puhas, kui arvestada eesmärke, mis Villu oli endale tänaseks seadnud ja mida ta naiste puhul enamasti ikka seadis.

«Ligidalt on nad veel ilusamad. Iga pea nagu kunstiteos. Kas tõesti on selliseid täis terve see põld?» ütles Hiireke viimaks. Ilma vaimustusõhinata, aga nagu üllatunult. Ja seekord tõsisena.

«Mitte ainult see! Palju põldusid! Üle tuhande viiesaja hektari kokku teravilja. Lähme nüüd, ma näitan nisu! Vaat see on alles . . .!»

Nisu meeldis Hiirekesele odrast vähem, aga ikka meeldis ka. Ta harutas oma peente lakitudküüneliste sõrmedega nisupea lahti. Viskas siis sodi maha ja vaatas veidi ettepoole kummardudes oma jalge ette vilja sisse, nagu otsiks sealt midagi, mida kardab.

«Kus need hiired siin on?» küsis ta.

«Mis hiired? Ah jah, põlluhiired! Ei tea, kus nad täna redutavad, et minu Põlluhiirekesele vastu ei tule.»

Villu küünitas ka vilja sisse vaadata, pannes seejuures käe tasakesi ümber naise piha. Sellist plaani oli ta haudunud juba tükk aega, aga iseenda imestuseks polnud veel söandanud teha. Harilikult tal niisuguseid raskusi polnud, kui oli natukegi viina võtnud. Küllap tuli praegu appi huvi hiirte vastu. Sel naisel seisis niisiis meeles, et talle selline meelitusnimi sai pandud.

Hiireke ei reageerinud mehe embamiskatsele. Naeratas ainult natuke ilmsemalt kui seni. Aga mitte mehe, vaid põllu poole. Nüüd oleks tulnud edu arendada, ta tugevamini enese vastu tõmmata, kirge teeseldes meelitusi sosistada. Teada ja läbiproovitud värk ju puha. Aga mis jama see oli, ei tahtnud välja kukkuda? Küllap vähese viina viga. Viin loksus põues, aga ka pudeli väljavõtmiseks oleks rohkem julgust tarvis läinud.

Siis vabastas Hiireke end ja hakkas pikkamisi tee poole tagasi minema. Nagu polekski Villut siin. Nagu poleks olnud tema kätt. Nagu poleks põhjust karta või ka loota, et mees ja tema käsi rohkemat võivad üritada.

Sellisest tuimusest veidi nõutu, vaatas Villu naisele järele. On olemas naisi, kelle kõnnakust võib selja tagant rohkem välja lugeda kui näost. Hiirekese kohta see ei käinud, tema lihtsalt läks.

«Kuhu kiiret? Rukis veel nägemata!» hõikas Villu.

«Tööle,» ütles ta seal vist, ise edasi minnes.

Villu pidi esialgu järgnema, aga mõtles siis ümber. Istus kännu otsa ja võttis taskust pudeli. Hoidis seda tükk aega niisama peos. Ta oli segaduses. Või kuidas seda nimetada. Ta oleks nagu kümme aastat nooremaks läinud. Selles mõttes, et naistega ümberkäimise oskus oli järsku niisugusel tasemel. Viina oli küll pool pudelit järel. Sellega võib muidugi nii mõndagi korda saata. Korteris on šefid ilmselt malevamajas, keskusest ligi kahe kilomeetri kaugusel vanas talumajas, mis kohandatud õpilasmaleva või šeffide majutamiseks. Malevamaja ligidal jõe kaldal oli üks onn või suvila, mida linnas elav omanik väga harva külastas. Selle ust oskas Villu lahti koukida. Oli onni ja selle kägisevat kušetti kasutanud mõningategi kallimate korral.

Õhtusse oli aga aega veel oi kui palju. Vaata, ei tule selle viinaga väljagi. Aga eks tuleb kokkuhoidlik olla. Kokkuhoid olevat aja nõue.

Korraga tuli Villul hea idee, kuidas aeg mõnusalt ja ohutult õhtusse saata ja ka viina kokku hoida. Siin ligidal elas lüpsinaine Anu, kes aeg-ajalt ta kallim olnud. See õrn ja hoolitsev

naine, mehe poolt mahajäetu, oli valmis alati oma õrnust ja voodit jagama. Õrnused Villut täna ei huvitanud, aga voodi kui magamiskoht küll. Ainult kas Anu on kodus ja kuidas tema juurde pääseda? Ülemused on selle heinaga nagu palavikus. Ähmi ja vaimustust täis. Põllul pressi juures tilguvad käia üksteise järel. Direktor, agronoom, zootehnik, mehhaanik, osakonnajuhataja. Igaüks tahab küsida, et kuidas läheb ja nii edasi. Kui kõigile vastama ja jutustama hakkad, kaotad pool tööaega. Ja selle kaotuse eest ei tee keegi sulle noomitust. Omajagu tore nii tähtis tatt olla, aga parem oleks siiski olla vaba kodanik. Praegu reduta nagu kurjategija, kelle pea eest varandus välja pakutud.

Nii et püsti ja teed mööda ei tulnud Anu juurde minek kõne alla. Villu uuris maastiku võimalusi. Ühes küljes odrapõld. Kui selle seest kõhuli roomad, läheb poolik pudel ümber. Pärast oled üle kere lõhnadega, ainult kurk kuiv. Teises küljes traattõkked — vasikate jooksuaiad.

Viimaks otsustas Villu siiski minna mööda teed ja püsti. Kes ikka vastu tuleb. Kõik heinal, kas sovhoosi või oma heinamaal. Kes pole, pole ka heinaasjadega kursis ega tarvitse imestada, et traktorist vabalt ringi kõnnib.

Silks-solks, silks-solks, tegi pudel kõndimise taktis. Nojah, uhkem oleks muidugi kilks-kõlks, kilks-kõlks — vist nii kõnnib Künnikangelane, kui kõik oma ordenid rinda paneb. Kui tema moodi rabaks aastat kümme-kaksteist, võiks ka tema moodi kõlksudes kõndida. On ikka tublisid inimesi olemas! Las nad olla peale.

Karjalauda poolt lüpsimasina mürinat ei kostnud ja valgetes kitlites naisi polnud ka näha. Järelikult peaks Anu kodus olema. Ta koduse eluviisiga. Ja üldse tubli naine. Aga millegipärast pole tal meestega vedanud. Peale lahutust mitmel proovi peal olnud, aga proovist kaugemale pole jõudnud.

Maja, kus Anu elas, polnud laudast kaugel. See oli pikk valgeks lubjatud savimaja, kunagise karjamõisa hoone. Hüüti teda Karvamõisaks. Seal, pliittoalistes korterites, elasid saadaval lüpsinaised. Tüdruk, vanatüdruk, lahutatud, lesk.

Iseloomult oli Anu, kui kasutada näkiliste välimäärajat, meestelemb-piripill, välimuselt hiid-paljastiss, eluviisidelt aga seebilemb-pesur. Ta rinnad lõhnasid alati seebi ja juuksed šampooni järele. Kui Villu sisse astus, triikis Anu parajasti pesu. Toas lõhnas triikraua ja pestud põranda järele.

«Sina, kullake! Ja jälle purjus, vaeseke. Kuidas siis nii, keset tööpäeva?» häälitses Anu, hoolitsevalt siblima ja nutma hakates.

Villu käskis ukse lukku keerata, jõi kraanist külma vett ja viskas enese voodile pikali.

«Nii kannatamatu täna, kallis! Ma otsin sulle ikka enne süüa.» Anu vajutas oma kuuma pehme põse kõigega nõustumise märgiks vastu mehe nina.

«Ära otsi! Aga uks keera kaks ringi! Luige Jaan ajab mind taga,» ütles Villu näoga seina poole pöörates.

«Maga siis, paikene, ma ei sega sind,» lubas Anu tekki peale laotades.

Ära sega jah, mõtles Villu. Nepijahil olles ma parte ei lase.

3.

Pool kaksteist helistas Randla jälle töökotta. Kas pressile osad on saabunud, kas Villu leitud? Jah, osad nüüd lõpuks siis tulid, aga pressimeest polnud ka kodus mitte. Olevat teist küünis linnanaiste juures nähtud, aga võta ta sealt kinni, kui õue peal pole ühtki riista, millega sõita, torises töökoja juhataja torusse.

«Võta minu masin! Ja mine kohe! Ja too see mees siia, minu ette!» käskis peaagronoom.

Olles muidu niinimetatud pehme mees, jätkus Randlal otsustavatel momentidel seda resoluutsust, ilma milleta edukas tootmisjuht läbi ei saa. Ja praegu oli tõesti üks sellistest otsustavatest momentidest. Et mitte ütelda — narr moment. On see press sinna Pärtli osakonda siis vajalik või mitte, narriks jääb uhke lubaja peaagronoom igal juhul, kui välja tuleb, et press pole korras ja pressimeest mitte olemaski.

Häda, oi häda nende mehhaanikute ja mehhanisaatoritega! Katki lähevad neil ikka kõige tähtsamad masinad kõige kiiremal ajal. Ja kui masin katki, on ka mees katki. Liikluskontroll on teedel ja uue määrustiku järgi isegi põldudel kõva. Rooli taga juua ei saa, kui ei taha jalameheks jääda. Masin töökotta, mees poodi — nii see oli ja on, tee või tina. Ja kui praegu Luige Jaan saabki selle Villu naiste mant kätte — kas kainena, kas juhtub imesid?

Randla pani suitsu ette ja hakkas mööda tuba käima.

Siis jõudis «Moskvitš» tagasi. Luige Jaani nägu ei ennustanud midagi head.

«Noh?» küsis Randla.

«Juba kadunud sealt,» torises töökoja juhataja.

Väliselt ei avaldanud need sõnad peaagronoomile mingit mõju. Väliselt jäi ta kuidagi heasüdamlikult nõutuks. Aga selline ta kord juba oli, et närvipinget ei näidanud ega valanud välja, vaid ladestas sisemusse.

«Ehk tuli kusagilt otse ära?» avaldas Randla lootust.

«Ei tulnud,» mossitas Luige Jaan.

«Kust sa tead?»

«Seal nii palju noori ilusaid naisi.»

Randla vaatas töökoja juhatajale uurivalt otsa. Kas sel on lõõpimistuju? Ei paistnud olema. See mees pole naljameeski.

Randla ise polnud ka nalja- ega naistemees. Naised oli tema meelest niisugune teema, millest tõsiselt rääkimine polnud tõsisele mehele kohane. Villu ülenormaalset huvi naissoo vastu pidas peaagronoom tema kui võimetega mehhanisaatori veidruseks, millest tõsiselt rääkida on imelik. Oma naisega elas Randla hästi ja pidas temast lugu, naissoosse tervikuna suhtus ta aga teisiti. Agronoomideks ja brigadirideks püüdis võtta ikka mehi. Läks närvi, kui mõni alluv dekreetpuhkusele tuli saata.

«Ah et palju ilusaid naisi? Ja Villu nagu herilane meepurgi ümber?» hakkas siis Randla naerma. Mitte oma tõsist töönaeru, mida ta naeris siis, kui vaja. Seda kerget tüüpi naeru, mida nii ebatõsise asja peale naerda kõlbas. Siis Randla tõsines, läks endast peajagu lühemale töökojajuhatajale ligi, pani talle käe seljale ja küsis:

«Mida me siis teeme, Jaan? Ilmad on vaat missugused. Küllap sulgi, vanal põllumehel, süda tilgub verd.»

«Press saab korda. Teen kas või ise. Aga mehe osas . . .» Luige Jaan kehitas oma laiu, tüsedaid õlgu.

«Mis sa siin minu ees kehitad? Mine kehita laudas lehmade ees! Nii kuivade ilmadega tuleb hein heinaks teha, lihtsalt tuleb. On ju, Jaan?»

Luige Jaan ei vastanud. Ta teadis, missugune vaidlus käib üsna kõrgel tasemel heina ja kuivsilo vahekorra ümber. Mis see tema kui remondiülemuse asi!

Randla võttis laualt sigaretipaki, sirutas Luige Jaani poole, aga siis tuli meelde, et see ei suitseta. Käinud mõne sammu, peaagronoom küsis:

«Villu maha võtta? Teine mees pressi peale? Aga ütle mulle see mees!»

Õlistes riietes tüse töökojajuhataja sarnanes rohkem lukksepa kui vanemspetsialistiga, käitumiselt jõmm ja mühakas, aga sovhoosis oli ammu teada, et tark mitte ainult masinate alal. Temasuguse mehe nõu ja toetust tasus välja pressida.

Pärast tükki aega tusast mõtlemist nimetas Luige Jaan ühe hinnatud mehhanisaatori nime.

«Nõus, aga tema on osakonnast. Kas on kasulik seda esimest nii head pressi keskusest kaugele anda? Tead ju küll, Jaan, meie osakondi? Igaühel küüned oma poole. Haakeriist kas või seisku, pannakse traktorist teise töö peale, aga naabrile ei saadeta. Või arvad sa teisiti?»

«Nii ta on,» tunnistas töökoja juhataja.

«No vaat! Aga siin näidatakse kinganinaga, et peaagronoom on loll ja kitsipung.»

«Kes näitab?»

«Ah, ei keegi, ma niisama... Nii et keskusest paku välja mees!»

Natuke aega jälle nohisenud, raputas Luige Jaan pead. «Ega ei paku. Paremad mehed E-de peal.»

Jah, keskuse osakonna tublimate mehhanisaatorite traktorid seisid aia ääres, mehed ise liikur-silokombainide ja -niidukite peal. See oli niisama vastutusrikas töölõik ja masinad veelgi keerulisemad kui heinapress.

Varsti peale Luige Jaani väljus ka Randla ise. Keeras kabineti lukku, ütles dispetšerile, et tuleb tunni-poolteise pärast, ja istus autosse.

Küünis oli parasjagu jälle koormate vahe. Naised õues puu all ja virnal juturingideks kogunenud. Siiatuleku eesmärk polnud peaagronoomil muidugi mitte ainult pressimehe otsimine. Kui palju heina tulnud ja mis kuivusega, kuidas virna laotud, kas ventilaatorid töökorras, mis rahvas need uued šefid on ja nii edasi. Igal objektil käies oli kümneid küsimusi, millele vaja tähelepanu pöörata. Naisterahvaste tööst, nagu juba öeldud, Randla suuremat ei lootnud, aga mis parata, kui šeflusasutuseks on õmblusvabrik.

Olgugi et Randla oli muidu vähese jutuga ja kinnine, tööinimeste ette astudes oskas ta käituda ka rahvamehelikult. «Tere, naised!» tervitas ta praegu rõõmsalt ja valjuhäälselt.

Vastuseid tuli mitmelt poolt ja mitmes toonis, kuidas kellegi tuju ja iseloom.

«Kuidas siis läheb? Tööd vähe, ma vaatan. Mitu koormat täna on tulnud?» võttis Randla nüüd asjalikuma tooni.

«Hästi. — Kolm koormat. — Igav. — Pole midagi vähe. — Vähe jah.» Ka nüüd oli vastuseid mitmesuguseid ja vastukäivaid.

Siis väljus küünist Mari ja võttis ohjad oma kätte. «Tere, onu! Kes te olete? Puhkekodu direktor või?»

«Puhkekodu ...!» naeris Randla. «Olen sovhoosi peaagronoom. Kui teise pressi tööle saan, ma teile teen puhkekodu! Aga teise pressi traktorist pidi siin teie käes olema.»

«Traktorist! Üks uimane uimerdas siin ringi. Siis võttis nina täis, hooples, et on isane. Üritas meid järjekorras võpsikusse vedada. Siin teda enam pole. Ju ta kuskil kraavis magab. Kui teil niisugused traktoristid on, siis pole ime, et sovhoos on puhkekodu,» ütles Mari.

«Ah nii? Siin ikka käis? Ja oli purjus?» küsis Randla. Nüüd juba murelikult, häbi tundes.

«Ei mina saanud aru, et ta purjus oleks olnud. Remontis siin seda transportööri. Tegi naistega nalja,» ütles nüüd too sõbraliku näoga keskealine naine, kes Villut Kerstile järele minema oli ärgitanud.

«Kust sina tead, et ta purjus polnud? Sinule ta ju ligi ei litsunud. Autojuht tõi talle pudeli. «Russkaja vodka». Oli ju, Kersti?»

«Ei tea,» naeris Kersti.

«Mis, sulle ei pakkunudki või? Ajas ainult kätt püksi. Sellistega jääb sul, peaagronoom, küll hein tegemata. Oleks teadnud, oleks juturaamatu kaasa võtnud,» kahetses Mari.

«Tegemata ei jää midagi. Ja töö puudust ei saa edaspidi olema. Panen teise mehe pressi peale, kui sellest asja ei tule,» ütles Randla. Kuidagi muutununa, vaenulikult. Pööras selja ja läks küüni heinu üle vaatama.

Küüni juurest sõitis Randla töökotta. Ehk on vahepeal Villu sinna ilmunud. Ei olnud. Luige Jaan ise remontis pressi. Randla jälgis tema tegevust tükk aega sõnatult, peas aga keerlesid pingsad murelikud mõtted. Keda panna...? Või oodata? Kui tuleb homme hommikul välja ja on kaine, teha vali noomitus?

Siis hakkas Randlale silma mees, kes veidi eemal oma linttraktori juures toimetas. Künnikangelane. Niisuguse hüüdnime olid kolleegid pannud sellele suurele, aeglase toimega mehele. Tema peamiseks ja armastatumaks põllutööks oli kündmine, siin polnud talle vastast. Sügiskünniga oli ta alati rajooni parimate hulgas, aukirju ja medaleid selle eest saanud. Kuigi aeglase toimega, kündi tuli tal kärmastest rohkem, sest künniajal ta kella ei vaadanud. Keerukamaid masinaid ta pelgas ega saanud nendega hästi hakkama. Mehhanismide töö peensustesse ei suutnud tema aeglaselt liikuv aju tungida. Aga — visadus ja kohusetruudus on nii mõnelgi juhul tasa teinud kiiruse ja anded, mõtles Randla. Ta sammus pikkamisi Künnikangelase traktori juurde.

«Noh, Jüri, kuidas läheb?» küsis ta.

Künnikangelane ajas end pikkamisi sirgu ja tema jämedate, kuid meeldivate joontega näole venis see staatiline naeratus, mis seal vesteldes, eriti ülemustega vesteldes, alati püsis. «Mis seal ikka,» venitas ta.

«Kas traktor ja ader sügiskünniks korras nagu alati?»

Naeratus venis laiemaks. Kiituse ja kuulsuse peale oli Künnikangelane maias nagu karu mee peale. «Korras . . .»

«Tubli, Jüri, tubli!» Randla patsutas mehe vägilaseseljale. «Aga praegu sul vist rahulik aeg? Sügiskünnini veel mõned nädalad. Mis oleks, Jüri, kui prooviks vahepeal natuke muud tööd teha? Tähtsat tööd, mida ainult sinusugustele võib usaldada.»

Künnikangelase naeratus hakkas jälle laiemaks venima. «Noh, kui on vaja, mina alati . . . Mis töö see, eeee, oleks?»

«Praegu veel kindel pole, aga ma nii kuulan maad. Et kas põhimõtteliselt oled nõus. Võib-olla tuleb press taha võtta.»

Künnikangelane hakkas jalalt jalale tammuma, nagu oleks sitke savi sisse sattunud. Temas võitlesid auahnus ja hirm keerulise masina ees. Kuid oli veel üks tegur, mis vaekaussi vajutada aitas. Mitte kunagi polnud Künnikangelane ülemuste käsku või palvet täitmata jätnud. Oli aastate jooksul olnud ka keeruliste masinate peal, visalt pusinud nende kallal pooled ööd. Aga lõpuks ikka adra juurde tagasi jõudnud.

«Ei, noh, kui leitakse, et nii on vaja . . .» nõustus Künnikangelane ja vahepeal tõsiseks tõmbunud nägu hakkas jälle naeruseks selginema.

«Tubli, Jüri, ja aitüma sulle juba ette. Oleks meil rohkem mehi, kelle peale igas olukorras loota võid,» kiitis ja patsutas Randla.

Siis astus ligi Luige Jaan. Teatas lühidalt, et press on korras. Pööras selja ja läks, enne kui peaagronoom, kellel kiitmise hoog sees, teda kiita jõudis.

Inimeste kiitmine oli Randla käes üks relvi rasketest olukordadest väljatulemisel. Selle koha peal, kus enamik ülemusi hakkas süüdlasi sõimama, hakkas tema mittesüüdlasi kiitma. Kuigi ise muret ja kibestust täis, välja paista ta seda ei lasknud.

«Kas siis . . . selle peale siin? Kus Villu?» küsis Künnikangelane. Ehmatus ja meelitatud-olek vaheldusid ja segunesid. Jalad jäid õueasfaldil jälle savi sisse kinni. Uus press, sovhoosi ainus — see oli suur au ja vastutus.

«Villul viin ja riukad. Tunned teda ju küll. Aga eks vaatame, ootame ja otsime veel natuke.»

Viimased sõnad ütles Randla juba auto poole minnes. Tal tekkis mõte, et küllap Villu läks koju magama, kui linnanaised talle küünis sellist säru tegid. Kui Villu korralikult läbi võtta ja ta väga täis pole, magab mõne tunni, ehk läheb õhtu eel veel pressima. Praegu lõunaaeg, naine kodus. See aitab ka noomida ja tuuseldada. Künnikangelase variant tundus Randlale järjest rohkem kahtlane.

Naine oli kodus küll, aga üllatunud ja pahane, et meest tööl

pole. «Tööriided on selga pannud. Putru pole söönud. Köögikapis kõik segamini pööranud,» pahandas ta riideesemeid loopides ja kapiustega kolksutades.

«Olevat käinud küll ringi. Läinud küüni transportööri remontima. Nüüd pole kummaski kohas. Mõtlesin, et kodus,» seletas murelik ja süüdlaslik peaagronoom.

Villu naine, kes ise sidekontoris töötas, oli sovhoosiga alalõpmata pahuksis. Ja kõige ümbritsevaga pahuksis sellest ajast, kui mehega pahuksis.

«Küüni! Sinna, kuhu need linnalitsid viidi! Mis te tast siis siit otsite? Muud teil seal sovhoosis ei tehta, kui juuakse ja tõmmatakse ringi, ükski õhtu enam selge peaga koju ei tulda. Veetakse siia linnast koormate viisi kokku igasuguseid, põhjaläinud sovhoosi päästma,» räuskas naine.

«Lugupeetud Villu noorik, sovhoosiga oleks kõik korras, kui mõned mehed, nagu teie oma . . .» püüdis solvunud Randla asja seletada.

«Ah nüüd on ta minu, kui alkohoolik valmis ja ainult joomise ning jääramise peale mõtleb! Aga kui vaba päeva tarvis, et perekonnaga viisakasse seltskonda sõita, siis on sovhoosi oma. Ei saa, ei ole võimalik! Külv, hein, vili, kartul . . . Ja viin. Ainult mitte oma pere. Kus ta on? Seda küsin praegu mina teie käest! Kui tööl ei ole, olgu koju toodud!»

Väike ilus noorik seisis peaagronoomi ees, käed sõjakalt puusas ja silmad välkumas. Vaat kargab veel küüntega näkku. Seda olevat ette tulnud.

«Toome, kui leiame. Vabandust.» Randla taganes uksest välja.

Jürgensoni Villu naine oli igapäevases elus tagasihoidlik ja vähese jutuga, aga kui perekonnaasjadega, mehe- või lastekküsimusega tegemist, siis valmis emalõvi. Sõbrannasid tal polnud. Nii armukadedal naisel ei saa neid olla. Tänaval tippis ta käia kõrvale vaatamata ja kuidagi resoluutselt, nagu ütleks oma väikese, kindlalt maha pandud jala astumisega, et ärge te lootke, järgi ma ei anna.

Kaotanud lootuse pressimeest leida ja tuju teda otsida, läks Randla kontorisse tagasi. Püüdis minna nii, et direktor oma kabineti aknast ei näeks. Direktor oli kirts-kärts. Mis see madal maailm maksab minu käes! Lahendamatuid olukordi pole. Joodikud lahti ja korterist välja! Randla oma praktika jooksul oli aga kogenud, et on olemas inimesi, kelles vähe halba ja vähe head, aga ka selliseid, kelles palju halba ja palju head. Joodikutel on sageli kuldsed käed või õigemini — kuldsete kätega mehed on lastud joodikuks minna. Vallandad ühe niisuguse, võtad asemele kaks hädavarest ja töö on ikka tegemata. Iga inimese kasutamise võimalusi tuleb põhja-

likult uurida, iga inimese juurde viib erinev tee. Direktori ees Villu kaitsja ossa asuda Randla ei saanud ega tahtnud, aga tema pirts-parts-otsusega nõusse jääda ka mitte. Ehk ilmub mees siiski veel välja, võib piirduda käskkirjaga.

Teine põhjus, miks Randla praegu direktorit vältis, oli nende lahkheli suhtumises heinasse. Kui direktor saab teada, et heinategemisega tõrge, forsseerib ta otsekohe kuivsilo tegemist, laseb auku ajada ka need põllud, mis praegu kuivaks heinaks planeeritud.

Ukse lukust lahtikeeramise ajal helises sees telefon. Kas viimaks ikka nägi ja helistab ülevalt? Või otsib Pärtel juba pressi taga? Ei, helistati rajoonist, et kuidas niit ja kuivsilo tegemine edenevad, kas on loota tempo paranemist. Kas sovhoos ikka saab kuivsilo lisakohustuse täis? Muidu ei täida rajoon oma kohustust.

Niipalju kui Randla teadis, oli direktor rajooni suurematele ülemustele kuivsilo osas juba sellise lubaduse andnud. Nüüd siis väiksem ülemus omal tasemel organiseerib ja pabistab.

«Üritame, aga mitte kuiva heina plaani täitmatajätmise arvel,» ütles Randla.

«Kuidas-kuidas? Kuivsilo tuleb täita ja ületada igal juhul!» tõstis väiksem ülemus häält, nagu rajooni ülemusekesele kohane.

«Kuidas sinu enda arvamine on? Kas nii on õige?» küsis Randla.

Teises otsas valitses natuke aega vaikus. «Mina propageerin kõige progressiivsemat rohusöötade tootmise tehnoloogiat, see on mu amet,» öeldi siis ja pandi toru ära.

Randla istus oma toolile ja vajus mõtteisse. Niisiis ka mõttekaaslane rajoonist ei taha enam oma isiklikku arvamust välja öelda. Peaagronoom hakkas nupudtama üksikute põldude viisi, kuidas paigutada käigusolevad heinapressid, et võimalikult palju kuiva heina kiiresti kätte saaks. Jah, paiguta nii või naa, uue pressi puudumine kippus kavatsused luhta ajama.

Üks saladus, miks Randla oma raske ameti peal oli nii kaua vastu pidanud, seisis kahtlemata selles, millega ta just praegu tegeles. Mitte ainult asjade läbimõtlemine, aga läbimõtlemine nii, et hundid oleksid söönud ja lambad terved. Olla vait kõrgetasemelistel koosolekutel ja nõupidamistel, kus mõnd uut ettevõtmist ülistatakse, praktikas tegutseda ettevaatlikult ja oma tõekspidamiste järgi. Toda uut ja kahtlast viia esialgu ellu minimaalselt, järele mõteldes ja proovides, aga siiski nii palju, et koosolekutel sõimata ja rajoonilehes materdada ei saaks. Oli olnud juhuseid, kus selline ettevaatlikkus oli ülearuseks osutunud, aga rohkem siiski neid, kus kasuks oli tulnud.

Mõtetest äratas Randla järjekordne telefonihelin. Seekord oli siiski direktor. «Noh, kas saatsid Pärtlile pressi ära?» küsis ta.

«Press oli remondis. Alles sai korda.»

«Nüüd siis saadad?»

«Ja-ja-jaa.»

«Ah nii? Või kohe ja-ja-jaa! Aga pressimees, kas on korras?»

Vastus viibis. «Momendil kadunud, aga vahest leiame üles,» ütles Randla siis.

«Lakub su pressimees. Näe, ma tean su heinaasju paremini kui sa ise. Seisab su uus press juba eilsest saadik ja jääbki seisma. Niisugune on meie heinatööde organiseerimine!»

Ja telefonitoru hakkas piiksuma.

4.

Kui Villu ärkas, valitses ümberringi täielik vaikus. Taibanud, kus asub, ei julgenud Villu end esialgu liigutada. Küllap konutab Anu seal kusagil nurgas, solvunud ja nutune. Üksi magamas polnud Villu siin kunagi käinud. Kuid tuba oli tühi. Laual lebas kiri.

> «Kallis, pean nüüd tööle minema. Toit on praeahjus. Teadsin alati, et sa pole nii halb, kui ennast teed.
> Sinu Anu.»

Villu luges seda kirja mitu korda. Haigutas siis ükskõikselt, sõi praeahjust mõne kartuli. Jõi külma vett. See võttis kohe erksamaks.

Kell näitas kolmveerand seitse. Tore! Isegi sovhoosi ametlik suvine tööpäev hakkas läbi saama, šefid aga on kindlasti juba majutuskohas. Villu valas endale klaasi sisse umbes sada grammi. Sakusmendiks sõi veel kaks kartulit. Pudeli ülejäänuga toppis jälle taskusse.

Päike oli nüüd küll madalamal, aga leitsak püsis. Niisiis ei tulnud piiskagi sellest pilvest, mis vahepeal kerkis.

Sellisega võisid pressimiskuivad olla isegi eile niidetud heinakaared.

Pea, pea! Mis asi see oli, mis sinus ärkas? mõtles Villu. «Töömehe südametunnistus»? Nagu ajalehtedes nii ilusasti kirjutatakse. Künnikangelasel pidi ka see olema. Rahulikult! Istu maha, sa «töömehe südametunnistus»! Ära luusi mul järel! Mitu laupäeva-pühapäeva sai kevadkülvi ajal tööd tehtud? Kurat teab, igatahes rohkem, kui joomapäevi olnud. Üks neist pühapäevast sai, ütleme, täna tagasi võetud. Ja kogu muusika!

Malevamaja poole sai minna kahte teed pidi. Villu valis selle, mis läks heinapõllust mööda. Teda huvitas, mitu pressi on põllul. Kas tema agregaadiga on keegi tööle pandud? Vahel ülemused teevad niisuguseid tempe, ja igale endast lugupidavale mehhanisaatorile käib hinge pihta, kui võõras ta masina peale istub.

Üks press oli. See aga tähendas kahte asja. Esiteks seda, et oma traktor ja press on, nagu nad temast jäid, võõraste käte poolt solkimata. Teiseks aga tähendas nähtu, et uus press seisis terve ilusa heinapäeva. Vitsad on ülemustel soolas. Ja pikad vitsad.

Õnneks oli Villu õppinud niisugustest hirmudest mõistusega võitu saama. Selleks oli tarvis mõtelda kahe asja peale. 1. Pooled traktorid ilma meesteta, ei nad vallanda. 2. Kui vallandavadki, tööta ega kuuse alla ei jää. Traktoristi võetakse igal pool kahe käega vastu.

Malevamaja asus jõe ääres metsaserval, nii-öelda looduslikult kaunis kohas. Juba kaugele kostis rõõmus kiljumine. Õu ja jõekallas oli täis päevitusriietes naisi.

Villu tõmbus heki varju, võttis taskust pudeli ja laskis hea lonksu. Mitte et tal oleks viinanälg olnud. Mitte ka, et oleks kainena või liiga väikese «auruga» häbenenud naiste hulka minna. Ei, aga lustist tuli puudu. Raske on kainena olla see — nagu juba öeldud —, kes olla tahaks. Jutt ei jookse, mingi hall tuhk katab enesetunnet.

Esimesena juhtus õuel ette muidugi too, kellega kõige vähem oleks tahtnud kokku saada. Mari. Ta jooksis jõe poole, käterätt ja seebikarp käes.

«Naised! Kolhoosnikust elumees jälle siin! Kes tahab lasta ennast katsuda!?» kisas ta.

Keegi ei vastanud ega pööranud sellele tähelepanu. Isegi mitte nii palju, et naerdud oleks. Päevitajad päevitasid edasi, ainult tõstsid korraks pead. Pesijad pesid edasi ja ka pallimäng käis edasi. Pallimängijate hulgas nägi Villu Hiirekest. Tema siiski vist märkas tulijat. Hakkas rohkem naerma ja hoolsamalt palli vastu võtma.

«Peab rohkem putru sööma!» ütles Villu, kui üks noorik võrku pallis.

Keegi ei vastanud, tähelepanu oli mängul.

Villu hakkas üksisilmi Hiirekest jälgima, ja kui pilgud kohtusid, tegi peaga nõksu kõrvale. Ei olnud arusaadav, mida tähendas sellele järgnenud, palli poole suunatud naeratus. Varsti aga ütles Hiireke: «Oih, ma ei viitsi enam», ja läks platsilt ära.

«Kuhu sa lähed? Kersti, mängime veel!» hakkasid mängukaaslased kisama. Aga Hiireke ei vastanud, võttis platsiservalt riided ja läks maja poole.

«Tahad selle joodikuga minna? Ära lolli mängi!» hüüdis Mari, kes nüüd päevitajate reas istus.

«Lähen tuppa,» ütles Hiireke kõrvale vaatamata. Kui ta möödus, lausus Villu vaikselt: «Ootan rippsillal.» Kas seda kuuldi või mitte, polnud arusaadav.

Villu püüdis veel veidi aega mängijatega lõõpida, saanud aga vastuseks ainult mõne turtsaka sõna, lonkis minema.

Trossidel rippuv lauajuppidest sild polnud malevamajast kaugel. Liikumist oli siin vähe. Silda kasutas ainult kaks üle jõe asuvat talu. Kolm poisikest loopisid spinningut sillast natuke allpool hauakohas. Villu nõjatus trossile ja jäi neid vaatama. Siis võttis taskust pudeli. Tegi sellele põhja peale. Tühja kesta viskas jõkke, hauakoha keskele.

Poisikesed kangestusid põnevusest, mõtlesid, et haug lõi. Nägid siis ujuma jäänud pudelit ja meest sillal, hakkasid sõimama:

«Mis sa, vanamees, loobid! Hirmutad kalad ära!»

Villu ei vastanud. Nõjatus ja vaatas nende suunas. Mõtles: kuradi Mari! Muidu oleks Hiireke ehk tulnud.

Siis tundis ta, et keegi astus sillale. Hiireke! Villu vaatas tema poole, aga nõjatus edasi. Tüki aja pärast naeratas ta vaevumärgatavalt, rahulolevalt. Ja jäi siis jälle poisse vahtima. Hiireke nõjatus natuke eemal, ei tundnud end aga seal mugavalt ja sammus Villust mööda, silla keskkoha poole. Sild kõikus. Hiireke õõtsutas seda kõikumist suuremaks. Kramplikust kinnihoidmisest oli näha, et endal on kõhe, aga ikka õõtsutas.

See pealtnäha tühine seik rääkis hoopis rohkemast. Olles küll loomult rahulik, pole see naine nõus, et elu nii üksluiselt ja sündmusteta kulgeb. Ta igatseb enamat. Kas mitte seda oodates ei tulnud ta maale šefiks? Ja praegu siia sillale.

Villule tundus, et selles naises on midagi sarnast tema endaga. Oleks võinud teda sinna silla keskele kõigutama ja kiljutama minna. Enamik elumehi oleks vist nii toiminud. Aga eks see ole nende asi.

Tagasi tuli Hiireke alla jõkke vahtides.

«Kas Mari veel õiendas?» küsis Villu.

Hiireke naeris.

«Lähme siit ära! Tuleb veel koju ajama,» tegi Villu ettepaneku.

Hiireke nõustus sõnatult.

Kui nad poiste kohale hakkasid jõudma, kukkus üks neist, spinningu omanik, kisama ja sebima: «Otsas! Pirakas!»

Villu jäi seisma. Suur kalamees ta polnud, naisi oli rohkem püüdnud kui kalu, aga niisugusel juhul jääb vist igaüks vaatama. Poiss paistis olema täitsa algaja. Rulli käepide läks tal peost lahti, tamiil kala tõmbest sassi. Poiss püüdis sasipundart harutama hakata, aga kala ei lasknud seda teha. «Onu . . .» vaatas teine poiss paluvalt Villu poole.

Villu läks tõmbas haugi tamiilipidi kaldale. See oli oma kilone.

Hiireke tuli ligi: «Näita!» Villu sirutas sipleva kala tema poole.

«Ei anna! Meie oma!» läksid poisid pabinasse.

Hiireke vahtis haugile lõugade vahele. Sirutas käe, võitles hirmuga.

Poisid tõmbasid haugi Villu käest ära. Osutasid oksaraagu aetud särgedele: «Võtke need!»

Villu vaatas Hiirekese poole. «Kas võtame? Keedame uhhaad?»

Hiireke hoidis hinge kinni nagu enne tundmatus kohas vetteküppamist. Muidugi, uhhaa pole ainult kalasupp, see on ka õhtul lõkke ääres istumine. «Teeme!» nõustus ta siis.

Veidi maad kaldaäärset teerada mööda, siis tuli paadisild. Õigemini küll ainult laud, mis otsaga vee kohale ulatus. Villu tuttav suvila oli siinsamas kaldapealsel.

«Kas siin? Hea kalu puhastada. Lõket enne meidki tehtud,» küsis Villu.

Hiireke kehitas õlgu. Ta naeratas nüüd vähem kui muidu. Oli veidi ärevil. Nagu päris hiireke, kes võõrasse sahvrisse sattunud ega tea, kui osav ja agressiivne on selle pere kass.

Villu seevastu tundis end järjest kindlamalt, kuigi grammidest enam suurt abi ei olnud. Rääkijaks oli peamiselt tema. Naiste seltskonnas oli ta üldse jutukam kui meeste omas. Eriti siis, kui suhted on sellises staadiumis, et rääkimine vajalik.

Kala puhastamiseks nuga Villul polnud. Ta läks seda suvila kandist otsima. Hiireke jäi jõe kaldale istuma, käed ümber põlvede. Ta oli kuidagi hajameelne ja huvitu nüüd.

Suvila ümber polnud liikumist näha. Tuul oli trepile oksaraage kokku keerutanud. Uks oli lukus. Villu avas selle kruvikeeraja abil uksevahet laiemaks kangutades, nagu oli varemgi teinud. Eelmisel nädalalõpul polnud siin ilmselt käidud. Magamisase kušetil oli samamoodi, nagu Helle ta tol korral tegi. Villu otsis sahtlist teravama lauanoa, võttis pliidilt keedupoti.

«Kas see on teie suvila?» küsis Hiireke jõe ääres.

«Jah. Ei, päris minu ei ole. Sugulase. Kas tahate, keedame uhhaa pliidil?»

«Ei, siin.»

«Mina hakkan kalu rappima, teie pesema,» kamandas Villu.

Hiireke viivitas, aga täitis käsu. Kükitas veepiirile ja hakkas kalu pesema. Ta tegi seda põhjalikult ja endassesüvenenult, nagu oleks ainult selleks siia tulnudki. Villu pläramise peale aeg-ajalt naeratas, aga töö kohalt silmi ei tõstnud. Puhtad kalad ladus Hiireke enda kõrvale rohule. Pesi siis käed ja võttis jälle põlvede ümbert kinni, nagu ei huvitaks teda, mis edasi saab.

Villu võttis jõest vett, seadis poti tuleaseme kohale. Kuivadest raagudest tegi tule üles. Kodus ei tegelnud ta kunagi söögikeetmisega. Sama palju sõnu kui siin poole tunniga rääkis kodus nädalaga. Aga seal polnud ka naist, kes nii naeratada oskaks ja samal ajal nii tõsine ja tasane oleks. Ometi oli kunagi ka kodus kõik teisiti kui praegu.

«Soola panete sisse teie,» ütles Villu.

«Pange ise!» Hiireke nagu ei viitsinud end oma mugavast asendist liigutada.

«Ma olen armunud, soolan üle.»

Hiireke naeratas. Umbes nii, et hää küll, tänan selle kesise komplimendi eest. Siis ta tõusis, läks veepiirile, võttis kingad jalast ja tõmbas dressipükste sääred üles. Hakkas süvenenult vees sulistama. Järsku jäi tähelepanelikult ja otsekui ehmunult vahtima midagi enda ees vees. Põgenes selle miski eest kivi otsa, vahtis aga samasse punkti.

«Mis seal on?» küsis oksaraage murdev Villu.

«Üks kole putukas.»

«Kole putukas! Mis ta seal teeb?»

«Oih! Tahab ka siia kivi otsa ronida. Õudne kahe jalaga putukas!»

«See olen vist mina. Peegeldun seal vees. Ma tõepoolest tahaks sinna teie juurde kivi otsa.»

Tegemist oli siiski ujuriga. Too lapik kahe loivaga veemardikas kivide otsas küll ei käi.

Korraga pistis Hiireke juba päris paaniliselt kisama: «Tuleb!»

Nüüd lükkas Villu kingad jalast ja läks võttis naise kivi otsast sülle. Kaldale viimisega aga ei kiirustanud. Hiireke oli süles vait ja pingul, nagu oleks teda surmasuust päästetud. Ja nii tõsine, nagu ta veel polnud olnud. «Viige mind kaldale!» käskis ta siis. Hästi lühidalt sõnu hääldades, nagu nõuaks rääkimine suurt pingutust.

«Ei julge. Näete, kole putukas ujub seal.»

Jälle vaikus. Naise keha muutus nüüd lõdvemaks ja raskemaks.

«Naerata! Miks sa enam ei naerata?» küsis Villu.

«Lase lahti!»

«Vette kukud, kui lahti lasen. Pane käsi ümber kaela, muidu ma ei jõua sind kaldale viia!» ütles Villu.

Naine vaatas teda vaenulikù ja etteheitva pilguga. Ning pani siis käe, kuhu kästi.

«Hiirekene! Linnahiirekene. Ma vist armastan sind, kas tead.» ütles Villu.

«Vait!» hüüatas naine. Toetas siis pea mehe rinna vastu, nii et juuksed nägu kõditasid. Villu kandis ta kaldale. Suvilani välja. Pani siis ettevaatlikult maha ja hakkas ise ust avama. Kirus mõttes, et oli selle lukku vajutanud.

«Mis te teete seal? Kuhu me läheme?» küsis Hiireke nagu unest ärgates.

«Suvilasse pikutama, kuni uhhaa keeb. Võtit pole mul kaasas.»

Seekord ei tahtnud uks avaneda. Nagu oleks ta ühes mestis kellegagi, kes seda ei soovi. Korraga Hiireke pöördus ja hakkas eemale ruttama. Päris ära, malevamaja suunas. Villu tõttas talle järele ja haaras uuesti sülle. Aga nüüd oli see hoopis teine naine. Ta rabeles kui meeletu, ja kui lahti pääses, kaugenes juba pooljoostes. Villu püüdis pika sammuga ta kõrval kõndida, aga teerada oli kitsas, käia sai ainult taga.

«Hiireke, kallike, ma enam ei tee. Ma olen oma veast aru saanud. Lähme nüüd tagasi! Uhhaa on kindlasti valmis,» mangus Villu.

Aga naine aina läks. Kiiresti, vaikides, omaette. Silla juures jooksis Villu mööda ja astus ette. Tükk aega olid nad vastamisi, naine maha, mees naisele otsa vahtides.

«Ärge olge kuri!» palus Villu.

«Ei ole! Laske! Mulle ei meeldi mehed, kes ennast täis joovad ja siis esimest ettejuhtuvat naist... võpsikusse või suvilasse veavad.»

«Siis te pole täis mehi näinud.»

«Aitab mulle sellest, mida täna nägin. Kõik magavad juba, pean nüüd minema.»

«Aga uhhaa, mille koos keetsime?»

«See?» Siinkohal Hiireke siiski naeratas. «See viige koju abikaasale!» Siis läks ta otsustavalt mööda ja eemaldus tagasi vaatamata.

Villul polnud mingit tahtmist üksi lõkke juurde minna, aga veel vähem tahtmist oli koju minna. «Jälle purjus! Oi issand, issand! Sind lastakse lahti! Kuhu ma lastega lähen? Kellega sa jõid? Kes on see naine?»

Lõkkest olid järel ainult söed, aga uhhaa siiski kees veel. Villu tõstis selle maha jahtuma, ise istus kaldapealsele suitsetama. Kuu paistis. Oli täiesti vaikne, kui mitte arvestada sääskede pirinat. Jõgi auras.

Tänase päeva ja õhtuga polnud mingit põhjust rahul olla. Veelgi rohkem ärevust oleks, pidanud põhjustama see, mis homme ees ootab. Ometi oli rahu see, mis Villut praegu valdas. Kui maailmas on olemas selliseid naisi kui Hiireke, siis tasub elada. Ei loe, et ta praegu solvununa ära läks, et viina pärast pahandas nagu naised ja ülemused ikka. Elu on näidanud, et kõik probleemid on lahendatavad, kui on tahtmine elada. Kui on, mida oodata. Kesisemal juhul on selleks olnud palgapäev, paremal — tips nagu Hiireke. Vahel ka tööasi, kui mõni huvitav masin käes.

Villu istus seal oma pool tundi. Siis tõusis, jõi üle poti ääre janu uhhaad ja läks keeras suvilasse magama. Nagu heitis, nii uinus, nagu alati.

5.

Keskusest direktori juurest tulles läks Pärtel kõigepealt koju. Lõunani jäi küll veel pool tundi, aga praegusel kellaajal oli kindlasti osakonna kontori ümbrus tühi. Traktorid põldudel, töö jookseb niigi. Kontoris ainult raamatupidaja, kes ühtepuhku kirjutab. Mis sinna ikka minna.

Üldse oli Liivi osakonna juhatajal komme, kui miski asi korda aetud, siis koju minna ja end natuke lõdvaks lasta. Diivani peal lehte lugeda, koera silitada, köögist tulevaid lõhnu ja helisid nautida. Päeval oli naine peamiselt kodus, töötas karjabrigadirina ja läks tööle hommikul kell viis. Kuna kodu oli kontorist ainult paarsada meetrit, siis käis Pärtel päeva jooksul kodus nii korda neli-viis. Allkirjugi otsima tuldi vahel siia. Andis neid toatuhvlites uksel seistes või üle õuevärava. Kodust oli keskuse poole hea nähtavus. Seepärast, kui sealt saabuti, oli osakonnajuhataja enamasti juba kontoris oma töölaua taga.

Mis tähtsat siis täna sai korda aetud, et selline tavalisest mõnusam lõdvestus? Uus heinapress sai välja võideldud oma osakonda tööle. Aga mis veelgi tähtsam, direktoril, paistis, jäi temast soodne mulje. Peaagronoom, kes osakonda tulles alati

rahuolematu ja vingus ja kes mõtles teda vist direktori ees lolliks teha, jäi ise lolliks.

Uks lükati kolaki lahti ja tuppa marssis tohutu bernhardiin. Jäi oma vesiste silmadega ja töllakil koonuga diivani ette seisma. Ootas silitamist.

«Tere, Neero! Kas sul igav? Naabrite kassid kõik maha murtud. Tore poiss, tore poiss!»

Pärtel pani ajalehe kõrvale ja sasis hellitavalt koera turja. Sõbralikud suhted koeraga oli vastastikused. Kui ta tööl oli, istus koer enamasti juurviljaaia kõige kontoripoolsemas nurgas, vahtis läbi aiapulkade, millal peremees tuleb. Neero oli muidu rahulik koer, haukus vähe ja kallale ei läinud, aga oli inimesi, keda ta ei sallinud. Imelikul kombel olid need samad, keda Pärtel ise ei sallinud. Kõigepealt viinaninad. Neero haukus ka siis, kui mõni selline teed mööda läks. Ja neid polnud siin osakonnas sugugi vähe. Brigadir Tarmo polnud viinamees, tema peale Neero ei haukunud, aga urises vahetpidamata, kui ta allkirju võtmas käis. Just nagu peremees. Joodikute peale too karjus, brigadiri kallal aga urises ja torises või oli vaikselt närviline. Sest see vaikiv, värskelt tehnikumist tulnud poiss oli saamatu. Ja seejuures tegutses liiga palju omapead.

Tegelikult oli tänase rahulikkuse ja lõdvestuse taga algusest saadik olnud ka üks ebameeldiv mõttekene. Aga et Pärtel ebameeldivusi ei armastanud, siis ei lasknud ta sel mõttel pead tõsta. Neero mossis nägu, mis silitamisega karvavõrdki ei muutunud, viis vägisi mõtted brigadiri ja selle ebameeldiva peale. Neero oleks nagu seda urisemisevääret poissi meelde tuletada tahtnud.

Põllutöid juhtis osakonnas brigadir. Nii pidi see Pärtli arvates olemagi. Põllutöid põllu-, loomakasvatust karjabrigadir. Tema naine juhatas loomakasvatust nii, et ülemusest mehe poole peaaegu kunagi ei pöördutud. Õige kah, osakonnajuhataja kohustused on ju üldisemad ja kõrgemad.

Oma naist Pärtel tundis ja usaldas, loomakasvatuseasjade pärast muret polnud. Oma naine rääkis ka tööasjadest. Ei kurtnud ega küsinud midagi, aga rääkis, nagu oma naised ikka räägivad. Pärtel oli kursis, mis on iga grupi piimatoodang, kes tubli ja kes vilets lüpsja ja nii edasi.

Põllubrigadir aga vaikib nagu nohik. Kui pahandad, kuulab ära, pöörab selja ja läheb minema. Mitte ei räägi, kuidas sel või teisel päeval põllutööd läinud. Juba brigadiri nägemine ajas Pärtli närvi. Kuna brigadir selline oli, tundis osakonnajuhataja end põlluasjades kõhedalt ega armastanud põldudel käia. Ja kui läks, siis tundus talle, et on siin võõras ja mittevajalik. Põllud oleksid temasse nagu vaenulikult suhtunud. Kuigi traktoristide ja Tarmoga näisid olevat heal jalal.

Kuidas see Randla direktori kabinetis südametäiega ütleski, püüdis Pärtel praegu meelde tuletada. «Aga kui sa pressile fronti ei kindlusta, siis hoia oma nahk!» Pärtel muidugi teadis, et raskused on osakonnas mitte ainult heina pressimise, vaid ka niiduga. Aga ta ei teadnud täpselt, mis laadi ja kui tõsised need raskused on. Niidu peal on kaks «Belarussi» rootorniidukitega, vahel tuleb keskusest ka liikurniiduk E-301. Peaks jõudma nende vahenditega. Kui pole jõutud, siis küllap sellepärast, et brigadir ei saa õieti organiseeritud ega meestele peale põrgatud. Ilmselt on pärast lõunat vaja endal seda asja vaadata. Muidu viimaks ei kindlustagi fronti Randla saadetud pressile. Selge, seda saab tehtud, niitmine oma isikliku kontrolli alla võetud!

Niimoodi mõelnud, Pärtel rahunes, naeratas Neero «mordule» ja asus uuesti ajalehte lugema. Sest ta oli kindel, et kui tema isiklikult juba käsile võtab, hakkab asi alati minema. Sellel enesekindlusel oli oma põhjus ja tagamaa.

Enne siia sovhoosi tulekut oli Pärtel olnud aastaid ühe teise rajooni kuulsas kolhoosis aseesimees ja ka ühiskondlikus liinis esimehe parem käsi. Tootmise juhtimisega tegeles ta vähe. Rohkem organiseeris igasuguseid üritusi, ajas kokku koosolekuid ja korraldas vastuvõtte ning saunapidusid linnast saabunud suurtele ülemustele. Nende asjade peal tundis Pärtel end nagu kala vees. Tema kõrge autoriteetne kogu, naeratav nägu ja lahe olek aitasid korda ajada nii mõnegi probleemi, mis majandi ja rajooni tasemel näis võimatu. Siis aga jäi esimees pikemaks ajaks haigeks, tema kohustused ja õigused langesid aseesimehele. Õigusi oli tore nautida. Nagu esimehelegi, ei rääkinud talle keegi vastu. Kõik laabus kuidagi kergelt ja justkui iseenesest. Esimeest või selle kohusetäitjat polnud nagu üldse vajagi, alluvad teadsid kõik ise. Juba esimehe ajal oli Pärtel töölt vahel koju lipsanud — saunaõhtute väsimus ju vaja välja puhata, sellest vist sai esimeeski aru. Nüüd hakkas aseesimehest kohusetäitja kodus olema veel rohkem, allkirju andma üle värava nagu siin. Kui esimees esimest päeva tööle tuli, võttis ta Pärtli ringsõidule kaasa. Igas farmis, töökojas, elamukvartalis jäi esimees ikka süngemaks, ja kui nad ringsõidult tagasi jõudsid, käskis lahkumisavalduse kirjutada.

Ja siin ta nüüd oli. Natuke väiksem, aga ikka ülemus. Sageli torkas hinge, et esimees, kellest ta praegugi lugu pidas, nii järsult talitas. Oleks ta rääkida lasknud, küll juba oleks ära seletanud, miks sellel või teisel objektil kord käest ära. Ja küllap siis oleks esimees aru saanud, et valesti talitab. Aga esimees ei lasknud midagi seletada, sõnagi rääkida. Kas ehk kahetseb nüüd?

Sovhoosi tulles tundis Pärtel end juhusliku komistajana, kes varsti jalgadele tõuseb. Kohustused olid siin nagu ajutised ja ülekohtused, nende salajane eesmärk aga aja võitmine, et jälle oma õigele kõrgusele tõusta. Kui ta ajalehest hooajatööde bülletäänist nägi, et sovhoos on allapoole langenud, siis mõtles kahjurõõmuga: pole ikka asjaajamine see mis meie kolhoosis!

Nohumäe alune. Küll on ikka naljakas ja vastik nimi pandud põllule, kus täna niitmine pidi käima. Lõuna lõppedes sõitis Pärtel otse põldudele. Ta oli närviline ja tusane. Nagu alati, kui oli sunnitud tegema seda, mis tema arvates oli teiste kohustus. Imelik, miks sinna Nohumäele ei läinud mingeid traktorijälgi? Või sai sinna mõnda teist teed mööda?

Lõpuks siiski otsitava põllu leidnud, tuli meeldiv üllatus. Hein ikkagi niidetud! Ja seejärel ebameeldiv üllatus. Niidetud oli ainult põllu servast ja väljastpoolt, põõsaste vahelt. Päris-põllust niidetud ainult kaks masinaringi. Ja ei mingit traktorimürinat ega masinahäält enam. Ainult lind laulis ja individuaalloomapidaja luiskas käsivikatit, et ära niita põõsaste ümbrused, kuhu masinaga polnud ligi pääsenud.

Pärtel kihvatas. Sai ju öeldud, et enne individuaalidele ei niida, kui sovhoosi hein tehtud! Jälle see brigadiripoiss ei täida korraldusi! Kolhoosis oli individuaalidele niitmiseks kaks pensionärist mehhanisaatorit vanemate traktoritega. Sovhoosi ülemused, näe, ei saa seda organiseeritud. Pärtel istus autosse ja pööras ringi nagu jaaniralli liidermasin.

Brigadir Tarmo kirjutas kontoris töökäske.

«Kus niidumehed on?» kargas Pärtel talle harja.

«Nohumäe all.»

«Vale. Tulin ise praegu sealt. Individuaalil on ära niitnud ja siis kadunud. On sul brigaadis mingit korda või pole üldse?»

Brigadir tõstis korraks pea, siis jätkas kirjutamist. Asjalikele küsimustele ta vastas, niisugustele mitte.

«Ma ei kuulnud vastust. Või oled päris ohmu? Kauplesin keskusest pressi välja, nüüd ilmneb, et ei saa ette niidetud. Mis kella ajal nad sinna niitma sõitsid?»

«Kaheksa kakskümmend.»

«Poole päevaga kumbki üks ring. Istu peale!»

Et niidu jaoks viletsamad mehed oleks valitud, selles Pärtel brigadiri süüdistada ei saanud. Ta ise oli määramisest osa võtnud ja mehed olid üle keskmise. Kummalgi muidugi omad vead, aga veatuid mehi siin osakonnas ja vist ka terves sovhoosis ei olnud.

Esimene neist, Jaak Sarv, oli umbes kolmekümne viie aastane, joomisest punase ja kukkumisest armilise näoga mees. Naisest lahutatud, aga mitte lahus. Omal ajal oli ta töötanud

siin osakonnamehhaanikuna. Nuppu oli tal nii remondi kui organiseerimise peale, ja kuigi ta mingi ülemus polnud juba ammu, kamandas teisi omasuguseid. Ja need kuulasid teda, ehkki vastu lõmpsides. Sest keegi ei võinud teada, millal oma traktoril või autol niisugune viga külge tuleb, et Jaagu abi tarvis. Sest kui mingit osa varustaja või ka peainseneri tasemel ei saanud, siis Jaagu tasemel ikka sai. Ta läks, kas pudel või šokolaaditahvel põues, ise kas purjus ja tööriides või kaine ja lipsuga, nagu olukord nõudis, ning tegi võimatu võimalikuks. Ühtepuhku jäi ta seejuures vahele ja ühtepuhku tuli puhtalt välja. Juhilubasid oleks tal nagu mitu korda ära võetud, aga ometi olid nad tal alles. Eriti «tark» ja organiseerimisvõimeline oli Jaak joomase peaga. Õnneks — või kahjuks — juhtus seda viimasel ajal harvem, sest Jaagul oli magu haige ja hakkas purjutamise järel valutama. Ühes kvartalis eelmisel aastal oli Jaak isegi sovhoosi parim traktorist väljatöötatud tinghektarite järgi. Jaak ise naeris, et tervis tähendab ikka palju küll, oleks aasta alguses magu haigeks jäänud, oleks olnud aasta parim.

Teine niidutraktorist, Ants, oli umbes sama vana, tüse ja vähese jutuga vanapoiss. Tema veidi kõõrdi vaatavad silmad jätsid mulje, et ta kogu aeg midagi luurab, millekski parajat momenti passib. Ja ega see mulje vale olnudki. Igapäevase ja ametliku töö peale oli Ants keskmine traktorist, aga peale selle oskas ta leida rahategemiseks igasugu kõrvalteid, mis enamasti päevavalgust ei kannatanud. Kord jõudis kombikormikoorem farmi väiksemana, kui oli laost välja saadetud. Tuul kandnud laiali, kuna brigadir ei andnud presenti. Teinekord kadus sorteerimispunktist põllule veetav kartulikoorem hoopis ära. Millegipärast jooksid nende asjade uurimised nagu liiva sisse, neid ei viidud lõpule. Teised traktoristid kandsid Antsu peale vimma selle eest, et tema palgad olid alati suuremate hulgast, kuigi tööalaste näitajate kohta seda ütelda ei saanud. Ka põhjus oli teada. Ants oskab ülemustele külje alla pugeda. Nagu osakonnajuhatajal — oli see endine või praegune — kartul võetud sai, vedas Ants tema põllule oma laotajaga sõnniku peale ja kündis ära, ilma et tal oleks seda palutud teha. Tarvitses Pärtlil traktoristide juuresolekul oma raamatupidajale rääkida, et aiatee vajaks liivatamist, kui juba järgmisel õhtul oli liivakoorem kodus värava kõrval. Räägiti, et naise, kes selle kõõrdsilma kord kosima peaks, teeb Ants paugupealt õnnelikuks — nii auto- kui majaraha olevat tal hoiukassas. Millegipärast ei olnud selle õnne ihaldajaid näha. Ja Antsul ei paistnud ka kiiret olema, naisterahvaste seltskonnas polnud teda keegi näinud. Viinamees Ants ikka oli ka, aga vilets, nagu kurtis Jaak, tema paarimees heinaniidul ja mitteniidul.

Kui osakonnajuhataja niitjaid otsimas käis, polnud nad kuskil eriti kavalas kohas. Istusid põllu kõrval metsatukas ja jõid õlut. Traktorid rootorniidukitega seisid siinsamas kõrval. Juba hooaja algul oli Ants Jaagule selgeks teinud, et sovhoositöö rabamisel pole suurt mõtet. Kümnerublalise väljateenimiseks tuleb sovhoosis teha pikk päev, individuaalloomapidaja käest saab sama raha tunniga. Niisiis töötatigi päeva jooksul nii vähe kui võimalik, et õhtuks oleks välja puhanud ja masinad terved. Vana juhatajaga nii ei saanud. See tundis kõiki ümbruskonna loomapidajaid ja tuli järele. Praegune brigadir ikka ajas ka taga, aga ta selline hea poiss, laseb ennast ninapidi vedada. Annad talle tööriistakastist võetud katkise osa pihku, ütled, see praegu purunes, sellepärast seisame, mine varustajat otsima.

Brigadiriga koos sõitis Pärtel Nohumäe poole teist teed mööda. Kusagil tee keskosas köitis Pärtli tähelepanu oma osakonna heinapress. See seisis Müra-Jaani maja juures. Traktorist istus kiviaial ja ajas peremehega juttu.

«Mis on? Miks sa ei pressi?» kargas Pärtel autost välja. «Ei tea mida? Kiviaeda või? Vaalu ju pole.»

Pärtel vaatas brigadiri poole. Mis vaatas! Oli valmis talle kallale kargama. «Mida see tähendab? Keskusest tuleb press, aga meil seisab omagi jagu. Miks vaalu pole?»

«Niitjad ei jõua. Eile olid katki pool päeva.»

«Ja täna on kadunud pool päeva. Mis kord see sul brigaadis on, ma küsin veel kord! Käskkirja lasen sulle, poiss, teha.»

Tarmo ei vastanud. Aga mis kõige rohkem vihale ajas, ka kohkunud ega süüdlane nagu ei olnud. Tal oli mingi sisemine õigustus. Tal on kogu aeg see õigustus, millest vaikib, aga milles on kindel ja millest jääb rahulikuks.

«Ära poisiga kära, poiss on tubli,» ütles aial istumist jätkav traktorist.

«Teiega pole räägitud!» nähvas Pärtel selja taha.

Kuigi juba kolhoosis oli Pärtli ametiks rahvaga tegelemine ja ta tegi seda alati rahvamehelikult lõbusa näoga, polnud rahvas temast kunagi pidanud seda mis mornivõitu esimehest. Küllap kusagilt paistis läbi, et ei armasta see mees tööd ega tööinimest ja sisimas vaatab neile ülevalt alla.

Sellel teel, mida mööda nüüd sõideti, oli traktorijälgi. Siis need kadusid kuhugi.

«Jätke seisma!» ütles Tarmo omal järsul moel. Ta väljus, hakkas suure põhjalikkusega jälgi uurima. Läks autost ikka kaugemale ja kaugemale.

On oinas! No küll on oinas! Tee siis niisugusega tööd ja täida plaani! Pärtlit ajas lihtsalt marru, et need siin, ühe keskpärase sovhoosi juhid, ootavad ja nõuavad tema käest jumal teab

milliseid pingutusi, et nende sovhoosi põhjakäinud osakonna tööd tehtud saaks. Nõuavad tema käest, kes ta olnud kuulsa kolhoosi edukas aseesimees.

«Mis sa nuusid seal! Ega sa jänesejahil ole!» hõikas Pärtel, kelle kannatus katkenud, autost välja karates. Brigadir poleks seda nagu kuulnudki. Kõndis veel tükk aega, pea maas. Siis tuli auto juurde tagasi. Ta näitas käega suunas, milles tema arvates olid traktorid sõitnud. Pärtel kirus ja pööras «Moskvitši» künklikule metsarajale.

Mõni minut rohust teed, kuhu traktorid olid oma ratastega musti lohkusid vajutanud, siis läks eespool heledaks. Hakkas paistma põld. Selle servas puude all kaks sinist traktorit.

Traktoristid külitasid siinsamas kõrval. Märkasid «Moskvitši» alles siis, kui see juba ligidal. Üritasid õllepudeleid peita, aga taipasid siis, et juba hilja, ja loobusid. Jaak tõusis püsti, Ants jäi edasi lesima.

«Ah siin te, sõbrad, mul oletegi! Päris põlluservas. Aga jälgi aja kuusemetsa mööda nagu karujahil. Mis te seal kondasite?» rääkis Pärtel pika sammuga ligi astudes. Ta nägu ei olnud nii vihane kui mõtted. Näol oli isegi midagi naeratusetaolist. Vanas töökohas omandatud oskus — head nägu näidata ka siis, kui sülitada tahaks.

Jaagu aju hakkas paugupealt täistuuridel tööle nagu ikka rasketes olukordades. «Otsisime metsas joogivett, aga kus sa siin leiad. Õnneks oli istme all mõni õllepudel. Sai poest mööda tulles õhtuks võetud. No on palavus!» Jaak pühkis käisega üle lauba nagu teomees, kes hetkeks vikatiga vehkimise katkestanud.

Tegelikult olid nad metsateed mööda sõites otsinud, kust rohtu niita oleks, et siis loomapidajatega kauplema minna: mul on seal heina, osta ära!

«Millest see palavus, kui vilust õieti väljaski pole käidud? Miks te niitnud pole?» küsis Pärtel ja naeratus ta näol võitles vihagrimassiga.

«Oi-oi! Terve ring sai niidetud, aga siis käis raksakas. Vist koonushammasratas. Seda pole koondisest saada ka, mitte ei hakanud varustajat otsimagi. Peab linnas teha laskma. Pole viga, mul on üks tuttav poiss.» rääkis Jaak. Ta liikmed olid korraga töötahet ja organiseerimisvõimet täis nagu elavhõbedat. Ja selle kõrval too ülemuse-aastatest pärit enesekindlus.

«Küllap raksakas käis põõsaste vahel, kus haltuurat tegite,» arvas osakonnajuhataja.

«Mis seal haltuurat . . . Vana Kaarel palus. Endine sovhoosi töötaja. Eks tema lehm täida ka toitlusprogrammi. Ei tema juures kive ole, kevadel varakult korjas ära,» seletas Jaak rahulikult. Ja pöördus siis paarimehe poole, kes end hääletult

püsti oli ajanud: «Ants-poiss, hakkame aga jälle pihta! Või mõtled mul siin seanahka vedada? Ei lähe läbi.»

Jaak ruttas oma traktori juurde, haaras kabiinist võtmed ja asus oma niidumasina kallal midagi nobedalt kruttima.

Ants ligines omal kassisammul, mõtted ja plaanid kõõrdsilmade taga varjul. Asus appi remontima.

Tarmo oli juba enne selle masina juures uurimas. Koonushammasratas, kus see tal asubki? Tehnikumis sai mehhaniseerimist õpitud pealiskaudselt — et agronoomil pole vaja teada. Aga näe, kihva keeravad kõik sinu agronoomia need traktoristid-kavalpead. Praegu krutivad nad selle karbi või reduktori kaant ära. Siis seal ongi koonushammasrattad.

Töö käis meestel sellise hoo ja hoolega, et imesta. Jaak kamandas ja õpetas kogu aeg teist, kes vait ja aeglasem. «Hoia kinni! Voh! Tõmba nüüd! Ära-ära kante maha tõmba!»

Pärtel vaatas mehi ja korraga tundus talle, et nendes on midagi sarnast tema endaga. Jah, nii see oli. Mitte ainult neil meestel, tervel osakonnal oli järjest rohkem sarnast juhataja endaga. Kõik oli käima hakanud kuidagi kergelt ja pinnapealselt, tegelikkuses teisiti, kui väliselt paistab. Kui Pärtel sovhoosi tuli, oli osakonnal olnud hoopis teine iseloom. Maamehelik, nagu vana juhataja. Osakond oli end kohandanud uutes tingimustes elama. Nagu loom või kala, kes kaitsevärvi muudab.

«Nii, mehed. Aitab naljast. Asi on tõsine. Homme, võib-olla juba täna saadetakse keskusest teine press, aga me ei jõua oma jaolegi ette niita. See põld tuleb täna klaariks teha! Kas või pimedani välja! Oleme kokku leppinud?»

Neid sõnu rääkis Pärtel valjusti ja rõõmsalt, nagu koosoleku ees mingit austavat lisakohustust üles seades. Kuigi hinge põletas pahameel ja oleks tahtnud neile meestele joomise ja looderdamise eest käskkirja teha, tuli praegu olla diplomaat, sest ta enda kui osakonnajuhataja elu oli kaalul. Ja peab ütlema, et sel stiilil ja diplomaatial ei puudunud nakatav, kaasakiskuv moment.

«Ja-jah! Võib küll. Saab tehtud!» lubas Jaak tööd katkestamata. Ja paarimehe poole: «Keera, keera, mis sa tukud!»

Reduktor saadi lahti.

«Hoo, mis nüüd viga! Polegi katki. Ainult ära nihkunud see hammasratas,» rõõmustas Jaak ja koputas kähku haamriga sinna pihta.

Tarmo läks juurde, torkas nina ligi, aga ei ütelnud ikka sõnagi.

«Veab meil vahest ka ikka sinuga, Ants-poiss!» rõõmustas Jaak edasi. «Nüüd pole muud kui kokku tagasi ja tööle, nii et

mürtsub! Selle põllu niidame igatahes ära. Mis ta niita on! Võib-olla lahmaka järgmist ka.»

«Jääd siia ja valvad, et niidetud saab! Et jälle õlut kaanima ei hakka,» pöördus Pärtel brigadiri poole. Nüüd seda rõõmsat ja diplomaatilist tooni enam polnud.

«Ei jää. Pean töökäsud ära lõpetama. Tulen pärast,» ütles Tarmo.

«Mis! Teed nii, nagu kästakse! Töökäsud lõpetad öösel!»

«Pean täna ära viima.» Tarmo uuris veel natuke niidumasina juures ja läks siis autosse. Ta nagu ei märganudki ülemuse vihapurset. Muidugi ei võinud keegi teada, mis toimus ta sees. Seda ei teadnud isegi ta oma ema. Püüdis kursusekaaslaste käest välja uurida, kas Tarmo edasi õppima ka kavatseb minna.

«Ei ole meil enam mingit õlut. Kolm oli, näe, kestad siin! Ja ega võigi raiska juua. Magu,» lohutas Jaak tööriistu kabiini loopides. Ta liigutused olid kärmed ja asjalikud, ilme tõsine, nagu oleks rutuline tööleasumine ta ainus soov ja eesmärk.

6.

Kui Villu ärkas, ei saanud ta tükk aega aru, kus asub. Veelgi kauem jäi arusaamatuks, miks siin üksi asub. Alles õue minnes, jõge ja uhhaapotti nähes tulid meelde öised sündmused.

Villu kükitas veepiirile ja viskas vett näo peale. Näe, seal on kivi, mille peal see linnanaine seisis. Villul kerkisid silme ette ta kuju ja ilmed. Ta naeratused, mis alati kõrvale või sissepoole pööratud. Nagu ükskõiksed. Aga ometi, kuidas ta süles pea mehe rinna vastu surus. Nagu poleks tal linnas kedagi, keda tema ja kes teda kallistada tahaks. Või kes oskaks.

Kell oli alles kuus. Tööleminekuks vara. Villu jõi ära uhhaavedeliku. Püüdis põhjast paksu ka koukida, aga see oli luudega segamini. Pühkis käed pükste vastu puhtaks, torkas taskutesse ja hakkas kodu poole minema.

Õigemini küll töökoja poole, sest koju sõimatasaamisele polnud selle tunni-poolteise pärast mõtet minna. Ega küll töö juureski muud oodata olnud kui paremal juhul sõimamist. Aga olgu, saab üle elatud, ega see esimene kord ole!

Sovhoosivahe oli alles inimtühi. Ainult üks hilinenud lüpsi-

naine ruttas vihase näoga vastu. Nagu oleks õitsilt tulija süüdi, et tema sisse magas. Ja piimatsistern sõitis garaaživäravast välja.

Töökoja uks oli muidugi lukus.

«Mis sa nii vara kolistad? Magada ei märka?» küsis valvurimutt.

Villu haigutas, vaatas taeva poole. «Ilus heinailm tuleb jälle, kohusetunne ei lase magada. Mure, et kas saab ikka plaanid täis,» ütles ta.

«Küll nüüd kargas plaani eest muretseja välja!» osatas mutt.

Villu lonkis töökoja taha. Seal, sepikoja ukse ees, peavad seisma tema traktor ja heinapress. Kas ikka seisavad samal kohal? See mõte kippus sammu vägisi pikemaks venitama. Aga Villu siiski ei venitanud. Kui ei seisa, pole ka katki midagi.

Siiski seisid. Kas viimati varustaja ei saanudki seda näpitsat? Siis ei tea, kas rõõmustada või kurvastada. Töölt puudumine oleks sel juhul väiksem patt, aga jube narr lugu, kui uus press selle mõnekopikalise tagavaraosa pärast veel teisekski päevaks seisma jääb. Veel narrim lugu kui joodiku traktoristi pärast üks päev seismine.

Villu venitas käed taskust välja ja ronis pressi peale. Sa sindrima nahk! Uus näpits oli saadud ja kohale ka pandud. Pole muud, kui istu peale ja mine. Kahju, et kastene. Muidu teekski niisuguse pulli, et sõidaks põllule ja kukuks surama. Saaks näha, kas tulevad sealt ära kohvile kutsuma. Tõesti kahju. Villu vaatas kabiini. Jalg tahtis vägisi tuttava liigutusega astmelauale kerkida. Aga siiski ei kerkinud.

Töökoja juhataja Luige Jaan tuli veerand kaheksa ajal.

«Alles tuled. Ma juba ammu kohal,» ütles Villu nurga tagant välja lonkides.

«Ammu, aga vales kohas. Direktori kabineti ukse taga on sinu koht. Ja siis kaadriinspektori ukse taga.»

Rohkem ei rääkinud Jaan midagi. Keeras töökoja ukse lahti ja läks sinna oma toimetusi toimetama.

Villu oli tükk aega paigal. Oli ju niisuguse asjaga arvestatud, ei oleks tohtinud nii puuga pähe anda. Aga pagan seda Jaani juttu teab? Väheste ja järskude ütlemistega, aga vahest lõuapuu ka.

Villu läks otsis juhataja töökoja kontoriruumist üles. Too kolistas seal oma defitsiidisahtli kallal.

«Mis, oli eile palju mölinat või?» küsis Villu.

Luige Jaan ei vastanud, otsis sealt midagi.

«Ma panin küünis selle transportööri käima. Nii et päris luus ei ole. Aga siis läks linnanaistega joomaks ja . . . Ah, tühja kah! Löövad minema, löövad minema!» seletas Villu ja lõi siis käega.

Töökoja juhataja aina tohlas edasi. Nagu täitsa osavõtmatuna, aga siis järsku kui käratas:

«Sa kuradi jäär! Nagu naisterahvast näeb, on mõistus kadund! Mina remontisin su pressi ära. Olgu pudel olla! Aga ise saad sealt nii palju!» Luige Jaan näitas oma jämeda musta põidlaga tööasa.

«Nojah, näe, nii läks,» laiutas Villu süüdlaslikult, rohkem siiski ehk teeseldud süüdlaslikkusega käsi. «Oleks üks naine olnud, see pole mul kunagi pead segi ajanud, aga terve koorem. Kas vana dire ise ka õiendamas käis?»

«Jooksid siin kõik, sõimasid üksteist ja mind õhtuni välja. Kell kaheksa pean su kuradi oinaga direktori juures olema,» ütles Luige Jaan, nüüd jälle ükskõikselt.

«Ah sõimasid üksteist? Dire Randlat ka või? Sest tublist mehest kahju. Nii et mul kepp ja kott? Siis saab täna jälle juua.»

Esialgu ei vastanud Luige Jaan midagi. Tüki aja pärast porises:

«Prae! Paras sulle!» Ja aina tuhnis oma sahtlis, kus läbisegi tihendirõngaid, jagajakontakte ja starteriharjasid.

Kell kaheksa oli kontoris inimrohke nagu ikka hommikuti. Mingid võõrad lipsuga mehed ootasid direktori kabineti ukse taga. Sovhoosi omainimesi saalis ustest sisse-välja. Lõhnas kohvi ja sõnniku järele. Ühes toas klõbises kirjutusmasin, teises mängis raadio. Kusagil pahandati kellegagi, siis naerdi. Villut töökoja juhatajaga ei pannud keegi tähele.

Direktor tuli korraks oma kabinetist välja, surus mööda rutates lipsumeeste kätt. Sisenes zootehnikute tuppa. Omainimeste tervitustele polnud tal aega vastata. Tundus, et vastamata «terede» parv sagib kogu aja tema kiilaspea ümber ja tõstab selle tähtsust.

«Meid on petetud. Ei oota meid keegi,» ütles Villu Luige Jaanile. See ei viitsinud vastata, lösutas ükskõiksena puhkenurga tugitoolis.

Kell oli mõni minut kaheksa läbi, kui trepist tuli aeglasel raskel sammul üles peaagronoom Randla. Oli mõttes, ei vaadanud kellegi poole. Alles Villuga kohakuti jõudes näis teda märkavat. Jäi seisma, vaatas tükk aega otsa ja raputas siis pead. «Oi, oled mees mul! No oled mees!»

Villu elavnes. Randlat ja ta sünget tõsidust, mis tegelikult heatahtlik, tundis ta hästi ega kartnud.

«Ehk saaks kergemat karistust või nii?» palus Villu. Kuigi tõsiselt lausutud, oli sellel villulik ebatõsine maik juures, mis Randla meelest praegu sugugi omal kohal polnud.

«Ja-ja-jaa! Nüüd kergemat karistust,» ütles Randla kinniseks tõmbudes. Kui temast kõrgem isik direktor oli mingi asja

oma ajada võtnud, siis vältis Randla alati isikliku seisukoha väljendamist. Või kui väljendas, siis ainult selle kõrgema isiku juuresolekul.

Direktor tuli zootehnikute toast välja ja lükkas lipsuga mehed enda ees oma kabinetti. Sinna läks ka Randla.

«Kuradile! Nüüd tuku siin lõunani,» torises Luige Jaan tugitoolis mugavamat asendit võttes.

Varsti peale Randlat tuli alt ka partorg Tooming. Selle vastu polnud Villul midagi. Tooming oli ligi kuuekümnene hallide juustega mees. Põllul käis partorg tihti. Tööalaste küsimuste kõrvale jutustas ikka mõne lõbusa loo. Praegu jäi ta seisma, kortsutas kulmu ja naeratas.

«Noh, uue-pressi-mees, kuidas heinatöö läheb?»

«Hästi ikka. Kutsuti direktori juurde, tahetakse vist aukirja anda,» vastas Villu.

«Ah nii?» Partorg vaatas töökoja juhataja poole. Et kas see viib mingi paranduse sisse. Aga et ei viinud, siis naeratas ja ütles: «Must lugu ja must huumor. Sai sinust ikka arvatud. Ei osanud kohe nagu kartagi. Ei tea ütelda, kas leidub meest, kes sind veel kaitsta usaldab.»

Nende sõnade saatel läks ka partorg kabinetti.

Korraga tundis Villu väljakannatamatut suitsunälga. Nagu iseendast leidsid käed sigaretipaki. Ta vaatas ringi. Keegi ei suitsetanud. Pani taskusse tagasi ja püüdis kuulutuste lugemisse süveneda.

Umbes poole tunni pärast väljusid võõrad kabinetist. «Noh,» mühatas Luige Jaan.

Kui nad sisse astusid, helises parasjagu telefon. «Direktor kuuleb,» ütles Napoleon Neljas torusse. Nende sõnade lausumine paistis talle olema elamus omaette. Üle ta näo valgus naeratus nagu nelja-aastasel, keda suureks poisiks nimetatakse.

Luige Jaan laskus kohe ühele toolile ja tema lai kere võttis kõige madalama ja mugavama asendi, mis nendes tingimustes võtta sai.

Villu tajus rahuldustundega, et nüüd, kus asi alanud, on enesekindlus tagasi. Talle meenus, kuidas aastate eest, kui ta veel algaja kohvilkäija oli, istus tema ka koos kõigiga, kes kabinetti sisenesid. Ja kuidas siis direktor, muidu tasane mees, teda, süüalust, püsti käratas. Ei tohi, jah, unustada, kus viibid ja milleks. Mütsi oleks praegu tarvis. Veeretaks seda kohmetult sõrmede vahel. Nii mõeldes võitles Villu muigega.

Kuni direktor telefoniga rääkis, ei ütelnud keegi sõna. Ülemustel vist selline... etikett või kuidas. Et kes kõige kõrgemal pulgal, peab kõige enne kirema. Randla võttis taskust mingid paberid ja asus neid süvenenult uurima. Peainsener mõtles oma murelikke, küllap juppide hankimise mõtteid. Luige Jaan oli

ükskõikne ja tusane nagu ikka. Partorg jälgis seisjat altkulmu, muhelust sügavale peites.

Vaatab ja vaatab, ei jäta järele! Püüab vist välja töötada retsepti, kuidas minust inimene teha, mõtles Villu. Kui tema vahib minu poole, miks minagi mujale peaksin vaatama?

Mõne hetke vaatas Villu partorgile näkku tõsiselt, siis pilgutas silma. Partorgi kulmud kerkisid esialgu jahmunult, siis pilgutas ta vastu, puhkes naerma, tõsines ja jäi teises suunas vaatama.

Toru hargile visanud, pöördus direktor kohe seisja poole:

«Noh, pullivend, mis sa mulle räägid?»

Algus igatahes meeldis Villule. Mitte kõik nii kõrged mehed ei tarvita nii rahvapäraseid väljendeid. Aga samas stiilis neile vastata ei tohi, niisamuti, nagu ei tohi koos nendega istuda.

«Mis mul rääkida...» ütles Villu. Surmtõsisena, isegi ehk alandlikuna vaibale vahtides. Talt oli tõsist pingutust nõudnud, et mitte vastata: mis mul s u l l e rääkida.

«Oi, palju peaks rääkida olema. Kuidas sa agronoomil eilse heinapäeva kihva keerasid, kuidas täis jõid ja linnanaiste juures heinte sisse nii ära kadusid, et terve päeva üles ei leitud. Või kuidas see lugu täpsemalt oli, agronoom? Vabandust — peaagronoom.»

Direktor laskus seljakile toolikorjule ja toetas põlve lauaserva vastu.

«Mis seal lisada. Nii ta oli. Press seisis terve ilusa heinapäeva,» ütles Randla jämeda hääl'ega omal pikaldasel moel, murekurd kulmude vahel.

«Ja kõik? Peaagronoomi poolt? Majand on heinatööga tagant neljas — kuivsiloga siiski, muide, tagant kümnes —, uus heinapress seisab päev otsa ühe lontruse pärast... Mis edasi? Jääme lootma, et linnanaised kasvatasid mehe eilse päevaga ümber?»

Randla ei vastanud. Direktor oli juba eile õhtul õiendanud, et miks mõnda teist meest pressiga tööle ei saadeta. Tema, Randla seisukoht oli endine — teeks veel valju noomituse ka ära, see tegemata. Aga hakka siin mehe juuresolekul vaidlema. Või kuidas õigem oleks?

«Noh, ei tule enam midagi?» vaatas direktor üle õla Randla poole. Kargas siis järsku püsti ja röögatas:

«Pane load laua peale, lakkekrants! Ja kao mu silmist!»

Säh sulle rahvapäraseid väljendeid, mõtles Villu. Nii röögivad ainult ülemused alluvate peale. Rahva seas saadetakse üksteist sooja kohta hoopis viisakamalt, olgugi et vängemate sõnadega.

«Milleks load? Mina pole alkohoolse joobe seisundis rooli taga olnud.» ütles Villu.

«Ja-ja-jaa! Rooli taga pole olnud! Nüüd tuli kangelane välja! Traktori pealt võtame sind ikka maha. Kolmeks kuuks põllubrigaadi!» leidis nüüd ka peaagronoom sobiva koha lahingusse astumiseks. Ja ehk direktori variandi pehmendamiseks.

Direktori nööked oma aegluse ja kõhkluste aadressil neelas Randla alla. Peitis endasse, et edaspidi, üksi olles need iga kandi pealt läbi mõtelda ja tunda ning otsus teha, kui suur protsent jätta vihavimmana hinge pakitsema, kui suur aga järjekordse elutarkuse lahtrisse kanda, elutarkuse, mis ka selle, jälle uut moodi ülemuse all laseb edasi töötada.

«Võtame ehk ainult pressi pealt maha? Paneme traktóriga . . . noh, näiteks farmidesse saepuru vedama. Trahviroodu niiöelda. Zootehnikud hädaldavad, et pole vedajat,» ütles nüüd partorg.

Ka tema oli direktorist pikema majandistaažiga ja teadis, et nende lahtilaskmistega juhtub igasugu imeasju. Lased hullu lahti, varsti tuleb välja, et uus mees veel hullem. Ka oli partorg kindel, et iga inimese jaoks on kusagil olemas see õige nupp, tuleb ta ainult üles otsida. Ei ole seegi mees veel nii paadunud, et nuppu otsida ei tasuks.

Direktor vaatas huviga, kuigi veidi üleolevalt partorgi poole. Ta oli endaga rahul. Et sellele hädavaresest peaagronoomile nii efektselt demonstreeritud sai, kuidas tuleb asju ajada ja distsipliinirikkujatega rääkida.

«Ah partorg arvab nii? Sündigu su tahtmine! Kuulsid, mees? Sigadele allapanu vedama! Vali noomitus ja trahviroodu! Ja rohkem ma su lõusta näha ei taha!» Direktor Laidmaale, kes ise kesise välimusega, kuid kõva naistemees, olid kõige vastumeelsemad just sümpaatsed meestenäod.

«Mina sinu oma ka mitte,» ei suutnud Villu väljudes vastamata jätta. Nii ärajoonud ma siiski vist veel ei ole, et näost lõust oleks saanud, mõtles ta solvunult.

«Siis on ju tore, tunded vastastikused!» pahvatas direktor naerma oma peremehenaeru. Ja pöördus siis partorgi poole, et muid küsimusi arutama hakata.

«Mõtlesin, et lastakse lahti, aga anti ametikõrgendust,» rääkis Villu, kui sepikoja ees pressi traktori tagant ära võttis. «Mis mul nüüd viga! Omaette härra.»

Rääkimine rääkimiseks, aga mehhanisaatorile on põld sama mis lendurile taevas. Kuidas tunneb end lendur, keda enam taevasse ei lubata?

7.

Künnikangelase leidis Randla töökoja juurest, kus see oma atru remontis. Või kuidas nimetada toda lõputut putitamist ja hoolitsemist, mida tema oma atrade kallal tegi. Kuigi tööd oleks mujal küllalt olnud, heina või silo vedada, kartuleid läbi ajada — see siin oli nii püha toiming, et kellelgi sovhoosis peale peaagronoomi enda polnud õigust muuks korraldust anda. Sest Künnikangelane oli ainus, kes majandi mehhanisaatoritest hooajatöödega rajooni edetabeli etteotsa pääses ja aastaid seal püsis. Kadedad keeled muidugi rääkisid, et mis nii viga. Kaks atra, ühega künnab, teine tehakse töökojas korda väljaspool järjekorda. Ja kui künniaeg pole, siis remondi ja täiusta ja tugevda nädalate viisi. Aga kes oleks mõnel teisel mehel teise tööga keelanud samasugust positsiooni kätte võita? Polnud niisuguseid mehi.

«Tere, Jüri!» ütles Randla tooniga, millega ta eesrindlasi kõnetas, ja ulatas käe.

Künnikangelase nägu, mis küll enamasti kogu aeg naeruvinel, nagu kuulaks kiitusi, venis nüüd päris naerule ja jäi sellisena püsima.

Seda meest tervitas peaagronoom kättpidi ka siis, kui teda iga päev nägi. Kui selliselt käitub alluv ülemuse ees, siis nimetatakse seda pugemiseks. Aga vastupidisel juhul? Küllap oskuseks inimestele individuaalselt läheneda ja alluvatest lugu pidada. See positiivne laeng, mida Künnikangelane niisugustest käepigistustest sai, oli kahtlemata üks tegur, mis aitas tal rajooni parimate hulgas püsida.

«Noh, kas siis läheb lahti, Jüri, nagu eile kaubad tegime?» küsis Randla, meest sõbralikult õlast raputades.

«Ah et . . . seda? No kui . . . mis seal siis . . .! Kui on vaja, ega mina ju kunagi . . .» venitas Künnikangelane niisuguse näoga, nagu oleks talle pakutud tasuta tuusikut lõunasse, kuid kaubaga, et lennukit tuleb endal juhtida.

«Tean, tean! Sina oled alati mees, kelle peale võib loota. Nagu hein ära saab, annan sulle jälle atrade jaoks aega. Täna aga, ole nii hea, aja traktor pressi ette ja kohe Liivile! Pärtel hädas. Lubasin juba eile, aga nägid ise, Jürgensoni Villu vedas alt. Pole meestel muret ega südametunnistust nagu sinul,» rääkis Randla.

Kõike seda juhtus pealt nägema ja kuulama Villu, kes veidi eemal järelvankrit taha haakis. Kui Randla läinud oli, tuli ta

Künnikangelase järel sepikotta. Võttis ääsisöega sigareti otsa tuld, jäi kruustangidele nõjatudes suitsetama ja Künnikangelase poole vaatama.

«Nägu särab nagu Moosese pale, kas oled jälle mõne ordeni saanud?» küsis Villu.

«Ei ordenit midagi . . .»

«Mina peaks täna särama. Õnnestus sest pressiraisast lahti saada,» jätkas Villu.

«Sind võeti maha, sa ei tee tööd.»

«Ah nii? Ja kes asemele pandi?»

Künnikangelane võitles muhelusega. «Mind.»

«Ja sina, loll, võtsid vastu? Sa võib-olla ei teagi, et sel pressil on üks suur viga?»

«Uus press. Mis viga?»

«Temaga ei saa künda.» Nende sõnadega lahkus Villu sepikojast.

Randlal seisis sel päeval ees veel üks raske ja ebameeldiv käik. Kiiratsi osakonda. Tuli ütlema minna, et nad ikka jälle keskusest pressi ei saa. Enda sõnade söömine on ebameeldiv söömaaeg. Eriti sellele, kel sõnaka mehe maine. Juba mitu korda oli peaagronoom seda pressi Kiiratsisse lubanud, aga sündmused direktori kabinetis ja Villu vimkad keerasid plaanid ja lubadused jälle pea peale. Kui Kiiratsis nüüd toda lubadust tõsiselt võeti ja heina palju maha niideti, tuleb välja üsnagi halb olukord. Press läheb sinna, kuhu teda vähem või üldsegi mitte tarvis. Muidugi, diplomaatilisest seisukohast on see võit. Küsiti, kästi, saatsin Liivile. Kahtlesin, kas fronti kindlustatakse. Ja kui ei kindlustata, siis diplomaatiline võit seda suurem — kas ma ei ütelnud! Aga tootmise, heinaplaani täitmise seisukohalt on tegemist lollusega. Kui kõik on Pärtli osakonnas nii, nagu sai arvatud, aga mitte nagu tema direktori ees hooples.

Ka seda Liivi värki tahtis Randla veel täna kontrollimas käia.

Tootmise organiseerimise territoriaalsel printsiibil, osakondade printsiibil oli Randla arvates rida eeliseid võrreldes moodsamaga — tootmisprintsiibiga —, aga oli ka üks oluline puudus. Osakondade koostööd oli raske organiseerida. Iga osakonnajuhataja tahab, et tema osakonna tööd kiiresti ja korralikult tehtud saaks. Sellest sõltub preemia ja au. Mida kõvem juhataja, seda kõvemad on ka need tendentsid. Ja kõige kõvem juhataja oli Kiiratsi osakonna juhataja Maide, ligi kuuekümneaastane põllumehejuurikas. Ilma eerihariduseta, aga targem ja kavalam kui keegi teine.

Osakondadesse sõites oli keskuse spetsialistil esimene ja sageli küllalt tülikas ülesanne — leida üles juhataja. See võis

olla põllul, farmis, võis olla majandist väljaspool mõnd varustusülesannet lahendamas. Või ka oma isiklikke asju ajamas. Kiiratsi osakonnas otsimiseprobleemi polnud, sest vana Maide oli imelikul kombel kõikjal, ikka seal, kuhu lähed.

Täna oli Randlal plaan käia esialgu üksi põldudel, et oma silmaga näha, kui palju kuiva loogu maas on. Sest Maide vahel liialdas, vahel vähendas andmeid — nii, kuidas kasulikum. Aga katsu ikka minna kuhugi üksi, kui juba eemalt näha, et tüüakas hallipäine kogu seisab keset töökojaõue ja vahib maantee poole.

Randla sõitis sinna. Surus oma suure kogu «Moskvitši» uksest välja. Maide liigutused olid pikaldased, nagu laisad, kui ta ligemale tuli. Kes aga teda tundis, see teadis, kui petlik võib olla esimene mulje. See vanamees on nagu võrendikus saaki luurav haug, kui vajadus tekib, võib välkkiireid liigutusi ja otsuseid teha.

«Noh, kuidas läheb?» esitas Randla käepigistust vahetades traditsioonilise küsimuse.

«Mis ta läheb. Viletsalt.»

«Kuidas nii? Sul kõige rohkem heina uluall ja silo augus.»

«Ju siis teistel on veel viletsam. Mina mõtlen küll, jänni jääme tänavu heinaga. Viljale jalgu.»

Ja hakkasid sadama probleemid, mis peaks paremini lahendatud olema. Kui tema juttu kuulasid, siis polnud siin osakonnas nagu miski hästi. Ei, see polnud hädaldamine. Maidel oli lihtsalt nii palju mõtteid ja plaane. Kõike saaks lahendada veel paremini, kui oleks seda, teist, kolmandat . . . Kui oleks omal see press, mida keskusest lubatakse ja lubatakse, aga näe, ikka veel tulnud pole.

«Ei ole viga, Juhan, küll saad aegsasti kõik korda,» patsutas Randla meest seljale. «Sinu pärast ma ei muretse, sina oled asjadest üle. Kaks kolmandikku heina küünis. Aga mis ma Pärtliga pean tegema? Tal alla poole. Kolmandik.»

Maide muutus tusaseks. «Mis sa pead tegema? Midagi pole vaja teha. Kuula, vaata ja imesta! Kui kergelt ja rõõmsalt kõik asjad käivad ja kui operatiivselt koosolekuid kokku aetakse. Pärtel andis mulle, eerihariduseta vanamehele, heinatöödega lihtsalt kümme päeva ette. Häbi sihukese matsiga koos alustada.»

«Sul on hea lõõpida, aga katsu minu naha sees olla!» ütles Randla tõsiselt, kui oli mõne kõh-kõh'i teise meeleheaks naernud. Tegelikust naerutujust oli ta kaugel.

«Ega minu, lolli, arvamust ju keegi teada taha, aga ma vaatasin kohe, kui seda meest võtsite, et see esimesest päevast nii tark ja tubli ja teisest päevast taevani kiidetud, ei sest saa nii

väikest venda kui osakonnajuhataja, sihuke pane direktoriks või ministri asetäitjaks.»

«Aitab juba, Juhan, aitab!» patsutas Randla. «Oli kuidas oli, nüüd oleme nii kaugel, et peame sel tublil mehel aitama heina ära teha. Kas saad minust aru?»

«Mitte päriselt. Millega mina aitan? Ise kerjan sinu käest pressi. Kolmkümmend hektarit loogu maas.»

«Sellesama kerjatud ja veel väljakirjutamata pressiga aitadki.»

Maide nägu tõmbus kurjakuulutavalt pilve. «Sa tahad ütelda, et ei annagi pressi, mida lubasid? Pole nagu sinu moodi. Ja see pole ju võimalik. See on ju . . . lollus!»

«Vahel tuleb teha väikesi lollusi, et suuri pahandusi ära hoida.»

«See pole väike lollus. Kas Pärtlil üldse nii palju niitugi on, et seal kaht pressi tööle panna? Kahtlen kõvasti. Niipalju kui mina seda meest tunnen. Aga eks anna sinna! Sina oled peremees.»

«Mis sa nüüd, Juhan, nii . . .! Saa minust ka aru!»

«Saangi. Paremini, kui arvata oskad. Sõnade söömine pole küll sinu moodi, aga miski on selles asjas just täpselt sinu moodi. Ja anna!»

Maide lõi ropsti käega, pööras selja ja eemaldus kiirel sammul. Siis pöördus veel järsemalt ja tuli tagasi.

«Peame aitama! Keda me sel moel aitame, kui niisuguse pressi seisma paneme? Las ma lõpetan sellega oma osakonnas heina ära, siis võtan kogu tehnika ja teen sellel tublil mehel ka ära. Aga eks ise tead. Vii, vii sinna!»

Nüüd oli Maide ringipööramine aeglasem. Nagu ootaks ja kuulaks ta selja tagant nõustumist oma jahmatamapanevale ettepanekule. Aga kui mõtlema hakata, siis täitsa maidelikule ettepanekule. Kui endal tööd korras, kui tema juba võidumees, siis oli Maide alati valmis suuremeelsust üles näitama ja viletsamatele naabritele appi minema.

«Einoh, seda küll, aga . . .» venitas Randla, ise palavikuliselt mõeldes. Muidugi, Maide võimeid arvestades saaks sovhoos heina nii kõige kiiremini valmis. Kui heategu ebatavaline ja žestikas, kui sel ka väike õeluse maik, siis püüab Maide kahekordse hooga. Sest see kaval vanamees võib ka uss olla ja heateoga koos paha teha.

Siis hakkas Randla pikkamisi ja põhjalikult naerma.

«Einoh, sul, Juhan, on ikka toredad ettepanekud. Aga mul pole naljatuju ja aega kah pole. Ära praegu enam maha niida! Korja kuiv loog oma väikese pressiga üles! Vanajumal on meiega. Raadio lubas kuiva ilma edasi. Aga kui abistada tahad, abista niitmisega ja . . .»

«Selge! Kui juba raadiot ja jumalat usutakse, siis on asi selge. Mina oma loomadele heina asemel sõnnikut söötma ei hakka. Panen praegused niidumehed lohistitega lahtist heina kokku lükkama. Või saadan vanu ajalehti üles ostma. Annan lehmadele ette. Ehk saavad sama targaks kui naabrimees.»

Sealt eemalt niimoodi öelnud, lahkus Maide juba lõplikult. Nüüd jälle pikkamisi nagu vana haug võrendikus.

8.

Kas Künnikangelane oli uue ülesande saamisega rahul? Raske öelda. Oli ja ei olnud ka. Et teda nii tähtsa töö peale usaldati, see kõditas meeldivalt enesetunnet. Ka künniga ei pannud teda hektareid ja rekordeid taga ajama ju ainult suured palgad ja preemiad. Ei ka töömehe südametunnistus ainult, millest lehes nii ilusti ja õigesti kirjutati. Kõik koos vist panid. Igatahes polnud see, et lehes artikkel ja pilt ja direktor ise suure koosoleku ees aukirja ning ümbrikku andes kätt surus, kaugeltki viimasel kohal. Selles mõttes oli Künnikangelane heinapressi saamisega rahul. Söödavarumine ju praegu ees ja taga, nii sovhoosis kui ajakirjanduses. Aga et see press, sinder, nii keeruline oli . . .! Vanagagi oli Künnikangelasel kurbi kogemusi, uus veel keerulisem.

Just kündi armastas Jüri veel seepärast, et seda saab teha omaette, üksikult ja lõpmatuseni, kas või ööd läbi. Ringe, hektareid ja rublasid mõttes kokku lugedes. Seni olnud tähetunde meelde tuletades ja veel saabuvate paistel mõnuledes.

Muud mehhanismid sel heinapressil olid veel mis nad olid, aga kurjavaimu sidumisaparaat, see oli hullem kui algebraülesanne üheksandas klassis, mis selle algebra pärast pooleli jäigi.

Niisiis sõitis Künnikangelase «Belaruss» praegu Liivi osakonna poole, algebrast keerulisema sidumisaparaadiga heinapress haakes.

Pärtel ja brigadir juba ootasid pressi. Keskusest oli raadio teel teatatud — sõitis välja, võtke vastu! Sellest oli pool tundi möödas, aga polnud teist veel kuskil näha. Läks vist juba tee peal katki. Ega see oleks ootajaid kurvastanudki, sest see ootamine oli kangesti kartmise moodi. Niidumehed olid eile küll

oma lubaduse täitnud ja põllu maha saanud, aga see hein oli pressimiseks toorevõitu, kuigi mitu korda kaarutatud.

Ei, katki heinapress muidugi polnud, aga ega Künnikangelane sõitnud nagu eelmine mees. Tema sõitis nii, nagu veaks pakkimata mune raudrehvidega vankri peal. Madalama käiguga, lohukohtadest tigusammul läbi ronides. Ega ta oma atradegagi kiiresti sõitnud, aga praegu oli ta eriti ettevaatlik. Võõras masin. Ja küllap õrn, nagu kallid ja keerulised asjad ikka.

Osakonnakeskuse väravani jõudnud, jättis Künnikangelane traktori seisma. Laiust väraval ikka oli, aga lai oli ka agregaat. Ei tasunud vist riskeerida. Pealegi tuli põllulesõiduks pärast nagunii jälle väravast väljuda. Künnikangelane tõmbas masina teepeenrale, ronis pikkamisi traktorist välja ja läks õuel seisjate poole, nägu ikka naerusemaks venimas, nagu küllakutsutule kohane. Ta ulatas oma suure kareda käe enne juhatajale, siis brigadirile, rääkima hakkamisega aga ei rutanud.

«Ah et kohal ja hakkamist täis?» küsis Pärtel. Ka naeratades, aga jahedamalt, kui Künnikangelane oli oodanud. Ta oli harjunud, et ülemused tema kui eesrindlase ees püüavad igati oma poolehoidu ja tunnustust üles näidata.

«Noo-o jah...» venitas Künnikangelane, kohmakalt, kuid mitte kohmetult jalalt jalale vaarudes. Naeratuse hääbumine käis sama pikkamisi kui selle tekkiminegi.

«Kuku siis aga suruma! Brigadir näitab sulle koha ära,» ütles Pärtel.

Kuidagi kergelt ja lõbusalt oli see öeldud. Nagu oleks jutt spordivõistlusest, aga mitte aasta ühest tähtsamast tööst. Siis pööras osakonnajuhataja selja ja läks minema. Ka see oli Künnikangelasele harjumatu, sest harilikult andis talle töö peaagronoom ise. Tuli põllule kaasa, küsis tervise ja tuju järele, kiitis meest ja aitas kiruda kive.

Brigadir, kes öeldi tulevat tööd näitama, ei ütelnud sõnagi. Istus ühe veoauto rooli ja sõitis väravast välja. Ju ikka tuli talle järele sõita.

Põllul seletas brigadir nappide ja järskude sõnadega, nagu vastumeelselt, et transpordivahendeid ei maksa oodata. Hein rõske. Pallide tihedus minimaalseks reguleerida. Pressida maha. Et seal veel kuivaks. Siis läks ta minema ja Künnikangelane jäi põllule üksi.

Nii vaikiv ja järsk polnud brigadir Tarmo täna mitte ainult oma iseloomu tõttu. Ta ei saanud osakonnajuhataja töökorralduste mõttest aru ega olnud nendega nõus. Liikurniiduk oleks keskusest tulnud appi kutsuda, mitte press. Ja milleks pressida nii kahtlase kuivusega heina ja veel maha? Parem siis juba päev hiljem, aga täielikult mehhaniseeritult, kohe veokisse. Kuid protsessimise ja vastuvaidlemise kommet Tarmol

polnud. Oma tõekspidamiste järgi tegutsemise komme oli küll, ja sel teel, ilma sõnadeta, lootis ta edaspidi osakonna heinaasju parandada.

See, et kedagi kiirustamas ja tagant sundimas pole, oli Künnikangelasele igatahes meeltmööda. Pikkamisi ja põhjalikult sättis ta ennast tööjärjele. Kui esimesed pallid kukkuma hakkasid, oli tal tunne, et neid ei tee tema, vaid keegi teine, temast targem olevus, keda tema oma traktoriga ainult taga veab. Künni ajal ei tulnud tal kunagi sellist mõtet. Siis tundus, nagu pööraksid künniviilu ta oma käed.

Pikkamisi hakkas siiski enesekindlus tulema. Ja sellega koos tuttav töövaimustus. Künnikangelase raske kere sees oli nagu mingi massiivne hooratas, mis hoogu sisse ei saa, aga kui on kord saanud, ei taha seisma jääda.

Künnikangelane oli kolmandat ringi alustamas, kui märkas põllu ääres seisvaid mehi. Teine nendest vehkis käega. Justkui talle. Aga las ta vehib, ei saa sellepärast tööd ega hooratast peatama hakata. Järgmise ringi ajaks oli see mees juba palju ligemale tulnud ja nüüd tundis Künnikangelane ära Jaagu, siit-osakonna traktoristi, endise mehhaaniku. Teise mehe nime Jüri ei teadnud, aga see ka traktorist. Tema ei vehkinud. Seisis omaette, käed püksitaskutes.

Vastumeelselt jättis Künnikangelane traktori seisma. «Tere, jah. Mis uudist või lahti?»

«Tule siia!» käskis Jaak. Ta paistis olevat natuke sopsus.

«Mis ma ikka... Töö pooleli.»

«Oma osakonna põllul kamandan mina. Tule välja! Vale asjaga oled peale hakanud.»

Künnikangelase nägu venis sõbralikule muhelusele. «Või nii? Sa kohe nagu osakonnajuhatajast suurem mees.»

«Sellest igatahes sugu suurem. Viisteist aastat siin osakonnas. Tema alles poolteist. Meil on niisugune kord, et kes meie osakonna põllul töötada tahab, peab pudeli tooma.»

«Vägev kord siis. Aga mul pole raha.»

«Kas paljaste ordenite ja aukirjade eest rabad? Näed, näljarott!» Jaak tõmbas taskust peotäie haltuuraraha. «Käi ära, saad ise ka lõuatäie! Või kui ei taha, osta siit endale limonaad! Saad materiaalse stiimuli. Muidu kogu aja rügad moraalsete eest.»

Künnikangelane tõmbus tõsiseks. «Ei ma käi ühti,» ütles ta kabiiniust kinni tõmmates ja liikuma hakates.

Jaak viibutas talle rusikat järele. «Oota sa mul! Või tuleb võõrasse osakonda ja sõna ei kuula! Küll tantsid sina veel ka minu pilli järgi, nagu kõik mehed tantsisid, kui mehhaanik olin. Mäletad, Ants-poiss, seda aega? Ah, sind, halturtsikut, polnud siis veel! Mina olin osakonnas kõige kõvem käsi.

Ja olen praegugi. Kõvem ka, kui see brigadiripoisu. Olgu tal kas või seitse tehnikumi lõpetatud. Kui mõistus otsas, tuleb ikka minu juurde. On ju nii, Ants-poiss? Ja nüüd, keskuse mees, traktoril ots ringi ja õige suund! Jalamaid!»

Jaak kukkus laias kaares ja ärevalt poe suunas vehkima. Nii vehitakse kaldalt laevale, kui sel millegipärast suund karidele. Jaagul oli segaja peal, kui ta enda väljendit kasutada. Purjus olles ja pohmelusega juhtus temaga seda ikka sagedamini. Talle tundus vist praegu, et pressimees ei saanud käsust õieti aru, et heinakaart mööda edasi sõidab.

Paarimees Ants istus rahulikult heinapallil, vahtis oma saladusliku kõõrdpilguga enda ette maha ja ootas, millal Jaagul hullustus üle läheb. Ise ta purjus polnud. Oli Jaagu eest peitnud pudelit, mis õhtul hilja haltuuraniitmise eest anti. Aga hommikul oli Jaak selle üles leidnud ja kohe suu peale. See enam Antsu eriti ei häirinud. Küll ta õhtuseks haltuura-ajaks kaineks saab. Praegu teda rahustada ja noomida on asjatu. Läheb päris marru ja varsti on Hiina keiser, mitte ainult osakonna ja sovhoosi kõige kangem mees. Sellest joomisega liialeläinud paarimehest lahku lüüa Ants siiski ei tahtnud. Jaak tundis tervet ümbruskonda, ja kui ka ei tundnud, oli tal eriline anne inimesed oma nõusse saada. Lehmapidaja, kel enne polnud plaaniski oma heinanatukest sovhoosi traktoril niita lasta, laskis Jaaguga niita kõik, mis niita andis. Ka raha anti temaga koos hoopis meelsamini ja rohkem kui ilma temata.

Kui press uuesti kohalike meesteni jõudis, näis Jaak lootvat, et see ilma täiendava vehkimiseta seisma jääb. Sest Hiina keisrist ei julge ometi keegi ilma aupakliku peatuse ja kummarduseta mööduda. Kuid traktor sõitis käiku aeglustamata edasi. Heinapallid kukkusid rütmiliselt nagu automaadist.

Ants arvas, et nüüd läheb jälle märuliks, seekord aga midagi niisugust ei juhtunud. Jaak vajus vaikselt norgu. Kui oli seal tükk aega konutanud, ütles ta:

«Kurat, mul lõi vist segaja peale. Lähen viskan paariks tunniks vilusse pikali. Sa niida niikaua! Kõvasti pead niitma! Minu normi ka. Muidu on meil jobi läbi. Võtavad masinad käest ära, toovad niidumehe ka keskusest.»

Jaak hakkas vaevaga kurssi hoides põõsa poole minema, aga otsustas siis järsku teisiti. Võttis suuna oma traktorile.

«Ei, kurat, ma tulen ikka ise ka niitma. Ma näitan sulle, kuidas niidetakse. Kõigile neile näitan!»

Ants läks talle järele, võttis püksitagumikust kinni ja tõmbas paigale. Tema huvidega ei läinud kokku, et sel mehel load ära võetakse.

«Lase lahti! Lase mind tööle! Sina!! Kes sa õige oled? Üks lihtne nõginina. Aga mina olin mehhaanik. Sa ei tea, kuidas

mu süda praegu valutab oma osakonna heina pärast? Ei tea. Sul pole muud kui raha. Aga mina vastutasin terve osakonna tehnika eest. Ja kõik käis kui kellavärk. Ma käsin oma püksiperse lahti lasta! Otsekohe!»

Jaak lõi pea kuklasse ja vaatas üle õla nii võimuka pilguga, kui viinast kissis silmad seda vähegi lubasid. Antsu rahulik kõõrdpilk ei pöördunud kõrvale. Jaak püüdis veel kord lahti pääseda, aga kui see ei õnnestunud, puhkes nutma. «Mind ei lasta oma osakonna heina niitma!»

Nüüd vabastas Ants ta, sest teadis, et selleks korraks on kõik. Jaak poeb põõsasse ja magab end välja.

Jah, tänu oma suhtlemis- ja masinatetalendile oli Jaagul ka tegelikult võimu inimeste üle, suhetes paarimees Antsuga aga valitsesid hoopis teised seaduspärasused. Ants laskis ennast sõimata ja kamandada, ei solvunud millegi peale, aga saavutas lõpuks alati oma tahtmise, oma omakasupüüdliku eesmärgi. Ta valitses Jaagu üle, kuigi näiliselt valitses see tema üle.

9.

Kiiratsist sõitis Randla kohe Liivi poole. Et oma silmaga näha, kas press on keskusest kohale jõudnud ja mida tegema hakanud. Tuju polnud Randlal suurem asi. Maide juurest tulles oli see sageli nii. Mitte tööde pärast. Nendega oli Maide ikka teistest ees, aga temaga asju ajades ei saanud Randla lahti mingist alaväärsustundest. Kas mitte see vanamees ei näe kõike selgema pilguga kui tema ise, kas mitte ei naera vaikselt tema asjaajamisi? Näiteks too Pärtli osakonnajuhatajaks võtmise lugu. Mees tuli nii kuulsast majandist ja kõva koha pealt, mis põhjust oli tema võimetes kahelda? Kas mängib nüüd Maide tagantjärele tarka ja naerab või on ta tõesti nii hea inimestetundja ja nägi juba alguses läbi, et see mees osakonnajuhatajaks ei sobi? Kuidas saab olla, et kolhoosi aseesimeheks sobis, aga sovhoosi osakonnajuhatajaks ei sobi? Ehk on viga hoopis tema töölerakendamise oskuses, peaagronoomis endas?

Kui Randla Liivile jõudis, tuli Pärtel parasjagu osakonna kontorist välja. Imelik, alati ta kusagilt pika sammuga tuleb, kui teda kohtad. Energilise töömeheliku sammuga.

«Kuidas on heinaga?» küsis Randla kätt ulatades.

«Normaalne. Asi jookseb. Press jõudis kohale, saatsin kohe põldu. Oma niidumeestega oli pisike pahandus. Võtsin nad korralikult läbi. Kohe mõjus, eile niitsid kõvasti. Tule sisse, istu!»

Pärtel oli naeratav ja lahe nagu alati. Kui teda vaatad ja kuulad, siis tuleb tõesti niisugune tunne, et pole mingit vajadust tööde käiku kontrollida. Võta istepakkumine vastu, aja ja kuula natuke lõbusat juttu ning sõida kerge südamega koju. Nii oli Randla möödunud aastal ka teinud.

«Mis ma ikka istun. Läheme vahest põldudele, vaatame, kuidas seal asjad on,» ütles Randla.

«Kuidas soovid. Aga nüüd olen omadega mäel. Suur tänu sulle pressi eest, olen saunaõhtu võlgu. Ehitan praegu jõekääru üht ilusat osmikut. Lähme ehk vaatame seda?»

Randla jäi siiski oma juurde, et põllule, pressi- ja niidumehi vaatama. Ta ei näidanud välja, et tal Pärtli vastu veel mingit vihapidamist oleks. Tegelikult siiski veidi oli. Direktori kabinetis toimunut polnud Randla unustanud ega saanud seda unustada niipea. Aga olles küll iseloomult kinnine ja vihapidaja, kontrollis Randla ennast alati, et vihaalusele mitte tööalast ülekohut teha. Inimene, kes selles suhtes end valitseda ei suuda, ei saa töötada juhtival kohal, arvas Randla. Tema aga tahtis omal kohal edasi püsida. Kui süda muidugi sellele enesevalitsemisele ja närvipingele vastu peab.

Esimene, mis põllule jõudes Randla tähelepanu äratas, oli heina värv. Nii roheline. Kui hein on kuiv ja roheline, siis näitab värv tema kvaliteeti, aga see — liiga roheline!

Randla jättis auto seisma ja läks põllule. Võttis maast peoga heina. Toorevõitu jah. Aga uisapäisa, ühe proovi järgi Randla oma otsuseid ei teinud. Ta katsus veel teisest, kolmandast kohast. Sama lugu.

«Arvad, et niiske? Ei ole midagi, paneme küünis ventilaatoritega rohkem takka. Vitamiinid, vitamiinid, peaagronoom!» ütles Pärtel heatujuliselt.

«Hallituses pole vitamiine, seal on mürgid. Ma ei usu, et te niisuguse kuivaks ventileerite. Kui ilmad püsivad, siis ehk. Aga kui õhk niiskeks läheb ja ventileerida ei saa...»

Nüüd oli Künnikangelane peaagronoomi autot märganud. Harilikult, künnipõllul, rõõmustas teda ülemuste tulek, aga täna ei tundnud ta ennast hästi ega kindlalt. Ka tema meelest oli see hein liiga roheline. Aga käsk oli niisugune, käsu vastu polnud ta kunagi hakanud. Või oli midagi valesti juhtunud? Miks Randla seal nii hoolega kontrollib? Künnikangelane jättis traktori seisma ja läks saabujate poole. Harilikult ülemuste poole minnes ta nägu säras, praegu oli ärevil ja süüdlaslik.

«Julge mees oled, Jüri,» näitas Randla talle heinapeotäit.

«Tubli mees! Näe, suur tükk juba tehtud,» kiitis Pärtel.

«Mis seal julge... Mõtlesin ka, et oleks oma teha, kaarutaks veel korra üles, annaks päikest ja tuuleõhku. Aga eks ülemused tea paremini. Käsk oli pressima hakata,» rääkis Künnikangelane, ise maad mööda sinna-tänna vahtides. Ta teadis, et ei vastuta millegi eest, kui siin ka valesti sai tehtud, aga häbitunne rõhus teda lausa füüsilise valuga. Ta oli harjunud tegema ainult nii, et kõik õige ja kiitmist vääriv oleks. Aga ta oli harjunud ka korraldusi mitte arvustama.

Randla mõistis töömehe kimbatust ja tal hakkas temast kahju. Poleks maksnud teda asjasse segada.

«Aga eriti julge mees on osakonnajuhataja,» ütles Randla. «Usub jumalat ja ilmateadet. Usu siis! Ja laske edasi. Aga ise vastutad ikka jälle. Kui nädala pärast pallid auravad ja tuleb laiali lõhkuda, siis tööjõu selleks leiad ise!»

«Küll ma juba leian, kui vaja,» naeris Pärtel. «Aga võin kihla vedada, et pole vaja. Ega minagi esimest aastat heina tee. On tehtud suuremates kogustes ja suurema toodanguga lehmadele.»

«Ja-ja-jaa! Suuremates kogustes! Suurema toodanguga!» kordas Randla. Pidi lisama, et miks siis osakonnas pole piimatoodang suuremaks läinud. Väiksemaks on läinud. Aga jättis selle lisamata. Ebameeldivusi ütles ta inimestele ainult äärmistel juhtudel. Kui oli seda vajadust pikka aega endas kandnud ja otsusele jõudnud, et teisiti ei saa. See kehtis ka — ja võib-olla isegi eriti — nende kohta, kelle peale ta vimma kandis. Praegu polnud veel selge, kas saab siin osakonnas teisiti. Heinatööde käik tuli lõpuni läbi kontrollida, nagu juba eile direktori kabinetis otsustatud.

«Näita siis nüüd, kuidas niidujärjed!» ütles Randla auto poole minnes.

«Jookseb ilusti. Saime korra majja. Aga võime ju vaadata, kui aega on,» nõustus Pärtel. Ikka aina naeratades, aga nüüd juba närvilisust varjata püüdes. Tegelikult tegi teda närviliseks kogu siit-majandi asjaajamine ja naeratusesildi taga oli alati üleolev mõte, et nemad siin ei aja ühtki asja nagu meie seal.

Põld, kus niideti, oli siinsamas ligidal. Aga millegipärast niitis ainult üks traktor. Ja seegi kuidagi pikkamisi, nagu päeva õhtusse venitades. Naeratus osakonnajuhataja näol muutus vihagrimassiks. Pikkade sammudega astus ta traktori poole ja näitas närvilise žestiga, et seisma jäädaks.

«Miks üksi? Kus Jaak on?» käratas Pärtel traktorisse.

Antsu tüdinud pilk tõmbus kinniseks. «Ei mina tea. Siin ta oli. Vist läks midagi katki.»

«Jälle katki! No kuulge, mehed, mehed! Mis asi see nüüd siis katki läks või kohalt ära nihkus?»

Nagu vastuseks küsimusele hakkas põõsast kostma laurujoru. «Kui sa traktorile korraks puhkust annad . . .!»

«Selge! Mitte miski ei läinud katki, vaid keegi. Nüüd aitab küll naljast. Kaua ma teiega maadlen? Üks joomine teise otsa. Ah, näe, traktor seal põõsaste vahel! Jätad, Ants, praegu oma traktori seisma ja lähed viid Jaagu oma parkimisplatsi!»

«Ei mina teise oma puutu,» ütles Ants rahulikult, laskis jala siduripedaalilt üles ja traktori liikuma.

«Küll sa puutud, kui kästakse,» oli osakonnajuhataja kindel. Aga tal tuli samm tagasi astuda, et mitte traktoriga pihta saada.

Siin oli praegu tegemist rohkemaga kui ainult sellega, mida silm nägi ja kõrv kuulis. Eelmise juhataja ajal oli igal mehhanisaatoril olnud oma kindel traktor. Kuna Pärtel mitmed kergekäeliselt vallandas, siis mehi enam ei jätkunud ja et töödega kuidagi toime tulla, hakati neid käsu korras ühe masina pealt teise peale istutama. Niisugune organiseerimine oli mehed tigedaks teinud, nad õiendasid vastu, kui võõra traktori rooli istuda tuli.

Muidugi, praegu kasutas Ants seda vastuhakkamise traditsiooni oma huvides. Parkimisplatsilt, valvuri hoole alt oli Jaagu traktorit õhtul raske kätte saada.

Sama probleemi, mehhanisaatoritekaadri ja töö organiseerimise probleemi ümber olid Pärtlil juba ammu lahkarvamused ka keskusega, peamiselt Randlaga. Need traktoristid, keda Pärtel vallandas, võeti hiljem sovhoosi teistesse osakondadesse tööle tagasi ja nad töötasid praegu seal edukalt. Pärtel oli solvunud: teete mind lolliks, soosite joodikuid! Keskusest omakorda leiti: sa ei oska inimestega töötada. Muidugi, õigus võis olla kusagil vahepeal. Mehed, kes kord juba vallandatud, ehk parandasid ennast. Pärtli enda osakonnas aga polnud vaatamata vallandamistele ja käskirjade kuhjale distsipliini paranemist märgata.

Praegu astus Pärtel pika sammuga laulujoru suunas, näol see naeratuse ja vihagrimassi segu, mida viimasel ajal osakonnas järjest sagedamini nähti.

Jaak oli uinaku ära teinud ja ajas end nüüd lauldes istukile. Pärtel oleks tahtnud talle kallale karata nagu köster Tootsile.

«Ah, niimoodi käib see niitmine, mida eile tõotasid! Nüüd on igatahes minu kannatustekarikas täis! Võid edasi magada! Homme keskusesse ametiühingukomitee ette ja tööraamatu järgi!» ütles Pärtel.

Jaak nohises mõne hetke vaikselt. Talle polnud päris selge, miks ta siin on ja mis tööraamatust räägitakse.

«Ma ei taha enam magada. Ma tahan laulda. Kas tead, juhataja, seda laulu: «Kui sa traktorile korraks puhkust annad . . .!»?»

«Ei anna sina enam traktorile mingit puhkust, nüüd annab tema sulle. Enam sa peale ei istu. Ants viib traktori parkimisplatsi ja ise oled vaba.»

«Ants? See halturtsik! Minu traktoril! No seda ma tahaks näha.»

Püsti tõusnud, märkas Jaak peaagronoomi. Ta tõmbus sirgemaks ja jäi vait.

«Noh, Jaak, kas hakkavad jälle peale vanad vigurid?» küsis Randla rangelt.

Jaak puristas ja raputas pead. Ei vastanud.

«Üksvahe me juba kiitsime sind. Mis juhtunud, et juba keset päeva purjus — kibedal heinaajal? Kust sa raha said? Kes viina tõi?» pahandas Randla.

«Keegi ei toonud. Põõsast leidsin.»

«Ja-ja-jaa! Põõsast leidis.» Peaagronoom pöördus osakonnajuhataja poole, ootas seletust. See kihvatas vihast.

«Ega mina neid kõie otsas hoida saa! Ei jõua mina üksi siin teie joodikutega võidelda.»

«Meie joodikutega . . . Ja-ja-jaa! Kui niimoodi suhtutakse, siis pole ime. Põllumajandus, Pärtel, polegi muud kui üks suur võitlus. Kõigega tuleb võidelda, ka joodikutega! Ja selle eest, et neid poleks ja juurde ei tekiks.»

«Kes siin sovhoosis nendega kõige rohkem võidelnud on? Ja mida põllumajandus endast kujutab, anna andeks . . .» Pärtel pööras selja, tuli siis tagasi ja lõpetas: «. . . seda, julgen arvata, tean sinust mitte halvemini.»

Kui pingeid täis vaikus oli natuke aega püsinud, ütles Jaak: «Mis me ikka riidleme! Laulame parem koos, et «kui sa traktorile korraks puhkust annad . . .».»

«Aitab, Jaak, mine koju, maga ennast välja! Homme vaatame, mis teiega saab,» ütles Randla, hakates auto poole minema.

«Meiega!» turtsatas Pärtel. Randla ei teinud seda kuulma. Istus autosse. Kuni osakonna kontorini ei ütelnud sõnagi.

Vahel sai peaagronoom autosõidul töömuredest lõõgastust. Täna siis mitte. Jaak . . . kui palju aastaid on temaga sõditud! Tuli siia noore tubli mehena, võttis naiseks kohaliku tüdruku. Sai mehhaanikuks edutatud. Oli parim osakonnamehhaanik. Masinapark kevadistel ülevaatustel alati sada protsenti korras. Hakkamist täis igal pool. Varustusküsimusi aitas lahendada ka teistel osakondadel. Hüüti imevarustajaks. Vist kusagilt selle liini pealt tema allakäik hakkaski. Imede tegemine käis sageli pudeliga. Tuli ta mehhaanikust lahti lasta. Aga uuel mehel töö ei läinud, Jaak ajas ikka neid asju. Jõi järjest rohkem. Võeti traktori pealt maha, pandi labidameheks. Andis sovhoo-

sis lahkumisavalduse, sai EPT maaparandusbrigaadis traktoristi koha. Seal ei joodud vähem. Naine lahutas ja läks ta juurest ära. See mõjus. Jättis joomise maha. Naine tuli tagasi. Ise tuli sovhoosi tagasi. Ikka traktoristiks. Oli paar aastat parimate hulgas, siis hakkasid jälle purjuspäi sõidud. Tehti ametiühingukomiteele vallandustaotlus. Seal palus, lubas end parandada. Mõneks ajaks parandaski.

Nii oli selle Jaaguga võideldud kogu see aeg. Nüüd siis Pärtel tahab vallandada järsult ja lõplikult. Veel üks traktor jääb aia äärde. Jah, rangust on vaja, aga kuidagi teisiti. Läbimõeldumalt, järjekindlamalt. Juba seadusandluses endas on läbimõeldumat ja järjekindlamat rangust vaja.

Üks asi sai siiski siinsamas ka selgeks. Liivi osakonda pole ikka tõesti pressi enam mõtet saata. Tuleb lasta homme keskuses poolelijäänud põld ära pressida, ja siis Kiiratsisse Maidele.

10.

Villu töö seisnes nüüd järgmises. Kui tema enese silmade läbi vaadata. Hommikul võtab puidutööstuse punkrite all järelvankrile saepurukoorma peale, viib sigalasse. Ajab seal seanaistega natuke pula, sügab kõrva tagant kärssninasid, läheb järgmise koorma järele. Selle viib karjalauta. Oma näkineiule, kes, nagu välja tuli, polegi mehelemb ja piripill. Pärast viimast tema juures magamist on too veel hoolitsevamaks ja emalikumaks muutunud. Kutsub jahutusruumi koort jooma. Müksab oma pehme puusaga, nii et ikka jälle Hiireke meelde tuleb. Kui armsalt Hiireke naeratab ja mööda vaatab! Kuidas põlluserval hiirekesi otsis ja jões kivil seistes koledat kahejalgset putukat kartis. Aga toda kahejalgset, kes ta kivilt sülle võttis, esialgu ei kartnud, toetas pea nagu kaitset ja õrnust oodates rinna vastu. Maanaised ei oska nii. Need ei karda neljajalgset lehmagi, kahejalgsest putukast rääkimata, virutavad lüpsiaparaadiga, nii et tükid kukuvad ja pärast remondi.

Kui Villu kord küüni ligidalt mööda sõitis, olid naised sama puu vilus, kus tema ajal. Oli ka Hiireke. Mari ja mõned teised lehvitasid käega ja hõikasid midagi. Hiireke küll ei lehvitanud, aga naeratas, kurat võtaks, ja seekord mitte mööda! See pani südame nii mõnusalt puperdama. Villu ei pidanud kinni. Oma

logiseva järelvankri ja sigalahaisuga. Peab siis, kui pressi tagasi saab. Kutsub Hiirekese põllule vaatama, kuidas töö käib. Seletab sidumisaparaadi tööpõhimõtet, mis peaks olema huvitavam kui koorelahutaja tööpõhimõte. Ehk isegi huvitavam kui nende masinad seal vabrikus. Mis särtsu annavad ja mida Hiireke lülitama peab, kui teised naised ei julge. Seesama Hiireke, kes putukat kardab.

Vahel tuli saepuru või turvast ka osakondadesse vedada. Siis läks sõit heinapõldudest mööda. Võis näha teiste väikesi vanu ja oma suurt uut pressi. Kuidas kandilised rohelised pallid kukuvad, omast mitu korda kiiremini kui teistest. Võis näha tuttavat pilti lõunasöögi, tasuta lõunasöögi ajast. Autod ja traktorid, osa koormatega, osa ilma, pressi ümber koos. Inimesed seal ligidal heinamaamurul istumas ja külitamas. Söövad termostega põllule toodud sooja toitu. Laupäevadel ja pühapäevadel, kui oma söökla ei tööta, tuuakse toit isegi restoranist. Pista nii palju, kui tahad, mitte üks kopik. Heinapressimees on nagu pulma pillimees, kõik hoolitsevad ja poputavad. Peale toidu on niisugusel lõunal veel üks väärtus. Koos rahvas, kellega alati kokku ei saa. Üks räägib ühe, teine teise huvitava loo.

Täna, kui Villu jälle oma endisest pressist mööda sõitis, seisis see heinakaarel, terve rida tühjasid autosid ja traktoriveokeid ümber. Midagi oli juhtunud. See tekitas Villus vastandlikke meeleolusid. Ühest küljest rõõm, see kõige suurem rõõm — kahjurõõm, et nad hätta jäid ilma temata. Arvata võis, et see Künnikangelasega varem või hiljem juhtub. Teisest küljest kange uudishimu ja tahtmine teada saada, mis tal raisal võis katki minna. Ega ometi teine sõlmenäpits? Aga võis ka olla, et mingit purunemist polegi. Vaja reguleerida, Künnikangelane ei oska.

Kui Villu tühja käruga tagasi tuli, oli heinapõllul täpselt sama pilt. Selle vahega, et nüüd oli siin ka peaagronoomi punane «Moskvitš».

Uudishimu sai kahjurõõmust võitu. Villu ajas oma saepurukäru sinna heinakärude ligidale, vajutas käed püksitaskutesse ja lonkis pressi poole.

«Tule jah ise! Jüri vusserdab siin juba terve tunni,» ütlesid pressi ümber seisjad. Randla küll mitte.

Villu ei vastanud. Ei läinud päris ligi, jäi pealtvaatajate sõõri. Vahivad nagu pimesooleoperatsiooni, keegi ei julge kätt külge panna, mõtles ta.

Künnikangelane kiskus heinu pressimiskambrist välja, ise higine ja tolmune nagu rehetont. Seda tööd polnud mingit vajadust teha. Villu juba aimas, milles viga. Nõelad seisid eri-

neval kõrgusel, neid tuli reguleerida. Aga las ta võtab natuke rasva maha. Preemiarahadega paksuks läinud.

Päris kindel Villu siiski polnud, kas viga on nõeltes. Ta astus sammu ligemale, vaatas sidumismehhanismi sisse. Keegi tuli tema kõrvale, upitas ka vaadata. Peaagronoom Randla. Nojah, mures oma heinaplaani pärast, mõtles Villu. Kus su mure siis oli, kui koos Napoleon Neljandaga mind saepurupoisiks panid?

Pressi tehnilisest seisukorrast taipas agronoom muidugi veel vähem kui Künnikangelane. Ta astus nüüd raske sammuga teisele poole pressi. Vaatas Villuga samas suunas, püüdis taibata. Aga ikka mitte sõna. Nüüd vaatas päikest, mis jälle tükk maad madalamale laskunud. Tumedad pilverüngad aga patrulleerisid mitmes taevanurgas.

«Mis sa maksad, kui ma pressi tööle panen?» küsis Villu.

Randla süngestus, läks Künnikangelase kõrvale. Ei vastanud midagi. Üks autojuht asus nüüd appi pressimiskambrist heina välja kiskuma.

«Kas sa oma autol hakkad ka koormat maha laadima, kui näiteks süüde reguleerimist vajab?» küsis Villu.

«Hää küll, mis sa vahid ja nöögid, reguleeri ära, kui oskad!» hakkasid nüüd hurjutama juhid, kes seismisest tüdinud ja närvilised.

«Kui agronoom annab esimese koorma mu oma lehmale, siis reguleerin. Kodus naine õiendab iga õhtu: kas ma ei ütelnud, et oma hein tuleb kõige enne ära pressida! Kust mina teadsin, et ninaesise pressimise pealt küljealuse veo peale pannakse,» rääkis Villu.

«Annab muidugi selle koorma, miks ta ei anna,» ütlesid mehed. Aga Randla ei ütelnud.

Villul tuli selgelt silme ette, missugune oli Randla veel mõned päevad tagasi, kui pressimees sai oldud. Tuli, pani rõõmsal ilmel käe vastu selga: noh, Villu, kuidas läheb? Naeris igal tühisel põhjusel mõnusalt, kuigi ise naerja tüüp pole. Vaat niisugune jõmm on ta jah tegelikult, kui praegu siin. Ole siis peale!

«Reguleeri ära, Jüri teeb sulle pudeli,» arvasid nüüd mehed.

«Kas teed, Künnikangelane?» küsis Villu.

Mehed naersid heatahtlikult. Hüüdnimi Künnikangelane oli küll kõigil teada, aga mehe enda kuuldes seda ei tarvitatud. Olgu peale, et oma künniga liiga kõrgele trüginud ja pugenud, aga töömees Jüri oli ja temast peeti lugu.

«Ei ma tee ühti, küll korda saan,» torises Künnikangelane oma tegevust jätkates.

Siis saabus põllule veel üks auto. Direktori «Volga». Direktor, särgiväel ja lipsuga, pealagi ja kingad hiilgamas, tuli ligi.

«Milles asi? Mõistus otsas?» küsis ta omal aktiivsel ja üleoleval moel.

«Olemas mõistus, aga vale mehe peas,» ütles keegi.

«Ah nii?» pahvatas direktor nakatavalt naerma. «Kus see vale mees on? Miks ta oma pead käiku ei lase?»

Osutati Villule.

«Ah see sõber, kelle me maha võtsime! Mis sa siin teed, vea oma saepuru!»

«Veetud tänaseks.»

«Ja ainult sul ongi mõistus? Vaat mul on ka. Ja võim peale selle. Pane tööle see press, kui need siin hakkama ei saa! Kaua nad jukerdavad!»

Villu viivitas vastamisega. Olgu sul pealegi võim, mis pealaest ja igast liigutusest välja kiirgab. Võib-olla mul on jälle jonn.

«Esimene koorem tema oma lehmale, siis paneb tööle,» ütles keegi.

«Ah nii? Milles siis küsimus? Kas selleks oli direktorit vaja? Tegutse, kiusupunn!»

Villu mõtles natuke, hakkas siis eemalduma. Ootajad sattusid ärevusse, aga Villu ei läinud ära. Istus oma traktorisse ja sõitis sellega pressi otsa alla. Sest pagan neid lubadusi teab! Hakkab press liikuma, siis trügivad kõik alla, et sovhoosi lehmadele heina saada, oma lehm ja naine ikka ilma.

«Vo-voh, õige!» naeris direktor.

Randla ei naernud. Temale oli see asi vastukarva. Sai mehel masin käest ära võetud. Nüüd tuleb siia vahtima ja kahjurõõmu tundma, oma lehmale heina välja kauplema.

Villu ronis heinapressi alla ja hakkas nõelu reguleerima. Oli parasjagu pabinas, sest polnud päris kindel, et viga just seal on. Oli siia tulnud rohkem uudishimust. Et asi niisuguse pöörde võtab, polnud osanud arvestada.

Nüüd jättis Künnikangelane heinte väljakiskumise ja ronis ka pressi alla. Püüdis abistada. Aga polnud seal midagi abistada, see oli ühemehetöö.

Kui reguleerimine tehtud ja press liikuma hakkas, vahtisid kõik põnevusega sellele järele. Missugused pallid kukkuma hakkavad? Kas praagid nagu enne, kõverad ja ühe nööriga seotud, või korralikud kandilised?

Villu hakkas kõndima pressi kõrval, jälgides käigu pealt sidumismehhanismi tööd. Esimene tuli korralik, mõlemad nöörid kinni. Teine ka. Ja kolmas. Kombes!

Künnikangelane vahtis traktori tagumisest aknast välja. Tema ise ei näinud, mis pressi sees toimub. Ootas, et Villu talle näitaks, nagu mehhanisaatoritel omavahel kombeks, põial kas ülespidi või alaspidi. Aga Villu ei näidanud midagi. Surus käed püksitaskutesse ja hakkas tagasi minema sinnapoole, kus

suurest reguleerimisest tumedaks tallatud heinamaal seisid ootajad. Kui Villu sinna jõudis, sai tema töö tulemus ka vaatajatele nähtavaks. Suunamiskaarelt vabanesid ja kukkusid maha esimesed kvaliteetsed pallid. Viimased sammud läks Villu, selg ees, et ka ise seda pilti näha. Järsku sai ta jalahoobi vastu istmikku. «Mis sa veel vahid! Oma lehma unustasid ära!» Villu pööras ringi, valmis äigama. See oli direktor. Naeris laginal, lips lehvimas, pealagi ja kingad säramas. Selliselt naervat inimest ei taha lüüa.

Villu jooksis oma traktorisse ja sõitis pressi alla väljateenitud heinapalle püüdma.

11.

Jaagu vallandamiseks ametiühingukomitee nõusolekut ei andnud. Vaidlus kestis pool tundi. Oli poolt- ja vastuhääli. Kaalukeeleks sai partorgi sõna, kes ütles: «Üldriiklikust seisukohast võttes ei anna vallandamine midagi. Ja kas meile endilegi annab? Sokutame käest ära lastud töötaja mõnele teisele ettevõttele kaela. Mõni kolmas asutus sokutab oma jao jälle meile. Me Jaaku tunneme, võimeid tal on ja iseloomult pole paha poiss. Katsume ehk temaga veel maadelda? Tõmba, Pärtel, ohjad rohkem pingule!»

Keegi komitee liikmetest tarvitas sõnu «ümber kasvatama» ja siis puhkes Pärtel naerma.

«Mehel juba kümme aastat nina sinine, nüüd kasvatagu ma mees ümber. Kui teie pole tema viieteistaastase siin töötamise jooksul teda ümber kasvatanud, kuidas siis mina nüüd veel pean suutma? Ei suuda. Ajan käpad püsti.»

«Aeg-ajalt oleme ikka suutnud,» oli töökoja juhataja Luige Jaan siinkohal vahele torganud oma ainsad koosoleku jooksul lausutud sõnad.

Nüüd oli naerma pahvatajaks komitee. Sellises lõbusas ja Pärtli arvates ebatõsises õhkkonnas tehtigi otsus viia Jaak Sarv, Liivi osakonna traktorist, kolmeks kuuks vähemtasutavale tööle. See rohi olevat veel proovimata.

Komitee otsusega polnud, jah, Jaaku varem maha võetud, aga igasugu muid mahavõtmisi oli tema praktikas mitmesuguseid. Mehhaanikust mahavõtmine, ka traktorilt mahavõtmine.

Imelikul kombel oli aga mõnda aega pärast neid mahavõtmisi seni alati välja tulnud, et Jaak uuesti jälle mehhaanikuasju ajab või traktoriga töötab.

Järgmisel hommikul pärast komiteed käivitas Jaak töökoja õuel parasjagu traktorit, et niitma minna, kui tuli brigadir Tarmo ja ütles:

«Pärtli juurde!»

«Jah, kohe! Võtan ainult enne kütte sisse, pärast suur järjekord,» nõustus Jaak. Ta toimetas pooljoostes ümber oma traktori, hoolas ja kärmas kahekordselt, nagu ikka pärast seda, kui patud hingel ja vaja need heaks teha.

Küllap tahtis Pärtel, et tema kutse peale mindaks kohe, kuid Tarmole oli vastumeelt täiendavate seletuste andmine. Tema ütlemised olid ikka napid ja ühekordsed. Pealegi oli Tarmol selles asjas, mille pärast Jaaku osakonnajuhataja juurde kutsuti, oma eriarvamus.

Ants sekeldas oma traktori kallal siinsamas kõrval. Juba eilsest, Jaagu vahelejäämisest saadik oli tal selle asja pärast mure. Suurem mure kui Jaagul endal. Kui Tarmo oli selja pööranud ja eemale läinud, tuli ligi Ants.

«Mis ta tahtis?»

«Ah, ei midagi, Pärtel kutsub. Hoia, Ants-poiss, siit natuke kinni! Ma pingutan need poldid üle.»

«Ära ole muuga kui niitmisega nõus!» soovitas võtmesabast hoidev Ants.

«Ah, töö on töö. Ja või ta minu käest küsida kavatseb,» oli Jaak ükskõikne.

Traktori ära tankinud, ruttas Jaak osakonna kontorisse.

«Tere hommikust. Kuhu põllule? Mul kõik hakkamas ja paak täis,» ütles ta, enne kui temale midagi ütelda jõuti.

«Aah, tere hommikust, üldriiklikust seisukohast tähtis mees! Paak täis ja ise tühi. Kui kaugele sellise pooliku tankimisega ikka saata,» nöökis oma laua taga istuv Pärtel.

Jaak ei tulnud lõõpiva tooniga kaasa. «Terasid on tagavaraks vähe. Pärast helistan koondisse, kas on toodud,» jätkas ta tööjuttu.

«Ei ole sulle enam mingeid terasid vaja. Komitee otsusega oled kolmeks kuuks labida- ja hargimees. Hellitavad sind, joodikut. Mina oleks, ütlen ausalt, sule pannud,» võttis nüüd ka Pärtel tõsisema ja ühtlasi õelama tooni.

«Mis ajast? Tänasest? Hea küll. Kas traktori panen seisma või istub kohe keegi peale?» küsis Jaak.

«Ma sulle teen «hea küll»! Võtad hangu ja lähed koos šeffidega põllult praakpalle korjama. Palk kolm rubla päevas. Ja et higi tilguks! Traktori koos kõige sinna juurde kuuluvaga annad üle brigadirile,» käskis Pärtel.

«Selge. Tarmo, kust ma hangu saan?» pöördus Jaak, ikka sama tõsine ja toimekas, töölehti kirjutava brigadiri poole.

«Saad,» nähvas see napilt ja tusaselt.

Tusatsemiseks oli Tarmol põhjust küllaga. Osakonnajuhatajal hea vallandada ja ametiühingukomiteel vähemtasuvale tööle panna. Temal, traktoribrigaadi brigadiril, tuli niitmise peale uus mees leida. Niigi pooled traktoristid puudu. Kust sa võtad selle mehe? Mis töö tegemata jätad?

Tööriistakuuris tohlas Tarmo hangu otsida. Polnud ühtki tervet. Need šefid, iga paari päeva tagant uued, aina lõhuvad ja kaotavad.

Jaak haaras ühe katkise hangu, läks keevitas sepikojas ära, istus šeffidega koos veoautokasti ja sõitis põllule.

Ants oli viimase momendini lootnud, et asi paremini laheneb. Nüüd oli ta segaduses ja vihane. Kõndis õue mööda sinnatänna, niitma ei sõitnud. Ligemad ja paremad haltuuraniiduotsad olid juba niidetud. Just nüüd oleks hädasti tarvis Jaaku, kel uute jahimaade hankimiseks hea nina.

«Põllule!» tuli kiirustas Tarmo.

«Mh! Põllule . . .» turtsus Ants. «Mis ma seal üksi teen? Kogu aeg üksteist vaja abistada. Niidame Jaaguga heinad maha, pangu siis kolmeks kuuks. Aga kui üksi pean niitma, selle palgaga mina ei niida . . .»

Ants käis brigadiril kannul, virises ja kauples nagu mustlane. Muidu oli ta vähese jutuga, aga kui rahaküsimustega tegemist, ei tüdinenud seletamast ja mangumast. Tänane asi lõi tema kalkulatsioonid sassi. Oli välja rehkendatud, kui suur sügiseks hoiuarve peab olema. Säh sulle nüüd!

Kui Pärtel õue tuli ja nägi, et mõlemad niidutraktorid parkimisplatsil, tuli ta pika vihase sammuga ligi.

«Milles küsimus? Kas sa ei oska ilma Jaaguta niita? Ta oli sulle lapsehoidjaks?»

«Miks ma ei oska, aga ma juba niit' küll. Hein lamandunud, kive ka sees. Jaagul oli tutvus, sai koondisest terasid rohkem. Pange kergema töö peale, pressi alt heina vedama,» kauples tusane Ants. Tal oli nimelt mõte tekkinud, et ilma Jaaguta oleks heinavedu ehk parem ots. Küll õnnestub mõni koorem kõrvale sokutada ja rahaks teha.

Kuid Pärtel, kes eilsest saadik närvis, ei lasknud endaga kaubelda. «Tore lugu küll siin mõisas! Muudkui otsi, mis kellelegi meeldib ja mis kergem. Mis parata, kui traditsioonid niisugused. Hästi, saad kerge töö. Hakkad karjamaadele vett vedama!»

Just äsja oli Pärtel telefoni teel peazootehniku käest võtta saanud. Et piim langeb, palavaga ei jätku loomadel joogivett. Kuigi niiduküsimus jäi nüüd hoopis lahtiseks, selle peale

polnud täna veel keegi karjunud. Ja küll brigadir lahenduse leiab. Tundes kergendust sellest, et jootmise küsimus nii ootamatult ruttu lahenduse leidis, läks Pärtel korraks koju.

Ants aga süngestus nüüd hoopis. Veeveotöö pealt polnud küll mingit kõrvalteenistust loota.

Samal ajal põllul mõtles Jaak, et päris mõnus vahel vabas õhus füüsilist teha. Muidu kõverda päevade viisi naftavinguses kabiinis. Šefid olid lõbusad jutukad mehed. Tund mööds nagu niuhti. Siis aga juhtus kõrvalpõllul praktikandipoisil midagi kaarutiga. Seisab ja seisab. Küllap keevitust vaja. Poiss kas ei taipa või ei viitsi. Jaak torkas hangu maasse ja ruttas vaatama. Nii oligi. Üks ketas lääpas.

«Kaua sa siin imestad? Sõida sepikoja juurde ja ütle, et mina käskisin ära keevitada!» käratas Jaak. Poiss hakkas kähku traktorile ronima ja juba sõitiski.

Veel pool tundi sai Jaak füüsilist teha, siis tuli mehhaanik talle järele. Silokombain katki läinud, brigaad seisab. Töökojas pole kedagi peale keevitaja ja treiali, lukksepad kõik heinale kupatatud. Tulgu Jaak kombainerile appi.

«Hea küll,» oli Jaak kohe nõus. Viskas hangu veokasti ja istus mehhaaniku kõrvale autosse.

Töökotta sisenedes nägi Jaak nurgas suitsetamispingil istuvat Antsu. Paarimees oli nii õnnetult kössi vajunud, nagu teda paaris töötamise ajal veel polnud nähtud.

«Mis sinuga on tehtud? Selle eest, et pudeli ära peitsid. Mõisteti poomisurma?» küsis Jaak.

«Ah, sain lollusega hakkama. Andsin lahkumisavalduse,» pobises Ants.

Seda nõksu, parema tööotsa väljapressimiseks lahkumisavaldus anda, oli Ants endise juhatajaga paaril korral kasutanud. Pärtel oli aga ainult «ahah, selge» ütelnud ja avalduse lauasahtlisse pistnud. Ants oli nagu hambavalus mitu korda kontori akna alt mööda kõndinud. Et kui ruum tühjaks jääb, läheks võtaks paberi sealt sahtlist tagasi. Aga kontor ei jäänud tühjaks, raamatupidaja aina istus ja kirjutas.

Muidugi, ega lahkumisavalduse rahuldamine oleks olnud elu või surma küsimus. Traktorist leiab tööd igalt poolt. Aga see oleks löönud segi kõik eluplaanid. Jah, need olid Antsul kindlad olemas, kuigi keegi neist ei teadnud. Üks tüdruk oli valmis vaadatud, kes naiseks kõlbaks. Tuli igal hommikul tee peal vastu. Läks bussi peale, sõitis linna tööle. Ants polnud temaga sõna rääkinud ja tüdruk polnud kordagi tema poole vaadanud, aga tüdruk oli ilus ja küll ta tuleb, kui tuhandet paar veel juurde koguda. Ka see koht oli valmis vaadatud, kuhu maja saab ehitatud. Tammede alla künkale. Kahe tamme vahele saab

võrkkiige riputada. Noorik saab seal õõtsuda, need saledad pruunid sääred üle ääre. Ja lapsed hullata.

Muremõtetest äratas Jaagu hõige:

«Tule, Ants-poiss, tõstame reduktori maha!»

Kui Pärtel töökoja montaažiruumi astus, olid mehed kombaini kallal hoolega ametis.

«Kui kauaks sind põllubrigaadi pandi, kas kolmeks kuuks või kolmeks tunniks?» küsis Pärtel Jaagult.

«Aitan reduktori ära vahetada, lähen tagasi,» seletas Jaak tööd katkestamata.

«Ja sina, lahkuja mees, kas ma sind siia käskisin tulla?» pöördus Pärtel Antsu poole. «Karjamaale vett vedama käskisin minna. Kuu aega vead, nii kaua, kui enne lahkumist töötama pead.»

Ants ajas pikkamisi selja sirgu: «Kui natuke ikka makstakse ka, siis võib ehk kauemgi vedada.»

«Milleks? Kui juba lahkunud oled. Kes sulle siis enam palka maksab?» imestas osakonnajuhataja.

12.

Niisiis seisab uus heinapress jälle. Randla pani telefonitoru käest ja vajus mõttesse. Nokk lahti, saba kinni. Sai see eluvend Villu maha võetud, esialgu läks kõik rahulikult ja ilusti. Künnikangelane töötas nagu härg kastest kasteni. Aga ainult esimese purunemiseni. Sel korral tegi Villu, suli selline, koorma heinte eest korda. Nüüd seisvat jälle juba kolm tundi. Maide helistas ja ironiseeris: jätsite pressi keskusse ja andsite sellele kangelasele, et saaks heinaga ka kuulsaks; saategi, ainult teises mõttes. Künnikangelane käivat iga kolme praakpalli järel kolm ringi ümber pressi, suurest mõtlemisest higine, aga pressi parem pool ei seo ega hakkagi siduma. Veel küsis Maide, miks nad Villu pealt maha võtsid. Joob? Saatke minu juurde, siin ei joo!

Juuakse muidugi ka Maide osakonnas, aga vähem, kuna seal on kogu aeg tamp ja kontroll taga.

Veel ütles Maide, et antagu see uus press päriselt tema osa-

konda, ta näitab, kuidas töötab ja seob. Jah, töötab, aga ainult oma osakonnas. Nagu võõrasse peab minema, on sada häda.

Need tootmisjuhimõtted olid peaagronoomi pea üsna madalale vajutanud, kui sisse ruttas direktor. Tuli linnast, kus ta alalõpmata mingeid tähtsaid asju ajab, nii sovhoosi kui omi. Randla polnud temaga täna veel juttu ajanud. Energialaeng, mis direktorit alati ümbritseb, täitis toa.

«Tere, põllukuningas! Kuidas heinatöö läheb?»

Randla tõusis püsti, võttis karbist sigareti ja hakkas tuba mööda kõndima. Raskelt, nagu koormat kandes. «Mis ta, raisk, läheb,» alustas ta.

«Räägi rutem! Asja sisu. Milles kõige kitsam koht?»

Randla tundis end nagu kilpkonn, keda jänesega võidu jooksma sunnitakse.

«Kannel, Jüri, näe, ei saa pressiga hakkama. Seda ma tegelikult kartsin kohe, aga . . .»

«Mis sa siis panid, kui kartsid? Ja mis praegu kokutad? Naks, uus mees peale!»

«Pole neid võtta nii naks, kes selle tööga hakkama saaks. Kel pea lõikaks nagu sel sindrima Villul.»

«Noh, siis Villu tagasi! Kuidas muud asjad? Kas teraviljakombainerid on nüüd kõik olemas?»

Randla hakkas rääkima, mis raskused siin. Kahel kombainil mehed puudu. Tarvis vist šefid panna. Suu küll rääkis, aga pea mõtles edasi heina peale. Teravili on kitsas king, mis küll olemas, aga pole veel jalas ega pigista.

Villu tagasi . . . mõtles Randla, kui direktor oli läinud. Kui kergelt tulid need sõnad direktori suust! Ta enda käskkirjaga sai maha võetud. Aga kõige keerulisem rahvas ongi mehed, kes töö peale tublid, aga viina poole viltu. Neist loobuda ei taha. Nendega ja nende eest tuleks rohkem võidelda. Aga selle asemel minnakse kergemat teed. Nende joomise ees pigistatakse silm kinni, suhtutakse leebelt või antakse järele, ja sellesamaga soodustatakse nende allakäiku. Ei ole ka ise sellest patust puhas. Ja nüüd teeb sellise vea direktor. Oleks Villu või ka Jaak alla keskmise mehed, oleks nad ilmselt juba ammu vallandatud. Tuulepea, ütlevad vanemad mehed selle direktori kohta. Aga kas ei peitu selles nõrkuses ka oma tugevus? Kergelt, operatiivselt ja ilma hingepiinata muuta oma otsuseid vastavalt olukorrale. Mitte pidada viha.

Randla ei saanud nii, oli järjekindel ja põhjalik. Raske, oi kui raske oli minna mehe juurde, kes tõepoolest ja tõsiselt süüdi, minna ja ütelda: me muutsime oma otsust. Kuigi Villu mahavõtmise otsus oli rohkem direktori kui Randla oma, meh-

hanisaatori silmis oli see siiski juhtkonna ühine otsus ja seda muuta oli vastik.

Randla pani paberid oma töölaual korda. Selleks jätkus tal aega ka kõige kiiremal perioodil. Keeras ukse lukku, teatas dispetšerile, et väljub. Ta sõitis KEK-i saekaatri poole. Praegu peaks Villu sealt saepuru vedama. Ahah, nüüd ta vist tulebki. Sinine «Belaruss», roheline käru järel. Tema jah.

Randla vilgutas tuledega. Traktor tõmbas tee kõrvale ja peatus. Mõlemad mehed ronisid pikkamisi oma masinatest välja. Ka nii erinevatel inimestel võib midagi sarnast olla.

«Noh, trahviroodumees,» ütles peaagronoom, kui hakkas ligi jõudma. Ja pugistas naerda oma töönaeru.

«Puhkekodumees,» vastas Villu tõsiseks jäädes.

«Või nii? Käed asjalikuma põllumehetöö järgi ei sügele?»

«Ei sügele.»

«Ja aru ka pole pähe tagasi tulnud?»

«Seda on mul alati olnud rohkem kui ülemustel.»

Randla naeris jälle. Ta tundis, et pole andestanud, aga püüdis vaenust võitu saada. Mõni hetk valitses vaikus. Vähese jutuga meeste vahel kipub vaikusehetki ikka tekkima, praegu aga polnud põhjus jutupuuduses. Villu aimas, milles asi. Randla muidu ei naera temasugusele traktoristile seda naeru, mida eesrindlastele ja oma ülemustele naerab. Las ta nüüd otsib sõnu. Kui direktoriga koos maha võttis ja käskkirja tegi, siis sõnadest puudus polnud.

«Trahvirood või puhkekodu, aga ehk aitab nüüd,» alustas siis Randla. Tavalisest madalama häälega, mis näitas tema tõsist asjassesuhtumist. Ja jätkas: «Sinu võimetega meest praegu saepururingis hoida on patt. Võta aru pähe, press tagasi ja kuku suruma! Jüri peab varsti hakkama kündma, las sätib oma atrasid.»

Villu vahtis tõsisel ilmel maha, aga sisemiselt küllap itsitas: ahah, paras teile!

«Ma võin ise künda. Omaette töö ja igavesti hästi makstakse,» ütles Villu.

«Ma ei usu, et ainult maksmise pärast meil mõni traktorist tööd teeb,» ütles Randla mõtlikult. «Pole need traktoristide palgad nii kõrged . . . Põllumehe . . . kuidas seda öeldagi?»

«Südametunnistus,» ütles Villu ette.

«Olgu siis südametunnistus. Jah, midagi niisugust on ka olemas,» nõustus Randla.

«Aga kui mul pole seda südametunnistust, on ainult mõistus?»

«Ainult mõistus? Ainult mõistusega inimesed on meilt juba kõik ära läinud,» tunnistas Randla suitsu sügavalt alla tõmmates ja välja puhudes.

Tekkis jälle vaikus, seekord teist liiki. Ainult traktor mürises rahutult, oodates edasisõitu.

«Ah et Künnikangelast atra putitama tarvis? Mis siis ikka parata,» ütles viimaks Villu.

«Ja-ja-jaa! Parata pole tõepoolest midagi.»

«Homsest siis või?»

«Tänasest. Kohe! Pressima peab kohe minema!»

«Nagu ei oleks võimalik. Peazootehnikult kange graafik allapanu veo peale.»

«Zootehnikuga klaarin mina. Pane see koorem maha ja sõida palja traktoriga kohe Kiiratsisse!»

Villule ei meeldinud peaagronoomi toon. See hakkas närviliseks muutuma. «Oh õnnetust! Jälle kastest kasteni. Ei tea, kustkohast seda põllumehe südametunnistust juurde saaks?» hädaldas traktorist.

«Igatahes mitte pudelist. Ole nüüd hea mees, ära vigurda! Näed ise, missugune ilm.» See oli öeldud talitsetult, kuid resoluutselt.

«Näen, tipp-topp rannailm,» jäi Villu kiusakalt rahulikuks.

Randla surus vihapurske alla ja hakkas naerma. «Seda tahaks päris oma silmaga näha, kuidas sinusugune staažikas mehhanisaator keset heinaaega linnameeste kõrval liiva peal peesitab.» Siinkohal patsutas Randla Villut seljale. «No nüüd ehk aitab. Mina sõidan praegu ees Kiiratsisse, lasen Jüril pressi tagant lahti haakida. Umbes tunni pärast oled vist seal?»

Villu ei vastanud, läks traktori poole. Oma masinasse istus ka Randla.

Kui agronoom Kiiratsi osakonda jõudis, ei teadnud ta, kas rõõmustada või kurvastada. Press põllul ei seisnud, liikus. Heinapallid, mis suunamiskaarelt kõrval sõitvasse veokisse kukkusid, olid praegu igatahes kvaliteetsed, kandilised ja kahe nööriga seotud, keset põldu seisev vana Maide aga sünge. Tuli vastumeelselt ligemale, küsis: «Noh . . .?» See lühike sõna niimoodi lausutuna tähendas Maide suust, et noh, suur ülemus keskusest, sinu meelest on asjad sellisena hästi ja korras muidugi. Minu arvates küll mitte.

«Hakkas asi minema?» küsis Randla kätt ulatades.

«Jah, minema! Pool päeva pusis reguleerida. Natuke aega alles saand tööd teha,» vastas Maide vaenulikult.

Randla vaatles liginevat pressi, ei lausunud rohkem midagi. Ole siis nüüd tark ja võta vastu õige otsus. Pool päeva oli ilmselt maidelik liialdus, küllap seisis press vähem. Ehk on Jüri ameti selgeks saanud, on otstarbekas edasi pressima jätta? Ega Villu ja viinaga võitlemine kerge ole.

«Mida sa talle lubasid pressimise eest, et kas või nahast välja poeb? Oota ja oota, et nüüd viskab võtmed metsa ja saadab

kuradile. Aga ei! Muudkui higistab ja pusib,» torises Maide.

«Ei ma ole midagi lubanud,» vastas Randla, ise mõtlemist jätkates.

Nüüd jõudis traktor pressiga nende kohta. Randla vehkis tervituse. Rõõmsalt, püüdlikult ja suure amplituudiga, nagu seda tehakse eesrindlast tervitades. Traktor jäi seisma ja Künnikangelane ronis välja. Naeratus ta suurel meeldival näol venis järjest laiemaks. Pikkamisi ja väärikalt tuli ta ligi. Randla ulatas käe, raputas traktoristi oma tükk aega. «Noh, Jüri,» ütles ta rõõmsalt. Midagi rohkemat lisada oli omajagu keeruline.

«Korda sain,» venitas Jüri. Naeratus aga aina jätkas laienemist.

Maide jälgis seda tseremooniat sarkastiliselt muiates. «Kaisutage ka kolm korda! Suur sündmus, pressist kukkus sajas pall,» ütles ta.

«Küll neid hakkab nüüd kukkuma. Küll ma plaani ära täidan ja ületan,» ütles Künnikangelane.

«Kas sa kahte jõuad ületada, kündi ei tahaks ka allapoole lasta,» kahtles Randla.

«Vo-voh! Künniviilu ei ole tarvis selle kuradima nööriga punti siduda. Ja tänavu pidi olema künni eest esimeseks auhinnaks kullast ader koos ministri musiga,» toetas ka Maide.

Naeratus Künnikangelase näol jäi kuidagi omapead. «Ah et . . . pooleli jätta? Ma ikka teeks veel, hoog juba sees.»

«Ah nii?» naeris Randla. «No lase siis täna edasi, kui pidama ei saa! Aga homsest on küll palve, hakka oma atra seadma, et künniajaks oleks tipp-topp, nagu sul ikka olnud!»

Kiitusest meelitatud Künnikangelane tammus veel natuke siin, ülevas ülemusteõhkkonnas, ja läks siis traktori poole, samm kerge ja meel kerge.

«No olgu siis homme,» nõustus Maide. «Mees on tubli, ega ma seda ütle, aga omal kohal. Veel õigem otsus oleks, kui sa selle pressi päris mulle annaks, aga sa ei anna. Niipalju kui ma sind tunnen.»

«Ei anna jah pressi,» ütles Randla. «Aga annan sulle Villu. Sul on kõva rusikas, hoiad ta pudelist eemal. Näe, seal ta sõidabki. Kutsusin juba täna. Tegid raadio teel nii kõva kisa.»

«Raadio saab ju vaiksemaks keerata,» vabandas Maide ja jäi siis tähelepanelikult jälgima maanteed mööda kiiresti liginevat traktorit. «Ahah, ahah, oota sa mul, või pudeli poole viltu,» rääkis ta seejuures ise.

Kohale jõudnud, ronis Villu pikkamisi traktorist välja, vajutas käed püksitaskusse ja jäi ringi vaatama.

«Tule, tule siia! Ja liiguta ennast nii, nagu minu osakonnas liigutatakse!» kutsus Maide.

Villu ei reageerinud. Vaatas pressiga traktorit eemal põllul, siis kiikas taeva poole.

«Tule aga! Minu osakonnas päikest ja pudelit ei vahita. Hein koristatud, siis saate kõike. Päikest, pudelit ja ilusaid naisi.»

Nüüd hakkas Villu tulema.

«Naiste nimetamine pani liikuma. See on ta teine nõrkus.» ütles Randla. Ja Villule, kui see ligi oli jõudnud: «Tahtsid randa päikest võtma, mine siis! Jüri lõpetab tänase päeva ise. Homsest alates hakkad suruma kastest kasteni, nagu ise ütlesid, ei vaata päikest ega pudelit!»

Maide krahmas Villul ümbert kinni ja kukkus sakutama. Sel olid käed püksitaskutes, ei saanud vastu hakata. «On kaabakas, jõi oma pressi maha! No mina sind õpetan!» Siis laskis Maide mehe lahti ja seletas, ise rabelemisest rõõmsalt hingeldades. «Nüüd näitame neile, kuidas heina tehakse! Teeme minu osakonnas ära, siis sellel eesrindliku jutuga naabrimehel ka.»

«Ja-ja-jah! No-no-noh! See oleks küll sinu moodi,» osatas Randla.

13.

Juba eemalt nägi Villu osakonnajuhatajat, kes keset töökoja õue seisis ja seal mingeid korraldusi jagas. Villu pööras sisse, ronis traktorilt maha. Sirutas sõidurappumisest valutavat selga ja hakkas siis heinapressi üle vaatama. Kas transpordiga midagi küljest lahti või katki ei rappunud.

«Tere öeldakse ikka ka, kui tullakse!» tuletas Maide lõbusalt meelde.

«Tere, kui tahad,» vastas Villu pressi edasi uurides.

Ligi astusid mõned kohalikud traktoristid, uue konstruktsiooniga heinapressi uudistama.

«Vaadake, vaadake jah, missugune üks masin peab olema! Puhtam ja targem kui teie, nõgininad. Ja mees, vaadake, missugune! Nagu noor jumal. Oma naised hoidke hoolega eemale. Kui see korra silmadega üle käib, on naistel uni läind ja jooksevad hilpe ostma,» rääkis Maide.

«Maide keerleb ümber keskusemehe, nagu oleks ise armunud,» naeris keegi kohalikest.

Nii see nägi välja tõesti. Ja mitte ainult praegu. Umbes nii-

suguse, lausa lipitseva tähelepanuga ümbritses Maide ikka töömehi, keda tema osakonda tööle saadeti. Mida kasulikum masin ja mees, seda suurem oli tähelepanu.

Pressi üle vaadanud, toetas Villu seljaga selle vastu ja jäi vaatlema, mida siin osakonnas näha.

«Ilus mees, jah, küll, aga jube kelkija. Lubas täna sada tonni ära pressida,» jätkas Maide humoorikat norimist.

«Kelkinud ei ole, aga sada tonni pole selle pressiga mingi number, kui transporti ja vaalu jätkub,» ütles Villu.

«Kuulsite, mehed!» hüppas Maide vaat et õhku. «Te vaadake seda kehkenpüksi! Tahab täna sada tonni pressida. Kui tõesti pressid, siis... no, kurat, mida sa tahad? Ilusa naise, viinapudel peos, kannan sulle vaagna peal ette. Mehed, kes annab oma ilusa naise? Kuradi koid, keegi ei anna. Hea küll, lassoga püüame.»

Mehed naersid heatahtlikult. Nii lõbusas tujus juhatajat ei saanud kohalikud näha iga päev. Vahel kärgib teine nii, et maa väriseb. Mõnda, kellega rahul pole, ajab ümber töökoja taga ja annab vopsu, mis hoopis kõvem naljatuju-vopsust.

«Mis te vahite, suud lahti!» jätkas praegu Maide. «Näed, keskusemees, niisugused nad mul on. Vahtida oskavad küll ilusat, aga teha... Kirju kleidiga plika läheb teed mööda, vahivad, mokad töllakil, töö seisab. Marss, iga mats oma roostes risu kallale!»

Mehed läksid naerdes laiali. Pressi silitanud, soputas Maide end mõnutundest nagu kukk pärast kana seljas käimist. «Nu davai, asume siis sajale tonnile kallale!» käskis ta.

Villu ei liigutanud end. Vanamees laulab nagu ööbik, arvab, et hakkan talle siin heinakangelast mängima, mõtles ta. Villule avaldasid kiitmised-keelitamised vastupidist mõju. Tekkis tahtmine mingi vingerpuss mängida neile, kes tema käest hirmus palju ja tõsist ootavad.

«Ei ma liigu enne kuskile, kui transport kohal,» ütles Villu.

Maide pani sõrmed suhu ja vilistas. «Minu transport on nurga taga stardivalmis. Sõidavad sust mööda, kui minema hakkad,» seletas ta. «Mine, mine! Ma siin niikaua palun jumalat, et keskusest autod ka kohale jõuaks. Ma küll ei usu jumalat, aga rohkem ikka kui garaaži juhatajat. Lubab mulle iga päev küll telefoni, küll raadio teel, et kell kümme, aga ikka üksteist, pool kaksteist.»

Villu pani suitsu põlema, vaatles askeldamist töökoja õuel. Need askeldamised on igas osakonnas ühtemoodi ja siiski ka erinevad. Siin käib kõik kähku ja lõbusalt. Keskuses kähku ja närviliselt. Pärtli osakonnas käib näiliselt kähku. Neljandas aga näiliselt aeglaselt, tegelikult targalt ja läbimõeldult.

Kaks kohalikku traktoristi järelvankritega sõitsid väravast

välja. Näitasid käega, et keskusemees, lase käia, meie järel. Villu lõpetas suitsu, haigutas.

«Koera pean sulle kallale ajama või?» pahandas Maide. «Põka, näe, ass, võta võõrast meest, laiska meest!»

Töökoja koer Põka, kunagi siia paikseks jäänud hulgus krants, kes meeste lõunaleivakoorikutest elas, jooksis arusaamatuses siia-sinna. Ta ei näinud kusagil kassi, lindu ega võõrast koera. Masinad ja masinamehed olid Põka teada siin osakonnas kõik omad, olgu omast või võõrast osakonnast.

Villu vilistas koera. See jooksis ligi, liputas vabandavalt saba, kuid samas ruttas kohe Maide juurde, oma rumaluse pärast häbelik. Tal oli kange tahtmine leivakoorikud tasa teenida.

«Näe, pole parata,» kurtis Maide. «Sa oled vist töömees, neid meie koer ei võta.»

Maide pöördus muid asju ajama. Villu vaatas veel mõne minuti selle osakonna asjaajamisi, siis sõitis ka väravast välja.

Heinapõld oli siin sile, vaal paks ja ühtlane. Kive polnud näha. Veotraktor sõitis kohe otsa alla. Pressi sinine suunamiskaar noogutas vaevumärgatavalt kolvi liikumise taktis. Rohelised kandilised heinapallid hakkasid nobedalt veokisse kukkuma. Kõik klappis, nagu poleks vahepealset äraolekut olnudki. Press tundis peremehe ära.

Ja siis, kui töö just õige mõnu ja hoo sisse saanud, olid mõlemad veokid täis, keskuse autosid aga veel ei kuskil. Oli siis nüüd vaja koeraga põllule ajada? Oleks võinud töökoja juures kohalike meestega juttu puhuda. Villu laskus rinnuli roolirattale ja püüdis tukastada. Aga keskhommik ja kaine, tukk ei tule.

Selline transpordiseisak polnud Villule mingi uudis. Koristustööde ajal oli transpordiküsimus majandile üks kõvem pähkel. Vedada vaja heina, silo, haljassööta. Pluss kombikorm, ehitusmaterjalid ja nii edasi. Kuna heina ei saanud kaste pärast kohe tööpäeva alguses pressida, kasutati masinaid hommikutundidel muudel vedudel ja sinna nad takerdusid.

Eriti suur jännijäämine autodega tuli siis, kui heina ei jõutud valmis teraviljakoristuse ajaks. Nii juhtus eelmisel aastal. Sellega oli seotud üks kentsakas seik, mis Villule praegu meelde tuli ja näo muigele kiskus.

Viljakoristusel käis töögruppide ja kombainerite vahel äge sotsialistlik võistlus. Villu oli ühes grupis põhupressijaks olnud, siis veel vana pressiga. Ühel ilusal koristuspäeval tekkis pikem seisak transpordi pärast. Kombainidel punkrid täis kümme, viisteist, kakskümmend minutit, aga autod ei ilmu ega ilmu. Konkurentidel teistest gruppidest muidugi tonnid ja hektarid jooksevad. Ühel kombaineril ei pidanud närv vastu, hakkas

maantee ääres kinni pidama juhuslikke autosid. Peatusid peaaegu kõik. Mõtlesid et kuskil tulekahju lahti või keegi suremas. Kui kuulsid, milles asi, näitasid sõrmega meelekohta ja sõitsid edasi. Sel momendil juhtus põllule tulema partorg. Tema selle loo teraviljalõpupeol värvikates toonides kõigile ära jutustaski. Kui näite sotsvõistluse pingest, tema suurest positiivsest, aga ka pisikesest negatiivsest osast ühessamas näites.

Järsku ajas Villu end sirgu, hüppas traktorist välja ja läks maantee äärde. Esimesed olid sõiduautod, puhkusel viibivad linnapered «Žigulide» ja «Moskvitšidega». Pilke maa ja heinaliste poole saatsid ainult põnevil lastenäod.

Autode kinnipidamise peale oli Villul alati olnud hea käsi. Või nägu, ei tea. Ahah, ligines üks veoauto ka! Kirja järgi veoauto. Aga elus käib nii mõnigi asi rohkem kirja järgi. Villu tõstis käe. Auto tõmbus äärde ja peatus. See oli pikap-«Moskvitš». Roolis naisterahvas.

«Kas te viiks mu pressi alt koorma heina sinna, näete, sellesse küüni,» ütles Villu.

Naine vaatas kinnipidajat ülalt alla nagu imelooma ja lülitas siis käigu sisse, et edasi sõita.

«Ehk abistaksite siiski natuke vaeseid naabreid! Meil ei jätku transporti,» nurus Villu. Embleem autouksel näitas, et tegemist on naabersovhoosiga.

«Õigus, tegelikult olemegi teile võlgu!» meenus nüüd naisele. «Kevadel abistasite teie meid. Saatsite oma ühiskondlikud inspektorid liiklusdistsipliinni parandama. Võtsid seemendustehnikul load ära, kui see suurfarmi territooriumil risti üle tee sõitis.»

Naine oli väikest kasvu, keskealine. Sümpaatse surmtõsise näoga. Autos oli pundar lehmade kaelakette, sõnnikused kummikud ja lüpsimasina osi. Ilmselt oli tegemist zootehniku või karjabrigadiriga.

«Moskvitši» peale mahtus kümmekond heinapalli. Kui see imelik koorem küüni juurde jõudis, olid šefid just saabunud. Maide, kes seal nendega kamandas, jäi üllatunult koormat vahtima.

«Kustkohast see tuli?» küsis ta.

«Põllult pressi alt.» Rohkem juht ei kommenteerinud. Ootas tõsisena, ümar küünarnukk aknast väljas, mahalaadimist.

«Ahah, naabrinaine!» märkas nüüd ka Maide. «Ja kohe nii abivalmis. Kes tuua palus?»

«Üks mees seisis tee ääres ja nuttis, et ei jätku transporti ega organiseerimist. Heade naabrite asi, ei saa keelduda.»

«Muidugi, muidugi! Vaat kui tore! Võtke, poisid, kõige enne maha see väike koorem! Ainult vaadake, et kogemata koos

väikese auto ja naisega ei viska! Einoh, vahva eit! Oleks mul kodus niisugune, ma loobiks ja veeretaks teda ööd ja päevad.»

Kogu koorma mahalaadimine, mis kestis minutit viis, käis naeru ja lõõpimise saatel. Maidel oli kange tahtmine naine naerma või vastu lõõpima panna, see aga ei õnnestunud. Villu kohta mõtles Maide: oota sa mul, krutskimees, küll mina ka krutskeid oskan!

Varsti peale seda saabusid keskuse autod. Ühel ZIL-tüüpi kalluril oli haakes kaks järelvankrit. Maidel, kes oli mõelnud juhid hilinemise eest läbi võtta, tõstis see tuju ja ta piirdus humoorika nöökimisega.

«Noh, kas jõudsite ikka hommikuse kohvi joodud või pean mina hakkama kohvi andma?»

«Meil on kohvist kõrini. Keskuses nii palju ülemusi, igaüks muudkui annab korraldusi ja kohvi. Ei saa enam öösel magada selle kohvi pärast. Anna parem tööd! Näe, mul masin ja kaks vankrit. Täna pean kolme päeva töö ära tegema. Kaks päeva võtsin kabiini katusel päikest. Üleeilse päeva tahtsin saada, sain õhtuks ühe koorma betooni kätte. Eile tahtsin anda — sama lugu! Alles õhtuks sain vanarauakoormast lahti.»

«Minu juures võid nii saada kui anda, ja kümme korda päevas. Oleks te näinud, kui ruttu siin üks väike naine heinakoormast lahti sai,» kiitis Maide.

Kahe vankriga auto juht Mihkel Kukk oli umbes neljakümneaastane kõhn, püsimatu mees. Suur jutumees ja suur töömees, kõigis osakondades tuntud ja armastatud mõlema omaduse pärast. Tema pidi alati leidma mingi nõksu, kuidas teistest erinevalt ja rohkem teha. Täna siis kaks vankrit.

Mihkel see oligi, kes esimesena pressi alla sõitis. «Mulle pane tutvuse poolest natuke rohkem peale, kui sellele naisterahvale panid!» hõikas ta Villut tervitades.

Maide oli keskusest tellinud kolm autot. Anti niisiis kaks. Tänu Mihkli kahele vankrile ja esialgu lühikesele veokaugusele vahesid sisse ei tulnud. Press plõksus häireteta, lausa igavalt häireteta. Villule oleks meeldinud vahepeal reguleerida või remontida, aga mida sa remondid, kui korras.

Natuke enne lõunat tuli põllule Maide. Praegu oli ta aeglaste, rahulike liigutustega. Praegu oli ta vaikselt liuglev haug, kel kõht täis. Kui press tema kohale jõudis, näitas Maide kahte sõrme. Kakskümmend tonni on käes. Villu tegi, nagu ei märkaks. Kakskümmend siis kakskümmend.

Mihkli autorongi täispressimine võttis esimese korra ajal üle poole tunni. Kui ta uuesti alla sõitis, jäi lõunani üsna vähe aega. Punkt lõunaks sai täis auto veokast, vankrid mõlemad tühjad. Villu jättis traktori seisma. Mihkel avaldas oma rahulolematust sel teel, et pani signaali üürgama. See oli tal võimas

ja mitmehäälne, mingi bussi oma. Seda signaali tundis terve sovhoos. Heinakoormaga küüni või betoonikoormaga ehitusobjektile saabus Kuke Mihkel ikka signaali üürgamise saatel. Laadijad või ehitusmehed pidid kribinal-krabinal juures olema, kui seda signaali kuulsid. Praegu aga loivas Villu pikkamisi, käed püksitaskutes, Maide auto poole, et lõunale sõita.

Nüüd muutus Maide selleks teiseks, saaki jahtivaks haugiks. «Kuhu sa trügid! Kurt oled või? Lased Mihklil aku tühjaks. Mine, mine tagasi! Ei kao see pudruports sul kuhugi. Lasen naistel topelt panna, kui nii näljane oled. Mine pressi vankrid täis!» Niimoodi pahandades lükkas osakonnajuhataja Villut traktori poole tagasi.

Enne traktori peale ronimist lonkis Villu siiski veel Mihkli auto juurde. «Ilus muusika!» kiitis ta.

«Ilus ikka. Enne vait ei jää, kui pallid kukkuma hakkavad,» naeris Mihkel.

Niisugune suhtumine Villule meeldis. Oleks tõsine või vihane oldud, oleks ta veel kiusu ajanud. Sest peamiselt kiusuajamine saja tonni ootajatega see tänane lõunaletrügimine oli.

Kui Villu Mihkliga sööma jõudis, oli osa rahvast juba lõpetanud, aga söökla ikka veel täis. Ega see küll päris söökla olnud, üks tuba kontorimajast, kus keskuse sööklast termostega toodud toitu söödi. Aga lauad-toolid olid nagu pärissöök-las ja nii teda nimetati.

Maide oli väikese autoga juba enne siia saabunud, auravad toidud pressimehe ja autorongi juhi jaoks ühele lauale valmis organiseerinud. Topeltportsud, nagu jutt oli. Tasuta ka muidugi, nagu kõigil heinalistel. Hallipäine osakonnajuhataja askeldas seal laua juures nagu restoraniomanik miljonäride ootel.

«Sina, Mihkel, pead tegelikult kolm portsu sööma. Vead kolme auto heina. Teisele mehele nii palju ei annaks. See teeb kahe mehe tööd, pressib heina ja organiseerib transporti. Aga sünge naine oli! Kuidas sa niisuguse kinni said?»

«Lassoga,» ütles Villu istet võttes.

«Aah! Lassoga püüan sulle õhtuks, kui sada tonni täis. Aga tegelikult, milleks? Sulle, paistab, jooksevad ise suhu.»

Nii öelnud, läks Maide nagu tujust ära. Ta oli märganud oma osakonna mehhaaniku naist ühes nurgalauas istumas ja tema põlevaid pruune silmi Villu poole volksamas. Kui see oma võlude ja himudega pressimeest piirama hakkab, pühi sajast tonnist suu puhtaks.

Villu oli sama märganud, kuigi polnud otseselt sinnapoole vaadanud. Aktiivsust üles näitavad elueided polnud tema maitse. Villule meeldisid tagasihoidlikud ja korralikud. Nagu Hiireke. Ja nagu oma naine, aga sellega olid kahjuks suhted põhjalikult sassis.

Mehhaaniku naine töötas osakonnas karjabrigadirina. Tema silmade särast nägi osakonnajuhataja ära, et kodu- ja karjapäevad on läbi, jälle algavad meestepäevad. Mõnda aega oli asi korras olnud, laudas arusaamatusi polnud ja ka korteri ukse tagant olid mullahunnik ja sõnnikuste kottade kuhi kadunud. Ka mehhaanikust mehe tööl oli sel ajal teine minek. Saamatust ei kuskil. Mees sirge ja rõõmus, iga töö peale taibukas. Pikka kasvu, mehelik karske mees, kuidas sellega võib mitte rahul olla, ei saanud teised naised aru. Aga abieluasjad on keerulised, ei ole ükski teadus ega raal osanud siin retsepti anda ega korda luua. Naistele pidi brigadir laudas rääkima, et ei saa oma mehe käest rahuldust. Vaene mees, väesed lapsed ja vaene piimatoodang, kui nüüd jälle meestepäevad hakkavad, mõtles Maide. Annaks jumal, et mitte vaene hein!

Villu sõi pikkamisi, kõrvale vaatamata. Tema hoiakus ja liigutustes oli seda uhket rahu, mida on naiste seas edukatel meestel, kes sellest edust edevaks ei lähe, kuid seda ära kasutavad. Villu tundis enda näonahal põletavaid pilke, aga need ei jätnud sinna mingit jälge, ei puna ega kahvatust.

Maide ise ei söönud. Selleks aega hiljem, kui rahvas söödetud. Ta kõndis laudade vahel, tööinimeste isukast lõunatamisest mõnu tundes. Aeg-ajalt peatus, et Kuke Mihkli patramisele mõnus peremehesõna sekka öelda. Ta valvas närv ja terane silm panid kõike tähele. Näe, mehhaaniku eit tõusis pressimehega üheaegselt. Tahab üheaegselt ka ukseaugust läbi trügida. Villu tõmbus tagasi, laskis naisterahva ees.

Ouel karjabrigadir müksas Villule õlaga külge. «Oleksime mahtunud küll korraga. Vaata, ega ma nii paks olegi!»

Villu ei vastanud. Pani suitsu põlema, hakkas Mihkliga vestlema.

Maide oli ära kuulnud, mida mehhaaniku naine ütles. «Mis sina siin oma taguotsast ja silmamunadest keerutad! Katsu, et lauta saad!» käratas ta.

Naine ei solvunud, naeris, aga hakkas siiski vastu. «Miks ma keerutada ei või, kui on, mida keerutada?»

Nii robustne käitumine selle noore, armsa näolapiga naisolevuse suhtes tundus kõrvaltvaatajaile võigas, aga Maide teadis, mida tegi, sest teadis, kellega tegemist.

«Kuule, kui vana sa oled, Maide? Kas olid mõisaajal opmaniks?» küsis Kuke Mihkel. Talle mõjus nähtu-kuuldu nagu kõrvaltvaatajale, kuna ta ei teadnud osakonnarahva omavaheliste suhete peensusi.

«Kupjaks olin. Mine, mine!» Maide lükkas karjabrigadiri bussi peale, mis hakkas farmi sõitma. Siis jutustas: «Neil on viieaastane poeg, igavene vahva naaskel. Ükskord jooksis töö-

kotta: «Isa, tule vaata, ema on ühe võõra onuga põhuhunnikus! Vaata ette, pressimees, et sind heina asemel põhku ei tõmmata!»

«Oh, ei ole selle töö mees,» puhus Villu rahulikult suitsu välja. Aga tegelikult oli ta juba otsustanud, et kui just ette juhtub . . .

Villu litsus suitsutule tallaga vastu maad ja istus autosse Mihkli kõrvale.

Maide ohkas kergendatult ja mõtles: kakskümmend kuus, täna peab sada tulema! Siis aga hakkasid seda lootust varjutama pilved. Selle sõna otseses tähenduses. Juba enne lõunat oli hakkanud tuul tõusma, nüüd kerkis lääne poolt must pilvemüür. Tuul keerutas heinaprahti küüniümbruse asfaldil, pühkis selle vastu võrkaeda kokku.

Kui suurt teed mööda suure kiirusega põllu poole sõideti, vajutas Mihkel järsku pidurit. Nagu oleks keegi ette karanud või alla jäänud. Mihkel ruttas masinast välja kraavi ja hakkas seal millegi kallal püüdlikult ukerdama. Kraavi põhjas oli heinapall.

«Keegi on ära kaotanud. Võib-olla ise,» ütles Mihkel sealt.

«Mis sa tühjast kangutad! Annan sulle uue. Kas või kaks,» lubas Villu.

Aga Mihkel oli nagu Mihkel ikka, ei jätnud jonni ega teinud nii, nagu teised ütlevad. Villu vaatas pealt, appi ei läinud, aga rohkem ei lõõpinud ka. Mihkli veidruste üle polnud kombeks naerda, ta vihastas vahel, kui keegi naeris. Minutid läksid, selle ajaga oleks kümneid palle valmis pressinud. Lõpuks sai Kuke Mihkel siiski heinapalli kraavipõhjast kätte, viskas koormasse ja ütles:

«Lammas saab sellest nädal aega rõõmu ja kõhutäit. Kui kukk heinu sööks, saaks aasta otsa.»

Pressi kohal laskis Mihkel Villu maha, ise sõitis küüni.

Kui esimene pärastlõunakõorem täis sai, katsid pilved päikese. Põllule saabunud Maide vahtis ärevalt ülespoole. Küünist saabuv Mihkel sõitis oma autorongiga juurde, küsis läbi kabiiniakna:

«Sul igal pool head tutvused, kas sellega seal üleval pole? Et saadaks vihmapilve kuus-seitse tundi hiljem.»

«Selle kuradi jumalaga ei aita tutvus. See kastab köstril ja kirikuõpetajal ka heinalood ära,» vastas Maide süngelt.

Pilve mustem osa vajus praegu küll alla heade naabrite poole, aga heinaajal võib äikesepilv selliseid keerdkäike teha, et kastab järjekorras ära kõik ümbruskonna heinakaared, jättes vahele kastmist vajavad kartülipõllud.

Siis langesid esimesed harvad piisad. Kukkusid sops ja sops sooja koheva heina sisse. Ühe vihmasagara oli see loog juba saanud. Oli pärast seda üles kaarutatud ja kuivatatud. Mõned

läbilöövad vihmahood veel, ja rohelisest lõhnavast heinast on järel hall rootsuhunnik, mille söödaväärtus pole põhust suurem.

Maide istus autosse ja jäi sinna tusaselt konutama. Kui esimeste piiskade järgi otsustada, siis põriseb varsti vastu katuseplekki selline vihm, et vaata, lööb viljad ka maha. Niisugune see põllumehe elu on. Looduse stiihia irvitab su üle. Seda valusamini, mida suurejoonelisemalt asju ette võtad. Maide kuulatas. Kardetud piiskadetrummi siiski veel polnud. Tolmusel tuuleklaasil ainult harvad vihmajäljed. Kas tõesti juhtub ime?

Märganud, et taevaluukide juures mõtlema jäädi, lülitas Villu sisse kiirema käigu. Selle käiguga ei saanud autojuhid tavaliselt kõrvalsõitmisega hakkama, kippusid pressile pihta ajama või palle maha poetama. Mihkel igatahes sirutas praegu tõstetud põidlaga käe aknast välja. Et voh, õige mõte! Pöörangutel pidi autorongijuht nüüd lausa mustkunstniku osavusega rooli kruttima. Esialgu igatahes õnnestunult.

Ka edasi läks viperusteta, kuigi Mihkli nägu higist leemendas. Just sellistes, igapäevasest rohkem nõudvates olukordades tundis autojuht Mihkel end kõige paremini. Teda oli korduvalt kutsutud tööle autobaasi, kus kergem töö, pikad otsad ja pikad rublad. Kuna tal oli oma maja, poleks sovhoos saanud lahkumist takistada. Millegipärast otsustas Mihkel siiski kodumajandi, lühikeste otste ja rublade kasuks.

Selline vihmaga võitlemine kestis umbes tunni. Peotäis piisku, jälle üle. Viisteist tonni heina sai ulualla juurde, kokku niisiis neljakümne ümber. Siis algas päris vana vihm.

Mihkel ja seejärel ka Villu jooksid Maide autosse.

«Avaldan vaimustust sigade nimel — aga nüüd kartul kasvab!» rõõmustas Mihkel.

Maidel ei olnud vastulõõpimise tuju. «Tulge-tulge jah! Hoiame kokku. Peame plaani,» ütles ta murelikult.

«Mis plaani siin enam pidada. Kojusõit,» arvas Villu.

«Rahu, rahu! Vaatame natuke.» Maidel ei olnud mingit tahtmist pressi ära lasta. Kes teab, kas homme enam antakse.

«Vaatame jah. Taevas ju kah kari ülemusi nagu sovhoosiski. Üks ütleb nii, teine vastupidi. Vanajumal käskis kapa võtta ja Maidele kallata, Peetrus ehk käsib naabritele. Ja kui inglite koorikollektiivi häält kuulda võetakse, ehk tuleb veel päikegi välja,» patras Mihkel.

«Kui pikale sajule ei jää, panen kohe kaarutid peale. Päikese ja tuule käes on mõne tunniga kuiv,» ütles Maide tõsiseks jäädes.

«Keskuses ehk vihma polnud, seal saab kohe pressida,» arvas Villu.

«Ei mingit keskust! Maide juurde on sul tööleht. Kui igav hakkab — nägite, kui nägusad šefinoorikud mul küünis. Tulge, valige välja!» pakkus Maide.

«Oi kui lahkeks läinud, kui võõra vara jagamisega tegemist! Oma karjabrigadiril ei lubanud vaadatagi meie poole,» imestas Mihkel.

«Kui seda meeste poole vaadata lased, on homme lehmad lüpsmata,» teadis Maide.

«Kuni sajab, tee meile väike ekskursioon oma osakonda,» oli nüüd Mihkli ettepanek.

Nende meeste kinnihoidmise nimel oli Maide kõigega nõus. «Otsekohe! Mida näidata? Muuseume ega ausambaid mul pole. Pärast minu surma ehk tuleb ausammas. On üks arhitektuuriline mälestusmärk kahekümnenda sajandi seitsmekümnendatest aastatest. Suurfarmi jõusöödahoidla. Näete neid värvilisi torne seal künka otsas. Sisse jõusööt ei lähe, ja kui kuidagi topidki, siis välja ikka ei tule.»

«Mind huvitab maastik.. Kultuurmaastik,» seletas Mihkel. «Sõida selle metsatukani!»

Mihkli soovil oli muidugi mingi konks. Esialgu polnud arusaadav, milline. Kohale jõudes polnud selgitust vaja. Siin ei sadanud. Siinse heinapõllu loog oli pressimiskõlblik.

«Küll hakkab siin ka kohe sadama. Ei mina viitsi pressiga kolistada,» ütles Villu.

«Ei hakka. Vaadake, kuhu pilved liiguvad! Just keskuses hakkab sadama. Tuleme pressime siit selle ära, niikaua on suur põld ka kuiv!» Mihkel vehkis tuule ja pilvede suunda näidates energiliselt kätega.

Maide oli raasike aega päris vait. Ta oli endas pettunud. Kuidas ta ise polnud tulnud selle peale, mille peale tuli keskuse autojuht? «Sa, Mihkel, tule mulle traktoribrigadiriks!» ütles ta siis. «Mul on tore kõrgema haridusega brigadir, aga temaga vaidlemine käib terviše peale.»

«Ei tule. Brigadir on osakonnajuhataja ja traktoristide jooksupoiss. Juhatan edasi oma autorongi,» jäi Mihkel kindlaks.

Samal ajal oli Villu jalutanud metsaservale. Kõndis ja otsis seal midagi.

«Sõidame! Ja tehnikaga koos otsekohe siia!» hõikas Maide.

Villu ei teinud kuulma. Luusis seal edasi. Mihkel vajutas Maide ees asuvale signaalinupule. Ka seda poleks nagu kuuldud.

«Mine vea see lontrus kõrvupidi siia!» käskis Maide.

«Ise oled lontrus,» kuulis nüüd Villu ära, aga kõndis ja noppis edasi.

Maide laskis end rooli taga tusaselt lõdvaks. Jäi ootama. Raske mees tõesti see keskuse pressimees!

Varsti Villu tuli, puges autosse. «Igaüks saab viis maasikat,» ütles ta.

«Käi kuradile oma maasikatega!» Maide lülitas ropsti käigu sisse ja vajutas gaasi.

Umbes kahekümne minuti pärast saabusid press ja autod kuivale põllule. Mihkli ennustus osutus õigeks. Siin sadama ei hakanud. Tonnide arve kasvas seitsmekümneni, aga siis lõppes siin hein.

Suur põld oli saanud lühikese, aga tugeva vihmasagara. Kui päike välja tuli, siis heinakaared lausa aurasid. Maide organiseeris kaarutid siia, käis mitmed korrad heina katsumas. Oli arvata, et kella seitsmeks saab kuivaks, aga see oli ka ametliku tööpäeva lõpu kellaaeg. Kui Maide ootama ja pressima keelitas, ütles Villu:

«Ei saa, mul on õhtuks teatripiletid.»

See teatripiletite lugu oli keskuses tuntud naljanumber, aga osakondades veel kuulmata. Kevadtöödest alates pidid keskuse töökoja mehed, kui mõne põllumasina avariiremont teha, jääma järjekorras kauemaks tööle. Üks lukksepp, kes alati habetunud, nõgine ja õlle järele lehkav, ei saanud kunagi jääda. Et temal teatripiletid. Meest, kes muidu õhtud ikka poe taga veetnud, ei saanud ometi keelata nii kultuursesse kohta minemast. Alles heinaajal tuli välja, et see teater käib poest natuke eemal, ehitusmeeste putkas.

«Mis kuradi teatrisse keset heinaaega!» pahandas praegu Maide.

«Heina järgi tuleb teravili, siis kartul. Millal see vaene põllumees end kultuurselt harib?» tahtis Villu teada.

«Kui kartul üleval, kuhjad kaetud, tehnika hoiule pandud,» luges Mihkel. «Maide maksab sulle teatripiletid välja. Mitu piletit sul on kodus kummutinurgal? Ise, naine, kaks last, ämm . . .»

«Te, sulid, ajate mulle jama! Marss masinate peale!» Maide hakkas mehi oma autost välja lükkama. Siin istudes olid nad heina kuivamist oodanud.

Vana osakonnajuhataja oli väsinud neist kahest keskusemehest. Võõrad väsitavad rohkem. Pead pingutama, et nende olemust mõista ja õige lähenemine leida. Aga võõrad on ka huvitavamad. Tavalisele rahuldusele tööst lisandub siis veel miski. Miski, mis elu, ka raske tööga elu elamisväärilisekс teeb.

Millega siis see päev, üks tavaline heinapäev lõppes? Mitte päris tavalisega. Saja tonniga.

14.

Kas suurema või väiksema aja- ja närvikuluga, aga eelmiste direktoritega oli Randla lõpuks ikka leidnud ühise keele. Nii nendega, keda hiljem edutati, kui ka sellega, kes hiljem maha võeti. Praegu aga tundus Randlale, et teineteise mittemõistmine süveneb. Temapoolsele endapainutamisele ei vasta direktor samaga ja asju, mida enne aeti peaagronoomi poolt või vähemalt tema osavõtul, aeti nüüd üle tema pea.

Kuivsilo plaan tootmis-finantsplaani järgi oli kaks tuhat tonni. Direktor võttis kohustuse teha kolm tuhat. Sellest sai Randla teada ei kuskilt mujalt kui ajalehest.

Suhtumine kuivsilosse oli üldse kujunenud küsimuseks, mille ümber palju piike murti. Viimasel ajal murdusid piigid mitte ainult kuivsilo vastastel, kui ka sellesse ettevaatlikult suhtujatel. Vastastena hakati materdama ka neid, kes ei eitanud kuivsilo väärtust, aga ei alahinnanud ka heina. Kuivsilo nimetati kaasaegseks heinateoks, spetsialistide heinateoks, julgete meeste heinateoks, heinateo kõrgemaks vormiks. Nende ülivõrrete suhtes ettevaatlikke peeti tehnika ja teaduse progressile jalgujääjateks.

Randla oli alati olnud uue suhtes kõhklev ja kaalutlev. Nii mõnigi kord polnud selline suhtumine end õigustanud. Kuuekümnendatel aastatel, kui juurutati pressheina tehnoloogiat, oli ta olnud ühe mütsi all endi vanameelse direktoriga. Mõni aasta hiljem, kui pressimine kõikjal läbi löönud, süüdistas seesama direktor teda, et miks naabersovhoosil on kolm heinapressi, meil ainult üks.

Kuid oli ka vastupidiseid näiteid ja Randla jäi iseendaks. Omavahelistes jutuajamistes oli heina ja kuivsilo vahekorra küsimuses Randlaga ühel arvamisel ka peazootehnik. Kuid avalikult ei tahtnud ka tema olla arg ja uuele jalgujääja.

Oli kena keskhommik. Randla lõpetas aruanded ja muu kabinetitöö ning istus autosse, et heinapõllule sõita. Kõigepealt tahtis ta vaadata keskuse osakonna seda põldu, mis homme pressimisele läheb. Kuna keskuse asju ajasid peaspetsialistid ise, siis oli see põld Randla erilise hoole all.

Põllule liginedes pidi peaagronoom ehmatusest peaaegu kraavi sõitma. Põld oli tühi, heinakaari polnudki enam. Siiski, põllu tagumises servas veel oli. Seal töötas kuivsilobrigaad, liikur-silokombain ja võrkkorvidega veoautod.

Randla jättis auto teepeenrale seisma. Pea oli korraga tühi, kõik ümbritsev mõtte kaotanud. Süda tagus tuntavalt, ebakorrapäraste vahedega.

Mida see siin praegu tähendas? On ta vallandatud, oma kohustuste täitmisest tagandatud? Nii vahetult polnud direktor seni veel põllutööde suunamisse sekkunud. Kuigi oli näha olnud, et ta agronoomi otsustega sageli nõus pole, neile ülevalt alla vaatab. Kuidas siis nüüd toimida? Kas kuivsilobrigaad teab, et peaagronoom ei tea? Teha nägu, et kõik on korras? Minna juurde ja küsida, et kuidas läheb, mis mureks — nagu ikka? Väiksemaid allaandmisi ja alandusi ära seedima, kõrgemalseisjate seisukohtadega leppima oli Randla oma pika praktika jooksul õppinud. See siin oli juba midagi rohkemat. Sellega vaikides nõustuda tähendas ennast ja oma ametit olematuks tunnistada.

Põllule minemata pööras Randla auto ringi. Talle tundus, et tagasi sõites pole ta enam see, kes siia tulles. Mõelda osakondade heina- ja silotööde juhtimisest tundus nüüd kohatu, temast kõrgemal seisev.

Direktori «Volga» oli ikka veel kontori ees. Randla süda hakkas peksma. Ka kõvasti, aga teisiti, ühtlasemalt. Pealekarjumised ja sõimlemised olid Randlale alati ebameeldivad olnud. See alandas tema meelest mõlemaid pooli, nii karjujat kui kannatajat. Kuid selle, konfliktsituatsioonisse vastumeelse suhtumise kõrval avastas Randla endas praegu ka midagi vastupidist — soovi võidelda, end iga hinna eest kaitsta. Randla ei teadnud varemalt endas peituvat seda mitte millegagi arvestavat võitlusvaimu, mis praegu kusagilt sügavalt esile kerkis.

Direktor oli kabinetis üksi, rääkis telefoniga. Randla istus teisel pool lauda tugitooli, küljega ülemuse poole. Sirutas end välja nii vabas ja väljakutsuvas maneeris, nagu ta siin ruumis kunagi polnud toiminud. Direktor märkas, et peaagronoomi käitumine pole tavaline. Küllap ka aimas, milles asi, ja võttis vastu omapoolse otsuse. Rääkis aga telefonisse oma asju edasi nii, nagu oleks üksi.

«Noh, seltsimees peaagronoom?» pani ta siis toru ära ja vaatas veidi pilkavalt silma sisse.

«Siiani on mind selleks peetud. Kes käskis Piibu põllu auku ajada?»

«Tähendab, kuivsiloks teha? Mina käskisin. On midagi ütlemist või?» Direktori pilgus oli peale pilke ja väljakutse veel midagi. Huvi olevuse vastu, kes sind ründab, aga sulle midagi teha ei saa.

«Minu korraldus oli see põld heinaks pressida,» ütles Randla.

«Aga minu korraldus — kuivsiloks. Või on seltsimees Rand-

lal, kaasaegse suurmajandi peaagronoomil, midagi kaasaegse heinateo vastu?»

«Ka pressimine on kaasaegne heinategu. Aga praegu on küsimus muus: kas ma olen veel peaagronoom või mitte?»

Direktor muigas. «Noh, oled.»

«Siis palun minu korraldusi minuga kooskõlastamata mitte ümber muuta!»

Direktor vaatas teisel pool lauda istujat natuke aega tähelepanelikult. Sellisena polnud ta peaagronoomi varem näinud. Midagi sellist oli ehk näha tahtnud.

«Nüüd siis kooskõlastasime. Nii et terve kontor koos kõlas,» ütles direktor. «Ei oleks uskunud, et sa nii kõva häält oskad teha.» Direktor võttis suitsupaki ja sirutas Randla poole. Ikka huviga, aga järjest rohkem poolehoidu sisaldavaga vaatas ta teisele näkku.

«Ja-ja-jaa! Kõva häält...! Kui hääle kõvadus heina teha aitaks, oleksin ammu valjuhääldaja «Moskvitši» katusele monteerinud,» vastas Randla, nüüd vaikselt, etteheitvalt.

Direktor pahvatas laginal naerma, tõsines siis ja minutit paar valitses vaikus. Mõlemad suitsetasid ja lasksid närvidel rahuneda.

Sisse astus töökoja juhataja Luige Jaan. Ilmselt oli ta ukse taga oodanud kisa vaibumist. Käitus ta igatahes nii, nagu poleks midagi kuulnud. Asetas nõudelehed allkirja saamiseks lauale, oli morn ja osavõtmatu nagu alati. Seejärel tulid oma pangadokumentidele allkirju võtma kaks raamatupidajat, nemad aga heitsid uudishimulikke kõrvalpilke. Küllap oli kabinetist kostev Randla hääl nende toas juba arutusel olnud ja nüüd oli luuresalk välja saadetud. Uudiste teadasaamisel, levitamisel ja ümbertöötamisel tegutses nende tuba operatiivselt. See, et Randlal direktori kabinetis nii kõva hääl, oli ka tõepoolest uudiste uudis.

«Suuna nad siis ringi! Aga vaata, kust siloaugu täispanekuks massi saab,» ütles direktor siis.

«Mis seal enam suunata, pool põldu ära,» vastas Randla, tõmbas sügava mahvi ja puhus suitsu kaugele.

«Ongi vennalikult. Pool mulle, pool sulle,» naeris direktor.

Sulle ja mulle, küll on ikka suhtumine, mõtles Randla, aga ei ütelnud rohkem midagi.

Tänu direktori organiseerimistööle oli Randlal nüüd juures mitu muret. Kust võtta materjali kuivsiloaugu täissaamiseks, sest sellest põllust ei jätku? Kust korjata keskuse lauda jaoks puudu tulev talvehein? Kust saada juurde transporti, sest nii silo kui heina veokaugused nüüd suurenevad?

Šeffasutustest oli täitevkomitee otsusega appi eraldatud kuus autot, tegelikult tuli neid ainult kolm. Šefid olid valmis abistama ükskõik mille muuga, inimestega, materjaliga, olid nõus oma hinge ära andma, et ainult sovhoos loobuks autode nõudmisest. Kaks autot on ka baasist, aga nendele ei jõua kuidagi nii palju tonnkilomeetreid kirjutada, kui soovitakse.

Aga näe, tõsi ikka ka, et kus häda kõige suurem, seal abi kõige ligem! Garaažist helistati, et olevat saabunud veel üks auto.

Randla vaatas kella. Jõuab uurima minna, mis imeauto see niisugune on, mis saabus kohe ise, ilma palumise ja pahandusteta. Enne posti tulekut ei tahtnud Randla osakondadesse sõita. Täna ju rajoonilehe ja heinabülletääni päev. Eelmises bülletäänis sai oldud niiduga tagant neljas. Kui täna veel tagapool, siis on kolleegiumile sõit. Seal ei aita ükski vabandus ega põhjendus. Seal ainult tõmba kõrvad pea ligi ja tunnista oma vigu. Mida rohkem ja põhjendatumalt põhjendad, seda rohkem sugeda saad.

Üks aasta varem oli Randla kolleegiumil ütelnud, et niidu järgi pole majandeid mingit mõtet ritta panna. Siis peaks sügistööde bülletäänis ka olema lahter «aetud lahti kartulivagusid» ja loomakasvatusbülletäänis «lüpstud lehmi» või «tapetud sigu». Oh sa mu meie, kuidas «kohtunikud» laua tagant püsti kargasid!

Nii et see posti ja bülletääni ootamine polnud tegelikult ootamine, vaid rohkem kartmine.

Aeglasel sammul, nagu ta käik oli, läks Randla garaaži poole. Saabunud oli ilusa uue väljanägemisega ZIL-kallur. Keskealine jässakas juht tragi ja rõõmsameelne. «Tere hommikust, põllumehed!» lõi ta kannad kokku ja tõstis mütsi kõrgele.

«Tere-tere,» muheles Randla ja ulatas käe. «Ah heinale appi, linnamees?»

«Igatahes! Ja kohe vägisi. Ei tahetud lasta, aga tuletasin ülemustele meelde, et kohustus selline, põllumajandust abistada. Kuhupoole peremees käsib otsa pöörata?»

«Vaat niisugused mehed mulle meeldivad!» kiitis Randla. «Mõned siin kauplevad: põllule ei lähe, hein liiga kerge, ei anna tonnkilomeetreid. Sõnnik jälle liiga must, määrib masina ära.»

«Mina kaupleja mees pole,» teatas autojuht lühidalt. «Ja musta ei karda. Pigem vastupidi. Minu tingimus on: igal õhtul, kui siit lähen, siis koorma sõnnikuga.»

Randla nägu tõmbus pilve. «No-no-noh. Ja-ja-jah. Ei-ei-ei! Siis vist ei saa kaubale.»

«Selge. Tore! Siis sõit sinna, kus kaubale saab. Jumalaga, sa rumal põllumees! Sitta peab ZIL-ist rohkemaks!» Istus oma ZIL-i, tõmbas ukse klõmm! kinni ja sõitis minema.

Randla vaatas talle järele, kuni auto silmist kadus. Toimis

ta ehk praegu valesti? Raske ütelda. Hirmus palju on igapäevase töö juures asju, mis ühest küljest nähtuna õige, teisest vale. Seaduse järgi võttes vale või mõistuse järgi rumal, asjade praktilise lahendamise seisukohalt aga õige ja hädavajalik.

Randla vaatas veel kord kella ja sammus siis garaaži taha. Et kas omad autod ikka lähevad kõik heina ja silo peale, mis õhtul selleks eraldati. Juhtus ka siin tõrkeid ja äpardusi.

Peaagronoom kõndis nüüd veel aeglasemalt, nagu iga sammu läbi kaaludes — et enam mitte teha tegu, mille õigsus kahtlane võiks olla. Mida tähtsamate asjade juurde Randla läks, seda aeglasemalt. Ta oleks nagu kartnud oma sammude kõmaga asjaosalisi segada, tahtnud toimuvat kõrvalt näha ja nähtu üle otsustada, enne kui teda ennast nähakse.

Garaaži õu oli autodest tühi, aga nurga taga, näe, siiski! Kuke Mihkli autorong polnud veel välja sõitnud. Mihkel ise oli tagumises järelvankris ja värvis pintsliga värskelt valmistatud poordikõrgendusi. Ülemine laud oli punane, keskmine sinine, alumine tuli kollane.

«Tere jõudu, Mihkel!» ütles Randla, kui oli tükk aega imestunult vaadelnud.

«Jõudu tarvis, seltsimees peaagronoom. Veokast oli madal, vähe mahtus peale. Teen kõrgemaks ja ilusamaks,» seletas Mihkel, ise kärmelt pintslit liigutades. Ta värvis parajasti laudade vahelist pilu. Sinna ei pääsenud pintsliga hästi ligi. Mehe keha käis vintadi-väntadi ühest asendist teise nagu kutsikal, kes endast suuremat konti püüab järada.

«Tubli, et kõrgemaks, aga miks need lauad igaüks ise värvi peavad olema?» küsis Randla.

«Ilus. Ja ilusa asjaga läheb töö paremini. Teadlased on selle välja uurinud. Disain. Ütle peazootehnikule, et ta võib ühe vasika rohkem kasvama jätta Kuke Mihkli käruportede ilusa värvi arvel!»

«No-no-noh! Saab öeldud.» Randla kõkutas oma mõnusamat sorti töönaeru. Kuigi tuju polnud tal eelmist sündmust arvestades suurem asi. Veel natuke aega autojuhi tegevust ja siis kella vaadanud, ütles Randla: «Sa, Mihkel, värvi teise poole kõrgendused homme! Täna juba aeg põllule sõita.»

See jutt võttis Kuke Mihkli tõsiseks. Talle meeldis kõike teha omal algatusel, teisiti ja paremini kui teised. Kui teda selle juures segati või rahul poldud, läks Mihklil tuju ära. «Ehk jätame hoopis värvimata?» küsis ta pahaselt.

«Ei-ei-ei! Värvimata ei jäta! Kus sa sellega! Aga homme, kui veel kaste maas, jälle võimalus.»

Tükk aega oli Mihkel päris vait, siis hakkas solvunult seletama: «Mina vean üksi sama palju heina ära kui teised kolmekesi, aga kui natuke masinat sättida tahan, siis aega ei anta.»

«Hea küll, Mihkel, tee siis pealegi oma disaini edasi,» naeris Randla lepitust otsivalt, pööras ringi ja jalutas eemale.

Nüüd oli post saabunud, lehtede hunnik dispetšeri juures laual. Kärsitult avas Randla rajoonilehe, leidis tabeli «Söödavarumine» ja libistas pilgu alt üles, tagant ettepoole. Oligi, nagu sai kardetud! Veel üks koht tahapoole heinaniiduga. Tagant kolmas. Kuivsiloga, tõsi küll, kaks kohta ettepoole ja heina varumisega endisele kohale püsima jäädud, aga vaevalt et see kolleegiumile kutsumisest päästab. Oli ju teada, kui vähe seal kuulatakse põhjendusi, siiski hakkas Randla neid mõttes koguma. Külvi lõpetamine hilines, kuna maad madalad. Liikurniidukeid ainult üks, teine haljassöödavõtjaks ümber ehitatud. Rootorniidukid seisavad kord terade, kord rihmade puudumise tõttu . . .

Aga kui enese vastu aus olla? Miks sa ainult objektiivseid põhjusi loed, loe subjektiivsed ka! Liivi osakond teistest nii palju maha jäänud, kuigi masinaid ja mehi pole vähem kui mujal. Uue pressi ärakasutamine nigel, ei saa viinameestest jagu . . .

Midagi lausumata pani Randla lehe lauale tagasi ja väljus. Ta oli endale nagu kesta ümber tõmmanud. Nii juhtus temaga rasketes olukordades. Oli see iseloom või elukogemus, aga mured sundisid teda endasse sulguma.

Randla läks oma autosse. Istus seal natuke aega paigal, siis pani masina liikuma. Raadiojaama lülitas ta välja. Tema kohta ebaharilik tegu. Tavaliselt ajas ta sõidul eetri kaudu mitu asja ära, tuli siis kutsung dispetšeri poolt või võttis ta ise ühenduse.

Asula vahelt kilomeetri jagu välja jõudnud, jättis Randla auto seisma. Paremalt varjas päikese eest tume kuusik, vasakule jäi päikese käes helendav rukkipõld. Viimane oligi seismajäämise otsene põhjus. Oleks vaja vaadata, kui palju tera viimasel nädalal on kosunud. Kuid polnud mingit tahtmist autost väljuda, end liigutadagi mitte. Rabeled ja rabeled pikad päevad, pühapäevagi ei raatsi pidada. Mis on tasu? Tagant kolmas koht ja kolleegiumile sõit. Direktor laseb paremad heinakaared auku ajada: siis naerab: minu kuivsilo ja sinu hein. Ehk saadaks siin kõik kuradile — sellest ju ammu mõeldud? Võtaks vastu põlluvalitsuses selle rahuliku kabinetikoha, käiks aeg-ajalt majandimehi õpetamas ja noomimas. Nädalalõppudel käiks kalal, seenel . . . Üks põhjus, miks sai agronoomiks õpitud, oligi ju armastus looduse vastu. Aga mis välja on tulnud? Töötad, jah, looduses, aga aega seda loodust näha pole. Ja kuulata vaikust, metsa tasast kohinat nagu praegu. Kas tõesti on see vaikus ja see kohin igapäevane? Ja see kuusik siin . . . Randla

tuli autost välja — mitmeid kordi päeva jooksul sõidad sellest mööda, aga et siin niisugused kuused on, niisugused lilled metsaservas... Ja ega seda rukkipõldugi pole aega olnud nii vaadata. Tunda, et temagi on osa loodusest. Toodang on ta olnud agronoomile, tonnid, protsendid, rublad. Aga teise nurga alt — kui kunagi pead vaatama rukkipõldu kõrvaltvaatajana, kui ise pole enam tema külvaja ja lõikaja...?

Raadio oli Randla välja lülitanud selleks, et mõtelda nende otsustamist vajavate asjade üle tõsisemalt ja konkreetsemalt kui kunagi varem. Küsimus polnud ju ainult elu kerguses või raskuses, nii või teisiti nägemises, küsimus oli ka elu pikkuses. Iga aasta läks mõni kolleeg infarktiga. Randla oli seni hoidunud arstidest ja validoolist, proovinud tööd rahulikumalt võtta. Aga saa sa siin rahulikumalt! Nii et otsustatud siis? Homme avaldus lauale, las hakkab uut peaagronoomi otsima.

Nagu vastuseks selle peale lendas teisel pool kraavi mehekõrguse lepa latva üks väike lind ja hakkas valjusti ning hoogsalt vidistama. Ikka ja jälle alustas ta otsast peale sama laulu või juttu. Ta nagu püüdis midagi visalt ja pahaseltki selgeks teha. Mida? Randla hingas sügavalt sisse, vaatas rukkipõllu poole...

Siis nägi ta keskuse poolt liginemas tohutut tolmupilve. See oli Kuke Mihkel oma autorongiga. Kohakuti jõudes pani ta pidurit ja kargas astmelauale.

«Kas on midagi katki, abi vaja? Või imetleb peaagronoom oma rukist?»

«Ei-ei-ei! Katki pole midagi. Sõida aga!»

«Ma mõtlesin, et võib-olla streigib auto, ei taha põllule minna nagu baasimeeste oma. Et võtan kolmandaks sappa, vean väevõimuga. Siis on hea, kui korras. Mul ka korras. Te ei tahtnud lubada, aga näete nüüd ise, kui ilus. Ja masinal kohe teine minek. Ah jah, see rukis. Palju see välja annab peaagronoomi asjatundliku pilguga? Ma ükspäev meestega vaidlesin...»

«Sõida nüüd, sõida, küll sügisel näed!»

«Kas sa mind sügisel vilja vedama võtad? Mul on üks vigur, vean üksi terve kombainide grupi alt ära.»

«Ah nii?» naeris Randla. «Sind kah oma vigurijõega! Vist ilmselt võtan, Mihkel, vist ilmselt võtan...»

15.

Pärast Jaagu mahavõtmist ja Antsu lahkumisavaldust oli Liivi osakonnas niitmisega täielik nullseis. Osakonnajuhataja Pärtel tegeles selle asjaga energiliselt ja nõudis brigadir Tarmolt, et niit peab kiires korras uuesti käima saama.

Tarmol polnud sellist energiat ja tal polnud ka kellegi käest nõuda. Ta läks keskusse, otsis põllult üles liikurniiduki E-301 ja sai juhiga kaubale, et see pärast sealse töö lõpetamist käib mõned õhtud Liivil niitmas. Muidugi, seda asja oleks pidanud ajama teisest otsast, peaagronoomi kaudu, aga Tarmole oli vastumeelt nii suurte ülemuste poole pöörduda. Õhtul käis Tarmo veel ühe oma osakonna pensionäri juures, kes kuuldavasti enne traktorist ja niidumees olnud. Pärast pooletunnist mõnusat juttu ja sovhoosi asjade kohta uudiste pinnimist lubas papi mõned päevad niitmas käia.

Veel üks abijõud tekkis ootamatult ja omal käel. Pärast karjamaadele joogivee äravedamist võttis Ants juba mitmendat õhtut järgi rootorniiduki ja ilma mingi käsu või loata läks sovhoosi põllule niitma. Paljalt lahkumisavalduse pärast, mis seal osakonnajuhataja sahtlinurgas, poleks ehk läinud, aga juhtus üks otsesem põhjus. Ühel hommikul, kui Ants veetsisterniga karjamaa poole sõitis, läks tema ees teed mööda bussipeatuse poole see tüdruk, kes perenaiseks valmis vaadatud. Läks, pea maas ja mõtetes, nii keset teed, et möödagi ei pääsenud. Ants andis signaali. Tüdruk ehmus, kargas kõrvale, vaatas traktori poole ja naeris. Jajah, naeris tõesti kohe nii, nagu nad teistele naeravad, nagu nad naerma peavad.

Paar päeva ja õhtut olid nüüd niiduasjad normis. Siis ühel õhtul aga, kui Ants eriti ilusasaagilist põldu niitis, põu sest naeratusest ikka veel soe, käis ropsakas. Ants tuli traktorilt maha. Jah, läbi! Katki olid rootorniiduki rihmad. Need aga, nagu Jaagu ajast teada, on selline defitsiit, et oh sa mu meie.

Järgmisel hommikul läkski Ants oma häda kurtma kõigepealt Jaagule. Kas tal pole kuskil tagavaraks rootori rihmasid? Kas ei lipsaks koondisesse, tooks sealt komplekti? Võin minna küll, ütle brigadirile, las annab korralduse, oli Jaak kohe nõus. Aga et parasjagu auto hangumeeste brigaadiga hakkas põllule sõitma, siis hüppas Jaak sinna peale.

Katkised rihmad peos, läks Ants brigadiri otsima. Brigadiri asemel juhtus talle vastu Pärtel.

«Mis sa siin hulgud? Miks vett ei vea ega niida?» küsis osakonnajuhataja.

Ants näitas katkisi rihmasid. «Jaagu abi vaja.»

«Mis kuradi Jaagu! Jaak on hangumees, mahavõetud traktorist, aga mitte mõni mehhaanik või varustaja. Vaata, et sa ära ei kao, kohe ma panen asja käima!»

Pärtel helistas keskusse dispetšerile, et võtku see kiiresti varustajaga ühendus, Liivi osakonda rootorniidukile rihmasid tarvis. Dispetšer teadis, et varustajat pole kohal, on Viljandis liikuri osade järel, aga lubas üles otsida peainseneri enda. Pärast selle asja käimapanekut läks Pärtel korraks koju.

Umbes kahekümne minuti pärast helistas dispetšer tagasi, et peainseneriga sidet ei saanud. On kusagil nii kaugel, et raadio ei võta, ei saa üksteise jutust aru. Kui neid rihmasid nii kiiresti tarvis, peab osakond tegutsema ise.

Selle kõne võttis vastu brigadir Tarmo. Siinsamas osakonna kontoris istus oma katkiste rihmadega ka Ants. «Jaak on nõus minema koondisse. Ma lähen, kutsun ta siia,» tõusis Ants nüüd püsti.

«Ei,» ütles Tarmo. Ta ajas veel mõne pooliku asja ära ja läks siis osakonnajuhataja juurde koju.

Pärtel oli parasjagu aias. Näksis põõsaste küljest esimesi pehmeid tikreid. Rääkis koeraga. Ja naisega, kes siin kõrval peenraid rohis. Tundis mõnu lähedaste olendite juuresolekust ja aia korrast ning ilust.

Teised hõikasid sellisel juhul, asjade ajamine ja korralduste andmine käis üle aia. Tarmo ei hõiganud inimesi kunagi valjusti ega eemalt, polnud elu sees vist seda teinud. Ta läks jutiga väravast sisse. Neero haugatas mõned korrad mauh-mauh!, torkas siis külma nina vastu kätt ja läks tihedalt ning valvsalt saabuja kannul.

«Dispetšer helistas. Ei saanud peainseneri kätte,» ütles Tarmo.

Pärtel kihvatas. Talle ei meeldinud, et see, talle ebasümpaatne inimene, siia, tema pühamusse tuli.

«Ja mis siis nüüd saab!? Mööl Asi otsas,» lõi Pärtel käed järsult laiali.

«Saadan imevarustaja.»

«No muidugi, seda ma arvasin! Sa kirjuta endale nina peale, et imevarustaja on hangu- ja labidamees! Lähed ise, tood need rihmad koondisest ära!»

«Lähen.» Tarmo pööras ringi ja eemaldus tuldud teed. Nii järsk polnud ta käitumine solvumisest, niisugune ta lihtsalt oli. Kuigi ka solvumiseks või rahulolematuseks oleks olnud põhjust. Oma tööd oli tal niigi üle pea. Varustamas polnud ta kunagi käinud ja isegi ei teadnud täpselt, kus rajoonikoondise kaubabaas asub.

Osakonnasiseseks transpordiks oli brigadiri käsutuses vana veoauto. See oli alalõpmata katki ja Tarmo ei armastanud teda, käis parema meelega jala. Ega remondimehed abist keeldunud, aga abipalvega kellegi poole pöördumine nõudis Tarmolt äärmist pingutust. Paar päeva polnud seda autot käivitatud. Nüüd oli aku ilmselt tühi, tuli teise masinaga tõmmata. Surudes maha vastumeelsust, läks Tarmo ühe traktoristi juurde ja ütles lühidalt, nagu vihaselt:

«Tõmba käima!»

Traktorist hakkas kribinal-krabinal trossi otsima. Ta oli omajagu meelitatud, et see tõsine noormees, uus brigadir, just tema poole pöördus.

Rajooni põllumajandustehnikakoondise kaubabaasi värav oli tõkkepuuga suletud. Käbe vanamutt tuli putkast välja ja nõudis:

«Kas arve on välja kirjutatud? Meil on nüüd jälle kõva kord.»

Tarmo ei vastanud. Tõmbas auto tagasi ja parkis värava kõrvale platsile. Kaubabaasi kontor oli siinsamas. Uus klaasist ja alumiiniumist maja. Seest valge, läikivate põrandatega, kõmisev ja kõhedust tekitav. Tarmo luges ustelt silte. Keegi peatus selja taga, vist ootas, et küsitakse, aga Tarmo ei küsinud. Ahah, «Müügigrupp», vist siin.

Põrandani akendega toas polnud kedagi, aga kusagilt kostsid hääled ja kohvitasside kõlksutamine. Üks toanurk oli eesriidega piiratud, sealt. Tarmo jäi seisma barjääri taha, mis ilmselt klientide jaoks. Ukse käimisest pidi kuulda olema, et tuldi, kuid minutid läksid, kedagi sealt ei väljunud. Reibas ja enesekindel mehehääl rääkis viimast tšuktši anekdooti, naised naersid.

Minutit kümme liikumatult seisnud, läks Tarmo viimaks ja vaatas eesriide taha. Kohvitasside ja konjakipitside juures oli end mugavalt toolile sirutanud habemik noormees, küllap mõne majandi imevarustaja. Üks naine oli väike ilusa näoga paksuke, teine suur ja kõhn.

«Kustkohast te olete?» küsis viimane ebasõbralikult.

Tarmo ütles majandi nime.

«Jälle uus nägu! Küll käib sealt ka igasuguseid,» pahandas ebasõbralik kaubandustöötaja.

Väike oli heatahtlikuma olemisega. «Mis teil oli?» küsis ta tõustes ja välja tulles.

«Rootorniiduki rihmasid,» ütles Tarmo.

«Need on teil vist käes. Üks moment, ma kontrollin.» Naine läks teisel pool barjääri asuva laua taha, soris seal mingites paberites ja ütles siis kahetsevalt: «Jah, käes, mis teil saada

oli, varustaja viis juba mitu päeva tagasi ära.» Siis läks ta eesriide taha tagasi.

Tarmo jäi nõutuna edasi seisma. Kuna sovhoosi laos rihmasid polnud, siis järelikult viis varustaja need teise osakonda, kus need muidugi kohe kasutusele võeti. Tarmo seisis veel mõne minuti, siis läks uksest välja, istus autosse ja sõitis kodumaile.

Pärtel oli oma armastatud poosis, käsipõsakil kontorilaua taga, kui brigadiri auto õue saabus. Pärtel kargas püsti ja ruttas vastu. Ikka selle hoogsa ja pika töömehesammuga, mis tarkade sõnade kõrval ei mänginud viimast osa, et teda siin sovhoosis algul äärepealt autahvlile oleks pandud. Kuigi eitav suhtumine sellesse brigadirisse oli Pärtlil püsiv, näitas ta vajalikes olukordades ka rõõmsat nägu.

«Noh, rihmad kohal?» küsis Pärtel.

«Ei.»

Pärtel oleks nagu haput õuna hammustanud, mida magusaks pidas. «Tahad ütelda, et tulid tühjalt tagasi? Viiskümmend kilomeetrit veoautoga ja tühjalt. Niit jälle seisab. Kord joomise, kord haltuuralkäimise, kord osade pärast. Mis siis häda oli, et ei saanud?»

«Käes. Andres on juba ükspäev ära toonud.»

«Käes, käes! Kas direktori juures käisid, põrgut tegid? Tuletasid meelde, et nad on kohustatud meid varustama kõigega, mida heinatöödel vaja?»

«Ei.»

Pärtel laiutas vihaselt ja teatraalselt käsi. Astus paar pikka sammu ühes, siis teises suunas.

«Saatke Jaak, see toob maa alt välja!» ütles juhuslikult ligiduses olnud traktorist.

«Teie õpetusi pole mulle vaja,» nähvas Pärtel. Ta läks keskusse helistama, sai otsa Randla.

«Jama, seltsimees peaagronoom,» ütles Pärtel oma lahedas maneeris. «Mul niit seisab rootori rihmade pärast. Käisime ise koondises, seal pole. Varustajat ega peamehhaanikut teil seal ka pole. Ajan käpad püsti. Mis nõu annad, sa targem mees?»

Teises otsas oldi tükk aega vait, nii et Pärtel sai järjekordse kinnituse oma arvamusele, et Randla pole peaagronoomina mees omal kohal.

«Kes koondises käis? Ah brigadir? Saada Jaak, eks pärast tõstab heinapalle edasi,» ütles Randla siis.

«Ah nii? Seltsimees peaagronoom kah arvab sedasi? Einoh, täitsa tasemel jutt! Võtame traktori pealt maha ja samas ülendame varustajaks.»

«Tasemel jutt, maha ja ülendame... Ja-ja-jah! Mis sa seal ironiseerid? Jutumees! Saada siis keegi teine, aga lahenda asi

ära! Sovhoos on tagant kolmas, sina oled sovhoosis tagant esimene. Augustis ei saa enam heina teha, siis hakkame vilja koristama.»

«Ah nii? Hea, et sa ütlesid, muidu oleksin hakanud kartuleid panema augustis. Ja miks ma kellegi teise peaksin saatma? Jaagu saadangi, muidu pärast jälle süüdi, et joodikute vastu liiga karm.»

Nii teravat sõnavahetust polnud Pärtli ja Randla vahel veel olnud. Hea, et see toimus telefoni teel, muidu oleks need kaks suurt meest vist rinnutsi kokku läinud.

Pärtel sõitis põllule, kus Jaak koos šeffidega praakpalle traktorikärule hangus. Praaki oli palju, vana heinapress jukerdas alalõpmata.

«Tere, imevarustaja. Peaagronoom saadab terviseid ja käsib sind rootori rihmasid otsima minna. Aga ära arva, et selle ameti peale jäädki, homme oled jälle hangumees,» ütles Pärtel.

«Hea küll,» nõustus Jaak kohe. «Kuhu ma hangu panen? Tõmba pagaasnik lahti, viskan sinna!» Kärme ja koduse liigutusega istus Jaak osakonnajuhataja kõrvale autosse.

«Imevarustaja...! Tappa oleks sulle tarvis, aga mitte varustamist. Oled sa võimeline need rihmad välja nõiduma? Ega koondisest vist ei ole?» küsis Pärtel.

«Olen küll. Brigadir andke autoga liiklusvahendiks. Mul oma load inspektsioonist ära toomata.»

«Miks just brigadir? Arvad, et tema niisugune tossike poiss, laseb sul pudeli osta ja siis jõurata. Kas ilma viinata oled võimeline need rihmad saama, nii oli asi mõeldud?»

«Olen küll, miks ma ei ole,» kinnitas Jaak.

Ega Pärtel küll seda hästi uskunud. Talle olid teada Jaagu kunagised imevarustamise saladused ja ka selle karjääri lõpp. Jaak oli rajoonikoondise juhtkonnale korduvalt vahele jäänud sellega, et viinalembeste laotöötajatega pudeli abil asju ajas. Kord, kui keset tööpäeva osade laos jälle pidu püsti ja Jaak seal, juhtus koondise kõige kõrgem juhataja ise peale. Sovhoosile esitati ultimaatum, et kui seda meest, tähendab Jaaku, veel ladude territooriumil nähakse, lõpetab koondis sovhoosile kauba väljastamise. Sellest on muidugi juba aastaid möödas, asi unustatud, Jaak käis vahel jälle varustamas, pahandusi polnud enam olnud. Aga eks mees oli ju sama ja ega kombedki palju paremad olnud.

«Lähed sellele joodikule autojuhiks. Sellega saad ehk hakkama,» ütles Pärtel brigadirile. «Kui ta käsib sind poe kohas pidurit vajutada, siis vajutad gaasi! On selge?»

«On,» vastas Tarmo.

Kordus-varustusreisile sõitjad istusid autosse, Tarmo rooli, Jaak kõrvale. Poe kohal ütles Jaak:

«Pea korraks kinni, ma võtan paki suitsu ja pudeli limonaadi!»

See oli lausutud nii ükskõikselt ja endastmõistetavalt, et Tarmo jalg iseenesest pidurile vajutas. Ega suitsu ja limonaadi kohta osakonnajuhataja sõnad vist käinud ka.

Kuid poest välja ruttas Jaak mitte ühe limonaadi, vaid kahe õllega. Ja ikka nii süütult, nagu oleks kõik parimas korras.

«On aga janu!» ütles Jaak õllepudelit armatuurlaua serva vastu lahti tõmmates ja ahnelt jooma hakates. Pool pudelit ära joonud, jäi Jaak lõdvalt ja mõnuledes teele vahtima. Poolik pudel põlvede vahel oli nagu osa temast endast ja ta kenast enesetundest.

«Pakuks sulle ka, aga sa roolis,» ütles Jaak tüki aja pärast nagu vabandavalt.

Tarmo ei vastanud, juhtis autot.

«Või sind peksti tagasi, et rihmad käes? Vondid käes. Tuntud jutt. Ei ole viga, küll mina asja korda ajan. Ülemine riiul pole vanal Kivil kunagi tühi. Minu jaoks leiab ta alati,» rääkis Jaak.

Hooplema hakkas Jaak teatavasti siis, kui võtnud. Kas tõesti juba pool pudelit õlut avaldas sellist mõju? Või olid tal ka enne mingid grammid sees? Igatahes hakkas Tarmol süda valutama valele pedaalile vajutamise pärast. Väliselt polnud küll midagi näha, ta vaikis endiselt.

EPT kaubabaasi ees oli nüüd ka teisi autosid. Tarmo tahtis tõmmata masina parkimisplatsile nagu enne, aga Jaak käskis sõita otse, ninaga vastu tõkkepuud.

«Kuhu te trügite!» kargas mammi väravaputkast välja.

«Tere Liisi, sa ka elus ja terve! Küll on teil kord kõvaks läinud,» tervitas Jaak autoaknast.

«Jah on! Ja ei ole siin midagi liisitada! Pange auto sinna, kus teistel, ja minge kirjutage kaup välja!» pahandas valvur. Olles iseloomult heatahtlik inimene, oli tal piinlik kõiki tagasi ajada. Väravas niisuguse kõva korra nõudmine käis ülemustel hoogude kaupa. Vahel oli sisse-väljasõitjaid nii palju, et ummiku vältimiseks loobuti kontrollist. Pärast mõnd vargust või muud pahandust hakati jälle nõudma. Vanainimene ei saanud aru, millal kuidas toimida. Kord oli piinlik klientide, kord hirm ülemuste ees.

«Tubli, tädi Liisi, pane oma sõna maksma!» kiitis Jaak. «Aga mind lased vana tutvuse poolest ikka sisse. Me saame ilma arveta. Noh, tõsta üles!»

Kahevahel ja ehmunud, aga ka hea inimene olles ei saanud väravatädi nüüd enam keelduda sellele noormehele, kes omal

ajal siin tihti käis ja isegi tema nime mäletas. Ta laskis tõkkepuu üles.

Kummilao ees oli autosid üsna mitu. Parasjagu laaditi kaupa peale tsentraliseeritud veo autole. See käis eelisjärjekorras. Majandite varustajad ja mehhaanikud aga, kes siin avariiliste asjade pärast, ootasid. Kuna koondisel oli ülesanne kaup oma transpordiga klientidele kätte vedada, siis oli tekkinud paradoksaalne olukord — laaditi kaupa, mis pikemat aega ette tellitud ja mida momendil vajagi pole, kiirete asjade pärast siia sõitnud majandimehed ootasid. Ja ootasid kannatlikult, sest too tsentraliseeritud vedu oli laiemas mõttes positiivne nähtus, majandite paremaks teenindamiseks ülaltpoolt organiseeritud.

Laojuhata, tugeva nina ja lõuaga energiline vanamees, sahmerdas sinna-tänna, kamandas ja sõimas. Püüdis tsentraliseeritud veo autole laaditavat kaupa korralikult üle lugeda, aga samal ajal tundis end kohustatud olevat majandite hädalisi rutem aidata. Kuna ta tegeles kõigega korraga, siis ajas ta asju sassi ja kaotas nii rohkem aega, kui oleks kulunud aeglaselt ja järjekindlalt tegutsedes. Kuid midagi ega kedagi ei unustanud ta päriselt ära. Ladu, mis segamini nagu juudipood, oli tal endal viimse pulgani peas. Ilma temata ei osanud siit keegi midagi leida. See oli üks põhjusi, miks pensionäri, kes peab ladu samade meetoditega kui kakskümmend aastat tagasi, ikka veel ametis peeti. Oli ka teisi põhjusi. Ta oli sõjaveteran ja kolmanda grupi invaliid, kasvatas üksi tütrepoega. Tütar oli ilma peale seiklema läinud ja lapse maha jätnud. Ka vallandamispõhjusi oleks selle vanamehe jaoks jätkunud. Ta sõimas alalõpmata kõiki, nii laotöölisi kui kliente, nii oma asutuse kui ministeeriumi ülemusi.

Kui Jaak ja Tarmo kohale jõudsid, tegeles laojuhataja tolle tsentraliseeritud veo koormaga.

«Tere, vana Kivi!» hõikas Jaak tuttavlikult.

«Pole mul su, oina, tere tarvis,» torises vanamees oma tööd jätkates.

«Ei taha enam tundagi? Uhkeks läinud?»

«No ja kui tunnengi, mis siis? Mul on rajoonis kümme tuhat oinast, keda tunnen, aga rootori rihmasid on ainult kümnele.»

«Rootori rihmasid! Davai, anna siia! Võin pudeli ka teha. Oleme ennegi sinuga teinud. Mäletad?»

«Pista oma pudel tead kuhu? Ja hoia eest ära! Kõik hoidke eest ära, te kuradi rihma- ja heinanäljased!»

«Äge vana, eks ole?» kiitis Jaak Tarmo poole. See ei vastanud.

Ei möödunud viit minutit, kui vanamees Jaagust möödudes talle terekäe pihku torkas. Seejärel ka Tarmole, aga teda

vaatas ta umbusklikult, pidas vist mingiks uueks ülemuseks. Pärast kuuekümneseks saamist ta võõraid veidi pelgas, kartis pensionile saatmist.

Siis järsku jättis laojuhataja käsiloleva töö pooleli ja pöördus ootajate hulgas seisva tagasihoidliku noormehe poole:

«Kas sina, utekene, mõtled mulle siin õhtuni jalgu jääda? Vahib juba enne teisi, sõnagi ei räägi. Laulaks mõne laulugi. Tule, annan sulle kätte!»

«Ma tulen ka!» tahtis Jaak neile järele trügida, aga vanamees lükkas ta tagasi.

«Sina, superoinas, mine kirjuta enne välja! Kui sulle üldse kirjutatakse. Või mõtled, et vanad head ajad on tagasi tulnud, kus vana Kivi muudkui aga võttis riiuli pealt rihmasid ja riiuli alt kummisid ja jagas teile, oinastele, oma äranägemise järgi nii palju, kui te tahtsite? Nüüd ei saa oma onupoja jaoks ka riiulinurka jätta. Vaatavad televiisoriga ära. Ükskord hoidsin kolme GAZ-53 ventilaatoririhma oma rajooni hädaliste jaoks. See kuradi televiisori moodi masin, mis neil seal on, näitas ära. Tuldi Saaremaalt ja viidi minema.»

Jaak polnud uuema korraga kursis ega teadnud, et kiilrihmade jagamine käib ainult juhataja kaudu ja et laomajandus on viimaste aastatega nii elektroniseeritud kui ka tsentraliseeritud.

Müügigrupi toas oli nüüd ka teisi kliente ja väljakirjutajad mõlemad barjääri taga oma töökohtadel.

«Tere, musirullid!» tervitas Jaak.

«Tere-tere, Peedikas. Sa pole ikka targemaks läinud. Kus oled elanud?» Seda küsis vanem ja kõhnem naine, ise tööd jätkates.

«Mina lähen vanemaks ja lollimaks, teie nooremaks ja ilusamaks. Kirjutage mulle komplekt rootori rihmasid välja!»

Naine jätkas parema käega kirjutamist, vasakuga näitas tööasa. Teised kliendid naersid pugejalikult. «Rootori rihmasid pole,» ütles üks nendest kahjurõõmsalt. Selle seltsimeheliku kahjurõõmuga, mida tuntakse, kui kolleegil sama halvasti läheb.

«Mina nende asjade varustamisega tegelengi, mida ei ole,» vastas Jaak võõra poole vaatamata. «Kas Toomas ise on majas?» küsis ta väljakirjutajatelt.

«Mine, jah, tee lärmi! Et hein jääb koristamata ja piim lüpsmata. Las saadavad masina Leningradi tehasesse rihmade järgi. Meie siit räägime, ei meid kuula keegi. Teil, majandimeestel, on suured õigused,» ütles nüüd väiksem naine.

Kaubabaasi juhataja Toomas Voolu ukse taga oli järjekord. Järjekorras seismisi Jaak üldiselt ei kannatanud, sest tal oli pikemat aega paigal püsimisega raskusi, aga praegu, kui vanad

head ajad möödas, tuli vist ära oodata. Sest kui saarlased selle televiisori moodi masina abil siit ventilaatoririhmad üles leidsid, peab olema ka vastupidine võimalus, Saaremaalt või mõnest muust rajoonist rootoririhmad leida.

Ootajaid oli siin mitut moodi, vastandlikke. Kaks hästiriietatud noormeest rääkisid omavahel võõrast, vist leedu keelt. Kulunud, tirivate nööpidega pintsakus majandivarustaja istus vaikselt ja kannatlikult, mõtles oma varustusalaseid muremõtteid. Jaak saalis avatud uksest sisse-välja, ajas koridori peal kellegagi juttu, vaatas teistesse tubadesse. Tema välimus oli ümbritsevaga sellises vastuolus, et Tarmo kogu aja piinlikkustundega võitles. Õlistes ja tolmustes riietes, nagu põllult ära toodi, ajamata habemega, õlle järele lehkav. Kui sinna juurde panna pulstunud, heinapepri täis juuksed ja armiline nägu, siis ei klappinud see kuidagi siia klaasist ja alumiiniumist hoonesse, mis kõmises eetrihäältest.

Viimaks ometi jõudis järjekord kätte.

Vool oli noorepoolne energiline mees. Tundis ilmselt Jaagu ära, aga ei teinud vanadest pattudest numbrit. Tervitas kättpidi mõlemaid, pakkus istet ja asus kohe asja juurde, nagu aega kasutama ja hindama õppinud inimene kunagi.

«Mis mureks?»

«Tõmba, Toomas, mulle kuskilt ühed rootori rihmad välja!» ütles Jaak koduselt.

«Täna ei tõmba. Homme läheb masin Leningradi.»

«Homme, see tähendab ülehomme meid ei rahulda. Selle nädalaga peab hein niidetud saama. Sul pidi siin olema üks televiisori moodi masin. Las näitab ära, kus vabariigi nurgas rihmasid on!»

«Kui näitabki, operatiivautod täna mõlemad sõidus. Või kui ise olete nõus järgi minema?»

«Lähme või?» vaatas Jaak Tarmo poole. Ja kui see nii ruttu midagi lausuda ei jõudnud, tegi otsuse: «Lähme küll!»

Vool võttis telefonitoru ja andis oma asetäitjale käsu keskkoondise kaudu välja võtta, kus rajoonikoondises rootoririhmasid on. Siis tõusis ta selle märgiks, et vastuvõtt on lõppenud ja järgmisel aeg sisse astuda.

«Mõtled Saaremaale sõita?» küsis Tarmo koridoris. Tal oli mure oma auto pärast, millega kojujõudminegi kahtlane.

«Saab ehk ikka suurelt maalt. Vaevalt et kohe saarlastele see rihmadepull tagasi teha õnnestub,» arvas Jaak.

Jaak otsis üles ukse, millel silt «Võõrastel sisseminek keelatud», ja trügis sinna sisse. Kukkus huvi tundma seal undavate ja krõpsuvate masinate vastu. Kui juhiti tähelepanu sildile uksel, vastas ta, et pole sugugi võõras. Vastupidi, just tema jaoks see kaadervärk siin praegu tööle peab hakkama. Näida-

tagu talle, kuidas see asi käib. Kohalik ülemus, üleskeeratud särgikäistega õbluke noormees, ei tahtnud esialgu sellest kuuldagi, aga kui Jaak väljaajamisele tähelepanu pööramata moodsate elektroonikaseadmete vastu lausa erakordset huvi üles näitas, hakkas noormees järjest rohkem hoogu sattudes seletusi andma.

Peagi said majandimehed oma silmaga näha, kuidas rohelisele kuvariekraanile ilmus pikk numbrite rida ja sõnad «Võru rajoonikoondis».

«Ligemal pole kui Saaremaa, aga ikka kuiva teed mööda. Palju sul bensiini on? Ka põrutame?» küsis Jaak.

Õnneks lahenes asi teisiti ja lihtsamini. Õuel kohtas Jaak üht tuttavat majandimeest, ja vaevalt tervitanud, küsis:

«Ega sul rootori rihmasid pole?»

«Aga kas sul liikuri pikka vikatit on?» vastas see küsimusega.

Jaak seletas, et varustaja täna just Viljandis, toob sealt. Antagu täna rihmad, küll saab homme vikati.

Niisiis tuli rihmade saamiseks ikka ring teha, aga mitte kolmsada, vaid kolmkümmend kilomeetrit.

16.

Kõrvalpõllul töötas Kiiratsi kohalik press, traktoriroolis vana Laane Siim. Too mees oli selle töö peal olnud rohkem aastaid kui Villu. Eelmisel sõvel, kui Villul veel vana press, rebisid nad Siimuga esikoha pärast. Viimases otsas olid Villul joomatuurid tulnud ja Siim võitis kindlalt ära. Nii et nende näitajate järgi võttes oleks temal uue pressi peale suurem õigus olnud ja küllap see oligi põhjus, et ta, muidu jutukas vanamees, tänavu nii sõnakehv.

Mõlemal oli praegu tööhoog sees ja transport jooksis ilusti. Siis aga juhtus ühe veoautoga midagi ja Siimul hakkasid seisakud tulema. Ta signaalitas ja vehkis mütsiga, aga vedajad ei tahtnud tema alla minna. Uuel pressil saab kõrval sõita, vanale tuleb auto tagurpidi järele haakida, see on tülikas.

Ühe seisaku ajal tuli Siim traktorist välja. Kõndis, käed püksitaskutes, naaberpõllule. Andis viipega märku, et tema juurde tuldaks. Villu tegi, nagu ei märkaks.

Siim polnud kunagi mingi ülemus olnud, aga millegipärast

peeti teda traktoristide endi ja ka juhtkonna hulgas rohkemaks kui paljalt traktoristiks. Kui tema kuhugi saabus, oleks nagu saabunud mitte üks inimene, vaid rohkem rahvast. Ja viibe, mille ta seal praegu tegi, oli ka rohkem kui traktoristi viibe traktoristile.

Järgmise ringi ajal Villu siiski peatus ja läks ligi.

«Tere, keskuse kuli. Mis sa siin meie heinapõllust sõkud?» ulatas Siim käe, pigistas nii, et andis välja kannatada, ja tõmbas siis järsu liigutusega oma poole. Villu oleks äärepealt käpuli kukkunud. Ta virutas vastutasuks matsu vastu teise õlga ja ulatas uuesti käe, et mõistlikult tervitada.

«Saadeti viletsatele appi,» ütles Villu.

«Ah paned laia! Endal minu press taga. Maide on siin meie peale karjumas, jah, küll kõva mees, aga kui keskuses oleks vaja karjuda, et uut tehnikat saada... Minu käes oleks selle uue pressi õige koht. Nii on lugu, noormees. Sa polnud veel sündinudki, kui mina juba «Vortsoniga» töötasin. No hea küll, hea küll, ära nüüd pirtsutama hakka, kui vana Siim õigust räägib! Aga pudeli oled mulle selle pressi eest ikka võlgu küll.»

«Tohoh!» Villu pöördus ära minema, aga mõtles siis ümber ja ütles: «Pudeli vastu pole mul kunagi midagi, on see õieti või valesti tehtud.»

Siim naeris võidurõõmsalt Villu, kadedalt tema pressi suunas. «Ah said ise ka aru? Mine siis, too ära!»

«Sul paistab aega ja tahtmist rohkem olema. Ja pattusid ehk vähem,» arvas Villu. Temal täna viinavõtmisplaane polnud, aga kuna nii pressiti ja ahvatleti, siis hakkas tunduma, et asjal oleks ehk mõte sees.

Nende mõne siin töötatud päeva jooksul oli too pruunisilmaline noorik, kes esimesel päeval sööklas kekutas, ette juhtunud vist korda kümme. Nii et vaevalt need ainult juhused on. Tuleb vastu tip-tip-tip, naerab, nagu oleks mingi ühine saladus varjata. Läheb sealt eemalt, lüpsik käes, ikka vaatab ja naerab. Vaevalt et vasikatele. Villu polnud küll omateada kordagi tema poole päriselt vaadanud. Mis neist naistest vahtida, nendega tuleb tegutseda. Tegutsemisega aga on sama lugu kui masinatega, ilma määrimata läheb raskelt edasi.

Et keskuse mees nõusse jäi oma heinapressi eest temale välja tegema, see oli Siimule muidugi üllatus. Karsklane polnud ta kaugeltki, aga püüdis võtmisega jääda nendesse raamidesse, mis Maide osakonnas mõeldav. See tänane pudelijutt oli muidugi kiusujutt, aga tänu sellele on, ennäe imet, mehel sinine viierublane peo peal ja lausa nõuab vedelaksvahetamist. Kodust naiselt sellise sinise kättesaamine oli kunsttükk, mis harva

õnnestus. Sest töökas ja lugupeetud oli Siim ainult töö juures, kodus oli laisk, loll ja joodik nagu enamik abielumehi.

Raha üle andnud, hüppas Villu jälle traktori peale ja töö läks edasi. Kuidas järel käidud saab, see oli nüüd juba teise mehe mure. Ja paistis, et sugugi mitte väike mure. Ikka veel seisab teine seal, vist võitleb südametunnistusega. Vaat tuleb veel viimaks tagasi pakkuma.

Siis saabus küünist tagasi ja pöördus põllule Tamme poisi auto. Villule vilksas kohe pähe saatanlikult hea mõte. Ta andis tõrtsti! signaali, et Siim tema poole vaataks, ja osutas siis läbi kabiiniakna Tamme poisi auto suunas. Sai aru va Siim. Käskis Tamme poisil seisma jääda ja läks ta juurde.

Villu itsitas. Tamme poisil jälle viina järele sõit! Võis arvata, kuidas ta turtsub ja kirtsutab, aga on siiski sunnitud minema.

Autojuhtide ja traktoristide vaheline vimm polnud küll kuigi tõsine, vahest ehk polnud seda õige isegi vimmaks pidada, aga midagi siiski oli. Autojuhid, kel kiiremad ja puhtamad masinad, kippusid tolmustele ja nõgistele põllumehhanisaatoritele nagu ülalt alla vaatama. Sel vaevalt sõjaväest tulnud tattninalgi niisugused maneerid. Traktoristid omakorda pidasid oma ametit tõsisemaks, raskemaks ja põllumajanduse seisukohalt tähtsamaks. Eriline põhjus nii mõelda oli neil mehhanisaatoritel, kes grupilise töö agregaatidel, nagu heinapress ja silokombain, sest äraveo-autojuhtide töö sõltus põhitööd tegevast mehhanisaatorist. Nii et asjatult turtsus ja paarutas Tamme poiss tol korral küüni juures, sõidab täna jälle, seekord teise traktoristi korraldusel, viina järele nii et suitseb.

Vahepeal oli üks veok ka Siimu pressi juurde sõitnud. Siim läks haakis ta pressile külge. Siis jäi, kael pikk, maantee poole vahtima. Et kas Tamme poiss ikka sõidab poe suunas. Sõidab, sõidab, kuhu ta pääseb! Vaadaku Siim parem teisele poole, sealt pöörab põllule osakonnajuhataja «Moskvitš». Tal pidi olema terane nina viina peale. Kas tõesti nii terane? Kui ta nüüd enne Tamme poisi tagasijõudmist ära ei lähe . . .

Maide tuli pikkamisi autost välja ja saatis oma kõikenägeva pilgu üle töötandri. Vaatamiseks pidi igatahes kõik korras olema. Mõlemad pressid liiguvad, seovad praaki tegemata. Transporti jätkub momendil isegi siis, kui üks viina järel.

Tööjärjega osakonnajuhatajani jõudes ei pidanud Villu kinni ega aeglustanud isegi käiku. Siin osakonnas oli niisugune komme, et kui kõik korras, siis las töö lennata. Naaberosakonna kõrgema haridusega juhataja solvus, kui nii toimid, tahtis, et jääd seisma, lähed tema juurde ja lased endalt küsida, et kuidas läheb ja nii edasi. Oma osakonna autojuhile näitas Maide millegipärast rusikat. Otsis maast kivi, millega visata,

aga siit heinapõllult seda muidugi ei leidnud ja näitas uuesti rusikat.

Pahandus tõmbab pahandust ja ülemus ülemust ligi. Veel üks «Moskvitš» sõitis põllule. Peaagronoomi oma. Mehed tervitasid kättpidi ja hakkasid vestlema. Randla näitas peaga pressi suunas. Küllap küsis, kuidas pressimees end üleval on pidanud, ega ei ole pudelit organiseerinud. Ega olnud ka, kohalik traktorist organiseeris. Pealegi eesrindlik traktorist.

Arvate seal vist, et olete mu ümber kasvatanud oma trahviroodu või puhkekoduga? mõtles Villu. Tutkit! Andke enne alkoholi asemele mõni muu vedelik, mis elu ja naised ilusaks teeb.

Siis juhtus põllul midagi, mille mõttest Villu aru ei saanud. Mis isegi veidi pabinasse ajas. Siim pani kõrvalpõllul oma agregaadi seisma ja tuli ülemuste juurde. Tervitas Randlat kättpidi, naeris. Kergitas vaimustatult pükse, nagu tal kombeks ülemuste juuresolekul. Vehkis säuh! ja säuh! keskuse pressi suunas. Umbes nii, et leidsite ka mehe, kellele see anda, toppis mulle viinaraha. Või mis kuramuse jutt võib tal olla niisuguste liigutuste ja naeru saatel? Kui Tamme poiss pudeliga iga minut saabumas.

Et Siimul ülemustega ja ülemustel temaga rääkida meeldib, oli teada. Siimult põlluasjades nõu küsida ei häbenenud isegi Randla staažiga peaagronoom. Ja Siimule meeldis niisugust nõu anda, oma põlise põllumehe ja mehhanisaatori kogemusi jagada. Vahel ka pahandada ülemustega, et need seda või teist tööd valesti ja halvasti lasevad teha.

Neist ärevatest mõtetest ja tähelepanelikust ülemuste vahtimisest äratas Villu kõrvalsõitva auto signaal. Press oli vaalult ära kalduma hakanud. Nüüd vaatasid signaali suunas ka need kolm seal. Ega saanud aru, milles asi, sest pressitraktor läks jälle õieti. Aga veel üks kasu oli sellest signaalist vist küll. Kõigi tähelepanu oli pööratud siiapoole ja keegi ei pannud tähele, et maanteed mööda liginev auto tuleb mitte küüni, vaid poe poolt.

Ahah, nüüd hakkas Siim sabistama. No on ikka . . . mehhanisaator. Ülemustega tööasju rääkides unustab enda tellitud pudeli.

Otsa all sõitva auto peale oleks veel natuke mahtunud, aga Villu näitas juhile käeviipega, et pangu minema. Praegu oldi ülemustest kõige kaugemas punktis. Siis avas Villu kabiiniukse ja viipas käskivalt Tamme poisile. Kohe alla! Varsti pärast seda hakkas ta viipeid ja märke tegema läbi kabiiniakna. Näitas kätega pudeli kuju ja seejärel endale vastu rinda. Et Tamme poiss tuleks sõidu pealt ja annaks pudeli ära. Aga poiss tegi ainult arusaamatut ja vihast nägu vastu. Nojah, poisikese asi!

Ehk tõesti ei oska. Nii, masinaid hetkeks omapead jooksma jättes, käisid pressimees ja kõrvalsõitja vahel üksteise käest suitsu ja tuld võtmas. Miks siis mitte ka viina.

Kui järgmise sirge lõigu peale jõuti, kargas Villu ise traktorist välja, auto astmelauale. «Anna!» ütles ta käskivalt. Kui ta kümmekonna sekundi pärast jälle oma traktoris istus, oli see kõrvale kaldunud vähem, kui ennist ülemusi kööritades. Isegi Siim polnud aru saanud, mis vahepeal toimus.

Kui heinapress järjega jälle ülemuste kohta jõudis, viipas Randla seismajäämiskäsu. Villu sõitis natuke mööda ja peatus siis. Et mõnel ei tuleks pähe traktorisse vaadata või autojuhiga juttu alustada.

«Noh, rekordimees,» ütles Randla, kui Villu oli nendeni veninud.

«Ei tea millega? Pole jooksnud, hüpanud ega kündnud.»

«Saja-tonni-mees. Niisugust arvu pole meie sovhoosis enne nähtud. Tubli, tubli! Pea vastu ja pane samas vaimus heina lõpuni!»

«Vaevalt küll,» kahtles Villu.

«Ah nii? Või vaevalt?» naeris peaagronoom. «Kas viinaneelud jälle kallal? Või noorikud?» Ja Maide poole: «Noorikud on selle mehe ümber nagu kärbsed ümber meepoti.»

«Nägin juba ära. Ja peksan neid kaikaga eemale esimesest päevast saadik,» ütles Maide.

«Ah nii?» naeris Randla, tõsines siis ja pani käe Villule vastu selga. «Hea küll, nali naljaks. Heina teeme ära, enne vilja jääb natuke aega kõigeks. Ainult et need naistenaljad jätaks mina sinu asemel hoopis maha, kui nii kena ja tubli noorik kodus. Väike kärakas vahel peale tööd, see iseasi.»

«Töö ajal ikka ka pisike, et lõbusamalt ja nobedamalt läheks,» vaidles Villu. «Siin osakonnas paistab niisugune komme olema. Kuhu, Siim, see pudel jäi, mille tuua lubasid?»

«Misasja! Ei mina ole mingit pudelit lubanud tuua. Ei Maide seda lase, annab kohe vastu kaela,» ehmus Siim.

«Ah nii? Ja õieti teeb,» naeris Randla.

Seekord ei ütelnud Maide midagi. Vaatas huviga neid keskusemehi. Üks on seesmiselt tõsine, väliselt naerab, teine vastupidi, väliselt tõsine, seesmiselt naerab.

«Ja mina tahaks sulle ka vastu kaela anda, Maide,» jätkas Siim. «Ei saanud peaagronoomi käest seda uut pressi meie osakonnale välja kaubeldud. Meil heinapind kõige suurem. Kas Siim poleks osanud seda taga vedada? On Siim halvasti töötanud see kakskümmend viis aastat sovhoosis? Ja masinate peal nelikümmend aastat. Hjaa! Ole mees ja tee järgi!» Siinkohal kergitas Siim rõõmsalt, aga natuke ka norimistujus pükse.

«Mis sa minule vastu kaela annad, näe, süüdlane ise siin.

Anna temale!» näitas Maide Randla poole. Ka lööpivas, aga natuke kiusutoonis.

«Ja-ja-jaa! Ei-ei-ei! Te, mehed, saage ikka asjast aru!» hakkas Randla innukalt seletama, lõi aga siis käega: «Ah, saate küll, norite siin muidu minuga.»

Siim puhkes mõnusalt naerma ja kukkus siis Randlale õlale patsutama. «Kriitika, seltsimees peaagronoom, tuleb ära kannatada!»

Villu pööras selja ja läks traktori poole. Selline ülemuste ees kekutamine, nagu Siim harrastab, oli talle vastukarva.

«Kas selle põllu lõpetad täna ära?» hõikas Randla talle järele.

«Vaevalt küll,» vastas Villu tagasi vaatamata. Vaikselt, iseendas oli tal olnud küll selle põllu lõpetamise plaan.

Ülemused kohendasid ära sõitma. Siim läks üle õla Tamme poisi auto poole vahtides oma agregaadi suunas.

Pole sul vahtida midagi, minu raha ja minu viin, mõtles Villu. Ja minu press ka. Miks ta sinu peaks olema? Nelikümmend aastat . . . Õige mul asi, mida patta saab panna!

Korraga märkas Villu põllu kaugemas otsas kraaviperve mööda kõndimas helesinist kogu. Karjabrigadir, sinder! Mida ta sealt otsib? Ah maasikaid — maha vahib. Natuke aega maha, aga siis jälle vilksti põllu poole. Nii kaugelt polnud näha, aga millegipärast tundus, et ta naeratab kutsuvalt. Ja kõnnakus oli midagi sellist, mida maasikal olles vaja pole. Ei otsi see maasikaid, meesterahvast otsib! Õige ürituse heaks läheb täna see pressi eest ebaõiglaselt pressitud pudel. Ainult et kuidas sellele sinisele seal märku saaks anda, et ta tööpäeva lõpu poole tagasi tuleks? Villu vilgutas tuledega korda kümme järjest. Naine jäi seisma, lehvitas.

Kui Tamme poisi koorem täis sai ja ta maantee suunas sõitma hakkas, läks Siim talle truubi juurde vastu. Ilma! Paras sulle! Ei ole see keskuse mees nii loll, et oma pressi eest sulle pooliku teeb, mõtles Villu.

Siim vajutas käed püksitaskutesse ja tuli üle põllu Villu traktori suunas. Villu tegi, nagu ei märkaks. Aga Siim jõudis kohale, tõmbas kabiiniukse lahti ja kargas sõidu pealt, tema kogu ja ea kohta üllatavalt osavalt traktorisse.

«Ahhaa! Saan mina ka uue pressi jõnksutamise ära proovida. Noh, kohe teine tubakas,» rõõmustas Siim end istuma surudes, silmad aga vilksasid istme taha ja kabiininurkadesse.

«Proovi aga proovi!» lubas Villu lahkelt. Pudel oli tal esmaabivahendite kapis, välja ei paistnud. Siis hakkas Siim selja taha pressi vahtima ja mõni minut valitses vaikus.

«Teeme siis ühe tou ka või?» küsis Siim siiski viimaks.

«Ei tea millest? Ma viskasin hirmuga metsa, kui nägin, et sa ülemustega nii vass-vass, südamesõber ja usaldusalune.»

«Hää küll, ära jama! Ülemuste ees on suu plämamise jaoks nagu neil endilgi, oma meeste hulgas käraka jaoks nagu ennegi. Anna siia!»

«Mina töö ajal ei joo. Kuulsid ju, peaagronoom käskis põllu ära pressida?»

«Paneme väikese tou ja pressimegi.»

«Siis jäävad ju lõhnad külge. Kas sa liiklusmäärustikku ei tunne? Võin sulle lugeda anda, üks kapsas peab siin kabiinis kuskil olema.»

«Kuule, ära mögise! Poisike olen või!» vihastas nüüd Siim.

Villu võttis selja tagant pudeli ja ulatas talle. Siim leidis tööriistakastist näpitsad, kiskus korgi pealt.

«Heinaaja algusest pole suu peale saanud,» rääkis Siim. «See Maide, hull, ei anna ju asu. Saad vaevalt klappimise peale mõtlema hakata, kui juba tuleb. Ei, noh, ega ma ei ütle. Õige ka. Ta ju juhataja. Aga närvi lõdvestada on vahest ikkagi vaja, kuradi moodi vaja. Eit kodus poriseb: nii pikad päevad, oma kartul muldamata, õunapuud pritsimata. Saame niigi palju. Pane sa, pressiomanik, enne!»

Villu tegi, nagu kästi, ja ulatas pudeli tagasi. Siim rüüpas ka ning kohendas end siis kabiinipõrandal mugavamalt istuma. Mõnus seal kägaras olla ei saanud, aga selle-eest oli suutäis mõnus.

«Tegid pudeli, lepime ära, aga järgmise pressi, seda ma ütlen, pean omale saama,» ütles Siim pudelit kõvasti peos hoides. «Niisugust taasi pole mitte kellelgi. Nelikümmend aastat! Viisteist olin vana, kui «Vortsoni» peale istusin. Pisar tuleb silma selle peale mõeldes. Ja pressimise taas ka. Esimene press, mis sovhoosi tuli, töötas minu käes mahakandmiseni välja. Tead, see vene oma, mis traadiga sidus. Küll oli peenike ja viguritega riist! Oi, pulli on siin elus tehtud! Teraviljakombaini peal olen olnud kakskümmend kolm aastat . . .»

«Räägime parem naistest!» tegi Villu ettepaneku. «Vaata, see sinise kleidiga seal, mis eit ta niisugune on?»

Siim vaatas vastumeelselt üle õla, ütles: «Ah see, mehhaaniku naine? Lits eit, tööinimene põle. Kas sa kombaini peal oled olnud? Viljavõtmine, vaat see on üks õige mehetöö. Heinapressimine muidugi ka. Mu praegune press, ega sel muidu häda ole, aga vähe võtab läbi. Meie osakonna suurt ja suure piimaanniga karja ei toida ära. Pane!»

Autojuhtide hulgas polnud täna Kuke Mihklit. See oleks pressitraktoris välkuvat pudelit nähes hakanud kindlasti signaalitama või mõne muu tembuga hakkama saanud. Tänased juhid mõtlesid mis nad mõtlesid, aga ei väljendanud millegagi

oma suhtumist. Nii see harilikult kolleegide vahel kombeks oli. Iga mehe oma asi, mida teeb. Pealegi kui tegijad on pressimehed, kelle autoriteet ja mehhanisaatoripositsioon maksavad rohkem kui tavalisel veomehel.

Pudel hakkas poole peale saama, kui põllule saabus furgooniga UAZ, osakonna tehniline abi, roolis osakonna mehhaanik. Transpordiga oli parasjagu vahe, veokid millegipärast küüni juurde stoppama jäänud.

«Kurat, veel üks ülemus!» hakkas Villu sabistama ja pudelit peitma.

«Missugune?» upitas Siim aknast välja vaadata. Ja rahunes siis. «See ju meie oma Tongi Ott. Paneb ise ka, kui naine paha peal.»

«Täna ei ole paha peal. Korjab mehele maasikaid,» ütles Villu.

Mehhaanik tuli autost välja ja jäi selle kõrvale seisma, käed rippus. Ta oli kahe meetri ligi mees. Ilmselt polnud müügil küllalt pikka ülikonda, käelabad ulatasid vaks maad käistest välja, peened sääretorud paistsid kingade ja pükste vahelt.

«Ah Don Quijote?» taipas Villu. «On tõesti Kurva Kuju rüütel.»

«Ei ma tea, Tongi Otiks teda hüütakse. Vahel on kraps ja hakkaja, sealsamas, kui naisega midagi, vajub ära ja kõnnib nagu kuutõbine. Täna vist ka,» arvas Siim.

Natuke aega seisnud, vaatas mehhaanik ringi nagu unest ärgates ja tuli siis traktori poole.

«Kas katki?» küsis ta, ise samal ajal muule mõeldes.

Siim tõstis pudeli kõrgele ja vaatas vastu valgust. «Terve, jumal tänatud. Tule, pane ka üks tou!»

Siim sirutas pudeli traktorist välja nii hoogsalt, et viin selles ülespidi hüppas, täis kurkukargamise kärsitust. Mehhaaniku lõtvadesse liikmetesse sigines pinge.

«Mis . . . asi see on? Töö ajal ei tohi juua!» püüdis ta kurjustada.

«Paljugi, mida ei tohi. Naised ei tohi võõraste meeste juures ka käia, aga käivad. Pane, mis sa sita pärast kurvastad!»

Need sõnad oleks meest nagu piitsaga löönud. Ta käsi tõusis, et pudelit võtta, aga langes siis uuesti alla. Ta läks oma auto poole, tuikudes, nagu olekski juba purjus.

Saabusid veokid, üks Villu, teine Siimu pressi alla.

«Mine nüüd tööle, küll ma joon üksi edasi!» ütles Villu.

«Vähe tehtud tööd või? Vaata neid käsi! Nelikümmend aastat aina õli ja raud. Läbi imbunud sellega, ei lähegi puhtaks. Oi, on tehtud seda töökest! Ja tehakse veel.»

Villu näitas oma peopesi. Need polnud puhtamad.

«Einoh, ega ma ei ütle, sina ka . . .» tõmbas nüüd Siim hoop-

levat tooni tagasi. «Meie sinuga, me veel teeme tööd ja näitame, mis on väärt üks õige masinamees.»

Siimu töötahe ja vaimustus oma ametist kasvasid iga lonksuga. Tema pressi juures ootav autojuht tüdines ära ja tuli ka Villu pressi taha järjekorda.

Kas oli Maide seisvat pressi märganud või teadis ta, et aeg, mida Siim on võimeline ilma viinata vastu pidama, on läbi saanud, igatahes ilmus tema auto uuesti põllule.

«Paneme ruttu tühjaks, see hull lööb pudeli puruks!» hakkas Siim sabistama.

Pudel oli parasjagu Villu käes, ligi pool oli veel seal sees. «Kus ta tohib, minu teenitud raha eest ostetud,» ütles Villu pudelit kabiininurka torgates. Esmaabikappi ei jõudnud enam panna, see liigutus oleks välja paistnud.

«Mis tembud need niisugused on?» tõmbas Maide kabiiniukse lahti, kui oli natuke aega ühe ja teise pressi poole vaadanud.

«Õpetan Siimule uue pressiga töötamist. Sa lubasid talle järgmiseks aastaks välja võidelda samasuguse,» ütles Villu.

«Mul läks meel kurvaks, juhataja. Missugused vägevad riistad on teistel meestel! Saad sa mulle tulevaks aastaks niisuguse?» küsis Siim end kabiinipõrandalt püstakile upitades.

«Meel kurvaks? Seda ma arvasin, et aeg on ümber ja põhjus leitakse. Kevadkülvi ajal oli sul naine kuri, tegi meele kurvaks. Oleks sa noorem, annaks vastu kaela, aga häbi anda hallipäisele. Roni, roni välja! Ja pudel anna siia!»

«Ära siis nüüd kohe niimoodi! Olen ma vähe tööd teinud? Sinuga koos, vana Maide Juhan, kui palju aastaid! Anna käsi selle peale!»

«Ei anna! Vana mees, lugupeetud mees, peaks noorematele eeskujuks olema, aga poeb teise traktorisse lakkuma ja tööd segama. Roni, roni! Ja oma traktori peale nagu keravälk! Siin sul kraavimineku võimalust pole, töötad nii kaua, kui kaineks saad. Valvan teid, raisku, isiklikult. Ja öösel lähed silo tallama! Hingata annan sulle ka jaopärast nii kaua, kui meelde tuleb, kus osakonnas töötad. Siis alles tunned, kuidas meel kurvaks läheb. Sa häbematane vanamees! Nädal aega veel, siis on hein tehtud. Võid kõhu viina täis juua ja suitsuangerjat peale süüa minu kulul. Ja siis nädal aega pead parandada — saate kõik oma puhkepäevad kätte.»

Maide lausa hingeldas sellest pikast ja pingutavast pahandamisest. Veokid olid nüüd Villu agregaadi juurde kogunenud. Juhid vaatasid-kuulasid pealt ja pidasid naeru. Avalikult naerda ei tahtnud — ei selle kange traktoristi ega veel kangema osakonnajuhataja peale. Pahandusi tuleb ette igas peres, las pere klaarib omavahel.

Vastu vaielda ja seletada püüdes ronis Siim traktorist välja. Nüüd läks ka tema hääl valjemaks.

«Nelikümmend aastat ühtejärge roolis, sa mõtle ka, Maide! Vist kümme ringi ümber maailma ulatavad minu heinakaared ja künnivaod. Anna käsi, juhataja!»

Maide lõi käe ulatamise asemel sirgelt selja taha, nagu tahaks äiata. Korraga ta silmad sähvatasid. Ta kargas poolest kerest saadik traktorikabiini, tõmbas sealt pudeli välja ja saatis kõrges kaares kaugele. «Kümme ringi künnivaod . . .! Mitu ringi pudelid ümber maakera ulatuvad?» hingeldas ta.

Siim vaatas pudelile järele, lõi siis nukralt käega ja hakkas oma traktori poole minema.

«Ja sina, sell, ka! Oled küll ülemuste osakonnast, aga kord on meil kõigi jaoks üks!» näitas Maide Villu poole rusikat.

Villu ohkas, vaatas tükk aega autojuhtide poole, kes seal naeru pidasid, ja lülitas siis käigu uuesti sisse.

Maide tegi, nagu oli ähvardanud — jäi põllule valvama. Villu oli kavatsenud minema visatud pudeli üles otsida ja vaadata, kas sinna midagi sisse jäi, aga vanamees ei andnud selleks võimalust. Nagu agregaat seisatas, oli kohe kohal, et mis viga.

Ega muidu Villul täna nii viinaisu olnudki, tööisu rohkem, aga tal ei läinud meelest sinise kleidiga karjabrigadir, kellega koos oleks ukseaugust läbi mahtunud ja kes täna tulede vilgutamise peale vist naeris kutsuvalt sealt eemalt. Küllap ta tuleb tagasi, ja siis peaks tilgake olema, mis mõistust eemal aitab hoida.

Kui Maide oli põllul umbes tunni valvanud ja viimases otsas ikka rahutumalt kella vaadanud, tuli ta lõpuks ligi ja ütles:

«Käin korraks ära, aga viinalõhna tunnen ma viie kilomeetri peale, nagu juba veendusite. Kui mõni ühiskondlik või muu inspektor peaks tulema, siis jooksed või roomad, oma asi. Ronid puu otsa! Poed mutiauku, aga et homme oleks load taskus alles! Ja minu heinateo lõpuni. Vaat nii! Kui ei, siis . . . no mis ma su, raisaga, teen? Käskkirja sa ei karda. Lahti ei või lasta, lähedki viimaks minema. Voh! Oina teen sust, jäärast. Kas seda kardad?»

«Seda kardan,» tunnistas Villu.

Maide näitas rusikat enne ühe, siis teise pressi poole ja sõitis minema.

Nüüd jättis Villu agregaadi seisma ja läks võttis pudeli sealt ära, kuhu oli näinud teda kukkumas. Sisse oli jäänud vähem kui sada grammi.

Heinapressitraktoriga sõitmine on nagu lombaka hobusega ratsutamine, ta õõtsub pressikolvi liikumise taktis ja ajab vägisi une peale. Eks viin, kui teda on liiga vähe võetud ja paigal-

istumisest pääsu pole, mõjub samuti. Villu haigutas iga natukese aja tagant ja vahtis magistraalkraavi valli poole, kus maasikaid kasvab ja naisi kõnnib. Kell hakkas seitse saama, naisi veel ei kõndinud.

Korraga tuli Villul hea mõte. Kui Tamme poiss oma autoga põllule saabus, kutsus ta noormehe käskiva viipega enda juurde.

«Noh?» küsis poiss mornilt.

«Ma näen, sa vead osa koormaid keskusesse. Too järgmise vooriga kõige ilusam õmblusvabrikunaine kaasa!» käskis Villu.

«Mh! Kust mina tean, kes sinu arust kõige ilusam on? Seal polegi kõige ilusamat. Ja miks ta minuga kaasa tulema peaks?»

«Sinu, poisiklutiga, muidugi ei tule, aga kui mina kutsun, siis tuleb. Küsi, kes neist on Hiireke, ja ütle, et Villu tahab oma heinapressi näidata.»

Tamme poiss mühatas ja pööras selja.

Edasi läks töö jälle üksluiselt. Aga mõnusalt ka, sest press tagus häireteta. Paar korda oli Villu haigutada jõudnud, kui järsku läks asi põnevaks. Metsanurga tagant sõitis välja rohelise triibu ja kollaste kirjadega «Moskvitš». Tehnikainspektorid! Läheduses polnud puud ega mutiauku. Oli magistraalivall. Villu käis kabiinist välja — see oli tõesti nagu keravälk — ja üle valli kraavi. Seal nirises natuke vett. Villu hakkas, ise kummargil nagu kuulipildujatule all, kraaviperve mööda jooksma. Vahetevahel sulpsas jalgapidi vette. Nii jooksis ta kuni käänakuni, siis prantsatas kõhuli pervele ja surus pea ligi maad.

Imelik, auto mürin nagu kaugenes uuesti. Nüüd vulises ainult vesi kraavipõhjas. Ja kõrvades mütsus olematu heinapress, nagu ta vahel ööd läbi mütsub. Siis hakkas läbi vaikuse kostma meeste naer. Villu tõstis pead. Autojuhid olid kabiinidest välja tulnud, vahtisid kraavi poole ja naersid. «Moskvitš» eemaldus metsa suunas, taarudes künklikul pinnasteel.

Villu tõusis, surus käed taskutesse ja läks oma traktori poole, enesetunne kentsakalt näruvõitu. Mehed aga aina hirnusid. See triibuga auto olevat olnud metsavalveteenistus. Sõidab sinna riigimetsa oma ametiasju ajama.

Villu ei ütelnud sõnagi. Ronis traktorisse ja jätkas tööd. Mõttes muidugi kirus uut liiklusmäärustikku, mis kehtib ka põldudel.

Nüüd tukk enam ei tulnud. Peagi saabus Tamme poisi auto. Keegi istus tõesti tal seal kõrval. Ongi Hiireke!

Ta naeratas seal kabiinis, aga nagu tema ikka, kuidagi mööda ja ükskõikselt, oma mõtetele. Villu süda hakkas meeldivalt puperdama. Hinges muutus kergeks ja puhtaks nagu poisikesepõlves. Paljude aastate jooksul polnud ükski naine osanud niisugust tunnet esile kutsuda. Villu tuli traktorist välja ja läks auto poole. Pikkamisi ja soliidselt, nagu ta oskas käituda ainult naiste tarvis. Ta avas autoukse ja kummardas kergelt.

«Tere. Ja palun.»

Tamme poiss muigas. Küllap mõtles, et näe, kuidas naistega oskab, muidu nagu mats-mühakas. Näe, oskan jälle jah, ole mees ja tee järgi! mõtles Villu vastu.

«Siin ta on, mu plekist kallim sinises,» asus Villu heinapressi tutvustama, tehes käega galantse liigutuse.

«Mõlemad on sinises,» ütles Hiireke.

Villu vaatas selja taha. Seal kõndis kraavivalli mööda karjabrigadir.

«See teine pole minu. Kohaliku mehhaaniku naine korjab oma mehele maasikaid,» seletas Villu.

Mingi kiivas sähvatus Hiirekese ilmes ütles, et ta seda ei usu.

«Siin on koguja. See võtab heina vaalust üles. Need alumiiniumist sõrmed suunavad ta pressimiskambrisse,» näitas Villu.

Autojuhid, kes, küünarnukid aknaserval, oma masinatest välja vahtisid, muigasid. Üks vanem sohver ei suutnud suud pidada ja küsis:

«Kas sa annad jälle pressi üle! Anna jah, meil ka natuke silmarõõmu!»

Hiireke tundis pressi vastu jahedat huvi. Naeratuseannus ta ilmes kord suurenes, kord vähenes, aga päris avalaks naeruks ei muutunud kunagi. Distants, mida ta oli hoidnud ka kehade kokkupuutumise korral, oli tänaseks pikenenud. Küllap aitas seda pikendada too teine, kutsumata sinine seal kraavivallil.

Pressi ära vaadanud, Hiireke tänas ja läks autosse Tamme poisi kõrvale tagasi.

Villu ei lasknud ust sulgeda. «Täna õhtul on klubis kino. Kas lähete naistega ka?» küsis ta.

«Ma ei tea. Võib-olla minnakse.»

«Ma tulen seansi lõpuks kino juurde vastu. Enne ei jõua siit.»

Hiireke kehitas õlgu. Vaatas juhi poole, mis tähendas, et ta tahab sõitma hakata.

«Tervitage Mari-Kisakõri!» ütles Villu ust sulgedes.

Kino lõpuks vastumineku varianti oli Villu ennegi kasutanud. Nii hilja oma naine enam väljas ei käi ega luba ka lapsi. Heina pärast siin täna nii pikalt ei lähe, kaste tuleb enne, aga kes neid asju teab.

Kui Tamme poisi auto pressi alla sõitis, proovis Villu Hiirekese pilku püüda, aga ta ei vaadanud kõrvale, ja siis loobus

ka Villu. Hakkas kraavivalli poole vaatama. Sinine kogu istus seal. No on see alles häbematu! Nägi küll, et praegu teine eit!

Kui Tamme poisi auto täis ja läinud oli, jättis Villu traktori seisma ja läks kraavivalli poole. Naine naeris talle vastu, nagu naerdakse, kui on tegemist igapäevase kohtumisega.

«Mis sa siin passid?» küsis Villu sama tooniga, mida oli kasutanud Maide söökla juures.

«Järsku passin sind.»

«Siis pead kaua passima. Töötame kasteni.»

«Järsku passingi kasteni.»

Villu vaatas teda ninaotsast varbaotsani. Selle pilgu all lõi naise keha kuidagi elama, nagu oleks teda kõditatud. Kõik oli tipp-topp, nii nägu kui keha. Imelik, et sellise välimusega naine on eneseväärikuse niivõrd kaotanud.

Rohkem ei ütelnud Villu sõnagi. Pilgust ilmselt võis välja lugeda, et ta välimusega rahule jäi.

Tükk aega istus naine seal edasi, siis kadus kuhugi, aga ilmus varsti jälle nähtavale.

Kord käis põllul ka Maide, aga näinud, et töö läheb, sõitis uuesti ära.

Aeglaselt veeres täna päike. Kui kõrval sooheinamaa kohale esimesed uduviirud tekkisid, pööras Villu kaarelt kõrvale ja jättis seisma. «Aitab tänaseks.»

Nooremad juhid ei lasknud seda kaks korda ütelda. Kinoõhtu. Too vanem mees püüdis küll vaielda, et kaste lubaks veel koorma-paar pressida, aga kui Villu ei vastanud, sõitis ka tema minema.

Helesinine kogu jalutas põõsaste vahelt välja. Villu vaatas pressi üle. Kas pole kuskilt midagi lahti rappunud, kolvinuga kivi saanud. Siis hakkas kraaviperve poole minema.

Naine seisis seal ja naeris otse vastu. Tundus, nagu oleksid nad juba varem ühiselt otsustanud teha mingi sellise tembu, mida üldsus heaks ei kiida, aga millele nad koos käega löövad.

Villu vaatas teda ja kuulas vaikust, mis pärast päevi kestnud mürinaid lausa paitas kõrvu. Ta oli kahevahel. Kino praegu algab, keskusse sõita veel vara.

«Kas sul lüpsi ei ole praegu?» küsis Villu.

«Ah!» ütles brigadir tüdinenult, kusjuures ta pea hakkas kaela otsas lõdvalt ja ükskõikselt kõlkuma. «Küll saavad ilma minuta ka hakkama.»

Villu süütas sigareti, puhus mõnutundega suitsu välja. Päris vaikne siiski polnud. Seal eemal mürises ja kolksus — Siim veel pressis.

«Mulle ei pakugi,» ütles naine.

«Vabandust,» Villu sirutas sigaretipaki kõrvale, ise sinnapoole vaatamata. Siis istus ta kraavivallile maha, toetas küünarnukid põlvedele. Suitsetas. Seal ees rohu sees oli maasikas. Maasikad . . . Poisikesena sai neid otsitud kilomeetrite kauguselt. Ei mäleta, et nende maitses oleks olnud midagi meeldejäävat, aga leidmises küll. Vanemast pärast sai otsitud linnupesi, siis rebaseurge. Ja siis naisi. See õige sai ju leitud vahepeal. Oma naine. Mitu aastat see võis kesta, kui otsimisvajadust polnud? Ei mäleta.

Mõtetest ärkas Villu sellest, et kõrvalt hakati õla pihta müksima. Villu vaatas sinnapoole. Pruunid silmad särasid põnevalt, aga samal ajal kuidagi pealiskaudselt või ükskõikselt. Nii särasid nad vist ka seal põhukuhjas, alt ülespoole, kui poeg isale teatama jooksis. Mida see mehekolakas tol korral võis teha? Seisis vist samuti, käed ripakil, nagu täna auto kõrval ja läks siis minema nagu kuutõbine. Armastus? Kui palju selle pärast end alandada võib lasta?

Villu viskas koni ära. Tõusis, litsus tallaga laiaks. Läks traktori juurde, võttis kabiinist pudeli ja jõi viinatilga ära. Siis istus ta naise kõrvale tagasi. Nüüd ligemale. Võttis piha ümbert kinni. Naine itsitas rahulolevalt, surus end vastu. Varbad liikusid sipa-sipa. Sinine kleidiserv oli päevitunud reisi mööda üles kerkinud.

«Sul on ilusad jalad,» ütles Villu.

Naine naeris. Tõmbas kleidiääre päris üles ja lükkas kohe alla tagasi.

«Ooo!» hüüatas Villu.

Mõni naine oleks aru saanud, et selles imetlushüüdes oli ka nöökamine. See naine ei saanud või ei tahtnud aru saada. Ta tõmbas kleidi uuesti üles ja nüüd jättiski üles.

Villu vaatas kella ja lükkas siis naise pikali.

Kui nad pärast jälle suitsetasid, ütles Villu: «Mine töö juurest ka läbi, muidu saad vana Maide käest vastu kaela!»

«Ah!» tegi karjabrigadir jälle, surus ennast mehe vastu ja toetas pea ta õla najale.

«Kas sa ei saanud isu täis?» küsis Villu.

«Sain küll, aga tahan veel. Sa meeldid mulle ja niisuguste meeste käest tahan ma palju.»

Võiks ju üritada, aga Hiirekesele peab ka midagi jääma, mõtles Villu, ütles aga:

«Aitab sulle küll. Kuhu Tongi Ott oma tongid paneb.»

«Misasja!» turtsatas naine.

Villu ei vastanud. Tõusis, tõstis hüvastijätuks käe ja hakkas traktori poole minema.

Suurt teed mööda keskusesse sõita oli täna vist riskantne. Ilus ilm ja kinoõhtu, ühiskondlikud võisid väljas olla. Tõsi küll, viimasel ajal olevat inspektoreid ka majandisiseste uudis-

maateede ääres nähtud. Vahest siiski harvem kui suurel teel.

Neid väikesi teid pidi oli Villu ennegi siit osakonnast koju sõitnud. Kui lõhnade pärast mure. Täna polnud tegemist ainult isikliku murega, vaid Maide korraldusega, et tema heina lõpuni peavad load alles olema. Sellele tublile mehele paha ei tahaks.

Nii et silmad tulid lahti hoida. Ja jumal tänatud, et lahti olid. Seal eespool, silla juures, seisis mingi «Volga». Sillal kolm meest. Kalamehed? Nemad vahiks jõkke, nende püügikoht seal.

Villu jättis seisma ja tuli traktorist välja. Läks heinapressi juurde, nagu oleks seal midagi sättida, ise aga piilus silla poole. Nüüd paistsid selgesti punased lindid meeste käistel. Villu pea hakkas unnates tööle nagu traktori tsentrifuug. Paarkümmend meetrit eespool läksid traktorijäljed läbi kraavi. Villu ronis väliselt rahulikult rooli taha, alustas teed mööda sõitu ja tegi siis järsu pöörde üle kraavi. Vähe puudus, et press oleks kummuli käinud.

Traktorijäljed läksid odrapõllu serva pidi, mööda võssakasvanud kraaviäärt mahajäetud talumaja poole. Leppade vahelt paistis, kuidas meestel sillal kiire hakkas ja nad autosse kargasid. Sellest madalast kraavist võis ehk ka «Volga» läbi pääseda, kui muret liiklusdistsipliini eest rohkemaks pidada kui riigi autot.

Tuli leida midagi sellist, mida ületab ainult traktor.

Talumaja juurde oli sõitnud keegi mugavusteta korteris elav mehhanisaator küttejahile. Palkmaja ots oli lammutatud. Majast edasi jälgi ei läinud, ainult pikad takjad ja nõgesed. Villu põrutas silmalt selles suunas, kus pidi olema jõgi. Tuligi, aga nii kõrgete kallastega, et sealt allasõit oleks olnud hullem mats kui lubadeta jäämine. Allavoolu kalda kõrgus pikkamisi vähenes. Taamal hakkas jälle tõusma. Villu pööras traktori jõega risti ja torkas nina vette. Vajuma hakkas, raisk! Kuid tagasiteed polnud mingiski mõttes. Haakes olev press oleks siis risti keeranud ja hoopis kaldaääremudasse vajunud.

No on kord maa peal! mõtles Villu, tee peal sõita ei lasta, upu siia veel ära. Enda uppumisega on veel kuidas on, aga kui selline press ära upub, sellest on tõesti kahju.

Nüüd oli vesi juba nii kõrge, et tuli kabiini sisse. Villu lisas gaasi. Kauem nii sügaval olles läheb vesi mootori õlimõõtevarda august sisse, võib ära rikkuda karteriõli ja kogu mootori. Põhjakivid jäid kord ühe, kord teise ratta alla. Press traktori taga raputas end vihaselt, nagu tahaks omal jõul ruttu kuivale pääseda. Siis hakkasid masinad kerkima. See oli pääsemine.

Nüüd alles vaatas Villu tagasi. Jälitajaid ei paistnud. Ilmselt polnud nad siiski üle kraavi saanud. Villu asus masinaid üle vaatama. Traktoriga oli igatahes kõik korras. Ilus sinine press oli küll porine nagu orikas, aga vist ka terve.

Kui Villu oma agregaadiga töökoja õuele jõudis, imestas valvurivanamees:

«Kas Kiiratsis põllud nii pehmed?»

«Nagu näed. Pese ära, sul öösel aega laialt!»

«Ei mina saa siit postilt kuhugi. Mina pean olema nagu raudnael sovhoosi masinapargi kaitsel,» oli valvur tähtis ja kindel.

«Aga kui homme pudeli teen? Ilusat punast peeti.»

«Einoh, eks kui tuleb momenti...» lõid nüüd vanamehe kohusetunne ja laiskus kõikuma.

Kell oli üheksa. Kino lõpuni poole tunni ümber. Villu võttis valvuri käest võtme ja läks duši alla. Kui ta end juba puhtana riietusruumi peegli ees kammis, tuli valvurivana sisse. «Vaatan, ega sa mõnda kraani lahti ei unusta. Kui mina valves, peab kõik kombes olema,» ütles ta. Seejuures käis ta pilk vilks ja vilks nurki mööda. Mõtles vist, et juba täna on peedipudel olemas.

Villu kammis ja vilistas. Ei viitsinud vastata. Ta oli rahul mehega, kes sealt peeglist vastu vaatas. Heledad juuksed olid duši all märjaks saanud ja oma efekti kaotanud, aga küll nad kohe varsti ära kuivavad ja lainesse tagasi tõmbavad. Mehelikult sirgete joontega näos oli siiski ka midagi pehmet, siniste silmade pilgus tumedate kulmude all aga, kurat võtaks, midagi aristokraatlikku. Einoh, naised ikka vaatavad, kelle järele joosta. Ja kui aus olla, siis välimuse vaatamine on ka ainus, mida enamik neist mehe hindamisel teha oskab.

«Kuhu sa ennast nii ehitad? Voh, poiss nagu ponks!» kiitis vanamehenäss, tundes ilmselt veidi piinlikkust, et siia asjatult tuli.

«Ponks! Pese ka ükskord nägu korralikult puhtaks ja kammi oma karuperse siledaks, oled samasugune!» ütles Villu uksest välja astudes.

Klubi ees jäi Villu järgmise filmi kuulutust lugema. Saalist kostev filmimuusika polnud veel lõpu moodi. Lõpu eel paisub see valjuks. On muidugi ka vaiksete lõppudega asju ja filme olemas, aga harva, mõtles Villu. Naine on mul muidu vaikne, aga hakka lahutusest rääkima, oh sa mu meie!

Kuulutustevitriini klaasilt paistis peaaegu nagu peeglist. Nägu nii selgelt ei paistnud, kogu see-eest paistis suuremalt. Et üle keskmise kasvu ja sportlik, kuigi sporti pole teinud, sellega võis rahul olla, aga et tööriietes siin klubiukse taga... Kinost tulevad kõik pühapäevaselt. Tamme poisil on isegi autoroolis hele lahtise kraega särk seljas. Mida naisele öelda,

kui koju särki vahetama minna? Kuulutustevitriinist natuke eemal asuv autahvel andis Villule hea idee.

Naine pesi kodus pesu. Auru ja mürinat korter täis. See ajas harilikult Villu närvi, oleks nagu tema kiusamiseks korraldatud olnud. Tänaseks see siiski sobis. Pole siin kuskile jääda. Diivanilt kattevaip pealt ära, istuda ei tohi. Põrandariie kokku rullitud. Televiisori ees pesukauss ja märg põrandalapp. Pesupäev ajas närvi veel seepärast, et siis kunagi ei tea, mida tohib, mida mitte.

Villu pani kingad ukse taha, nagu iga päev nõuti. Juba hakkaski kisa:

«Kuhu sa, loll, sokkides lähed? Kas ei näe, et must ja märg!»

Muidu oli ta vähese jutuga nagu Villu ise, kuigi hoopis teise iseloomuga, aga lahutusest rääkides ja pesupäevadel . . .

Niisiis läks Villu kingades magamistuppa, hakkas kapist puhtamaid riideid otsima.

«Mis sa seal tohlad?» hõikas naine vannitoast.

«Neid siniseid pükse. Ja puhast särki.»

«Kuhu sa lähed?»

«Klubi juures on ajalehemees. Pildistatakse. Eesrindlik heinapressija.»

Vastuväiteid ei kostnud.

Eelmisel aastal oli Villu kord põllul juhtunud rajooniajalehe korrespondendile ette. Pärast jutt pildi all: mehhanisaator see ja see, täidab töönorme saja viiekümne protsendiliselt. See oli pläma. Tegelikult sai täidetud kolmesajaprotsendiliselt. Saja viiekümne protsendiga ei saa viinarahagi, toidurahast rääkimata. Aga hästi oli ta seal pildil välja kukkunud. Käsi puusas, kerge ülbe naeratus suul. Naine oli tema üllatuseks sellest pildist nii vaimustatud, et hulk aega ei ütelnud paha sõna. Näitas sugulastele ja tuttavatele.

No aga kui nüüd pilti ei järgne? Kust objektiivi ees seisja pidi seda teadma? Üle- või alailmutatud või -valgustatud, lehes ei antud kohta . . . Igatahes oli see tuleviku, mitte tänane mure.

Kui Villu väljuma hakkas, vaatas naine teda üle. Pühkis käe kõhu vastu kuivaks ja võttis mingi niidiotsa mehe särgiesiselt ära.

Film polnud veel lõppenud, aga muusika juba möirgas. Kohe läksid ka uksed lahti ja rahvas vajus silmi kissitades välja. Päike ju veel säras.

Et kõnetajaid ära hoida, seisis Villu seljaga väljujate poole ja vahtis kuulutusi. Klaasi peegelduselt nägi, kes tulid. Rahvas hakkas juba hõredaks jääma, aga Hiirekest polnud. Teisi õmblusvabrikunaisi oli. Ahah, siiski ka tema. Koos tolle vaikse sõbrannaga, kelle nime küll kuuldud, aga ei mäleta. Nad ei

seisatanud. Villu hakkas nende kõrval minema. Ütles tere. Hiireke vastas pead pööramata.

Rohkem ei lausunud keegi sõna. Naised võtsid teineteisel käe alt kinni. Mööda ruttas kaks vanemat naist. Üks oli too, kes küüni juures julgustas Hiirekesele järgnema. Ta pilk oli nüüdki sõbralik, vist tähendas: kas ma ei ütelnud! Huvitav oleks olnud teada, milline olnuks selle naise pilk siis, kui ta oleks teadnud, mis toimus Kiiratsi kraavipervel tund aega tagasi. Villu tervitas seda naist tagasihoidliku peanoogutusega.

Tagasi vaatasid ka kaks sovhoosinaist ja hakkasid siis omavahel elavalt vestlema. Õnneks polnud nad sellest ringist, kes Villu naisega kokku puutusid.

Kui tee tühjaks sai ja sovhoosikeskuse majad käänaku taha kadusid, trügis Villu naiste vahele. Hiireke naeratas selle peale omaette, teise kriitvalge nägu ei väljendanud midagi.

«Kuidas siis heinatöö läheb kah?» alustas Villu viimaks juttu. Mida lähem oli füüsiline kontakt naisega, seda kergem oli tal sõnu leida.

«Oleme nüüd teises küünis. Aga teie? Kas saite päevaplaani täis? Oma kallimatega sinises?» küsis Hiireke vastu.

«Põldu päris ära ei saanud. Homme lõpetame,» vastas Villu tõsisena.

Nüüd esimest korda vaatas Hiireke talle otsa. Mõningat raskust selle pilgu väljakannatamine nõudis, aga läks siiski vist korda, sest Hiireke naeratas ja ütles:

«Te polegi täna . . . kuidas seda teil öeldakse — õline.»

«Küllap siis homme,» arvas Villu, ajades lõua püsti, et lõhnad ei reedaks.

Jälle tekkis vaikus, aga see polnud kummalegi ebamugav, sest kontakt oli juba loodud. Sõbranna ei puutunud nagu üldse asjasse, teda nagu polnudki, nii osavõtmatu oli ta. Seda enam pani Villut imestama selle naise käitumine veidi hiljem. Kui ta teda ühest kivikonarast mööda juhtides enda poole tõmbas, siis see naine jäigi sinna, ülearu tihedalt vastu. Ta polnudki nii külm ja kange, nagu arvata oleks võinud. Ja ei hoolinud üldse sellest, et Hiireke nende ligitõmbumist võis märgata. Või ei märganud ta ise ka, tuim selline?

Kui nad endistest päevadest tuttava kohani jõudsid, ütles Hiireke:

«Teate, see vili, mida me vaatamas käisime, hakkab ära kuivama.»

«Te käisite seal? Põlluhiirekesi otsimas? Kuidas — ära kuivama?»

«Noh, läheb kollaseks. Ükskord õhtul igavusega jalutasin.»

«Oh teid, linnahiirekest! Vili hakkab valmima. Kui paar nädalat veel siin olete, saate viljakoristust ka näha.»

«Ei ole, reedel sõidame ära. Arvasin juba, et ei kohtagi teid enam.»

«Mina arvasin, et ei tahagi kohata. Kui meie öist lahkuminekut meenutada.»

«Ja mina arvasin, et teie ei taha. Kui meenutada, kui uhkelt te küüni juurest mööda sõitsite.»

«Oli kuidas oli, nüüd oleme jälle koos ja teeme kõik vanad võlad tasa.»

«Võlad? Neid meil vist teineteise suhtes pole. Aga tore on küll, et siiski veel nägime. Uhhaa jäigi meil tol korral maitsmata. Käisin järgmisel päeval seal, aga järgi oli paljas tulease.»

«Näete, ikkagi on võlg. Mina muuseas lörpisin uhhaapotist natuke, aga siis valasin tühjaks ja viisin suvilasse tagasi. Kas te selle kivi otsas ka käisite, kus kahejalgne putukas kallale tuli?»

«Ei, aga nägin seda kivi.»

Villu pigistas ta kätt. Hiireke vastas. Siis nii oli lugu! Pole see naine mingi erand, mõtles Villu, käib kohtamispaikades ja unistab minust. Ainult keskmisest rohkem aega ja vaeva nõuab see naine.

Jõuti kohani, kust põllu poole pööras.

«Lähme vaatame, kui kuivanud see vili on,» ütles Villu teist naist lahti lastes.

«Hea küll — valminud,» naeris Hiireke.

Teine ei saanud vist lahtilaskmise mõttest aru ja järgnes. «Jää siia!» käskis Villu.

«Küll olete teie ka oma ütlemistega . . .!» pahandas Hiireke, kui kaugemal oldi.

«Mis ta siis tolkneb sabas. Miks te ta üldse kaasa võtsite, kui minuga kohtama tulite?»

«Ma tulin kinno. Tulime nende vanemate naistega, aga siis tema tekkis ka. Ta on tore tüdruk, ainult nii vähe räägib.»

Villu laskis tal käe alt lahti ja võttis piha ümbert. Hiireke silis põsega vastu mehe õlga.

Villu vaatas kahele poole. Otsis sobivat pehme rohuga kohta. Enne selle leidmist jõuti põlluni. Vili oli nädalaga tõesti juba üsna kollaseks tõmbunud.

«Küll on ilus!» hüüatas Hiireke.

«Jah, siit tuleb oma nelikümmend tsentnerit hektarilt.»

«Ei, päike. Ja need pilved seal.»

«Punetavad. Kisub vist vihmale. Las sadada, saab magada!»

Hiireke vaikis tükk aega. Selle jooksul ta käe haare lõdvenes pikkamisi, aga tugevnes siis järsku uuesti nagu kaitset otsides. Ta pööras end näoga mehe poole ja vaatas silma sisse. Nii

ahnelt ja armunult, nagu oodatagi ei osanud. Villul oli tegemist, et umbes samaga vastata. Kuidagi sai ta sellega hakkama.

«Täna oled minu oma, eks!» ütles ta otsustavalt.

«Jah, jah . . .!»

Ka suudlused olid täna hoopis midagi muud kui eelmisel korral. Villu suunas naist põõsataguse poole, mille oli lõpuks siiski pilguga ära märkinud. Too tuli nagu talleke.

«Istume siia maha,» ütles Villu.

«Kuhu?» küsis naine, ise alla vaatamata ja mehest lahti laskmata. Küsis kuidagi huvitult ja uimaselt.

«Siia, rohu peale. Tahad, ma laotan pintsaku alla?»

Ta ei vastanud, jäi pikalt ja tõsiselt silma vaatama. Peaaegu uurivalt. Villul hakkas ebamugav. Talle tundus, et just praegu taipas Hiireke ära selle, mis oli toimunuid Kiiratsis.

«Istume, kallis!» sosistas Villu nii mahedalt, kui oskas.

«Sa oled paha,» ütles Hiireke. Ikka selle unise tõsidusega.

«Mina — paha? Mis ma sulle paha olen teinud?»

«Sa oled kõigile naistele paha.»

Selle peale ei osanud Villu midagi kosta. Tuju hakkas ära minema. Ta võttis taskust sigareti ja süütas selle. Naine vaatas teda tükk aega vaikides, siis hakkas tee poole tagasi minema.

«Oota!» hüüatas Villu. Veidi närviliselt, ise paigast liikumata.

Hiireke aeglustas sammu, aga kui ligemate sekunditega keegi ei järgnenud, lisas kiirust ja läks päriselt.

Paha? Kõigile naistele? Kuradile! Kus mul kohtumõistja! Pole ma kedagi vägisi võtnud, mõtles Villu tusaselt.

Siis korraga hakkas tal kahju, et nii kergelt selle naise ära laskis. Solvuda nagu napakas! Naistel pead laskma endale vastu kõrvu anda ja ka mitte solvuma ja lõpuks oled ikka võidumees.

Villu jooksis tee äärde, ehk on Hiireke veel seal. Ei olnud enam näha. Aga seal seisis ta sõbranna.

«Sina ikka veel siin!» imestas Villu.

«Jah.»

Nüüd näis Villu taipama hakkavat. Tema pilku tekkis huvi. «Ootad mind?» küsis ta.

«Kersti jooksis ära,» ütles seisja.

«Las ta jookseb. Järgi jooksma me ei hakka. Ega sinul nii kiire ole?»

«Ei ole.»

«Ma kaotasin pintsaku ära. Lähme otsime üles!»

Ta tuli. Kui nad kõrvu läksid, vaatas Villu talle veidi muiates näkku ja võttis siis samamoodi piha ümbert kinni, nagu oli eelmisel võtnud. Selle naisega polnud arusaadav, kas ta kätt tähele pani ja pilku enda näol tundis.

Nii hoolega polnud Villu enne selle naise näkku vaadanud. Pagan võtaks, kui seal natuke hinge oleks, oleks see isegi ilus!

«Näe kus sinder, siin ta on! Kukkus maha, nii et ei märganud,» rõõmustas Villu pintsaku juurde jõudes.

Selle peale oleks iga teine naine naerma hakanud või siis mõistvalt lausunud: «Ah nii...» Aga see siin ei ütelnud midagi.

«Noh, kui juba maas on, siis kasutame ära ja istume peale,» jätkas Villu. Istuski ise ja osutas kohale enda kõrval.

Naine seisis mõne hetke, siis istus ka. Nii, et vastu ei puutunud, aga mitte ka eemale. Tükkis tekkima vaikus. Nagu järg kadus käest sel mõttel, mis siia tulema sundis. Kärakat oleks tarvis olnud.

«Kuidas kino oli ka?» pigistas Villu siiski mingi jutujätku välja.

«Keskmine.»

«Kas seksi ka oli? See praegu moes.»

«Ei olnud.»

«Siis teeme ise. Mis arvad sest asjast?»

Naine ei vastanud ega reageerinud ka muudmoodi. Ta hakkas enda kõrvalt rohust heinakõrsi välja kiskuma. Villu laskus küljeli ja võttis naisel käest kinni. Nüüd jäi naine paigale nagu raidkuju. Villu asetas teise käe ta põlvele. Ka see ei avaldanud mingit mõju. Niisuguses staadiumis ei olnud enam vaja jututeemat ega kärakat. Villu krahmas tal kaela ümbert kinni ja tõmbas näoga enese poole. Vastu ootusi ei tahtnud suudlemine klappida. Nägu pöörati kord ühele, kord teisele poole kõrvale. See ajas närvi, kui mitte vihale. Mis nad õige mõtlevad, need linnanaised! Juba kolmandaga mängi nagu...

Ja jälle istus Villu suitsetades mättal. See pilt ja see rahuldus, mis kogu olemust valdas, olid tuttavad. Aga miski oli siiski teisiti kui harilikult.

Villu saatis oma partneri majutuspaiga hekinurgani, sealt pööras tagasi. Üksi jäädes kerkis toimunu uuesti silme ette. See naine, kes enne ja ka pärast nii vait oli, osutus haripunktis üsnagi jutukaks. «Ma ju armastan sind! Aga sina mind? Oih, kallis, kallis...! Ära arva, ma ei ole niisugune...!» oli ta sosistanud.

Sel ajal nad vajavad ja ütlevad ikka selliseid sõnu. Jutmoodi tähenduse ja meeleolu andis kõigile mitte see naine ja temaga toimunu, vaid eelnenu. See, milline Hiireke oli ja mida ütles. Reedel sõidab ta ära. Oleks vaja teada, mis kella ajal.

17.

Nõupidamine lõppes natuke enne kella viit. Nagu nad ikka lõpevad, et läbiviijad õhtule jõuaks ja majandimehed veel heinatöid juhtima. Direktorid ja esimehed paluti veel mõneks minutiks väikesesse saali mingite kõrgemate asjade arutamiseks. Direktorite vaheaegadel oli ka peaagronoom Randlal tulnud niisuguses seltskonnas viibida. Mõni majandijuht saab seal pähe nagu poisike, alluvate kuuldes seda plass teha. Teist, kes kõige edukamalt tegelnud asjadega, mida kõrgemal pool kõige tähtsamaks peetakse, tuuakse eeskujuks. Šampust või konjakit saavad pärast kõik võrdselt.

Randla läks pikkamisi auto poole. Pani suitsu põlema ja tõmbas mitu sügavat mahvi järjest. Kergelt pääsesin, mõtles ta lõõgastunult. Bülletääni tagumised kaks said pähe personaalselt, kolmandat ei nimetatud. Kuigi võis aru saada, mis põlluvalitsuse juhataja kriitilises ettekandes oma majandi kohta käis.

Uute direktorite ajal on üldse personaalseid pähesaamisi vähem, oli Randla tähele pannud. Loodetakse, ei taheta ära hirmutada. Masinaid, väetisi ja kombikormi antakse uutele rohkem ja kergemini. See hinnaalandus kestab paar-kolm aastat, siis hakatakse kõike mõõtma tavalise mõõdupuuga.

Laidmaal oli kaks aastat täis, mõõdupuu vist veel tavaline pole, vaevalt muidu täna puldist pähesaamisest pääsenud oleks. Oma osa võis siin muidugi mängida ka see, et mees ministeeriumist, kõrgemalseisvast organist tulnud.

Tagant kolmandal oleks põhjust saba vaikselt jalge vahel hoida, Laidmaa aga käitub sama vabalt, tähtsalt ja esinduslikult nagu eesrindlane. Kusagil oli kirja pandud elutarkus: hinda ennast ise, siis hindavad ka teised! Laidmaa ilmselt leiab endas olevat võimeid ja reserve kunagi etteotsa jõuda. Kui see etteotsa jõudmine ainult ei käiks teistest üle astudes, mõtles Randla. Kuivsiloga, mida ta enda teeneks, oma heinateoks loeb, näe, olemegi keskel.

Pool tundi sai täis, kui konjakist, pähesaamistest ja kiitustest õhetav direktoriteseisus uksest välja valgus. Enamik enesekindlusest ja ülemuseuhkusest pakatavad, nagu see nii suurt võimu omavate inimeste korral alati olnud ja ehk peabki olema. Valjusti rääkides ja naerdes, üksteisega kättpidi hüvasti jättes suundusid nad oma «Volgade» poole. Laidmaa «Volga» oli täna Leningradis mingit ainult temale teada olevat asja aja-

mas, seepärast direktor peaagronoomi «Moskvitši» peal kaasasõitjaks.

Laidmaa tuli käe alt kinni «Võidu» kolhoosi esimehega. See vana ja auväärne, tõsine mees aina noogutas, kui Laidmaa rääkis ja naeris.

«Sõida järele!» viipas direktor Randlale käskivalt. Ise istus ta esimehe «Volgasse».

Sõit läks linnaserva ühe korraliku, aga mitte enam uue individuaalmaja juurde. Ilmselt oli linnast kolmekümne kilomeetri kaugusel asuva kolhoosi esimehel ka siin oma eluase. «Volga» sõitis ruumikasse garaaži, kus juba enne asus «Žiguli».

Randla jäi oma masinaga tänavale. Talle midagi ei öeldud, seekord isegi ei viibatud. Veidi solvavaid olukordi endast kõrgemal ametipulgal seisjate ees oli Randla harjunud paratamatuks pidama. Selle direktoriga tundus pulgakõrguste vahe olevat siiski liiga suur. Aga mitte nii suur, et sellest avalikult hakata numbrit tegema ja niigi keerulisi tööalaseid suhteid veel keerulisemaks ajama.

Randla vaatas «pardatšokki», kas seal pole juhuslikult juturaamatut. Ei olnud. Nojah, pole ka nii pikki jõudeseisakuid olnud. See aga tähendas, et töömurede herilaseparve käest pole pääsu. Töömuredest saab kõige paremini lahti töö endaga, majandi territooriumil oli selline võimalus alati olemas.

Hommikul enne nõupidamisele sõitu oli Randla helistanud Pärtlile. Et kuidas nüüd niit läheb, kas varsti uuesti press saata? Oi, nüüd läheb mis müriseb, üks niidab poole rohkem kui enne kaks, oli Pärtel rõõmsalt vastanud. Rõõmustanud oli ka Randla ja kergel südamel muude asjadega tegelema hakanud. Alles praegu meenus selgelt ja ehmatavalt, kui valusaid vitsu on saadud selle osakonnajuhataja jutu ja käitumise uskumise eest. Üks poole rohkem kui enne kaks . . . Mida see näitab? Ainult seda, et enne oli asi puhta liimist lahti. Üks rootor ei saa kuidagimoodi ära niita Liivil veel niitą olevat heina. Tuleb mehed erinevate põldude peale niitma panna ja kontrolli tugevdada, aga mitte ühe peale loota. Ah jah, see Jaak võeti ju maha ja on hangumees. Keda, keda küll tema asemel niitma panna?

Aga lõppude lõpuks — Randla virutas käega vastu rooliratast —, miks pean ja kuidas saan mina siin selliseid osakonna töö üksikasju teada ja otsustada? Kas pole siiski ülim aeg Liivi osakonna juhataja veel kord välja vahetada? Aga eks katsu see küsimus direktori kabinetis päevakorda võtta! Jääd vist ise lolliks, nagu tookord osakonna mahajäämist arutades. Aga, oot-oot, milleks kabinetis? Praegu oleme siin direktoriga kahekesi . . . Tarvis veel iga kandi pealt asja mõelda,

enne kui nii kaugele minna. Kui palju tema, peaagronoomi praeguses suhtumises Pärtlisse on objektiivne arusaamine, et mees osakonda välja ei vea, kui suur osa isiklikku vimma? Jah, see iseloomuviga — vihapidamine, kui sellest lahti saaks!

Rajoonis oli heina niidetud praeguse seisuga kaheksakümmend kaheksa protsenti, oma majandis seitsekümmend kuus. Selleks, et bülletäänis ettepoole nihkuda, oli kaks reaalset võimalust. Randlale olid mõlemad vastukarva.

Esimene võimalus: niita rohkem nendes osakondades, kus niita jõutakse. Ülearust mahaniitu polnud Randla kunagi pooldanud. Niita tuleb nii palju, kui järelt koristada jõuab. Nähtud neid niidueesrindlasi-majandeid! Nii mõnigi on hiljem heina varumisplaani täitmisega viimaste hulgas. Kui suured mahaniidetud pinnad vihma kätte jäävad, koristad hiljem ainult sõnnikut. Või siis ajad kuivsiloauku massi, millel mingit väärtust pole, ja võtad pähesaamisest päästmiseks arvele.

Teine võimalus: suunata teiste osakondade niidumehi Pärtlit abistama. Milleks, kui tööjõupuudus igal pool? Ei nõustu sellega praegu ükski osakonnajuhataja, ja õieti teevad. Ka majandi ainsat liikurit ainult Pärtli juures hoida pole teiste osakondade suhtes aus.

Õige oleks olnud kolmas tee. Et Pärtel osakonnas korra majja ja mehed niitma saab. Tänaseks oli tema niiduprotsent kuuskümmend kolm. Aga paistab, et ei saa see mees, sõnades suur distsipliini eest seisja, niisugust korda majja. Küll oleks vaja praegu sinna sõita!

Möödus tund, direktorit polnud ikka veel. Randla oli sellest mehest viisteist aastat vanem, kakskümmend aastat peaagronoom olnud. Kui istuks praegu, näe, selle takso peale seal? Mees, naine ja laps tulid välja, taksol süttis roheline tuli.

Poolteist sai täis, kui Laidmaa esimehe saatel väravast välja astus. Teineteist patsutades ja kaisutades seisid nad veel tükk aega auto kõrval. Direktor kutsus vastukülaskäigule, uut soome sauna proovima. Autos nagu polekski istunud inimene. Kes varsti kaks tundi töömurede, majandi juhtimismurede käes vaevelnud. Või nagu istuks siin kutseline juht, voorimees, kellel ootamine ametikohustus.

Direktor oli silmanähtavalt purjus. Sellisena nägi Randla teda esmakordselt. Tükk aega nohises direktor sõidu ajal omaette, vist esimehega mõttes edasi rääkides. Siis pöördus ta rooli taga istuja poole:

«Noh, agronoom, kuidas on?»

«Mis seal ikka,» vastas Randla talle omasel kinnisel, täna veel kinnisemal moel.

«Vihane või? Ülemuse peale ei vihastata. Ülemuse ees poe-

takse. Teda kardetakse, sest tema võib sinuga kõik. Eks ole õige, agronoom?»

Direktor naeris ja virutas peaagronoomile laksu õla pihta.

«Ja-ja-jaa!» vastas Randla oma bassihäälega.

«Ei, ma räägin tõsiselt,» jätkas Laidmaa. «Direktor, see on ainujuht, jumal majandis. Direktor teeb sovhoosi. Või tehase või . . . pullijaama. Teie sovhoosis pole olnud direktorit, sellepärast pole ka sovhoosi. Nõus? Vaikid, ei ole nõus. Ära ole! Sinu nõusolemine ei maksa midagi nagu su juhtiminegi. Mina igatahes olen sündinud tippjuhiks. Kuigi sellest alles nüüd aru saadi, kui nelikümmend täis saamas. Aga sina . . .» Direktor mõõtis Randlat purjus inimese hoopleva kiuslikkusega. «Sina peaagronoomiks küll sündinud pole, kuigi oled seda ametit kümneid aastaid pidanud. Sul pole riskijulgust. Uuejulgust pole sul.»

«Ja-ja-jah! Riski- ja uuejulgust . . .» Randla oleks tahtnud südant masseerida, aga elava liiklusega tänaval ei saanud seda teha.

«Aga inimesed millegipärast hindavad sind,» jätkas direktor. Naeris siis ja küsis: «Kas sa ise saad aru, mille eest? Mina küll ei saa. Aga mina sülitan halli massi arvamusele. Mass on juhi tööriist. Mis sa arvad sellest, peaagronoom?»

«Mina arvan, et te olete liiga palju konjakit joonud, seltsimees direktor,» ütles Randla tagasihoidmisest väriseva häälega.

«Ah tükitakse märkust tegema?» naeris direktor. «Olen, jah, teiste majandijuhtidega konjakit joonud, aga kui palju, pole sinu asi. Seda otsustavad ainult kaks inimest, minister ja mina ise. Joodik ma pole olnud ega saa selleks kunagi, aga sinu direktor olen küll. Nii et ole üsna tasa, veel tasem, kui iga päev töö juures oled! Ja ära mõtle viha pidada, kui tahad oma laulatatud peaagronoomikohalt pensionile minna. Kuhu me sõidame?»

«Koju. Või kuhu vaja oli?»

«Koju! Praegusel kellaajal ja praeguse peaga! Pööra ots ringi!»

Randla pigistas rooli nii, et sõrmenukid valged. Liiklus oli tihe, tänav kitsas.

«Pööra ots ringi! Pööra ringi, ma lähen ministri juurde.»

«Praegusel kellaajal ja praeguse peaga? Ministeeriumis on tööaeg läbi.»

«Pööra ringi, kui kästakse! Ministri juurde koju lähen.»

«Kurat, ma ei saa ju teistele otsa sõita!» ei pidanud nüüd Randla närv siiski vastu. Aga ühtki mõtlematut või ülearust liigutust ta rooli hoidvad käed ei teinud.

«Kas või teistest üle, kui ministri juurde minnakse! Ma pean

talle oma plaanidest rääkima. Sellisele peaagronoomile, kes on töötanud kakskümmend aastat ja majandil pole üht kaasaegset kuivatitki, pole mõtet mingitest plaanidest rääkida.»

Randla nohises, otsis ümberkeeramiskohta. Kuivatit! mõtles ta, pole heinaküünigi täiesti kaasaegset. Eelmine direktor oli erialalt zootehnik, ehitas lautasid, üle-eelmine insener, ehitas töökoja. Agronoomist direktorit pole siiani juhtunud. See siin olevat tudeerinud organiseerimist, ehitas kõige enne soome sauna. Ei tea, mis organiseerimisalase tähtsusega objekt siis nüüd ministri juures paika tahetakse panna? Kui oled ühele direktorile jõudnud teravilja kuivatamise tähtsuse selgeks teha, tuleb uus ja hakka jälle otsast peale. Või on viimati Laidmaa, sündinud tippjuht, tõesti kuivati peale mõelnud?

«Kuhu siis?» küsis Randla, kui oli lõpuks ümber pööranud.

«Mitu ministrit meil on? Või sa ei tea, kus minister elab? Mõni ime siis, et sul õiget kuivatit pole.»

«Ma lootsin, et olete ümber mõtelnud,» torises Randla.

«Mõtete mõlgutamine pole minu ala. Veel vähem ümbermõlgutamine. Mina olen tegutseja tüüp. Kas sa ka tead, kuhu su uus kuivati tuleb? Ja missugune, kurat võtaks! Niisugust kuivatit pole terves vabariigis.»

«Ja-ja-jaa! Terves vabariigis . . .»

«Ei tea. Peaagronoom ei tea kuivatist midagi. Ja pole vajagi teada, sest see on algusest lõpuni minu idee ja algatus. Pööra ringi!»

Randla tõmbas kõrvale ja jättis auto seisma. Ta ei saanud aru, kas direktor nõuab veel kord pööramist või ei märganud, et juba pöörati.

«Ja kuivati kõrvale tuleb heinaküün. Oh sa mu meie! Üle Liidu hakatakse vaatamas käima. Kas sa, agronoom, korstna kaudu koju oled läinud?»

«Ei-ei-ei! Ei ole. Korstna kaudu koju pole tõepoolest läinud.»

«Mina ka ei ole. Aga heinapallid panen katuse kaudu küüni minema. Teen niisuguse pika transportööri, mis ulatub küüni harjani. Mitte praeguse — uue, võimsa küüni harjani. Pallid kukuvad sealt luugi kaudu alla ja täidavad mingi ladumiseta terve küüni kubatuuri. Šefid võivad linnas meile särke edasi õmmelda.»

Niisugusest küünist oli Randla kusagilt lugenud, aga polnud tõsisemat tähelepanu pööranud — nagu ikka selle peale, mis senisest liiga erinev ja praktikas läbi proovimata. Küllap oli lugenud ka direktor, arvab, et teised pole. Aga mitte selles polnud asi.

Kas jätkub tal tõesti julgust ja ettevõtlikkust nii suure ja uudse asja ehitamiseks? mõtles Randla. Uuejulgust, nagu ta nimetas. Kas see mees ongi ainult tuulepea ja hurraavend,

kelleks teda seni peetud? Ehk on temal küllaga ja ülearu seda, mida minul pole, üks õige tootmisjuhitüüp aga oleks meie vahepealne tüüp?

Nendest mõtetest äratas Randla direktori käratamine:

«Pöörad siis või?! Mitte sellepärast, et ma ei julgeks ministri juurde minna, aga ma tahan sulle näidata, kuhu su küün ja kuivati tulevad.»

Kogu kodutee kestvad purjus-inimese-hooplemised kannatas Randla ära, hoides suud põhimõtteliselt ja kõvasti kinni. Asjaliku tööküsimuse, näiteks Pärtli küsimuse ülestõstmisel polnud ju praegu mingit mõtet. Jah, sellises seisukorras olevana nägi Randla direktorit esimest korda, aga küllap hea, et siiski nägi ja kuulis. Purjus inimene räägib välja, mida kaine mõtleb. Kui tõsiselt võis kainel direktoril plaanis olla see küüni ja kuivati ehitamine? Miks on neid plaane peaagronoomi eest varjanud? Aga igatahes, kui solvumine alla suruda, siis, pagan võtaks, uus kaasaegne kuivati! Ja suur, olgugi kahtlase tehnoloogiaga küün.

Päike oli juba üsna madalal, kui kodumajandi territooriumile jõuti. Vastutulijad, hilised töölt tulijad tervitasid. Tervitasid peaagronoomi autot. Et ka direktor sees istub, seda nähti alles viimasel hetkel. Tervitused algasid lugupidavalt, rõõmsailmeliselt, lõppesid ehmatuse ja kohmetusega. Napoleon Neljas ka!

Nii piltlikult nägi direktor esmakordselt, kuidas inimesed suhtuvad peaagronoomisse ja kuidas temasse. Vahepeal tukkunud, mõmises ta midagi riiakalt, aga vajus siis norgu ja mõttesse ega lausunud enam sõnagi.

Sõideti teisele poole jõge, keskuse veisefarmi kanti. Siin tuli direktor autost välja ja ruttas, esialgu sirgest suunast veidi kõrvale kaldudes, lagedale kõrgendikule, kus mingid vanad vundamendiasemed. Tõstis käed üles ja laskis siis alla.

«Siia tuleb su küün! Kiida oma direktorit, aga mitte ära porise ja mürise! Ei mingeid kuhjasid enam, mida tuul ja lapsed ära lõhuvad. Ei mingeid šeffe!»

«Ja-ja-jaa! Mitte mingeid šeffe! Kõik ise ja kaasaegse tehnikaga. Tore-tore-tore!»

«Praegu naerad nöögates, kolme aasta pärast naerad rõõmust.» Direktor hakkas purjuspäise hasardiga uuesti seletama, milline see küün tuleb.

«Kas ei peaks ehk küüni, on ta siis kui suurejooneline tahes, ehitama kõigepealt Pärtli osakonda? Seal heinapanipaikadega veel halvem olukord,» avaldas Randla arvamust ja lisas siis: «Kuigi see Pärtel ise, no on mees . . .!»

«Kas või tema osakonda, mina pole vastu. Kui te minu järgi tulete, saate lõpuks kõik — küünid, kuivatid, väetisehoidlad.

Aga tulge, ärge värisege mu selja taga! Pärtel küll ei värise, aga tema on liiga suur luhvtivend. Veel suurem kui mina.» Direktor naeris. Tõsines, isegi nagu kainestus siis ja lisas: «Tema osakonna asju peame arutama. Kui välja magame. Uuri Liivi osakonna värki natuke ligemalt ja tee mulle põhjalik ettekanne! Põhjalikkust, seda sul on. Aga uuri rutem!»

Saa siis nüüd aru, tulevad see küün ja kuivati või mitte! Kus on luhvt ja kus tõsine plaan? On tõesti Pärtli osakonda vaja revideerida või näidatakse pärast kinganinaga?

18.

Täna vehkis Maide põllule käia iga natukese aja tagant. Paaril korral viibis siin pikematki aega. Nagu tema poole vaatad, nii naerab või näitab rusikat, ühesõnaga — demonstreerib igati oma tähelepanu ja osavõtlikkust. Kuni pärastlõunani ei saanud Villu aru, millest just täna see eriline hool, siis aga ei saanud aru, kuidas ta nii kaua aru ei saanud. Täna ju palgapäev! Kuidas siin osakonnas see nii meelest läks? Maidel, tähendab, mure, et palga ja seejärel viina järele minnakse, heinapressimine pooleli jäetakse.

Vaesed ülemused, küll olete meiega hädas, mõtles Villu kaastunde ja kahjurõõmuga. Ning veel mõtles ta: hea ikka, et omal ajal kooliskäimine pooleli sai jäetud ja traktoristiks hakatud. Ema tahtis, et oleks keskkooli ja EPA lõpetanud. Praegu oleks ise pidanud kusagil pabistama, muretsema ja vastutama. Nüüd ei vastuta isegi oma tegude eest. Just täna hommikul enne keskusest väljasõitu sai töökojast läbi minnes suits suhu unustatud, kuigi seal suur silt «Suitsetamine keelatud». Parasjagu oli rajoonist tuletõrjekontroll. Luige Jaanile tehti kakskümmend rubla — see on neli poolikut! — trahvi, Villule endale mitte kopikatki. Või niisugune asi: ajalehes artikkel «Kuritahtlik ükskõiksus». «Rahu» kolhoosi peaagronoom oli see kurjategija. Kolm traktoristi olid palgapäeva pidades lubadest ilma jäänud, nüüd põllukaadriga peenike peos, töökoda lukkseppasid puupüsti täis. Pole lukkusid nii palju kui seppasid. Nii et kui seekord jõest läbi minnes olekski vahele jäänud või täna jääks, süüdi ikka vana Maide. Või Randla.

Järjekordse põlluletuleku ajal pidas Maide traktori kinni.

«Tere-tere, tööröövel! Ma tahtsin seda ütelda, et kui palgaisu

peale tuleb, pole mõtet traktoriga kolistada. Ma viin «Moskvitšiga» kohale ja toon tagasi ka.»

«Hea, et meelde tuletasid. Täna ju palga- ja pudelipüha,» ütles Villu.

«Küll ma sulle teen pudelipüha! Enam ma metsa viskama ei hakka, virutan vastu pead. Muhupüha, vaat see on siis täna.»

Naljavennad, need ülemused, mõtles Villu. «Moskvitšiga» kohale ja tagasi... Nagu oleks palgapäeva väärtus selles, et saab raha kätte ja naisele viia. Palgapäeva väärtus on palgapäev ise. Mehed, kes muidu traktoreid ja põldusid mööda laiali, sõidavad siis kontori juurde kokku. Juba palgajärjekorras seismine ise on omaette mõnu. Millal muul ajal sa saad nii, traktoristid, töökojamehed, ehitusbrigaad, lüpsi- ja aiandinaised, läbisegi reas seista, teiste pula kuulata ja ka ise paraja koha peal sekka ütelda. Ja pärast, kui raha käes ja suurem osa naisele viidud, ringi vaadata, kus kogunema ja organiseerima hakatakse. Mingeid seaduspärasusi selles osas pole. Kellega koos juhtud sabas seisma või kellega kõrvu üle õue minema. «Kas teeme ka midagi?» — «Davai.» Kohad, need on küll kindlad. Poe nurga taha endast enam-vähem lugupidav mees ei lähe. Kohalikest joovad seal vaid need, kes enam viinast üle pole, päris pätistunud. Endast lugupidavad mehhanisaatorid peavad palgapäeva töökoja taga, vanas auto pealt maha tõstetud silokorvis. Enne peeti lagunenud bussis, aga see koht on nüüd ülemustel ja naistel teada. Endast liiga palju arvavad mehed sinna ei tule, aga ärgu tulgu. Näiteks Künnikangelane. Ütleb, et tema ei peagi palgapäeva. Küllap timmib kodus üksi, et ülemuste silmis see kõige õigem mees paista.

Jah, kõik see oli ahvatlev, aga päris julmalt lõikama panna polnud siiski mehetegu. Seda enam, et täna oli peale Maide veel üks, kellega arvestada tuli. Kahe käruga Kuke Mihkel. Juba teist päeva sellel niisugune töövaimustus peal, et siga ka ei söö. Eile kastet polnud, ei tahtnud kuidagi õhtule lasta. Päike oli juba loojas ja Maidelgi tüdimus peal.

Mihkel oli, jah, muidu täitsapoiss, aga need ebanormaalsed töövaimustuse hood käisid liiga tihti peale. Oleks veel, et ainult talle endale, aga siis sundis ta ka teisi kaasa tegema ja vaimustust tundma. Vahel, kui miski tööd segas, tuli Mihklile peale ka viinavõtuhoog. Siis kakerdas garaaži juures masinate vahel, tüütas töötegijaid oma jutuvadaga. Ülemused, kes muidu viinameeste peale vihased ja valmis mõnele lõhnadegi pärast käskkirja tegema, olid kimbatuses. Tee nii tublile mehele käskkiri, see kaotab veerandi aastapreemiast — selline oli kollektiivlepingus fikseeritud tingimus. Tublil mehel on aastapreemia suur. Viletsal ja tihti purjutajal pole midagi kaotada. Ülemused naeravad siis purjus Mihkli naljajuttude peale, teevad talle

ettepaneku enda kõrvale «Volgasse» või «Moskvitši» istuda ja koju magama sõita. Aga ega Mihkel sõida! Tuiab ja patrab edasi.

Kõige imelikum oli siinjuures, et niisuguse erandi tegemise eest ei pahanda ega protesti ka need mehed, kes väiksemate pattude eest karistada saanud. Oleks nagu eksisteerinud mingi kirjutamata seadus, tippude seadus. Nende kohta nagu kehtiksid endastmõistetavalt eraldi normid ja õigused, keskmisel inimesel end sinna alla mahutama ei tasu hakata.

Eks teataval määral oli Villu seda tippude seadust ise ka kasutada saanud. Kui peaagronoom teda pressi peale tagasi paluma tuli. Kas mitte ei kehtinud see seadus või mingi tema alaliik osaliselt kõigi traktoristide kohta? Mida vähemaks traktoriste jäi, seda rohkem kehtis. Sest võrreldes käsitsitöölisega on traktorist pluss traktor tõesti tipp, teeb ära kümne inimese töö.

Praegu oligi pressiotsa all Kuke Mihkel. Tundus, tema rong saab täis just maantee ääres. Minemasilkamiseks oleks seal kõige sobivam paik. Teised juhid vaevalt et vastu vaidleks, need ootasid ise ka palgapäevale pääsemist. Kellaaeg polnud enam ka kõige hullem, viis läbi ikkagi. Eks homme väike summisaamine tuleb, aga katsub ära kannatada, asi on seda väärt.

Enam-vähem ettearvatult kõik toimuski. Mihkli vankrid said täis natuke enne teelesõidukohta, ta lisas gaasi, et kraavilohus mitte puksima jääda. Siis eemaldus ta asfaltteed mööda küüni poole. Järgmine oli Tamme poiss. Paistis, et tahab ka edasi töötada. Tema poole pilku heitmata tõstis Villu pressi transpordiasendisse, sõitis teele välja ja võttis suuna palgakassa poole. Ainult vilksamisi nägi ta Tamme poisi vihast nägu ja kuulis signaali üürgamist. Oodaku, selle signaalitamise eest ta veel saab! Niisugune signaalikontsert on Kuke Mihkli komme ja väljateenitud õigus, poisikesed pidagu suu ja pasun kinni!

Suurt teed mööda oleks kiiremini kohale saanud, aga seal valitses hädaoht, et Maide järele sõidab ja tagasi ajama hakkab. Vaevalt ta esimese jutiga taipab, et kaine mees uudismaateed pidi sõitma hakkas. Muidugi, tema kisast võis mitte välja teha, aga selle mehega nugade peale minna ka ei tahtnud. Kui üle õnnestub kavaldada, siis iseasi.

Kuid ei õnnestunud üle kavaldada. Natuke enne silda sõitis Maide «Moskvitš» mööda, jäi eespool seisma ja vanamees, tige nagu pull, kargas masinast välja.

Ka Villu jättis traktori seisma. Paarkümmend meetrit enne autot. Kabiinist välja ei tulnud, ootas, mis saab. Maide kärkis seal. Ei olnud kuulda, mis sõnadega, aga teada need Maide sõnad, ilusad nad kindlasti pole, kuulata ei tasu.

Nüüd hakkas vanamees ligemale tulema. Villu lülitas tagurpidikäigu sisse. Haakemasinat lükates on omajagu kunst tagurpidi sõita. Mõni mees ei saa seda eluaeg selgeks, kuigi ordenid rinnas ja aukirjad kodus seina peal. Villu kindel käsi ja sirge silm olid üldtuntud, peagi hakkas pika sammuga tulev osakonnajuhataja maha jääma. Nüüd jäi ka Villu uuesti seisma. Maide viibutas rusikat ja karjus.

«Räägi kõvemini, ma ei kuule!» hõikas Villu kabiiniuksest.

See poisikeselik kassi-hiire mäng oli vanale osakonnajuhatajale siiski juba liig. Ta istus autosse ja hakkas tee peal ringi pöörama, et koju tagasi sõita. Mingu oma uue pressiga! Ei antud seda talle, jäeti keskusesse, pandi joodik ja naljavend peale. Mingu! Maide lõpetab oma vana pressi ja vana Siimuga heinateo ära, nagu iga aasta on lõpetanud. Soolaku sisse oma uus press ja uus, tsentraalne töökorraldus!

Suure kiiru ja pahameelega tegi Maide ümberkeeramise nii lohakalt, et auto tagumine ots kraavi vajus. Nüüd sõitis Villu ligi. Tuli kabiinist välja ja hakkas sõnagi lausumata traktorinina külge keritud trossi lahti harutama.

«Ei ole vaja! Mine! Kao! Mul on omal traktorid, kes välja tõmbavad. Mine, kuradi keskuse näljarott! Sureb ära nälga ja janusse, kui palgapäeval raha kätte ei saa. Ptüi!»

Villu ei teinud sõimamisest välja. Haakis trossi ühe otsa traktori veoaasa, aga kui teist «Moskvitši» külge panna tahtis, seisis Maide risti ette ja tõukas vastu rindu, nii et Villu oleks äärepealt kukkunud. Naljaga pooleks oli Villu selle vanamehejuurikaga ennegi rähklemist teinud, praegu aga — kas mõtleb ta tõsiselt ja vihaselt kaklema hakata? Kui näkku vaadata, siis tundus küll.

Nüüd märkas Villu tolmupilve, mis osakonna poolt kiiresti ligines. Nii suure tolmu ja kiirusega sõidab ainult Kuke Mihkel. Nojah, tema signaalide pasunakoor kah. Mõneks hetkeks mattus sündmuskoht teetolmu.

«Milles küsimus? Kas on abi vaja?» kargas Mihkel ligi.

«On jah. Vanamees tükib kallale,» ütles Villu.

«Ei ole mul mingit abi vaja. Kaduge, keskuserotid, mõlemad! Minge ruttu, enne kui viinanälga ära surete!» sõimas Maide edasi, aga juba vähem ägedalt.

«Kas lükkas sind kraavi ja tahtis palgapäevale põgeneda? Seda ma arvasin. Sellepärast tulingi järgi. Mul õnneks täna viinanälga pole, täna on töönälg. Pane, Maide, talle tõepoolest paar toud vastu kõrisõlme, et viinanälg üle läheks!» käskis Mihkel.

«Ja panengi!» Maide võttis hoogu, et käsk täita, aga Villu kargas eest ära. Seekordses hoovõtmises oli juba natuke naljamaiku juures, aga ka naljanäol võib Maide vahel virutada

nii, et annab toibuda. Praegu kukkus ta Villut taga ajama. See litsus põõsaste vahel sinka-vinka eest ära ja pääseski.

Kui Villu mõne minuti pärast tee äärde tagasi läks, istus Kuke Mihkel tema traktoris ja tõmbas Maide autot välja. Villu istus kraavipervele ja jäi seda toimingut pealt vaatama. Mihkel oli käigukangi kallal ametis nagu kutsikas kondi kallal, kähku ja kõigest hingest, aga tagurpidikäik ei tahtnud ega tahtnud sisse juhtuda.

«Ega see pole sul auto, et iga loll või poisike istub peale ja sõidab. Siin on mõistust ka vaja,» ütles Villu, kui oli tükk aega seda pusimist vaadelnud.

Lõpuks leidis Mihkel tagurpidikäigu üles, aga unustas suure heameelega, et press on taga. See lõi vonksti risti.

«Ära, kurat, jupsi, kui ei oska! Murrad kardaani ära,» kargas nüüd Villu püsti.

«Palga ega viina järgi sõitmiseks pole kardaani vaja,» mainis Maide, kes rahunenult, aga tusaselt pealt vaatas. Ise ta kätt külge ei pannud. Seda ei teinud ta ka töö juures kunagi. Osakonnajuhataja amet on teiste töölepanek.

«Eks palga teenimiseks on kardaani vaja,» ütles Villu. Ta näitas Mihklile käskiva liigutusega, et kobigu traktorist välja.

«Õige mul palgateenija väljas! Oleks niisugune päevavaras minu osakonnas, ma ei teeks kopikatki,» torises Maide. Üldiselt polnud ta pika vihaga, aga mõne asja pärast võis siiski päevade viisi nääkuda ja nöökida. Ilmselt oli see rohkem taktika kui viha.

Villu ei vastanud, ronis Mihkli asemel traktorisse. Tõmbas ettevaatlikult agregaadi sirgeks ja andis siis uuesti tagasi. Mihkel tegeles nüüd trossiga, see oli vahepeal küljest ära kukkunud. Ta hoidis kuni pinguletõmbamiseni jalga peal ja ruttas siis «Moskvitši» rooli taha, rattaid otse hoidma. Sest Maide ligi ei tulnud.

Kuke Mihkli kärmet kergejalgset toimetamist eemalt vaadates võis paista, et tegemist on mängiva poisikesega, aga mitte asjalikku asja ajava neljakümneaastase mehega. Aga selline see Mihkel oli kõigi oma tööde juures.

Peagi oli «Moskvitš» teel ja otse.

«Palun, seltsimees osakonnajuhataja! Või mõisavalitseja, kes te olete. Tõld on jälle sõiduvalmis. Palun sisse istuda!» Mihkel avas vigurdava aupaklikkusega autoukse. Nende vigurite taga oli siiski ta tegelikku aupaklikkust.

«Vaat nii. See juba läheb. Nii käituvad minu mehed alati oma juhatajaga,» kiitis Maide tõsisena, istus autosse.

Rohkem Maide ei rääkinud. Ei tänanud ega kirunud. Sõitis minema. Väliselt võis tunduda, et see on alustatud ürituse poolelijätmine, edasisele heinapressimisele käegalöömine. Nii

see siiski polnud. Maide juba tundis neid mehi ja teadis, kuidas asjad ilma temata edasi arenevad.

«Noh, Mihkel, tee on vaba. Nii et põrutame siis palgapäeva pidama,» ütles Villu.

«Ei põruta. Täna teeme pulli, pressime Maidel terve selle suure põllu ära. Ootame praegu siin natuke, käime ujumas. Las arvab, et panime ajama. Las helistab ja kaebab Randlale.» Nii rääkides kiskus Mihkel särki seljast. Nagu oleks asi juba otsustatud tema tahtmist mööda.

«Ei mina viitsi täna enam pressida. Viinaneelud na kanged,» vaidles Villu. Kui kanged need neelud tegelikult olid, kes seda teab, aga Kuke Mihkli töölusti vastu kiusu ajada oli Villul küll kange tahtmine.

«Kannatame ära. Kuulsid, missuguse peo Maide heinalõpuks lubas korraldada? Mida rutem pressime, seda rutem tuleb pidu. Praegu kargame vette ja karastame. Kulub ära pärast seda sauna, mis Maide käest saime. Kraevahe ka heinapepri täis. Küünis on üks imepisike üliõpilane. Nagu minu noorem tütar. Kikerdab ja kakerdab ümber palli, tõsta ei jaksa. Aitasin teda natuke.»

Mihkel vaatas tee poole, seal kedagi polnud, ja võttis siis ka viimased riideesemed — trussikud — ära.

Kuke Mihkel oli harjunud, et kõik, nii ülemused kui kolleegid, temaga lõpuks nõusse jäävad. Sest tema ettevõtmised pakkusid huvi nii ühtedele kui teistele. Ülemustel tuli ära kannatada Mihkli vigurid ja vaidlemised, et kätte saada töötulemused, mis keskmise autojuhi tulemustest kõvasti suuremad. Kolleegidel tuli ära kannatada tema ebaharilik töökus, et nautida ta vigureid ja kuulata jutte.

Villul vetteminekutuju polnud. Ja üldse polnud ta tuju arusaadavatel põhjustel suurem asi. Ta istus kõrgele kaldapealsele ja pani suitsu ette. Ei tulnud pähe ühtegi head mõtet, kuidas Mihklile veel kiusu teha. Nii, et ta natuke vihastaks. Vihastas Mihkel teadupäraselt kahel juhul. Kui vaatamata tema naljamaigulisele pealekäimisele temaga ikkagi ei nõustuta ja kui nalja hakatakse tegema tema enese arvel. Olles läbi ja lõhki naljamees, ei saanud Mihkel naljast aru siis, kui see tema enda kohta käis. Aga võib-olla sai ka, ainult ei suutnud taluda naerualuse seisundit, läks ähmi ja sellest tigedaks.

Jõekallas oli kõikjal kõrkjaviiruga ja mudane. Mihkel sibas edasi-tagasi, otsides sisseminekuks sobivat kohta. Aga võis ka olla, et efektsemat moodust. Mida keegi enne teda kasutanud pole.

«Mis sest suurest töörabamisest kasu. Nagu näljastreiki pidanud luukere,» märkis Villu, ise ükskõikselt küünarnukile toetudes.

Mihkli kõhnuse aadressil oli ennegi öeldud ja tema naljanägu tõsiseks saadud. Nii juhtus ka nüüd. Ta astus põlvist saadik vette ja hakkas kaenlaaluseid kastma, nagu seda tegid vanad eided juba ammu enne tehnikasajandit.

Samal ajal istus keskuses kontori ees autosse peaagronoom Randla, et osakondadesse heinategu kontrollima minna. Peaaegu iga päev tegi ta sellise ringi. Tööpäeva lõpuajaks oli direktori käskkirjaga kehtestatud küll kell seitse, aga seda ainult põllutöödega seotud rahvale. Kontoripersonal, ehitajad ja muud abitootmisharud töötasid viieni. Seetõttu leidus ka heinarahva hulgas inimesi, kes virisesid ja protsessisid ja koos kontoriga õhtule kippusid. Tänane tööpäev oli pealegi teistest raskem, palgapäev.

Kõige suurem mure oli Randlal uue pressi pärast. Kuidas Villu palgapäevaahvatlustele vastu paneb?

Suure tee äärsed heinapõllud olid praeguseks juba koristatud ja korras. Need said ikka eelisjärjekorras tehtud, et suvilatesse sõitvatel suurtel ülemustel tuju parem püsiks. Randla otsustas sõita väiksemaid teid pidi, osakonnameeste nurgatagused heinalapid üle vaadata.

Jah, siin võis nii mõndagi näha, mida näha ei tahaks. Kus praakpallid koristamata, kus riismed riisumata. Mõni ilusa saagiga tükk veel niitmata, hein vananenud. Eriti Pärtli osakonna piirides. Aga kuula teda, laulab nagu lõoke. Kiiresti oleks vaja teha Liivi osakonna põhjalik kontroll ja direktorile ettekanne. Laidmaa isegi käskis jokkis peaga. Aga eks katsu teha mõni suur ja põhjalik töö ruttu, kui heinatööde pisimured sind enda alla matavad ja bülletääni sabas püsid. Või ehk jätaks selle heinaaja Pärtlile viimaseks proovikiviks? Kui lõpuks siiski hakkama saab, vaataks veel? Inimest tõsta on kerge, aga allapoole vajutada, oi kui raske ja ebamugav!

Niimoodi, põlde vaadeldes, neist rõõmu ja kurvastust leides, töömõtteid mõlgutades, oli Randla maaparandustee sillani jõudnud. Millegipärast seisis siin Kuke Mihkli värviliste «portedega» autorong. Ja, takka hullemaks, heinapress ka!

Randla tõmbas kõrvale ja tuli autost välja. Täpselt nemad, kes peaksid Maide põllul pressima ja vedama. Altvoolu kostis vee pladinat. Pressimees külitas jõekaldal. Vees olija ei paistnud kõrkjate tagant. Randla seisis ja vaatas. Nagu tal kombeks, enne kui midagi ütleb.

«Mis te siin teete?» küsis siis.

Villu vaatas üles, seejärel võttis endise asendi. «Mina laman, Kukk ujub,» ütles ta.

«Lamad? Ja ujub? Ja-ja-jaa, seda ma näen.»

Nüüd oli Mihkel peaagronoomi märganud. «Karake ka sisse! Küll on mõnus vesi,» kutsus ta.

«Ah nii? Oleks kena pilt küll. Peaagronoom koos pressibrigaadiga supleb keset tööpäeva. Miks te Maide juures ei uju? Seal parem ujumiskoht.»

«Seal palju rahvast. Kukk häbeneb, Kukel pole pükse. Ja ega me ujumise pärast nii kaugele tulnudki. Käisime Maide «Moskvitši» kraavist välja tõmbamas. Palgapäeva asi, juhtub,» vatras Mihkel veest välja ronides.

Et Kuke Mihkli sõnu puhta kullana ei saa võtta, see oli Randlale teada. Aga mingi tagapõhi pidi sel jutul olema. Kraavisoleku jälg ju näha. Vaatamata osakonnajuhataja siinkäimisele mehed magavad ja ujuvad. Masinad otsaga kodu poole. Segane lugu.

Kuna Randla ei teadnud Mihkli jutu peale ei naerda ega kiruda, siis ta lihtsalt vaikis, kuni teine riietus. Siis küsis ettevaatlikult ja halba aimates:

«Kus teised autod on?»

«Eks kodus palgapäeva pidamas. Mis neil muud üle jäi, kui osakonnajuhataja upakil,» ütles Mihkel.

«Ja-ja-jaa! Upakil! Heinaplaani ajate mul, sõbrad, upakile! Kell viis, päike pooles taevas, töö lõppenud,» hakkas Randla murelikult põrisema. Kuna ta ise huumorimees polnud ja ka jutumees vilets, siis tundis Randla end Kuke Mihkli seltskonnas alati natuke halvasti. Nagu veidi naerualusena, ei suutnud end ülemusena tunda. Kuigi Mihkli huumor polnud õel ega tema aadressil.

«Kuidas nii — lõppenud? Õige töö alles algab. Pressimees, näe, ei julgenud vettegi tulla. Et tööaeg, kus sa sellega. Muudkui karjub kalda pealt: ära uju nii kaugele! Ära ära uju! Heinaplaan tarvis täita! Ega meil teisi autosid vaja polegi, need ainult segavad. Homme võtan kolmanda käru ka taha ja värvin ilusaks, siis täidame Villuga kahekesi kõik teie plaanid ära.»

Nii padrates oli Mihkel riided selga saanud.

Villu oli hoopis selili laskunud ja vahtis taevasse. Taevasina tuletas talle alati lapsepõlve meelde. Kergus, puhtus, mõretus. Vabadus. Aga nüüd — teised istuvad töökoja taga silokorvis, sina mine põllule tagasi, heinaplaani täis jõnksutama. Pilvgi, see laupäevaõhtuse vanaema moodi, õõtsub praegu heinapressimise taktis. Ja agronoom, natuke allpool, ootab heinapressimise taktis. Ööd läbi on kõrvades ja liikmetes heinapressi krõmpsumine ja õõtsumine, aga muudkui mine jälle.

Randla ootas, kuni press ja auto õiges suunas liikuma hakkasid, siis sõitis neist mööda. Maidet otsima. Täna ei olnud siin asjad tema ja ta osakonna moodi.

Maide istus osakonna kontoris. «Tere,» ütles Randla.

«Tere,» vastas Maide mornilt. Ta trummeldas sõrmedega

vastu lauda ja vahtis kõrvale. Randla teadis, et nüüd hakkavad sadama süüdistused ja nööked keskuse asjaajamise aadressil. Mitte et Maide oleks loomult suur hädaldaja ja teiste peale lootja. Selline hädaldamine oli üks relvi tema arsenalis, eduka osakonnajuhataja äraproovitud vahend. Ta liialdas teadlikult oma nördimust, et selle abil osakonnale kasu lõigata. Puhus suuremaks keskuse juhtkonna poolt tehtud vead, et ärahirmutatud ülemused paremini tema tahtmist teeks.

Pärast kraavist väljatõmbamist oli Maide tulnud kontorisse, et näidata pressimehele, kui nördinud ta tema teguviisist on. Ta ei kahelnud, et Kuke Mihkel ise toob Villu töö juurde tagasi. Las kaks keskusemeest seal jagavad omavahel, üks töö-, teine viinanäljane. Hingepõhjani pahandatud autoriteetne osakonnajuhataja istub seni kontoris.

«Nii paha tuju ilusal heinapäeval. Mis lahti?» küsis Randla heatujuliselt. Tegelikult küll asja huvides head tuju teeseldes. Sisemiselt oli Randla murelik nagu alati.

«Äh, mis tuju siin olla saab! Laskis jalga see sinu tsentraalne pressija. Jääb tegemata tänavu minu hein. Tegemata jääb! Küll on ikka see meie asjaajamine . . .!» Niiviisi hädaldades ütles Maide alati «meie», aga mõelda tuli muidugi «teie».

Juba õuel oli Randla ära näinud, et asi polnud nii hullusti, kui Mihkel rääkis. Osakonna «Moskvitš» oli terve, ainult tagumise kaitseraua vahel natuke rohtu ja mulda. Maide ise kaine nagu ikka. Nii et sel teemal polnud mõtet juttu teha.

«Tsentraalsel hakkas südametunnistus vaevama, tuleb tagasi,» ütles Randla.

«Kaigas, millega vastu küüru sai, hakkas vaevama,» torises Maide.

«Kaigas või südametunnistus, aga tagasi tulid,» mugistas Randla naerda. Patsutas siis Maidele seljale ja lisas: «Rahulikult, Juhan. Tuleval aastal saame jälle niisuguse pressi, selle anname sulle. Tänavu pole enam palju jäänud, küll me ära võitleme.»

«Võitle sa siin sihukestega,» pobises Maide, nüüd juba leplikult. Ühe oma eesmärkidest, peaagronoomi lubaduse järgmise heinapressi kohta, oli ta saavutanud.

Koos väljuti, istuti Randla autosse ja sõideti põllule. Seal töö käis.

19.

Osakonnajuhataja Pärtel vihkas palgapäevi. Nagu ta vihkas kõike, mis tööd segab. Mitte selles mõttes, et ta oma töösse nii kiindunud oleks olnud. Pigem midagi vastupidist. Talle oli vastumeelne kõik siin sovhoosis, mis väljaspool koduaeda. Vastumeelne oli töö ise, eriti aga need asjaolud, mis teda raskemaks ja keerulisemaks tegid. Üks raskemaid probleeme oli distsipliiniküsimus. Joomine. Palgapäev oli selle probleemi haripunkt.

Möödunud aastal, sovhoosi tööle tulles, oli Pärtel püüdnud asja parandamiseks mõndagi ära teha. Oli juhtkonnale teinud ettepaneku maksta palka üks kord kuus. Ei võetud vastu. Ei olevat kollektiivlepinguga kooskõlas, rahvas polevat nõus. Oli püüdnud taotleda, et kohalikust poest viin ja vein välja võetaks. Kooperatiivi juhatus polnud nõus.

Pärast seda oli Pärtel omapoolsetest initsiatiividest loobunud. Mis häda temal võidelda, kui nad ise oma asjade vastu nii ükskõiksed!

Pärtel istus käsipõsakil oma töölaua taga. Naeris ja lõõpis palgajärjekorras seisvate meestega. Tegelikult oleks küll pidanud pahandama, et nad nii vara ja hulgana põllult ära palga järele tulid. Aga mis nad sealt keskusest siis lähevad nii vara panka palgaraha tooma? Helistavad: saatke raamatupidaja, raha kohal!

«Nagu kärbsed ümber meepoti. Ja mina pean jõudma teid laiali vehkida. Ei jõua mina teid laiali vehkida,» naeris Pärtel.

Meeste tähelepanu oli palgatabelil. Kas on kõik nii, nagu loodetud ja oma rehnuti järgi arvestatud? Sisse tuli brigadir Tarmo, hakkas oma sahtlist midagi otsima. Kuigi Pärtel seda vaikset noormeest ei sallinud, näitas ta harilikult siiski talle rõõmsat nägu. Oskuse oma tegelikku suhtumist mitte välja näidata oli Pärtel eelmise ameti peal meisterlikult omandanud.

«Suur ülemus, tule siia minu juurde ka! Põllu ülemus, tehnika ülemus ja mis sa kõik oled,» kutsus Pärtel mugavast asendist end liigutamata.

«Tulen,» vastas Tarmo lühidalt, otsimist jätkates.

On ohmu, räägitud ka ei saa! Mis ta nüüd koperdab seal? Ja see peab olema mu parem käsi, mõtles Pärtel.

Võtmekimbu üles leidnud, tuli brigadir lähemale. Seisis ja soris õiget võtit otsida. Otsa ei vaadanud ta peaaegu kunagi, rääkimata silmavaatamisest.

«Hoia siis täna pilk terane ja rusikas rullis, et joomist ei tuleks! Niidumeestel käi lausa kannul!» ütles Pärtel, ise kavalalt ja justkui sõbralikult noogutades.

«Käin,» ütles Tarmo, pööras ringi ja läks uksest välja.

Üks põhjus, miks Pärtel oma brigadiri ei kannatanud, oli see, et too üldse oma ülemuse meele järele olla ei püüdnud. Tarmo vältis seda ülemust ja üldse ülemusi, armastas tegutseda üksi.

Niidumehi oli, jah, nüüd jälle kaks. Kord oli Jaak pealt kuulnud, kuidas osakonnajuhataja brigadiriga pahandas, et miks see mäetagune tükk ikka veel niitmata. «Ma lähen niidan ära,» oli Jaak ütelnud, läinud ja nii jälle niitma jäänudki. Palga tegi Pärtel sama väikese, kui Jaak oleks saanud hangumehena. Protsessimist polnud seni kuulda.

Palga maksmisel oli kord selline, et heinatöödega seotud traktoristid võisid selle kätte saada eelisjärjekorras. Remondi-, ehituse- ja muud mehed ei vaielnud sellele vastu. Võtku ja rabagu tööd edasi. Heinamehed aga ei kiirustanud oma eesõiguse kasutamisega. Täna saadi kokku meestega, kellega iga päev ei saadud. Inimeste hulgas olek oli sündmuseks traktoristidele, kes nädalate viisi üksi masinas, tolmu, müra ja kütte-vingu sees. Oli ka teistsuguseid mehhanisaatoreid. Kes end siin halvasti tundsid, kes üksiolekust inimpelguriks muutunud. Need püüdsid rutem põllule tagasi või siis poe juurde pääseda, et viinas pingetest vabanemist leida.

Niidumehed olid raha just kätte saanud ja seisid nüüd töökoja taga. Nad kumbki polnud tasuga rahul, aga suhtusid sellesse erinevalt. Jaak mõtles: tühja kah! Ants aga, kellel omateada saada olevad rublad juba mõttes paika pandud, oli üsna sünge ja närviline. See polnud nii esimene kord, Ants polnud palgaga rahul peaaegu kunagi, ja olles muidu vähese jutuga, käis kannul veelgi vähesema jutuga mehel, seletas ja ajas peale nagu mustlane. Et tal üles kirjutatud, nii ja nii palju hektareid, nii palju remonditunde. Brigadir Tarmo aga teadis, et need niinimetatud remonditunnid pole kaugeltki remondi tegemise tunnid. Mehed, kes temast tehnikas targemad, panevad remondi kirja igasugu seisakud. Vahel ka enda remontimise tunnid. Antsu meelest aga oli väljatulemata vale täpselt sama mis õigus ja ta jätkas palgapäevadel brigadiri kannul käimist.

Praegu seisid kaks niidumeest ligistikku, aga siiski eraldi. Antsul oli probleemiks rublade saamine, Jaagul nendest lahti-

saamine. Jaagu ümber kogunes teisi. Tema teati olevat laheda olemisega kambamees ja lahtise käega klappija. Oli ka neid, kes tundsid end Jaagu ees võlglasena. Ega neid naljaga pooleks pooli liitreid, mida Jaak oma abivalmis käte ja nutika pea eest küsis, küll päris võlaks lugeda saanud, aga praegu, kui endal ka võtmiseisu ja tasku rahast pungil, oli selle tasumiseks siiski paras aeg.

Kamba kogumine oli alles jutupuhumise järgus, rahast ega viinast polnud veel räägitud, kui brigadir ligi astus. See brigadir oli omamoodi mees. Nohik, aga töö küljes kinni nagu takjas. Oleks nagu inimestest eemalhoidja tüüp, aga traktoristide juures põllul käib rohkem, kui seni ükski brigadir käinud. Laseb endale ära rääkida, mida vaja, pöörab ringi ja läheb minema, lausumata sõnagi. Mõne tunni või ka mõne päeva pärast, kui endal juba meelest läinud, tuuakse kohale, mis küsitud. Algul tema vaiksete napisõnaliste korraldustega ei arvestatud. Häält selle peale ta ei tõstnud, aga kordas oma nõudmisi visalt, kuni neid ja teda arvestama hakati.

Tarmo vältis rääkimist koosolekutel ja üldse hulgaga. Ka praegu läks ta otseselt Jaagu juurde ja ütles:

«Põllule tarvis minna!»

«Jajah, kohe,» nõustus Jaak.

Jaagu nõustumised olid väliselt alati ühesugused kärmed, sisuliselt aga kahesugused. Ühtesid kavatses ta täita, teisi mitte. Täitmisele kuulusid kõigepealt meelepärased asjad, teises järjekorras need, mis möödapääsmatud. Muudel juhtudel võis Jaak lõpmatult ja meelsasti lubada, täitmisele asuda aga alles kümnenda korra ajal.

Tarmo ei läinud eemale. Jäi siinsamas kõrval remondis seisvat kaarutit üle vaatama. Ta küll püüdis korraldusi andvaid ülemusi vältida, aga kui oli korralduse kord juba saanud, siis täitis seda täpselt. Täna oli käsk niidumehi mitte silmast lasta.

Nüüd läks Ants brigadiri juurde ja hakkas oma palgast rääkima. Näitas ette määrdunud ja hõõrdunud paberilehe, kuhu tal hektarid ja tunnid üles kirjutatud. Brigadir olevat ilmselt osa remonditunde välja unustanud.

«Ei ole,» mühatas Tarmo.

Ants vaikis natuke, siis hakkas jälle otsast peale.

Meestekamp Jaagu eestvedamisel oli nüüd mingi otsuse vastu võtnud, hakkas eemalduma. Tarmo läks neile järele.

«Palk käes. Nüüd tööle! Niitma! Kaarutama!» raius Tarmo oma korraldusi.

«Kohe. Kargame ainult poest läbi, võtame suitsu,» nõustus Jaak.

«Ei karga. Tööle!»

«Või hea küll, ma võin sealt mööda sõites ka kinni pidada,» oli Jaak jälle päri. Ja juba ruttaski oma traktori poole. Pooljoostes, nagu ta ikka kõnnib. Kambamehed jäid pettunult kohale.

«Ants-poiss, kuhu sa kadusid? Marss masina peale!» hõikas Jaak, ja kui Ants oli hakanud ligemale venima: «Või siin viilima ja pudeli poole hiilima! Küll ma sind, kavalat kõõrdsilma, tunnen!»

Poe ette jõudnud, tõmbas Jaak paarimehe kabiiniukse lahti ja käskis: «Anna kolmekas!»

«Kas tasub? Palk jälle nii väike,» kahtles Ants.

«Kas pole küllalt öeldud — ära topi hoiukassasse, siis ei ole väike!»

«Pole nagu võtmise tujugi,» puikles Ants edasi.

«Mille jaoks need pudelid siis on? Tuju jaoks ongi.»

Kuid Antsu käsi ei tõusnud taskust raha võtma.

«Oota sa, madu! Kuradi kopikakoi!» lõi Jaak ukse kinni ja ruttas üksi poodi.

Päris nii poleks Ants tahtnud lasta asjal minna. Suutäie vastu polnud tal midagi, ainult et harilikult pani Jaak kolm, tema kaks kolmkümmend, kui sakusmendiks lõunaleib. Ja see oli õiglane, sest Jaak jõi rohkem. Äärepealt oleks Ants paarimehele poodi järele asja seletama läinud, aga siis märkas ta jalgrada mööda töökoja poolt tulevat brigadiri.

Jaak otsis pudelileti ees parasjagu taskust raha, kui Tarmo poodi astus.

«Kaks «Priimat» ja toos tikke,» küsis Jaak.

Tarmo ostis pudeli limonaadi ja paki küpsiseid. Selline oli tema poissmehelõuna. Tihedalt inimesi täis kontoriruumis keskuse sööklast toodud suppi süüa talle ei meeldinud. Tarmo ootas, kuni traktorid poe juurest ära sõitsid, ja läks siis osakonna keskuse poole tagasi.

Põllule jõudnud, niitsid mehed paar ringi. Aga tänane niitmine oli nagu vastumäge. Vikat ei võtnud ja traktoril polnud jõudu. Tundus, et kui käed rooli küljest lahti lased, veereb masin ise poe poole tagasi.

Nagu ikka, liikus Jaagu traktor ees, Antsu oma taga. Kolmanda ringi ajal laskis Jaak teise enda kõrvale sõita. Näitas käskiva viipega, et Ants traktorist välja, temaga rääkima tuleks. Vahel Ants ei tulnud — mis ta kamandab, õige mul ülemus! —, praegu aga aimas, milles asi, ja tuli.

«Käi ära!» ütles Jaak.

«Ei ma käi. Alles olid pahandused.»

«Poisi autol aku tühi. Ei ta kolme-nelja kildi taha hakka jala tulema.» Jaak võttis taskust viierublalise ja ulatas teisele.

«Ah aku jälle tühi? No siis on iseasi,» nõustus nüüd Ants.

Üksi jäänud, asus Jaak hoolega tööle. Vastumäge-tunnet nüüd enam polnud ja rootorgi oleks nagu uued noad saanud.

Siis korraga... seda jama nüüd jälle vaja oli! See on ju brigadir Tarmo, kes sealt pika sammuga astub, nina maas.

Tarmo seisis natuke aega põlluservas, hindas tehtud ja tegemata tööd. Kui traktor tema kohale jõudis, pidas kinni.

«Kus Ants?»

«Ei tea, mis tal seal juhtus. Sõitis vist töökotta. Tõsisemat ilmselt pole, muidu oleks rääkinud,» vastas Jaak pooleli sõidu pealt. Oli näha, et iga rakk tema kehas ihkab edasi töötada, brigadiril pole mõtet muretseda ja siia passima jääda.

Kuid brigadiril oli käsk niidumehi mitte silmist lasta. Käskusid poolikult täita või ebatõsiselt võtta Tarmo ei osanud. Pealegi oli ta peaaegu kindel, et Ants ei sõitnud mitte töökotta. Ei Jaak oleks vaatamata jätnud, mis tema masinal viga. Tarmo käis tükk aega põldu mööda, vaatas ja katsus heina, siis istus kivi otsa ja muutus ise ka kiviks.

Kui Ants saabus, pidi ta esialgu Jaagu traktori kohal seisma jääma, märkas aga siis Tarmot ja sõitis peatumata niidujärjele.

Tükk aega läks niit nagu peab, ei vastu- ega allamäge. Aga kivist külaline ei liigutanud end, rääkimata äraminekust. Jaak esimeses traktoris hakkas ikka sagedamini tagasi vahtima. Mida ta tahtis, oli selge, aga arusaamatuks jäi, kuidas tahtis. Kindlasti mitte samuti kui möödunud aastal.

Eelmisel aastal, kui Tarmo alles uus, oli Jaak pudeli tema nähes põllul lahti löönud. «Pane, poiss, üks punnsuutäis! Näita, et mees oled!» Nüüd oli teada, et see poiss ei pane, aga mees on siiski. Tema mehekssaamine oli toimunud sama vaikselt, kui käis tema töötegemine. Praegu oli igatahes mõeldamatu toimida samuti kui, mullu või teda ignoreerides midagi muud keelatut teha. Kuigi oli teada, et ei hakka sõimama ega ka homme hommikul hukkamõistmiskoosolekut kokku kutsuma.

Põllu kaugemas otsas jäi Jaagu traktor seisma ja ta tuli välja niidumasinat üle vaatama. Nagu oleks sellega midagi juhtunud või muidu tema seisukorra pärast murel. Traktori varjus andis ta peanõksatusega Antsule märku. See kohmitses pudeli hõlma alla ja ronis ka maha. Kummardus ka niidumasinat uurima, ise teise käega põue hoides.

«Davai, ruttu! Tee lahti!» käsutas Jaak. Sellesama ettevõtlikkuse ja energiaga, millega ta tööasjugi kamandas.

Ants hakkas oma kabiinist sobivat tööriista otsima. Riistakastist mutrivõtmete vahelt ei sattunud pihku ei näpitsaid ega kruvikeerajat. Kui ta lõpuks vajaliku leidis ja üle õla vaatas,

oli brigadir poolel teel nendeni. Ants pani näpitsad tasku ja pudeli kabiini.

«Mis juhtus?» küsis brigadir.

«Ei paista midagi. Hakkas nii raskelt võtma, mõtlesin, et terad kivi saanud. Laseme aga edasi, Ants-poiss!»

Jaak kargas traktorisse ja juba eemalduski, hein taga loogu langemas. Antsu käes ei läinud kõik nii kiirelt ja kergelt. Ei liigutused ega otsustamine. Enne kabiini ronimist viskas ta pudelile kaltsu peale. Ja juba kahetses viina järel käimist. Brigadir, paistab, ei mõtlegi ära minna. Vist aimab. Viimaks tuleb veel kabiini vahtima. Jää veel teise mehe pudeli pärast vahele. Pole neil vaja isegi vallandamist taotleda. Avaldus seal, juhataja sahtlis.

Mõne ringi järel jäi Ants ise põllu tagumises nurgas seisma, jooksis, pakuots, nagu ta oli, põnt-põnt-põnt Jaagu traktorile järele ja torkas pudeli tema kabiini: «Tõin sulle ära.»

«Aitüma. Ah lõid araks? Pärast kahetsed,» ütles Jaak. «Oleksid minu kulul saanud lõuatäie-teise. Kohe saadan poisi minema.»

Kivi kohale jõudnud, läks Jaak Tarmo juurde ja ütles:

«Küttega ei vea õhtuni välja. Ole hea poiss, lase tsistern saata!» Ja ise pooljoostes traktorisse tagasi, niitu jätkama.

Kuid brigadir istus edasi. Nii visaks istujaks ei osanud Jaak teda pidada. Et ta sõnagi ei vastanud, see muidugi, aga harilikult läks ta tegema seda, mida nimetasid.

Muidugi polnud Tarmo käitumises midagi ebaharilikku. Nii visalt istus ta mitte igal pool, vaid seal, kus oli vaja istuda. Ebaharilik oli vahest see, kuidas ta edasi toimis. Järgmise ringi ajal käskis ta Jaagul seisma jääda, kargas haakenurgale, ja tõmbas küttepaagist mõõtevarda välja. Kütust oli üle poole paagi, seega küllaldaselt. Siis läks istus ta jälle kivile.

Jaak ehmus veidi, aga hakkas siis naerma. Brigadir tema poole ei vaadanud, aga kui Jaagu traktor ei hakanud liikuma ja Tarmo lõpuks siiski vaatas, naeris Jaak uuesti. Tõmbas sõrmega, et ligi tuldaks. Tarmo viivitas, kuid siis ikkagi tuli.

«No hea küll, kui kaua me niitma peame?» küsis Jaak naerdes.

«Üheksani.»

«Saab niidetud. Aga siis teeme sinuga koos üks tou. Eks ole? Üle aasta töötame koos, aga pole sinasõprustki joonud. Kuhu see kõlbab!» Jaak näitas pudelit ja noogutas sõbralikult ja vandeseltslaslikult nagu nooremale vennale.

Tarmo ei vastanud, pööras selja ja läks oma kivi otsa.

Brigadiride joomaõpetamise ja isegi põhjajootmise kogemused olid Jaagul olemas. Enne Tarmot oli siin töötanud ka noor tehnikumist tulnud poiss. See oli olnud hoopis teise iseloomuga,

püsimatu ja rõõmsameelne. Leidis kohe kõigiga, nii ülemuste kui alluvatega, hea kontakti. Valiti osakonna ametiühingu grupporgiks, võeti ühiskondlikuks inspektoriks ja mida kõik veel. Esialgu oli ta viinameestele kõvasti sõitu teinud, ettekandeid kirjutanud ja koosolekute ees materdanud. Siis oli hakanud pakutud või topitud pudelitest maitsma. Esialgu peale tööd, siis ka töö ajal. Kui Jaagul viinatuurid, oli tal alati varnast võtta mingeid lõbusaid naisi, kes nõus igale poole tulema, kui vaid pudelid kaasas. Aastaga oli asi niikaugel, et brigadirikene ei tulnud kaks, siis kolm ja neli päeva tööle ning vallandati. Jaak, kes alati natuke varem tööle jõudis, pääses käskkirjaga. See ei olnud viina ja Jaagu ainuke ohver siin osakonnas. Oli olnud ka kolleege-traktoriste, kel minna tuli. Kes ehk ei joonudki Jaagust rohkem, aga olid töö peale kinnisema käega.

Kui kell hakkas üheksa saama, tõusis brigadir kivilt ja hakkas oma mõõdetud, mõttessesüvenenud sammul tee poole minema.

«Kuhu sa jala . . .? Istu peale!» hõikas Jaak.

Tarmo seisatas, aga läks siis otsustavalt edasi. Jaak kirus mõttes, et nii lolli pole ta veel näinud. Nii tema ise kui ka enamik mehhanisaatoreid ei käinud jala mõnikümmend sammugi. Masinamehele oli see nagu auküsimus. Samal ajal aga tundis Jaak lugupidamist kasvavat oma brigadiri vastu. Asi oli selles, et traktor on üheistmeline, kabiini teist võtta ei tohi. Kuigi praktikas, eriti põldude vahel seda tehakse.

Brigadirist mööda sõites peatus Jaak veel kord. Näitas käega, et kabiinis ruumi küllalt, mis sest, et keelatud. Tarmo tegi napi ja vastumeelse, tõrjuva liigutuse, astus edasi. Ta samm oli pikk ja ühtlane, nagu mõõdaks kartulimaad välja.

Muidugi, mõtles Jaak edasi sõites, poiss ehk kardab ka pudelit. Pagana huvitav oleks näha, seda peab näha saama, mis niisuguse omamoodi ülemusekesega juhtub, kui tuurid sees. Mõni selline nohik läheb hirmus jutukaks, teine hakkab laulma, kolmas hooplema. Juba karistuseks selle kangelasliku kivil istumise eest tuleb ta täna täis joota.

Traktor liikus paratamatult kiiremini, kui jalamees kõndis. Kui Jaaku-Antsu parkimiskohta jõudsid, oli töökoja ümber juba vaikne. Traktorid ja autod ilusasti reas, palgapäeva sumisemised sumisetud. Kusagil ammus individuaallehm, oodates hilinenud lüpsjat.

«Mis me sest brigadirist . . .» arvas Ants. Nüüd, kui traktor paigas ja hirmu karta pole vaja, oleks ta meelsasti mekkinud. Meelsamini kui brigadiri seltsis, sest kes seda sõnakehva ülemust teab, loeb rikkumiseks ka endale pärast tööd pakkumise.

«Mis sina, koi, kobised! Sul pole siin korgi all kopika eest sõnaõigust,» ütles Jaak kabiinist võetud pudelit tasku toppides.

Niisuguseid ütlemisi oli ennegi olnud, kui Antsult osamaksu polnud või see väiksem. Aga üksi-jooja tüüp Jaak polnud ja nii arenesid asjad enamasti ikka Antsu kasuks.

Mehed võtsid suuna teed mööda tagasi, brigadirile vastu. Kuna Jaak ei osanud aeglaselt kõndida, hakkas Ants varsti hädaldama:

«Mis me edasi-tagasi käime? Istume siia kivihunniku äärde, võtame suutäie!»

Juba ta istuski ise. Asi polnud mitte ainult selles, et Ants ei tahtnud astuda sammusid, mille eest keegi ei maksa. Kogu see brigadiri kampakiskumine oli talle vastumeelt. Ants oleks meelsamini pudeli kahe peale sirgeks teinud ja koju magama läinud. Töökäskude kirjutajaga soojemaid suhteid sisse seada poleks muidugi paha, ehk võidaks mõnegi rubla, aga Ants mäletas liigagi hästi, kuidas eelmise brigadiriga need soojemad suhted arenesid ja lõppesid ja kui palju rublasid maksma läksid. Pudel, nagu ikka, kisub ligi teist. Jaak läheb iga sõõmuga aina kangemaks meheks. Ja mitte ainult jutuga. Varsti organiseerib ta kohale tuttava «Žiguli»-mehe, kes nad veel parema tuttava suvilasse viib. Kusagilt ilmuvad välja Sirje ja Kaia. Algab makimuusika, pudeleid sigineb juurde. Tantsutrampimine muutub ikka pöörasemaks. Kaia lõkerdab naerda, hoiab kaelast kinni ja lubab naiseks tulla. Aga ise läheb hoopis brigadiriga tagatuppa, mille uks lukus. Hommikul on kõigest sellest järel õudne peavalu ja tühi tasku.

Mõne hetke istunud, kargas Jaak püsti ja ronis buldooseriga kokkulükatud põllukivihunniku tippu. Siit avanes vaade ümbrusele, rohelistele heina- ja kollasekirjudele viljapõldudele. Kartulipõld valendas õitseda. Teelint lookles, kadudes aeg-ajalt rukkimüüri taha. Seda teed mööda tuli inimene.

Tarmo astus omaette ega märganud tee kõrval kivihunnikul kaht kivikarva tööriietes meest.

«Ülemus! Meie siin!» hõikas Jaak.

Brigadir seisatas vastumeelselt, nagu oleks sammudega mõõtmine pooleli jäänud. Ta kaalutles natuke, tuli siis ja istus ka. Vaatas päikest, põldusid. Toetas küünarnukid põlvedele ja hakkas oma mõtteid mõteldes põidlaküünt närima.

Jaak tõmbas kruvikeeraja otsaga pudeli lahti. See käis tema käes kähku ja oskuslikult nagu töötegeminegi. Järsu ja otsustava liigutusega sirutas ta pudeli Tarmo poole.

«Pane!»

Sellisele toonile ja maneerile on raske vastu seista. Üks põhjusi, miks kaasmehhanisaatorid enamasti Jaagu tahtmist

tegid, oligi tema lõplik, otsustatud, energiline hääl ja käitumine. Jaaku oleks nagu ümbritsenud mingi laetud osakeste pilv, mis teisi, nõrgemaid pilvi ligi tõmbab ja endasse tahab sulatada. Tarmot aga ümbritses kest, mis pilvi ligi ei lase.

«Ma ei joo,» ütles Tarmo. Kuidagi veelgi lühemalt oskas ta seda teha — «maioo»! Ometi polnud see nähvamine, vaid rahulik ütlemine.

«Ega me Antsugagi joodikud ole. Aga palgapäev, töö tehtud. Imelik nagu ilma. Võta!»

Brigadir ei võtnud. Näris küünt ja mõtles. See oli juba natuke solvav. Tee siis vähemalt moodi, kui sust võtjat pole!

«Palun!» ütles Jaak rõhuga. Ja küllap ka veidi nöökavalt, sest sõbrameeste seltskonnas Jaak seda sõna ei tarvitanud.

«Kellele maitseb, võtku! Aga hommikul tööle! Head õhtut.» Tarmo tõusis, vaatas taevasse, kus pilv kerkimas, ja hakkas siis oma ühiselamukodu poole minema.

20.

Õhtu eel läks press katki. Villu sõitis sepikoja juurde, kandis töökoja juhatajale ette, mis osa vaja, ja kadus siis ise. Päris aus mäng see polnud, aga päris valts ka mitte.

Maide juures oli järg eest ära saanud ja uus press töötas nüüd oma, keskuse osakonnas. Siin polnud põllud nii tasased kui seal. Liiga vara oldi kevadtööde-pabinasse mindud, nagu see ülemustega juhtub, ja traktor pehmele põllule väetist külvama saadetud. Nüüd olid rööpakohad sees. Villul oli oma plaanide pärast kiire taga, tal polnud selle vastu midagi, kui pressiga natuke midagi juhtuks. Ja juhtuski ühes rööpakraavis.

Täna oli šeffide ärasõidupäev. Lõunalt tulles oli Villu küüni kohal kinni pidanud ja teada saanud, et buss läheb malevamaja juurest neid koju viima kell kaheksa õhtul. Praegu oli kuus. Villu vaatas oma käsi. Linnanaiste katsumiseks liiga mustad. Neid oleks võinud ka malevamaja kandis jõe ääres pesta, aga Villu tahtis siiski töökoja pesuruumidest läbi astuda. Seal oli peegel. Villu polnud edev, aga oma peegelpildi nägemine lisas talle alati enesekindlust ja elurõõmu, mõlemaid naistesse minekul vaja.

Villu passis ära momendi, kui Luige Jaan töökoja teises otsas

toimetamas, ja sisenes pesuruumi. Käed ja nägu said puhtaks ning ka peegelpildiga oli kõik korras. Nina polnud vahepeal hapukurgiks muutunud ega ka hambaid keegi sisse löönud, kuigi põhjust oleks ilmselt jätkunud.

Malevamaja ümber käis kojuminekusabinas sagimine. Klopiti tekke, harjati riideid. Päevitusriietes naised ruttasid jõe äärde ja tulid jõe äärest. Kaks harutasid võrkkiike puude vahelt lahti, teine neist vist too vaikne sõbranna, kes «niisugune» pole. Mari-Kisakõri hääl majas kamandas, et põrandad tuleb ära pühkida. Hiirekest polnud näha.

Villu istus ukse kõrvale pingile. Üks noor plika tuli kepseldes uksest välja, ruttas vastu täpilises kittelkleidis vanemale naisele, kes raskel sammul jõe poolt astus, ja hakkas teda kallistama, kojuminekurõõmust segane.

«Mind ka,» ütles Villu.

Tüdruk vaatas, ehmus tõsiseks, ei ütelnud sõnagi, läks selle naise ümbert kinni hoides tuppa tagasi.

Nüüd väljus Mari tekikaenlatäiega. «Kes tuleb teise otsa?» hõikas ta üle õue, märkas siis Villut ja ütles: «Ah sina, kolhoosnikust donžuan? Pestud näoga ja kentsakalt kaine. Mis sa seal tukud, tule aita tekid ära kloppida!»

«Ei paku lõbu,» vajus Villu mugavalt röötsakile.

«Tule aga tule! Kui oma Hiirekest kätte tahad saada, pead midagi kasulikku ka tegema!»

Villu läks. «Kus Kersti on?» küsis ta kloppimise ajal.

«Toas. Küll tuleb. Ära sa meie Kerstile enam viimasel päeval liiga tee.» Mari oli täna energiline nagu alati, aga ilma lõõpimistujuta.

«Ei mina ole kellelegi liiga teinud,» vastas Villu.

Kui Mari tekkidega tuppa läks, kuulis Villu teda seal ütlevat: «Kersti, sinu austaja on jumalagajätuks kohal.»

Varsti pärast seda Hiireke väljus, hakkas närviliselt ja kõrvale vaatamata minema samas suunas, kuhu nad kord enne olid läinud.

«Tere,» ütles Villu ta kõrval käima hakates.

«Tere.»

Siis mindi vaikides kuni rippsillani. Seal jäädi seisma.

«Nii et ärasõit,» ütles Villu.

«Jah.»

Hiireke näppis rahutult kleidi vööotsi, oli tõsine. Villu enesetunne läks halvaks. Kas tõesti too vaikiv sõbranna rääkis talle ära? Väheusutav, aga küllap Hiireke aimab.

«Kas te kiirustate? Jäi midagi kloppimata või pakkimata?» küsis Villu.

«Ei kiirusta, kõik on koos.»

«Miks ei naerata oma naeratust?»

«Ah! Hakkab jälle vabrik ja köök, vabrik ja köök . . .»

«Nöök ikka ka vahepeal vaheldusekс. Mõni masin streigib ja annab särtsu. Minu omal täna nõel katki. Meil vist kaunis sarnased masinad. Pressil ka niit nagu õmblusmasinal, ainult jämedavõitu. Küll sellega saaks tugeva ülikonna! Pärast pressib ära ka. Ei tea, kuidas oleks, kui nii kohakaasluse alusel õmblusvabrikus . . .?»

Andis tulemusi, juba Hiireke naerataski natuke. Villu jätkas samas vaimus. Naiste, eriti ühe naise, kõige rohkem aga ühe m e e l d i v a naise seltskonnas tulid tal sõnad nagu iseenesest. Töö juures meeste keskel esines sellist sõnadeklappi harva.

Hiireke püüdis sillal astuda nii, et samm silla võngetega kooskõlla satuks ja sild rohkem kõikuma hakkaks. Villu märkas seda ja astus samuti. Kõikumine suurenes järsult. Hiireke hoidis põnevusest ja vist isegi hirmust hinge kinni, aga jätkas vapralt. Siis läks sild resonantsist välja ja hakkas mingeid omi, segaseid ja ebakorrapäraseid võnkeid tegema.

«Näitab iseloomu. Ei klapi teiega,» ütles Villu.

«Jah, isegi sild,» naeratas Hiireke.

«Kes siis veel ei klapi?» küsis Villu.

Hiireke ei vastanud. Ta vaatas natuke aega alla jõkke ja hakkas siis tagasi minema. Seekord tasakesi, et sild end ei liigutaks.

Üle jõudnud, pöördus Hiireke tuttavale kaldaäärsele rajale. Läks tagasi vaatamata ees, nagu läheks üksi. Kui kaldaserv laienes, võttis Villu tal käe alt kinni. Hiireke naeratas omaette, millegi muuga ei reageerinud. Uhhaakeetmise kohani jõudnud, naeratas ta tuleaseme tuhale.

«Mulle jääb vähemalt see,» ütles Villu.

Hiireke pööras ära, istus kaldapealsele ja võttis ristis sõrmedega põlvede ümbert kinni. Villu istus ka, jäi talle külje pealt näkku vaatama. Hiireke ei pööranud pead ühes ega teises suunas, aga tema ilmesse tuli pinge. Midagi oli selles naises teisiti, kui Villu enne naiste juures oli tähele pannud. Selles sissepoole suunatud peaaegu-naeratuses oli midagi sellist, mis ka enda hinge temaga sarnaseks, puhtamaks ja ilusamaks tegi. Temaga oleks nagu varem kohtutud, lapsepõlves, kui ka enda hing oli rikkumata. Villul oli planeeritud talle käsi uuesti kaenla alla või piha ümber panna, aga korraga tundis ta, et ei julge seda enam teha.

«Kui ma vahest linna tulen, kas võin teid üles otsida?» küsis Villu, kui nad olid tükk aega vaikinud.

«Milleks?»

«Nojah, eks ta ole. Tõepoolest.»

«Mul on oma pere, teil samuti. Milleks elu keerulisemaks

teha? Ta niigi juba keeruline. Mitu last teil on? Ärge ütelge jälle, et te polegi abielus!»

«Kaks. Poiss ja tüdruk. Aga teil?»

«Ainult poiss. Isasse.»

«Minu oma oli ka väikesest pärast isasse, karjus, kui pudel ära võeti. Aga nüüd, kuueselt, on emasse. Tahab kõike teada.»

«Teie aina naerate elu üle, kuigi ise olete tõsine.»

«Teie jälle võtate elu ülearu tõsiselt, kuigi ise nii palju naeratate.»

«Kahtlane. Sellisel juhul poleks ma siin. Ma ei suuda leppida sellega, et aastad lähevad ja . . . ja midagi ei juhtu. Aga ma ei tee ka midagi ära, et olukorda muuta. Mõned meie tsehhi naised vehivad restoranides ja kohvikutes käia. Ükskord läksin nendega kaasa, aga kui need enesekindlad viinalõhnalised mehekolakad tulid, sõin kõhu täis ja lippasin minema.»

«Mina olin eelmisel korral küll suhteliselt kaine, aga ikka lippasite minema,» ütles Villu.

Hiireke naeris, ei ütelnud midagi. Viskas kruusakivi vette.

«Ja praegu olen päris kaine,» lisas Villu.

«Saavutus,» naeris Hiireke.

«Igatahes. Paneb ennastki imestama. Et nii ilusale naisele nii ligidal ja täitsa ilma julgust võtmata.»

Hiireke viskas veel ühe kivi. Tõsines.

«Teised naeratavad komplimendi peale, teie jääte tõsiseks,» imestas Villu.

«Julgusest pole teil puudus ka kainena,» ütles Hiireke natukese aja pärast.

«Millest siis?»

«Häbematusest.»

Niisugune järeldus lõi Villu mõneks hetkeks tummaks. Ta viskas ka ühe kivi, püüdes tabada Hiirekese kivist tekkinud ringide tsentrit veepinnal. Siis, et teemat vahetada, küsis:

«Kus teie mees töötab?»

«Vabrikus. Meie omas. Insenernormeerija. Elame temaga kaheksa aastat, aga tundub, et kakskümmend kaheksa. Enamasti arvatakse, et me elame hästi. Jah, üksteist harjavarrega ei kolgi nagu ülemisel korrusel. Oma tsehhi naised siiski teavad täpsemalt.

Töös on mees hinnatud ja lugupeetud. Olevat täpne, kuigi võiks ehk öelda ka — tähenärija. Ta on iga asjaga kuidagi fanaatik. Kogub märke hirmsa innuga. Teeb igal õhtul metsajooksu, kuigi sportlane pole kunagi olnud. Teab peast kõiki maailmarekordeid. Aga pulma-aastapäev pähe ei jää. Teeb aktiivselt ühiskondlikku tööd. Ratsionalisaatorite juht ja mis ta kõik on. Tundub, et isegi voodis armastamise ajal mõtleb ta.

kuidas seda ratsionaalsemalt teha. Aga korteris remonti teen mina.»

«Huvitav oleks neidsamu asju mehe käest kuulda,» ütles Villu.

«Tema ei hakka seda kunagi rääkima, selle poolest on ta minust parem. Aga mida ta mõtleb, seda võite minu käest ka kuulda. Et kus see aeg ühiskondlikult nii vähetähtsa asja jaoks kui oma korteri remont! Ja pulmapäeva unustamisest numbri tegemine on hoopis väiklane.»

«Klapib. Ja kummal siis õigus on?» küsis Villu.

«Vist minu jaoks minul, tema jaoks temal. Kummalgi on oma õigus. Mehel ja naisel on kummalgi oma füsioloogia ja psühholoogia. Õnnelikud on vist ainult need abielud, kus mõlemal on midagi kromosoomidega korrast ära, mees on naiselik ja naine mehelik. Mees aitab naisel süüa teha ja naine mehel autot remontida.»

«Teil ehk hakkab siis varsti elu minema. Teie juba korterit remondite. Kui mees süüa tegema ka hakkab . . .» avaldas lootust Villu.

«Näe, jah, mu enda kohta mu teooria natuke ei käi,» naeratas Hiireke. «Või siiski? Viimaks ongi mul kromosoomid sassis. Töö juures kardan särtsu vähem kui teised naised, teie heinapressi tahtsin näha . . .»

«Siis on ju teie teooria järgi abieluõnne puudumises süüdi teie mees. Aga ehk on teil need kuradima kromosoomid korras ja te tahtsite näha mitte mu pressi, vaid mind ennast?»

«Ah sinna sihite? Nähtavasti vajab teie mehelik edevus kinnitust, et ka mina teile järgi jooksin nagu see sinises seal kraavikaldal. Saagu te uudishimu rahuldatud! Meie esimese kohtumise järel siin selles paigas oletasin, et otsite mu veel üles. Aga kadusite. Ma tõepoolest ootasin natuke.»

«Olin trahviroodus selle esimese päeva pulli eest. Sigalasse saepuru vedamas. Plass oli nagu.»

«Veel üks edevus. Oh teid, mehelikke mehi! Ja nüüd on käes meie viimane tund.»

«Milleks viimane? Bussid ja rongid käivad. Külgkorviga ratas on mul ka.»

Nüüd pani Villu talle käe siiski ümber.

«Ja kuhu see ratas meid viib? Metsa — nagu tolle sinisega? See pole minu jaoks lahendus.»

«Mis siis teie jaoks lahendus oleks? Ehk võin ka seda pakkuda?»

«Polegi lahendust. Ja pole vajagi. Kasvatan oma poega. Mul on ainult kahju, et see lõik üksluise mineviku ja tuleviku vahel, mille sisustamisel te oleksite võinud mind aidata, nii halvasti sai kasutatud.»

Nii keerulised sõnad lõid Villu lihtsamaga harjunud peas mõne hetke virvarri, siis sai ta mõtte olemusest sotti ja vastas:

«Te ise ei tahtnud huvitavamalt.»

«Ju meil on huvitavast erinev arusaamine. Oleksite te tahtnud lahendust nii mulle kui endale, oleksite käitunud teisiti.»

«Mis parata, ju ma olen pahaks poisiks loodud.»

«Ju.»

Hiireke tõusis, seisatas natuke aega kõheldes ja naeratades, siis hakkas ära minema.

Hiljem koos kojumineku-rõõmsate kolleegidega bussi peale kolides, ei vaadanud Hiireke kordagi seal kõrval seisva Villu poole. Bussiukselt lehvitas ja naeratas, aga istunud, aknasse enam pilku ei heitnud.

21.

Üks väike muremõte teiste kõrval oli Randlale aeg-ajalt pähe kerkinud, aga ikka jälle suuremate vahele ära kadunud. Kuidas säilis too hein, mida Pärtel lasi keskuse pressiga kokku lüüa? Pärtel oli olnud kindel, et säilib, aga tema optimismi oli nüüd siiski juba tundma õpitud. Randla otsustas asja isiklikult kontrollima minna. Direktori üht kainemat otsust, mille ta purjuspäi tegi — Liivi osakonda põhjalikult kontrollida —, polnud Randla heinaaegsete igapäevamurede koorma all seni teostada suutnud. Aga eks selline pisteline kontroll iseloomusta ka osakonnajuhataja asjaajamist tervikuna.

Ühe miinuspunkti sai Randla kirja juba enne küüni sisenemist. Uksed lukust lahti. Nii võivad sisse tulla lapsed või muud juhuslikud inimesed. Uste lukustamine oli range tuletõrjenõue. Vaevalt sisse astunud, paistis kohe punkt kaks. Küünist oli heina võetud. Kas varastatud või antud sovhoosi loomadele, selle asemel et häireteta haljassöödavedu organiseerida — halvad asjad mõlemad. Kolmandat punkti poleks peaagronoom küll tahtnud saada, isegi isiklike arvete klaarimiseks mitte. Kuid õhk küünis ennustas halba. Ventilaatorite tuulest oli küün heinalõhna täis, aga see polnud õige lõhn.

Randla otsis kaua kohta, kust temasugune suur ja kangete kontidega mees virna otsa pääseks. Ehk põhjustas venitamist ka asjaolu, et ta kartis avastada seda, mida ükski agronoom

avastada ei taha. Lõpuks virna otsa pääsenud, läks Randla käpuli edasi, kätt ühtepuhku heinapallide vahele surudes. Olekski nagu soe olnud. Edasi oli juba selgelt tunda. Randla viskas ülemised pallid eemale ja kiskus seestpoolt ühe välja. Otsis taskust noa, lõikas nöörid lahti ja laotas heina laiali. Hallitanud!

Seda nähes oleks Randla nagu kaheks jagunenud, agronoomiks ja tavaliste nõrkustega inimeseks. Agronoomile oli nähtu suur õnnetus, inimene aga tundis paratamatult kahjurõõmu: kas ma ei ütelnud!

Randla lõikas talle oma põhjalikkusega veel mitu palli lahti. Sama lugu. Kogu see partii oli hallitanud. Nüüd tuli päästa, mis päästa annab, see hein virnast välja kiskuda ja päikese käes laiali laotada. Head heina sellest enam ei saa, aga kuidagimoodi söödakõlblik tuli saada. Vastasel juhul peavad süüdlased kahju heastama. Kes on süüdlased, kui asi kohtusse läheb? Vaevalt et ainult osakonnajuhataja, pealegi sõnaosav osakonnajuhataja. Ka kergeusklik peaagronoom.

Randla pani noa kokku ja korralikult tasku põhja, et ukerdamisega ära ei kaoks. Ronis virnalt alla ja istus autosse. Pani suitsu põlema, tõmbas sügavalt alla, et rahuneda. Mõtles: kuhupoole ots pöörata? Kas informeerida direktorit? Peaks. Juhtub mööda sõitma ja ise kontrollima. Või kui sügavamad pallid on veelgi rohkem hallitanud. Saaks praegu tõhusa tõestuse, et Pärtel ei vea osakonda välja, ja suuremat kontrolli Liivil ehk polekski vaja. Aga kas ei juhtu nagu eelmisel korral, kui Pärtel välja kutsuti? Näidatakse kinganinaga: kus see mees oli?

Sigareti äratõmbamisega küpses otsus direktori informeerimise kasuks, kuid sõitmise käigus see otsus muutus ja Randla pööras Liivi osakonna keskuse poole. Kõige enne tuleb vist siiski tegutseda, abinõud tarvitusele võtta. Ette kanda jõuab ka hiljem. Tarvis selgeks teha ka asjaolud, kuidas nii sai juhtuda, enne kui inimese peale kaebama minna.

Pärtlit polnud kontoris, kuigi tema auto seisis seal ees.

«Siin ta liikus,» ütles osakonna raamatupidaja oma töö kohalt silmi tõstmata. Ka teised, kelle käest Randla küsis, ei rääkinud oma juhatajat sisse, kuigi teadsid, et ta sel kellaajal kodus koera jalutab. Oli see osakond muidu mis oli, aga oma osakonna inimese sisserääkimise kommet polnud siin ühegi juhataja ajal olnud. Keskuse ülemuste ees ei räägitud sisse isegi seda, kellest osakonnas lugu ei peetud.

Peagi hakkas Randla siiski ise taipama, kust juhatajat otsida, sest mõnelgi korral oli juhtunud nägema Pärtlit pikal toimekal sammul astumas sellest suunast, kus asusid osakonna üksikelamud «Priidud».

Harilikult Pärtel kas aimas või märkas, kui keskusest tullakse, seekord aga oli ta Neeroga sellises hullamishoos, et ei näinud peaagronoomi punast «Moskvitši» kontori ette sõitmas.

Kontorist Pärtli majani läks Randla jala, seekord kiiremal ja närvilisemal sammul, kui ta harilikult kõnnib. Pärtel ja Neero katsusid parasjagu jõudu. Tirisid teine teisest otsast vana puhvaikat ja lõrisesid mõlemad. Randla oli juba aias, kui Pärtel märkas. Tiris, lõrises ja naeris veel natuke, siis laskis lahti ja ütles:

«Ohoh, näe, suur ülemus meil! Tere. Vaata, kus mul on ikka kange koer, ei lase oma pesapuhvaikat teise kohta panna. Näe, võta siia istet! Kas tahad klaasi head jahedat gaseeritud vett marjamahlaga? Just külmkapist võtsin.»

Pärtel polnud põrmugi segaduses, oli rõõmus ja rahvamehelik nagu alati. Külalise süngest näost ja tõrjuvast hoiakust välja tegemata valas ta klaasi täis ja tõstis korvtooli ümmargusele lauale ligemale.

Jook oli ahvatlev ja janu oli ka, aga hallitanud heinapallid olid Randlal liiga selgelt silmade ees ja nende mõru lõhn kurgus.

«Ja-ja-jaa! Külma jooki... Ja muudkui aga istu. Istuma läheme vist mõlemad, Pärtel, selle sinu heina pärast,» ütles Randla pahaselt.

«Sa ei saa ka sekundikski heina unustada. Ole mureta, küll läheb kõik kombe! Nädala pärast kannan ette: sada protsenti, seltsimees peaagronoom! Puhka viis minutitki jalgu!»

«Sa vist ei saanud minust aru. Rootsi kardinate taga meil aega puhata küll. Kas sa Kolgata küünis oled käinud? Näinud oma heina, mille protsentidest ette tahad kanda?»

Nüüd Randla istus, jõi klaasi ühe sõõmuga tühjaks ja asetas oma suure käega tühja jooginõu tasakesi ning korralikult tagasi.

«Ah see ajab sind sabinasse, et natuke soe? Olen kursis nagu kõigega. Andsin juba korralduse ventilaatorid päevad läbi käia lasta. Küll nad läbi tuulduvad. Meil oli ka vahest nii. Kas sa saad!»

Pärtel lükkas koera koonu naerdes põlve pealt ära ja valas nüüd kaks klaasi täis.

«Või teil oli ka vahest niimoodi? Võin kihla vedada, et ei olnud. Seda agronoomi ma tunnen. Ilmselt paremini kui sind. Kas sa oled ka mõne palli lahti harutanud?»

«Mida ei ole, seda ei ole.» Pärtel tõstis puhtsüdamlikult ja rõõmsalt käed. «Jooksmist on nii palju, et ronimiseks pole aega. Aga ka mina võin kihla vedada — närveerid asjatult ja midagi hullu ei juhtu.»

Niisugune ultramuretus oli Randlale juba liig. See mees loodab vist jälle oma väljarääkimis- ja esinemisoskusele, mõtleb teda lolliks teha. Tuha all hõõguv vimmasüsi lõi nüüd õiglases meelepahas lõkkele.

«Kuule, mees, hull on juba juhtunud. Kas sa ei tea, mis tähendab hallitanud hein? Tahad osakonna karja ära tappa? Otsekohe mobiliseeri kõik jõud seda heina välja loopima ja laiali laotama! Silmapilk! Õhtul tulen kontrollima.»

Randla tõusis ja tõstis tooli vihase liigutusega lauale ligemale. See näitas, et jutt on lõppenud ja peavad algama teod.

Pärtel laiutas naerdes ja nõutult käsi. «Kõik jõud... Kaks seitsmekümneaastast vanaeite. Teie sovhoosi Liivi osakonna põllubrigaad.»

Sellele ei pidanud Randla vajalikuks vastata. Kuskil pole enam neid niinimetatud põllubrigaade, aga tööd saavad tehtud. Seal, kus keset tööpäeva koeraga ei mängita.

Nüüd sõitis Randla täie otsustavusega keskuse kontori ette. Direktori auto oli siin. Trepist üles minnes aga muutus peagronoomi samm iga astmega raskemaks. Mitte ainult sellepärast, et tundis heina hallitamises ka enda süüd. Kas on õige jääda järjekindlalt oma seisukoha juurde, et Pärtel ei vea osakonda välja ja tuleb tagandada? Konkreetselt osakonna juhtimise kogemusi tal ju polnud, kui siia tuli. Jah, inimest allapoole vajutada on raske, eriti raske aga on tagandada seda alluvat, kes inimesena on sümpaatne. Kopikas maksab see klaas külma jooki, aga ometi...

Direktor ja partorg olid kahekesi. Randla ei ütelnud sõnagi, istus. Jäi ootama, kui eelmine küsimus lõpeb. Aga see polnud vist kuigi pakiline probleem, sest direktor küsis:

«Noh, mis põllukuningal ütelda on? Või pole midagi ütelda? Tuli niisama siia meie juurde istuma.»

Randla laskis kõrvust mööda nükke enda tagasihoidlikkuse aadressil ja lausus:

«Käisin Liivil. Kontrollisin Kolgata küünis heina. Üks partii hallitab.»

«Vaat kus lops. Minu kuivsilo küll ei hallita.»

Randla jäi jahmunult vait. Et direktor jälle asja niisuguse kandi peale keerab, seda polnud ta osanud arvestada. Direktor tahab praegu ütelda, et pressimiseks liiga niiske hein oleks olnud paras kuivsiloks. Jah, nii sai vahel tehtud, kui ilmad ebapüsivad ja pressimiseks vajalikku kuivust polnud võimalik saavutada. Nii päästeti ära heinakaared, mis muidu päris raisku oleks läinud. Kuid praegu olid ju ideaalsed pressheina-ilmad. Need kaared Liivi põllul, mis enne lõunat olid toorevõitu, oleksid õhtuks olnud parajad.

«Ja-ja-jaa! Sinu kuivsilo ei hallita. Asi polnud ju selles, et...» püüdis Randla ärritatult seletama hakata, aga direktor katkestas teda.

«Miks sa vihaseks lähed? Nagu kuivsilo nimetada, läheb tema vihaseks.» Ja partorgi poole: «Kõik uus ja progressiivne on meie peaagronoomile nagu pullile punane rätik.»

Partorg vaatas muiates ja kulmu kortsutades kord Randla, kord direktori suunas. «On see kuivsilo ikka üks magus tüliõun. Ärge nüüd riidu minge! Ma arvan, teil on omajagu õigus mõlemal,» ütles ta lepitavalt.

Direktor pahvatas laginal naerma. «Ei ole midagi, paneme aga rinnad kokku. Mis arvad, Randla?»

«Olen sada korda ütelnud ega hakka kordama, et ma pole kuivsilo vastu, olen liialduste vastu,» ütles Randla tusaselt.

«Mina olen ka liialduste vastu, eriti aga hallitanud liialduste vastu,» ei jäänud direktor võlgu.

Trepist alla tulles ei märganud Randla pearaamatupidaja väikest poega, kes siin käsipuul kõõlus ja teda tervitas. See poiss oli hea sõber kõigi kontorionudega, kel auto. Et emal oli nii igav amet, kasutas poiss kõik tutvused ära, et sõitma pääseda. Praegu kordas ta tere kõvema häälega ja jooksis järele.

«Onu Randla, kas autoga lähete?»

«Ei lähe autoga, pojake, ei lähe. Kuidagimoodi enam ei oska. Autot juhtida vist ka ei oska, rääkimata agronoomia-alasest juhtimisest,» vastas Randla oma tuppa minnes.

Poiss jäi arusaamatuses paigale.

Umbes pool tundi ei tulnud peaagronoom oma kabinetist välja. Suitsetas seal, kõndis edasi-tagasi. Hõõrus südamekohta. Ja rahunes. Ehk polnudki kõige halvem, et asi direktori kabinetis ainult närvipinge ja vana tüliõuna loopimisega lõppes? Ehk on tõepoolest enneaegne tõsta Pärtli mahavõtmine päevakorda ja teha seda pealegi ainuisikuliselt? Peaagronoomi sellist kahtlust ei põhjustanud mitte ainult Pärtli oskus meeldiv olla, mitte ka mõningane usk tema võimetesse. Kõige rohkem vahest hirm tema enesekindluse ja esinemisoskuse ees. Ühesõnaga, Randla polnud sugugi veendunud, kas ta ka seekord süüdistajast süüdistatavaks ei satu. Niisugustel kahtlastel juhtudel aga oli Randla alati ettevaatlikult talitanud.

Kui peaagronoom oma kabinetist väljus, ei võinud ka tema kõige ligemad kaastöötajad tema välimuse või käitumise järgi oletada, et temaga midagi mitteigapäevast oleks toimunud.

Õhtu eel sõitis Randla uuesti Liivile. Kõigepealt Kolgata küüni. Heinapalle oli natuke ikka õue peale toodud. Neid tirisid sinna kolm vana naist. Töö käis valjusti rääkides ja üksteist kamandades.

Siis märkasid mutid peaagronoomi ja jäid vait. Ilmetult ja ilma edevuseta, nagu vanad naised ikka.

«Tere jõudu,» ütles Randla auto kõrvale seisma jäädes ja toimuvat harjunud agronoomipilguga haarates.

«Tere. Jõudu tarvis. Jõudu on tõesti tarvis,» vastasid naised rahulikult edasi töötades.

Esialgu Randlat natuke üllatas, et naised kädistama ja pretensioone esitama ei hakka, siis aga mõistis ta, et kõik on seaduspärane. Kädistavad ja protesteerivad nooremad. Eriti need, kes hiljuti tulnud ja varsti jälle lähevad. Need siin, vanad kohalikud talunaised, teevad kõike, mis kästakse, hoolega ja vastu vaidlemata. Tegid ka siis, kui kolhoosis normipäevast kümme vana kopikat said. Aga Pärtli poolt muidugi seatemp neid praegu siia pooltooreid hallitanud palle käristama panna.

«Kas on midagi halvasti läinud?» küsis üks.

«Ei-ei-ei! Aga nojah, halvasti on muidugi, ainult mitte teie poolt. Halvasti on, et niisugust heina pressiti.»

«Mis seal ikka enam parata. Mis tehtud, see tehtud. Kanname siit välja, laotame laiali. Ilusa heinaga segamini kõlbab veel.» rääkis jutukaim.

Kuna naised ei ütelnud midagi halba oma osakonna juhataja kohta, ei hakanud ka Randla nende ees seda tegema. Kuid teda torkas midagi kiivusetaolist. Et need põlised siitkandi maanaised — ja nende isikus justnagu kogu siitkantki, kes on alati hästi suhtunud oma peaaegu põlisesse peaagronoomisse — suhtuvad nii leplikult uustulnuk Pärtlisse, kes selle heinaga siin majandile kahju ja neile naistele ülekohut teeb. Aga selline oli vist siitkandi maarahva, aga võib-olla üldse eesti maarahva iseloom — kõik vaikselt ära kannatada, lasta endale ülekohut teha, aga seejuures kohusetundlikult edasi töötada.

Randla ronis veel kord virna otsa. Hindas, kui suur kogus heina tuleb välja kanda. Suur! Need naised teevad seda tööd nädal aega. Kui üldse vastu peavad, haigeks ei jää. Malka oleks Pärtlile niisuguse teo eest vaja! Selles kolhoosis, kus ta enne töötas, on muidugi tööjõudu rohkem. Juba kolhooside algusaastatest jõukal järjel majand, on seepärast suutnud kohalikku tööjõudu kinni hoida. Linnast kaugemal on inimesed üldse rahulikumad ja paiksemad. Pärtel ei tea või mängib, et ei tea, mis on selliste inimeste hind siin. Tuleks nad kohe homme jõukohase töö, söödapeedi rohimise peale tagasi panna. Vastasel juhul, keda panna hilja sügisel ja vara kevadel, kui šeffe pole, kartulisorteeri peale noppijaks? Keda talvel kotte lappima, luudasid tegema, teedele liiva raputama ja nii edasi — ühesõnaga, vähetasuvate tööde peale, mida keegi teha ei taha?

Kõigele sellele mõeldes läks Randlal meel nii pahaseks, et tahtis Liivi keskusesse sõita ja Pärtlile päris mehemoodi välja

ütelda, mida tema tegudest arvab. Ometi jäi see sõit sõitmata. Randlal tuli silme ette Pärtli lõbus ja energiline kuju, kel iga süüdistuse peale õigustav vastus valmis. Ta pööras otsa kodu poole.

Hommikul saatis Randla Kolgata küüni bussitäie meesšeffe. Pärtlile helistas, et omad naised rohigu peeti edasi.

22.

Ometi ükskord jõudis heinatöö rahulikumasse faasi. Näha, et enne viljaminekut saab plaani täis. Rajoonilehe bülletäänis oli nüüd «niidetud heina» asemel lahter «varutud heina» ja selle näitajaga oli majand keskmiste hulgas.

Nagu see enamasti igal aastal olnud, lõpetas heinateo kõige enne Kiiratsi osakond. Ja Maide pidas sõna. Ilma et peaagronoomil oleks vaja olnud käskida või paluda, saatis ta vana Siimu oma vana pressiga naabrile appi. Sellele tublile mehele, kes isegi direktoriks või ministri asetäitjaks kõlbaks, kui Maide enda sõnu kasutada. Ja kelle suuvärgivõimeid Randla, paistab, pelgas.

Kui Siim pressiga kohale jõudis, oli Liivil hommikune tööjaotus täies hoos, tuba tööülesandeid ootavaid mehi täis. Osakonnajuhatajal, kes oma töölaua taga, kord telefon, kord raadio . . . Vahel mõni sõna suusõnal ja jälle telefonitoru või raadiomikrofon pihku.

«Tere, siitpere rahvas!» käratas Siim, kui oli laialt ja uhkelt ust avades sisse astunud.

Kusagilt mingi vastus ikka tuli ka, aga mitte sealt ja mitte selline, kui Siim harjunud kuulma. Siim oli nimelt harjunud, et tema saabumine tähelepanu äratab, et vastatakse valjusti ja rõõmsalt. Ja et abistajaid vastu võetakse nii, nagu seda teeb Maide.

«Räägitakse, siitpere pidi laisk ja heinaga jännis olema. Tuleks nagu appi või nii,» jätkas Siim. Sel naljana mõeldud ütlemisel oli ka noriv maik man — nagu Siimu ütlemistel ikka.

«Ah teie? Pressiga? Randla saatis?» küsis Pärtel, standardse naeratusega solvumist varjates.

«Miks mind keegi saatma peaks? Näen ise, kus jännis ollakse. Näita kohe põld ära ja läheb tööks lahti!»

«Brigadir näitab. Aga millal, seda ehk lubab härra traktorist meil endil otsustada. Kui muidugi võimalik?» palus Pärtel.

«Ah pean istuma ja ootama nagu need siin? Meie osakonnas niisugust kommet pole.»

«Tulite meie osakonda, täidate meie kombeid! Vist nii käib asi. Või on vastuvaidlemist? Sellisel juhul — ma ei tea . . .» Pärtel laiutas närviliselt käsi.

«Einoh, siis pole imestada . . .» Siim istus ja jäi vait. Kohe riiuga ei tahtnud ta alustada, kuna oli huvitatud teenistusest, mida siinse osakonna poolelõlev heinategu tõotas. Ja Siimu stiil oli üldse selline — algul hurraaga ja rinnaga proovida oma tahe peale suruda. Kui see ei õnnestu, siis jääda enda maksmapanekuks paremat momenti ootama.

Maide osakonnas selliseid hommikusi laatasid ei korraldatud. Igal mehel olid tööülesanded terve tööperioodi peale ette teada. Ja korraldusi, kui neid oli, jagas Maide otse masinapargis, kus mehed traktoreid käivitasid ja haakeriistu sättisid.

Nii et Siimul oli siin nii mõndagi imestada. Kuigi osakonnad ühesuurused, jäi mulje, et siin on tööd viis korda rohkem. Kas käib selline tööülesannete ootamine, sagimine ja tohutu hulga korralduste jagamine igal hommikul? Küll siin oleks ajakirjanikule muljeid ja vaatamist! Kuidas põllumajaduses töö keeb.

Pärast selle väsitava tööorganiseerimislaada lõppu oli Pärtlil alati tunne, et päevatöö kõige tähtsam osa on teostatud, ja ta läks tunnikeseks koju. Kui sel ajal osakonnajuhatajat tarvis oli, käis asjaajamine üle värava või uksepaku. Sellisena oli planeeritud ka tänane päev, aga siis tõusis naaberosakonna pressimees püsti ja küsis:

«Kes tuleb mulle tööd näitama? Aitab naljast! Kumb siin osakonnas on siis kõige kõrgem mees, kas juhataja või brigadir? On teil üldse põldu ja vaalu, mida pressida saab?»

«Tohoh! Mis imepõldu siis härrale vaja on?»

«Ei mingit imepõldu, aga lõhkuma ma oma pressi ei hakka, kuigi tal on vist viimane aasta. Kas kivid ja kännud on korralikult korjatud?»

«Selle kontrollimiseks on vist kõrgemaid mehi, teie aga teete, mis kästakse! Vist nii?» Pärtel aina naeratas, aga järjest suuremate pingutustega vihapurset alla surudes.

«On nähtud igasugu kõrguses mehi, aga keegi pole öelnud, et Siim valet nõuab.»

«Nõuab? Kes kelle käest? Te ajate midagi segi.»

«Ega ikka aja küll. Nelikümmend aastat! Kas sa, mees, ka tead, kellega sul tegemist on? Nii et tule näita oma põld ette!»

Pärtel kiristas vihast hambaid, kui pika sammuga oma auto poole läks. Hea meelega oleks ta sellele traktoristile ütelnud:

kao! Aga ei saanud, nende päevadega tuli hein maksku mis maksab lõpetada. Eriti võimetu oli Pärtli viha seepärast, et see töömees siin pole mõni tavaline palga või korteri nõudja, vaid nõuab nagu ametlik ülemus igapäevast ja õiget asja.

Pärtel sõitis nii, et natuke enne traktorit põllule jõuda. Esimene, mis talle siin silma torkas, oli kahe rusika suurune kivi vaalu kõrval. Osakonnajuhataja saatis selle kettaheitestiilis põõsasse. Ta käis ligema põllunurga kähku läbi, viskas veel ühe kivi ära. Kirus mõttes brigadiri.

Press jõudis kohale. Siim tuli traktorist välja. Vaatas põldu, tööpluusi hõlmad laiali, kõht tähtsalt ees, käed püksitaskutes. Nagu peremees, mõtles Pärtel vihaselt.

Heinapõld oli künklikuvõitu, aga kive polnud näha. «Mis sa hädaga teed, koristada ta tuleb,» ütles Siim viimaks.

«Väärt järeldus. Täitsa nõus,» kiitis Pärtel.

«Hakkaks siis pihta, aga kus transport on?» küsis Siim.

«Teie pressige! Transport on minu mure.»

«Maha? Vihma kätte? Ei lähe läbi.»

See oli Pärtli jaoks juba liig. Tuleb üks nõginina, pealegi võõra osakonna oma, ja esitab sulle ühe tingimuse teise järel. Pärtel tegi paar pikka sammu auto suunas, aga pööras siis ringi ja karjus:

«Kas sa, loll, seda ei tea, et maha pressides on tootlikkus veerandi võrra suurem? Su enda palk on suurem. Kas ikka veel ei jaga?»

«Olgu ta või poole suurem, aga heinaajal tahan ma heina teha, mitte sõnnikut. Näen küll, et praegu ei saja, aga kui tunni-paari pärast hakkab?»

Pärtel lausa värises võimetust vihast. Olles küll väliselt rahvamees, oli ta tegelikult end lihttöötajatest alati paremaks pidanud. Eelmises töökohas oli tal tulnud palju rääkida tehnilisest progressist, masinate paremast kasutamisest, oli manitsenud brigadire traktoreid täielikumalt koormama, mehhaanikuid fonditootlust parandama. Nüüd seisis ta ise selle probleemi teisel poolel, pidi ise koormama, tõstma ja parandama. Ja seda nõuab temalt üks lihtne traktorist.

Seda tüüpi heinapress oli varustatud palliheitjaga. Osakondades, kus organiseerimistöö tasemel, haagiti pressile käru või auto järele, pallid lendasid kohe sinna peale. Kuid võimalik oli ka pallid maha pressida ja sealt hiljem käsitsi üles korjata. See tõstis veidi pressi tootlikkust, aga alati valitses oht, et pressitud hein põllul vihma saab ja rikneb.

Tükk aega seisis Pärtel, rusikad taskutesse surutud, ja kiristas hambaid. Siis sai ta jälle naeratamisega hakkama.

«Aitab patrioodi mängimisest! Hakka pihta! Vastutan ju lõpuks mina,» ütles ta.

Nüüd oli Siimu kord tõsiselt vihastada. «Kuule, mees, võta pool tooni madalamaks, kui minuga räägid!» käratas ta. «Sina istusid alles poti peal, kui mina juba traktori peal. Või tuleb Siimu kamandama! Siim on elus rohkem heina teinud kui sina näinud. Nelikümmend aastat masinate peal! Esimene oli raudratastega «Vortson». Ikka selle poole, et vähem käsitsi, et inimestel kergem oleks. Ja nüüd peaksin oma palliloopija panema maha loopima, et sealt uuesti ubida vihmast märgi palle küüni mädanema? No kurat, jääb ära!»

Esialgu püüdis Pärtel vaheleräkimiseks suud lahti teha, aga loobus siis sellest. Sest mõistis — see mees mitte ei mängi põllumajanduse patriooti, ta ongi seda. See traktorist peab end tõemeeli võrdseks temaga, kes ta on nii paljusid inimesi juhtinud ja neist kõrgemal seisnud.

«No hea küll, hea küll, rahune nüüd maha!» naeris Pärtel siis. See naer ei tähendanud, nagu oleks ta leppinud, nõusse jäänud ja valmis olnud asju arutama kui võrdne võrdsega. Pärtel oli harjunud näitlema, «oi, tere!» hüüdma, kui «käi kuradile!» mõtles, vihagrimassi asemel naeratust näole manama. Praegu ei tohtinud seda pressi mingil juhul ära lasta, see oleks olnud tema siinse karjääri lõpp.

«Istu siis natuke, tee suitsu! Lähen püüan mingi transpordi välja nõiduda,» ütles Pärtel, kui oli natuke mõtelnud.

«See on juba mehejutt. Mis seal suitsust, masina juures nokitsemist. Ja kui aega jääb, vaatan põllu üle. Mõni kivi ehk.» Siim oli rahunenud — nagu isa, kellel poeg vastu hakanud, aga siis andeks palunud.

Ega oma osakonna juhatajal Maidelgi Siimuga, selle . . . kuidas üteldagi — üliarenenud enesevääritustunnet omava mehhanisaatoriga, olnud kerge hakkama saada. Aga Maide oli tema jaoks leidnud retsepti, nagu ta iga inimese jaoks leidis. Kui vähegi võimalik, tuli Siimul lasta teha, mis ta tahtis. Õnneks olid ta tahtmised enamasti sellised, mis õige ja kasulik. Tema õpetussõnad ja heldinud minevikumeenutused tuli ära kuulata. Kui midagi tuli teisiti teha kui Siimu soov, siis ei tasunud temaga vaielda ja teineteist ärritada, vaid tuli korraldus anda ja ära minna. Kui ta üksi kirudes ja tööd tehes aru hakkab saama, et nii õige on, ei ütle ta hiljem selle loo kohta sõnagi, vaid võtab õpetunni vaikselt oma elukogemuste pagasisse.

Täna muidugi oli teine osakond ja teine olukord. Siit polnud Siimul midagi õppida.

Kui Pärtel oli läinud ära transporti otsima, vaatas Siim mõne minuti jooksul pressi üle ja kõndis siis edasi kaart mööda, mida tuli pressima hakata. Jah, siin kive polnud, aga nad võisid olla vaalu sees ja see just kõige ohtlikum ongi. Siim kõndis põllu selle osa poole, kus hein veel vaalu ajamata niidukaartes

seisis. Oligi! Üks, teine, kolmas kivi. Siim kandis need põlluserva, aga juba paistis neljas. Siim kukkus kiruma, nii et varesed puuladvast lendu ehmatasid.

Oma osakonna heinapõldudel polnud Siim sellist pilti juba aastaid näinud. Seal korjati kevadel, kui rohi madal, kivid ära. Hobuse ja vankriga, et vähem kamarat rikuks. Siim ise käis veel pärast seda üle, ja kui lohakalt korjatud oli, hüppas Maidele peale, kes kiitis: õige, Siim, palun kergemat karistust ja lasen korda teha. See ei takistanud hiljem, kui eksijaks Siim, näiteks pudeli otsa komistanud, Maidel teda nagu poisikest läbi võtmast. Neil kahel vanamehel, kes erinevad, aga ka sarnased, polnud omavahel alluvussuhteid. Ega sõprussuhteid küll ka mitte. Neid sidusid ühised põllud ja ühine hool nende eest.

Et põllusse võib nii suhtuda kui siin osakonnas, see ajaski praegu Siimul kopsu üle maksa. Kahjuks polnud käe ega hääle ulatuses süüdlasi. Või siiski? Siim kuulis traktorimürinat ja nägi ühel kõrvalpõllul kahte «Belarussi» kaarutiga. Ta vehkis käskivalt sinnapoole, et nad ligi tuleks, aga need ei tulnud. Siis sammus Siim ise nende suunas. Ta ei rutanud ega ka lonkinud, Siim kõndis alati ühtemoodi. Ta kõnnak oleks nagu ütelnud, et siit tulen mina, Siim.

Kinnipeetuks osutus Ants.

«Mis kord see teil siin on, mis! Heinapõllul kivi kivis kinni!» käratas Siim.

Ants püüdis oma ajusid rublade rehkendamisest eemale kiskuda ja sotti saada, mis õieti on juhtunud. See mees peaks ometi olema ametivend naaberosakonnast, aga tuleb ja põrkab peale nagu papinael. Või on ta vahepeal ülemuseks ülendatud?

Nüüd tuli ligi ka Jaak. «Milles asi?»

«Milles asi! Küsib ka veel! Nina oleks teil vaja üles lüüa. Vihased olete masinate peale või? Kuidas te seal niitsite, ma ei saa aru. Kivid korjamata.»

«Niitsime ja remontisime. Kivikorjamise käsku pole olnud.»

«Nüüd siis on see käsk. Mine võta töökoja juurest käru taha ja kive korjama! Kui kevadel korjata ei märganud.»

«Pärtli käsk on kaarutada ja vaalu ajada.»

«Mitte mingit vaalu ei aja enne kui kivid korjatud. Keerutate mulle kivid vaalu sisse. Neid teie vaalusid seal, kividega segamini, mina pressima ei hakka.»

Jaak hindas kähku olukorda. Sel mehel oli muidugi õigus. Oma osakonna press oli tihti kivide pärast katki. Aga teisest küljest, eks ülemused ise tea. Täna on nende käsk ühel kaarutada, teisel vaalutada. Tuleb vist paks pahandus, kui omapead või Siimu järgi talitama hakata. Aga tühja kah, saab mis saab, küll supi keetja Siim ise lörbib!

Ants juba aimas, et nüüd kohe Jaak nõustub: nojah, hea

küll!, ja sõidab käru järele. Seepärast püüdis ta ette rutata ja vastas ise.

«Meil nagu omad käskijad. Ei me tohi siit kuskile kaduda.»

«Lollid on need teie omad käskijad. Või laisad, mis nad on. Kas teil endil pole silmi peas ja käsi otsas? Einoh, tore lugu küll! Tee oma osakonna hein ära nii, et masin terveks jääb, siis tule teie kivivaresse lõhkuma. Ei mõtlegi! Ots ringi ja kodu, kui te niisugused mehed olete. Minnakse siis käru järgi või ei?»

«Nojah, hea küll!» nõustus Jaak. «Te loopige niikaua kive hunnikusse, siis läheb pärast rutem!» Kargas traktori peale, lülitas kiirema käigu sisse ja läinud ta oligi.

Antsul oli selle asja juures oma arvamus. Milleks teha tööd, mida kästud pole, mille eest ei saa palka ega haltuuraraha. Milleks teise mehe heaks oma nahk turule viia? Vaat otsitakse veel sahtlipõhjast see avaldus üles.

«Või sind saadeti meile pressima? Eks ta ole. Meie ülemused tänavu hädas selle heinaga,» ütles Ants. Päris ilma sõnadeta justkui imelik vastamisi seista, kui mõlemad ühed traktoristid. Siis ronis Ants kähku masinasse ja jätkas tööd, nagu poleks olemas ei Siimu, Jaaku ega kive.

Peagi oli Jaak tagasi, väike üheteljeline järelkäru haakes. Ta vehkis Antsu poole, et see ka kive otsima tuleks, aga too ei teinud väljagi, kaarutas edasi, luges ringe ja rublasid.

Poole tunni pärast saabus üks veoauto, veel poole pärast teine. Pärtel pirukakäruga sõitis selle taga.

Oma organiseerimisalase saavutuse üle uhke osakonnajuhataja väljus masinast. Tunniga kaks masinat välja ajada, see polnud tõesti väike saavutus. Aga mis siin praegu siis toimus! Pressitud pole vaalu juppigi. Press seisab, veoauto seisab. Mehed longivad, ninad maas, mööda põldu. Traktor, mis vaalutama peaks, on taha võtnud käru. Juhi siis osakonda niisuguses majandis, kus kõik on sinu vastu!

23.

Heinalõpupidu peeti Kiiratsi osakonnas jõekäärus. Siia, värskelt niidetud heinamaale, olid vaiade otsa saelaudadest pidulauad tehtud. Valgete linadega kaetud, nägid nad päris viisakad välja. Pinkidekski olid vaiadele naelutatud lauad. Perenaiste jaoks seisis siinsamas kõrval kilest varikatus.

Ilm oli ilus, kuid tuuline. Papist õlleklaasid lendasid ühtepuhku heinamaad mööda laiali. Valgete põlledega perenaised ajasid neid taga, sekka ka mõni mehhanisaator, kes kainena ja uutes riietes vähem kohmetu.

Peoperemees Maide korraldas ja askeldas siin juba lõunast saati. Praegu hakkas kell alguseajani jõudma ja tema töö lõppema.

Sakust toodud tüse õllevaat seisis kindlalt vaiadest alusel. Metallvaat, nagu sellele seltskonnale kohane. Varikatuse alt kostev makimuusika kandis algava peo meeleolu kaugele allatuult, niidetud heinamaale ja põldudele — kolletama löönud viljapõldudele, õitsemist lõpetavatele kartulipõldudele.

Oma osakonna mehed olid juba aegsasti kohal. Kes ülesannete pärast, kes niisama. Timmiti õlut ja otsiti lõbusamaid linte. Abistati perenaisi toidukandmisel, kui need just käskisid. Võõras oli näha masinamehi, kes alati tolmused ja õlistes riietes, siin puhaste särkide ja kammitud juustega.

Siis hakkasid saabuma teised osakonnad. Tulid, nagu kellelgi jõukust, kes bussiga, kes furgoonautoga. Mehed kogunesid õllepuntsu kanti. Ja mehed nad enamasti olid, sest kaasaegne põllumees on masinamees. Muidugi olid kohal ka silmarõõmud, kaks olemasolevat naismehhanisaatorit. Kui perenaisi mitte lugeda, siis esindasid naissugu veel kaks brigadiri ja kolm laohoidjat.

Millegipärast viibis keskuse osakond koos suurte ülemustega.

Õllevaadi kandis hakkasid mõned hääled juba valjemaks ja rõõmsamaks muutuma. Eeskätt kohalikel meestel, kel enne õlleaurud sees. Siim käis ringi ja tervitas kõiki saabujaid kättpidi. Rohkem tuttavatega rääkis mõne sõna tööjuttu, uuematele vahtis näkku, käsi peos, püüdis nime meelde tuletada, küsis, mis masina peal. Ühesõnaga — käitus, nagu peoperemees-osakonna mees käituma peab.

Enamik töömehi tundis end praegu veel ebamugavalt. Oodati pingest vabanemist. Heinatööde pingest, pidu kohmetu alguse pingest. Omad küll siin kõik, aga palju koos, puhtad ja võõrana näivad.

Seisti vestluspaaridena või ka väikeste gruppidena, mõni eraklikum ka üksi. Oli osakonnasiseseid, aga ka segapaare ja -gruppe. Oma osakonna grupid ajasid pula või lihtsalt vaikisid, võõrastega räägiti peamiselt tööst. Kiideti, mis endil head, ja kiruti halba, tunti huvi, kuidas teistes osakondades töö ja teenistus.

Kõiki gruppe ühendavaks lüliks oli Siim oma kõva hääle, vaba oleku ja staažika mehhanisaatori vääramatu väärikusega, mis teda päeval ega ööl, pidul ega tööl maha ei jätnud.

Siis saabus keskuse buss. Hääled vakatasid. Pilgud pöördusid sinnapoole. Kõige ees sammus särava pealaega direktor, kärmas ja enesekindel nagu alati. Ei, mitte ainult enesekindel. Pakil ametiuhkust, tippjuhiks sündinud direktori uhkust.

«Tere! Ja head heinalõppu!» hüüdis direktor käigu pealt. Vaatas siuh-säuh! ringi, nägi Maidet vastu tulemas ja surus tal kätt. «Täna oled sina peremees ja jõugujuht. Anna omad korraldused!» käskis direktor.

«Korraldus saab olla üks — suured saksad kohal, istume lauda!» hüüdis Maide rahva poole.

Neid sõnu polnud vaja korrata. Selleks sobiva kiirusega, aga vääramatu kindlusega hakkas meestesumm laua poole nihkuma. Lauanaabrit keegi ei valinud, jäid need, kellega kõrvu juhtuti seisma või minema. Üks seaduspärasus siiski valitses. Ülemuste lauast püüti kaugemale jääda. Et võiks end vabalt tunda, maamehe moodi süüa, juua ja rääkida. Oli siiski ka ülemuste laua poole hoidjaid, näiteks Künnikangelane.

Ülemuste lauas ei läinud istumine nii libedalt. Oodati, kuhu direktoril meeldib istuda. Direktor tegi natuke aega kometit, pakkus Maidet enne lauda minema. See, täna soliidselt tõsine ja pidulik, ei olnud sellise järjekorraga nõus, talutas peremehe laua keskele, näoga rahva poole. Siis hakkasid teised minema ametialase tähtsuse järjekorras. Partorg, ametiühingu esimees, direktori asetäitja, peaagronoom . . .

Kui see ametite püramiid lõpuks püsti sai, olid juba teistes laudades istujate pilgud kõik selle tippu suunatud. Sest täna polnud mõni tavaline pidu, täna oli heinalõpupidu. Ja lauas polnud lihtsalt pidulised, lauas olid heinalised. Mida siis suured ülemused arvavad möödunud heinateost, mille kohta igal osakonnal ja igal heinalisel oma seisukoht olemas. Oli neid, kes ootasid kokkuvõtte tegemist, aga ka neid, kel põhjust karta.

«Mis te minu otsa vahite? Las Maide ütleb, miks ta meid siia kokku ajas! Näete, see mees seal. Kes ei tunne. Aga ma arvan, et teda tunnevad kõik.»

Direktor osutas laua vastasküljel istuva Maide poole. Laidmaa lahe ja lõbus olek tekitas poolehoidva, ootust täis sumina. Maide tõusis ja ütles:

«Selles, et siin koos istume, oleme kõik ühtmoodi süüdi. Heina saime valmis. Aga mina arvan, see on nii tähtis päev, et ega minu jutust aita. Annan sõna seltsimees Laidmaale, sovhoosi direktorile.»

«Ikka sokutas mulle!» hüüatas direktor teeseldud pahameelega laudkondade naerupahvatuse saatel. Vaatas siis, seda juba

asjalikult, kella — palju koosolekuid pidanud inimese harjumus —, kargas püsti ja alustas:

«Seltsimehed! Näete, oleme jälle heinamaal, seekord ilma masinate ja mürinata. Mürin ja jorin muidugi veel tuleb, käsitsi teeme täna seda. Aga esialgu olge vait ja kuulake, mis mina teie tegudest arvan. Noh, oli jama mis oli, lõpuks läks korda. Maide juures sellepärast olemegi, et tal kõige enne ja paremini korda läks. Teised tegid alles heina, kui tema juba õlut. Ah Sakust? Nii et tema tõstis Sakus õllevaati, kui teised alles kodus heinapalle. Tänu Maide poolt üle plaani tehtud tonnidele on sovhoosi plaan täis. Sina, Pärtel, kõige suurem võlglane, hoia täna Maide ligi! Ehk lähevad tal keelepaelad kä selle koha pealt lahti ja räägib oma saladused välja.

Arvudest ma ei räägi, neid loeb peaagronoom natuke hiljem, kui pea juba arvusid jagama hakkab. Teie terviseks, söödavarujad!»

Eelmisel direktoril oli olnud kombeks pidada pidulauas pikki ja ametlikke kõnesid, praeguse lühike ja lõbus jutt kahtlemata tõstis tema muudel põhjustel madalat mainet.

Laudades algas sigin-sagin, suupistete ettetõstmine. Pärast aga tekkis vaikus. Ainult noad-kahvlid klõbisesid tasakesi. Nii et kui Randla oma ametlikumat, arvudega sõnavõttu alustas, oli selleks päris sobiv moment ja meeleolu.

Randla teadis, et temperamendi ega teravmeelsuse poolest ta direktori klassist pole. Kuid eks tänase peo ametlikuma osa pidi nagunii keegi ära ajama. Oma kümneminutilises sõnavõtus rääkis Randla plaanitäitmisarvudest, probleemidest, mis ületada tulnud ja kes kuidas ületas, nimetas ära eesrindlased. Ta tundis ka ise, et nii kuiv ei oleks kõne tarvitsenud olla, aga selline oli tema iseloom ja vaevalt et võõra osa mängimine midagi parandanud oleks. Ega temalt muud oodatudki. Lugu peeti Randlast mitte kui jutumehest, see lugupidamine kostis välja vaikusest, kui teda tähelepanelikult kuulati.

Kui sõnavõttu alustas partorg, olid laudades tekkinud juba mitmed suminakolded. Lauakaaslaste «tss!» surus need suminad veel kerge vaevaga maha. Selle mehe juttu taheti kuulata, sest enne partorgiautoriteeti oli tal juba zootehnikuautoriteet, ja kes veel paremini oskab ütelda heinadest-silodest ja nende valmistajatest kui zootehniku kogemustega partorg. Et kustutada naeratust, mis talle alati näole kippus, kortsutas partorg kulmu.

«Ära sa, Jaak, hoia seal midagi pitsi ümbert kinni! Kui mina kõnelema kukun, ega siis niipea toosti ei tule,» ütles partorg. Ja muu rahva poole: «Oleks Jaagul käsi heina niitma ka alati nii valmis olnud, siis oleksime juba nädal tagasi võinud peo maha pidada.»

«Saigi peetud,» ütles Jaak. Kes kuulsid, need naersid.

«No vaat, selles see asi on,» nõustus partorg. «Suu peale sa kukkunud pole ja käe ega pea peale ka mitte. Sa võiks väga palju ära teha, kui see pits sind ei tiriks. Vaadake, kuidas tirib! Kui juba väike pits nii kõvasti tirib, kui kõvasti siis suur pudel. Ma tahtsin ikka muust rääkida, aga see Jaagu käsi seal . . .

Ma tahtsin ühe tõestisündinud anekdoodi rääkida. Kuidas siin osakonnas piruka-«Moskvitšiga» sada tonni heina ära veeti. Või räägid sa, Villu, ise?»

«Ei räägi,» ütles Villu. Ta toetus käsipõsakile ja vahtis tüdinud ilmel. Ta ei võinud neid kõnesid kannatada. Naer ja kõikide tähelepanu ei viinud teda põrmugi segadusse.

«Ma räägin ise!» hüüdis Maide, tõusis püsti ja jutustas naeru saatel, kuidas Villu naabersovhoosi «Moskvitšiga» talle heina vedas. Ja kuidas transpordi ja ilma viperustele vaatamata seda tonni pressitud sai. Villu oli kogu selle aja samas poosis.

«Sihuke pressis, jah, päevas sada tonni. Kui ta ennast natuke liigutada viitsiks, pressiks kakssada,» lõpetas Maide.

«Ei saa praegu liigutada, tirib, raisk. Ja toosti ei tule, muudkui pläravad,» ütles Villu.

«Nojah. Ja kui seda tirimist ka poleks, pressiks kolmsada,» lisas Maide.

Partorg oli vahepeal käega löönud ja istunud, nüüd tõusis ta uuesti. «Praegu, kui plaan täis, on meil hea naerda, aga vahepeal võttis ikka tõsiseks. Lehebülletäänis tagant kolmandad. Odrapõllud lapilised, pool heina tegemata. Niidumehed ajavad pudeleid ja haltuurarublasid taga, pressimees pudeleid ja linnanaisi.»

«Tohoh!» hüüatas selle koha peal ehmunult kohaliku osakonna pressimees Siim. Kõik pahvatasid naerma, sest teadsid, et Siim pole oma tulehargist naisele kunagi truudust murdnud, kuigi saab oletatavate murdmiste eest pidevalt sugeda.

«Ei, mitte sina, Siim,» ruttas partorg parandama. «Tänu sellele, et enamik pressi- ja niidumehi olid algusest lõpuni täie pingega asja juures nagu Siim, me täna võidumehed olemegi.»

«Ei tiri see pudel teda sugugi vähem kui teisi,» nähvas selle peale laohoidjast naine Siimu kõrvalt.

«Kui tahate teada, kuidas maailma asjad tegelikult on, siis küsige minu mammi käest,» ütles Siim kätt naisele ümber pannes. See lükati säuhti! ära. Siim aga jätkas: «Kui partorg poleks siin praegu õiendust esitanud, aga ma oleks kodus saanud pudrunuiaga.»

«Ära sa mind nii tolaks ka tee!» pööras naine selja.

Siim oli rahul, et oli tähelepanu keskpunkti pääsenud. Tal oli nii mõndagi hingel, mis väljaütlemist nõudis. Tema ütlemisi võeti kui traktoristi ja ülemuse vahepealseid. Või kui mõlemaid korraga. Maamehelik peremehetunne oli tal ilmselt teistest paremini välja arenenud. Praegu Siim mitte ainult ei tõusnud püsti, vaid tuli koguni välja laudadevahelisele lagendikule. Rääkis:

«Te muidugi tahate kõik teada, mis Siim sest tänavusest heinateost arvab? Nojah, eks ma ikka midagi arvan kah. Vanasõna ütleb, et kõik on hea, mis hästi lõpeb. Kas ta ikka päris nii on? Mis head on näiteks selles, kui sind pannakse pressima põllule, kus üks kivi vahib teisele otsa. Kui hakkad neid eest ära koristama, siis osakonnajuhataja vahib sinule tigeda näoga otsa. Või mis head on selles, kui pead palliheitjaga palle kõrges kaares vastu maad loopima? Ah kus osakonnas? Meie sovhoosi osakonnas, aga mitte meie osakonnas. Maide, on mis ta on, kakleme vahest temaga ja vahest ta . . . Jajah, hakkab vastu! Aga tema, see tähendab meie põldude peal on igatahes kord. Mida siis veel ütelda? Midagi head tahate ka Siimu suust kuulda? Eks seda ole ka. Hein on tänavu ilus nagu kuld, vanajumala tegudega võib rahul olla. Ah soo, veel: kuna meil täna niisugune tore pidu on ülemustega koos, siis, mehed, ärge häbenege, ütleme välja, mis kellelgi ütelda! Mina juba ütlesin, aga eks ma pärast ütlen veel.»

Järgmist sõnasoovijat ei paistnud. Muidugi oli see ainult väliselt nii. Lihtsalt kellelgi polnud veel Siimu julgust ja pealehakkamist. Pikkadelt heinakaartelt pakitses igal heinalisel midagi hingel. Välja polnud seda öeldud isegi siis, kui ülemus põllule tuli ja küsis: «Noh, mis muret?» Katsu ikka kaine peaga ütelda välja arvamus, mis ülemuse omaga kokku ei lähe.

Kuna ametlikku kõnet enam ei paistnud tulevat, sai igaüks vabalt süüa-juua, mida silm juba kõnede ajal ammu välja valinud. Söödi ja pakuti naabrile, joodi ja valati, kuhu käsi ulatas. Ajapikku suurenes ka julgus ja oma mõtete väljaütlemise vajadus.

Villu kõrval istus Jaak, üle laua Ants. Tema kõrval autojuht Kuke Mihkel. Sealt mõned kohad ülemuste laua poole Künnikangelane.

Villu ja Jaak olid omavahel tuttavad üsna pealiskaudselt. Mõlemad küll hulk aastaid sovhoosis töötanud, aga erinevates osakondades. Kokku saanud vaid silo- või sõnnikubrigaadis, õppepäeval või pidul. Jaagul oli juba siia tulles midagi all. Talle tükkis juba laul peale. Eks põhjus oli ka selles, et tal hea lauluhääl, säärased ikka teistest varem lauluga hädas.

«Kui sa traktorile korraks puhkust annad . . . Ai, kurat!»

Kaugemale laul ei jõudnud, naaber oli talle ribide vahele virutanud. Esimest korda, pikalt ja tõsiselt, vaatas Jaak selle naabri poole. Seni oli ta oma parema küljega tegelnud, seal istusid kaks naistraktoristi. Villu Jaagule vastu ei vaadanud, vaatas ükskõiksel ilmel mööda.

«Oli ütlemist või?» küsis Jaak.

Villu hakkas sülti sööma.

Keskuse ja teiste osakondade traktoristide vahel valitses alati väike vimm. Teiste meelest pidasid keskuse mehed ennast rohkemaks, said teistest rutem uusi masinaid. No muidugi, suurte ülemuste osakond!

Praegu oli Jaagul teinegi põhjus Villust mitte välja teha. Siin naistest suur puudus. Sihukese peale, kel näolapp nagu likööripudeli silt, on ju naised maiad.

Ülemuste osakonnas töötamise pärast Villu peale viha pidada poleks küll maksnud. Villule oli kõik ülemustega seotu vastukarva, ka niisugused pidude algused, mida ülemused suunavad nagu mõnd tootmisnõupidamist. Omavaheline palgapäevapidu, kus saab ütelda, mida tõepoolest mõtled, jooma- ja naisteseiklustest rääkida ja kuulata, ülemuste asjaajamist kiruda — see on hoopis midagi muud. Oleks pidanud tol päeval enne saja tonni täissaamist ikka põllult jalga laskma, nüüd sihuke plass tunne, nagu istuks Künnikangelasega ühe pulga peal.

Vaevalt oli Villu nii mõelnud, kui Künnikangelane püsti tõusis, osavõtuvaimustusest pakil nagu olümpiamaskott.

«Seltsimehed!» alustas ta, «lubage vahest mulle ka mõni sõna.» Siinkohal tegi ta pausi, oodates vaikust ja tähelepanu. Pikkamisi see saabuski. Ülemuste lauast olid temale suunatud heakskiitvad ja julgustavad pilgud. «Seltsimehed, me oleme siia kogunenud, et pühitseda heinaplaani täistegemist. Mina ise tegin ka omajagu.»

«Jajah, sina tegid oma lipu täis,» ütles Villu vaikselt ja tõsiselt vahele. Naistraktoristid turtsatasid naerma. Teised vist ei pannud tähele, kuulasid liiga hoolega sõnavõtjat.

«Mina pressisin kõigepealt heina. Siis, et anda sinna ka oma panus, hakkasin kündma. Sest kündmine, see on . . . kuidas öelda, kõige fundament ja ee-e . . .»

«Justament!» lõpetas Villu. «Aga kuhu heinatoost jääb?»

«Toost, toost!» hõigati kergendustundega mitmelt poolt. Sest sellisest sõnavõtust vabanemine, kus sõnad aina komistavad ja mõtted lähevad üle nurga otse, on tõesti kergendus.

Künnikangelane naeratas oma olümpianaeratust. «Ma tahan teha selle toosti . . .»

«Juba läks! Istu maha!» hüüti laudadest.

Villul oli kange tahtmine mingi pull kokku keerata, aga neist toostidest oli selleks ilmselt vähe. Ta valas kõrvale vaatamata endale veel ja jõi õlleklaasi tühjaks.

«Olen alati öelnud, et matsid mehed need keskuse mehed,» kuulis Villu öeldavat ja veel üks tühi klaas tekkis tema oma kõrvale. Villu valas selle täis. Nägi siis, et naiste omad ka poolikud ja kallas ka nendesse.

«Aitäh,» ütles Valve silmade lõbusalt välgatades. Ta oli umbes kolmekümneaastane väike brünett mehhanisaator, kuuldavasti mehest lahutatud.

Villu polnud oma naiskolleegile kunagi tähelepanu pööranud. Liiga keskpärase välimusega tema jaoks. Pealegi olevat too liiga korralik juhuseikluste tarvis, mida ta väärinuks. Täna oli muidugi eriolukord, kümmekond naist kuuekümne mehe kohta. Villu vastu ei naeratanud, aga vaatas pikema pilguga, kui seni vaadanud.

«Mis te maksate, kui ma ka sõna võtan?» küsis Jaak oma naisnaabritelt.

«Ära võta, kui vähegi võid!» palusid need.

«Arvate, et ma ei oska?» Jaak tegi käega üleva žesti. «Seltsimehed!! Kurat, kui ma mehhaanik olin, pidasin niisugused kõned, et . . . Suud jäid kõigil, kel lahti, kel kinni, nagu vaja oli. Ja kus tööd sai tehtud! Tööd tehtud ja lauldud:

Kui sa traktorile korraks puhkust annad,
istud meestega juttu puhuma.
Leiad mahti piibutobi põske panna,
õllekest veidi rüübata.

Vaat kuidas elu käis! Õllekest-viinakest puhkehetkel. Aga nüüd ronivad oma nuusutamisriistadega sulle metsa ka järele. Kas seda laulu teate: Süda see ihaldab . . .?»

Villu virutas jälle, nüüd juba valusama müksu. Seekord ei jäänud Jaak vastust võlgu, tükkis päris rüselemiseks minema. Morsiklaasid kõlisesid ja sült hakkas värisema.

«Kisku tahad või? Kuradi keskuse rott, ülemuste sabarakk!»

«Ise oled. Kelgid sellega, kuidas ülemus olid ja kõnesid möliseda oskasid.»

Niisugune süüdistus pani Jaagul tükiks ajaks suu lukku. Ta vaatas seda keskuserotti ülalt alla ja alt üles, lõpuks ütles:

«Anna käsi!»

Kätt Villu ei andnud, aga valas õlleklaasid täis. Olgu, veel parem variant! Naabrid lõid leppimise märgiks kokku. Sai noritud mis sai, Villule tegelikult meeldis see armilise röövlilõustaga, julge olemisega kolleeg.

Kui Villule oli vastukarva, et pidu nii tööröobastes hoitakse, siis Siimule oli see mokkamööda. Ka palgapäevapidudel ametikaaslaste seltsis rääkis ta peamiselt ainult tööst. Tema rääkimistel polnud ülemustele meeldida püüdmise maiku ja need ei kahandanud tema autoriteeti kaaslaste hulgas. Täna oli tema õrnatundeliseks muutunud hinge puudutanud see, et Villut ja tema sadat tonni kiideti.

«Olge nüüd vait, mina hakkan uuesti kõnet pidama!» hüüdis Siim ja läks lauast välja. «See on muidugi tore, et rohusöötade plaan täis. Selle eest kiitus meile. Ülemustele muidugi ka natuke.» Siinkohal lõi Siim käega selja taha, juhtkonna laua poole. «Aga mis võistlusesse puutub, siis mina olen selle poolt, et võistlejad olgu ühte kaalu. Tule, Villu, siia! Teeme üks mustlasmaadlus! Mina olen sada kilo, sina, kilu, ütleme viiskümmend. Sa ei tule. Said kiita oma saja tonni eest. Mina pressisin vana tüüpi pressiga ükspäev viiskümmend. On see väiksem saavutus? Ega ikka ole! Aga mind ei kiida keegi.»

«Kiidan, kiidan, Siim!» hõikas lauast peaagronoom Randla.

«Hjaa, tuu ei ole enam tuu, nagu võrukas ütleb. Tolle pressisin ma praegu ise välja. Oma suuvärgiga. Mis küll peaks veel kord näitama, kui kõva pressijamees ma olen. Ja pressin siin, rahva ees, et hästi palju tunnistajaid oleks, veel ühe asja välja. Kas tuleval aastal mulle uue pressi annate? Et saaksin ka sadasid tonne pressida ja järgmisel heinalõpupeol ülemuste käest kiita.»

«Anname, anname!» lubasid direktor ja peaagronoom.

«Näete, kasu ka Siimul sellest, et nii julge poiss on! Nii et keskuse poiss, kutsun sind tuleval aastal võistlema, kui ühte kaalu kuulume.»

Ülemuste lauast alguse saanud aplaus levis teistesse. Villu tegi näo, nagu ei puutuks asi temasse.

«Ärge plaksutage midagi, ega te veel Siimust lahti saanud ole!» hoiatas uue, veel olematu pressi omanik. «Praegu algab tõesti mustlasmaadlus. Kes julgeb vanale Siimule vastu tulla? Peaagronoom, sina? Suurem mees. Su ametikoht ei kaalu siin midagi, lendad üle kaela nagu kera. Direktor las võistleb sajatonnisega, tema sellega enam-vähem ühte kaalu!»

«Teine kord, Siim, ravin oma radikuliidi välja, siis tulen vastu,» ütles Randla oma pidulikumat sorti töönaeru naerdes. Ja laudkondade poole pöördudes: «Noh, noored mehed, kes julgeb vana Siimuga maadelda?»

«Mina tulen vastu küll, aga kukepoksis,» ütles Kuke Mihkel, kes peenike kui piitsavars.

«Sina tuled tuleval aastal mu pressi alt heina vedama!» näitas Siim jämeda sõrmega vastuvaidlemisele mittekuuluvalt tema poole.

Siis tõusis lauast Ants ja läks sõnagi lausumata väljakutsepaiga poole. Ta oli Siimust väiksem, aga jändrik ja poole noorem. See minek oli Jaagu poolt ässitatud. Ta oli paarimehe füüsilisi võimeid korduvalt oma nahal tunda saanud ja tahtis, et nüüd saaks ka see tähtsa jutuga naaberosakonna mees, kes nii julgelt siin endale uue pressi välja kauples, millę sama hästi oleks võinud Liivi osakond saada.

Mustlasmaadlejad heitsid rohelisele looduslikule matile maha. Selili, nagu selle maadluse algasend käib. Kõrvuti, puusakohad vastamisi, pead vastassuundades. Võitjaks loetakse mustlasmaadluses see, kes jalalöögi haakega teise üle kaela tõmbab. Oma osa mängib siin mitte ainult kehakaal, vaid ka lihaste tugevus, kiirus ja osavus.

«Kes võidab, saab uue pressi omale!» hõikas Jaak. Villu surus tal tunnustavalt kätt.

Niisuguse ettepaneku peale lahvatas naer, mis polnud vaba kahjurõõmust. Nii mõnigi mees oleks Siimu väljapressitud heinapressi omale soovinud.

Kuulnud Jaagu hõiget, tõusis Siim maast püsti. «Niisugust kaupa pole olnud. Mõisa peale ma ei mängi,» ütles ta tõsiselt.

Uuesti naer. Nüüd tõusis ka Ants ja tahtis ära minna. Aga vaatemängu ootav rahvas ei lasknud.

«Tehke ilma mõisata, aga tehke ära!» nõuti. Seda toetati ka ülemuste lauast.

Võistlusasend võeti uuesti sisse. Esimese jalalöögiga lendas Antsul king jalast ja maandus ülemuste laua ees. Palju ei puudunud, et praevaagnal. Nähtavale tuli katkise kannaga poissmehesokk. See kutsus jälle naeru esile, sest teati, milline kopikakoi Ants on, kui suuri rahasid haltuurade ja muude viguritega kokku ajab.

«Nüüd on selge, mille peale. Raha peale. Rubla seitsekümmend kopikat,» ütles Maide. Tal tegi moka kobedaks, et naaberosakond, kelle kõrgesti haritud ja tähtsa juhatajaga alalõpmata kemplemist, naerualuseks jäi.

«Nägin juba, et rubla seitsekümmend. Olen nõus,» ütles Siim maast. Ta tõmbas ettenägelikult ka endal kinga jalast. Tema sokk oli terve.

Taktikaline jalaga vehkimine kestis mitu minutit. Kumbki ei riskeerinud anda otsustavat lööki. Tundus, et meeste mõistus on jalapäkkadesse üle läinud, nii kavalaid petteliigutusi tegid nende vändad. Lõpuks siiski olid mõlemad üheaegselt otsustavalt meelestatud, jalad haakusid. Siimu suur kere veeres üle kaela, jäädes noorema mehe jõule alla.

Ants tõi aplausi saatel oma kinga ära. See sarnanes kangesti rüütliturniiri võitja reveransiga kuningalooži ees. Nohisedes ja särki püksi toppides hakkas Ants lauda tagasi minema.

«Pea, pea! Aga auhind!» takistas teda Siim, hakates taskupõhjast kopikaid otsima.

«Käi oma kopikatega!» torises Ants edasi minnes.

Aga Siim ei jätnud, asetas kopikavirna võitja ette taldrikute vahele.

Murule tulid uued paarid mustlasmaadlust proovima. Muusika keerati valjemaks. Laudadevahelise lagendiku teises otsas proovis Villu oma väikese mustapäise, kleidis ja hoolitsetuna üllatavalt armsa ametikaaslasega valssi tantsida. Pehmel rohutüükalisel heinamaal ei tahtnud see välja tulla. Jalgu tuli kõrgele tõsta ja nii sarnanes valss rohkem «Konnatantsuga», mida koolis oli tantsitud. Aga ega sellest midagi, peotuju arenes tõusujoones.

Randla lahkus lauast. Võttis taskust suitsupaki, kõndis pikkamisi jõe äärde. Rada viis kõvaks ja mustaks tallatud kaldapealsega ujumiskohta. Siin oli sillakene vetteminekuks ja kaldal pink. Randla süütas sigareti, istus. Vaatles natuke aega jõge, mille kupulehepärjaline hauakoht ja kala sulpsatus poisikesepõlve meelde tuletasid. Siis pööras ta näoga pidu poole, toetas küünarnukid põlvedele. Tõmbas sügavalt ja mõnuga suitsu, kuulas muusikat.

Nii. Üks etapp tänavuse suve rabelemisest oli siis jälle seljataga. Võiks ehk isegi öelda, et enam-vähem õnnelikult, kuigi vahepeal tundus, et jõud, mõistus ja närvid ei käi üle. Aga eks seda ole ennegi paistnud, et ühe või teise probleemiga välja ei vea, et võimatu on vedada, aga lõpuks ikka vead.

Tuul oli nüüd vaiksemaks jäänud. Pilved päikese ümber punetasid. Kas kisub vihmale? Võiks tulla kartuli jaoks heina ja teravilja vahel. Homne otra minek rohkem katseks.

Korraga hakkas Randla omaette vaikselt naerma. Talle tuli silme ette äsjane mustlasmaadlus. Kas polnud selles midagi iseloomulikku tervele möödunud heinaajale? Ja põllumehe tööle üldse? Mitte ainult pingutusi, vaid ka kavalust on vaja. Võitjatele tasuks kopikad, kui sümboolselt võtta. Ja veidi kentsakas kõik, kui tagantjärele mõelda.

Aga olgu, nüüd on kõik korras! Las nad pidutsevad seal, lõdvestavad enne uut ja veelgi raskemat lahingut. Las tantsivad! Aga . . . mis tants seal on? Muusikaks valss, aga tants?

Nüüd hakkas Randla naerma juba pikalt ja põhjalikult. Nojah, eks töö juures ole ka küllalt seda, kus olid sunnitud valsi asemel konnatantsu tantsima. Tahad toimida oma tõekspidamiste järgi, aga pead toimima nende vastu. Tahad toimida seaduse järgi, aga pead toimima seadusest mööda hiilides. Hommikul annad korralduse, õhtul pead ringi muutma. Kopikase detaili otsinguil pead kulutama kümneid rublasid, et mitte kaotada sadu. Täismehi pead karjatama, kasvatama ja karistama nagu lasteaias lapsi. Ja nii edasi. Aga ometi, kõige sellega on kuidagimoodi hakkama saadud. Kas oskakski enam elada, kui nii palju raskusi poleks?

Randla lõpetas suitsu. Vaatas veel taevast, jõge. Heinamaad, mis ilus sellepärast, et ilusti koristatud, ja sammus siis pidulistе hulka tagasi.

Männis, R.

M 89 Heinatants. — Tln.: Eesti Raamat, 1985. — 176 lk.

Autori teine romaan räägib põllumajanduse tänasest päevast. Ühe heinaaja taustal põimuvad inimeste tööalased ja isiklikud suhted. Võideldakse nii objektiivsete kui ka subjektiivsete raskustega, mis vahel näivad lausa ületamatutena, ja mis ometi ületatakse.

1985. aasta romaanivõistlusel sai teos III preemia.

M $\frac{4702700200-380}{901(15)-86}$ TL—5—28—85 84.3E

Раймо Мяннис. ТАНЕЦ СЕНОКОСА. Роман. На эстонском языке. Художник-оформитель А. Тали. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja J. Hallas. Kunstiline toimetaja M. Raid. Tehniline toimetaja R. Lillema. Korrektorid U. Ojango ja R. Turu. ИБ № 5868. Laduda antud 22. 04. 85. Trükkida antud 28. 08. 85. MB-07897. Formaat 60×90/16. Raamatu- ja ajakirjapaber. Kirjatüp žurnalnaja. Ofsettrükk. Trükipoognaid 11,0. Tingtrükipoognaid 11,0. Tingvärvitõmmiseid 22,25. Arvestuspoognaid 11,21. Trükiarv 50 000. Tellimus nr. 1392. Hind 75 kop. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», 200001, Tallinn, Pikk t. 58.